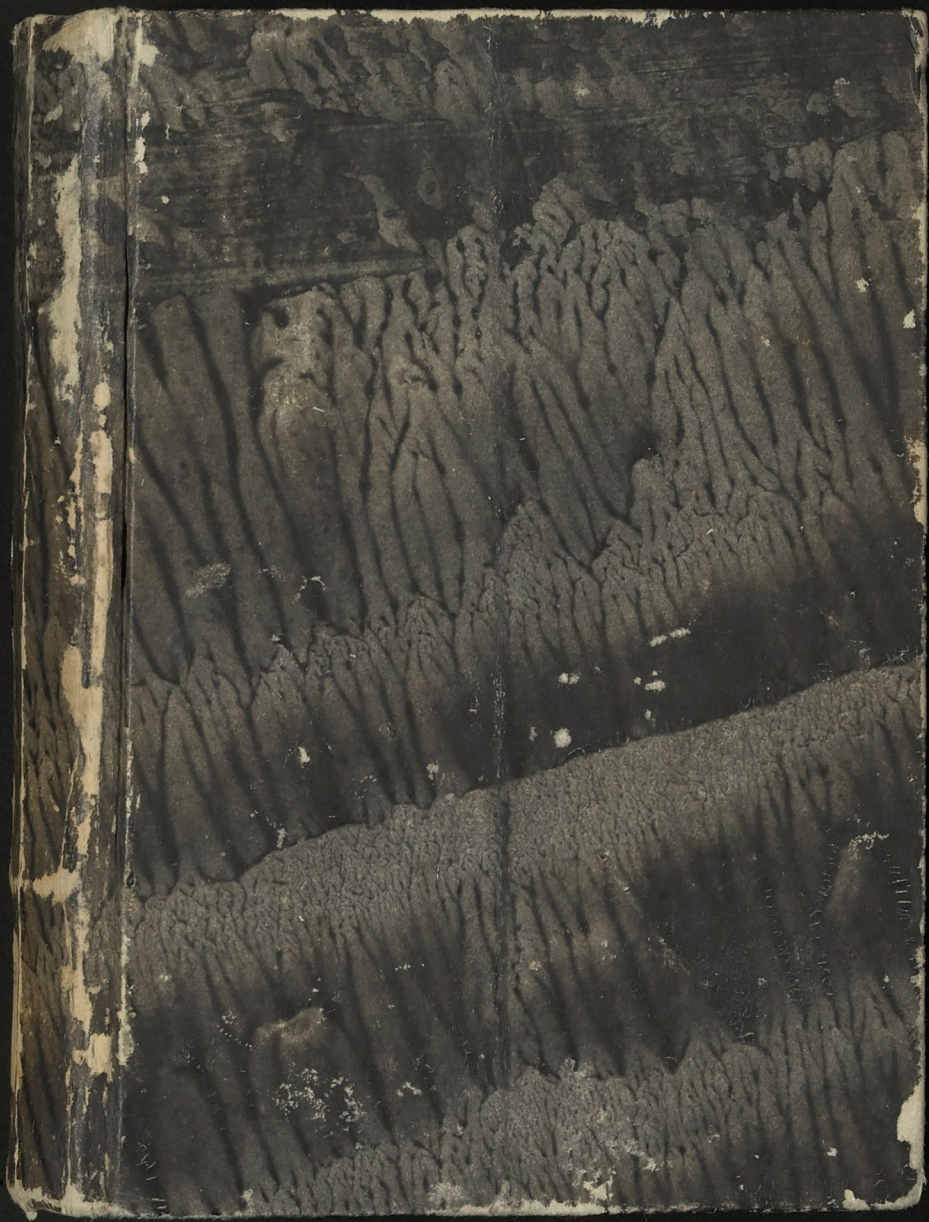

Be 365

1) Cicero - Methen
mit 2) - 5) eller unter Cicero

W! Druckeinnahme

F 1), 2) (Aldine), 4) u 5)

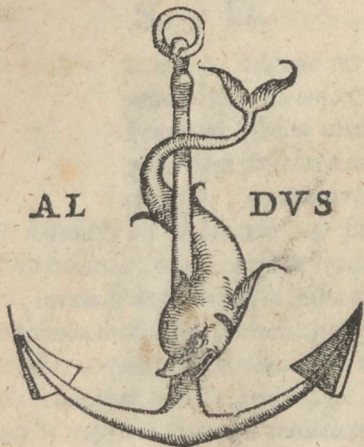
49 2
51

COMMENTARIVS
PAVLI MANVTII

IN EPISTOLAS M. TVLLII

CICERONIS

ad M. Iunium Brutum, & ad Q.
Ciceronem fratrem.

VENETIIS, M. D. LVII.

Cum priuilegio Pontificis, & senatus
Veneti, in annos XX.

Paolo Manucci

✓

COMMENTARIUS

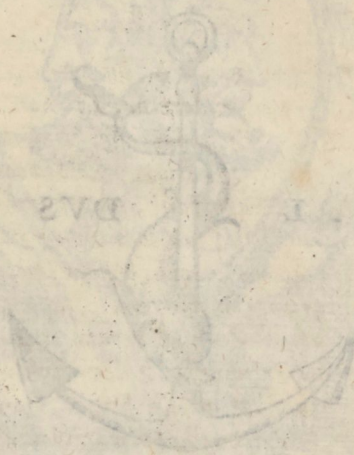
PAULI MANUCCI

IN THEORIAM & PRACTICAM

ARITHMETICÆ

LIBER PRIMUS

DE NUMERIS

VENETIIS: M.D.LVII.

Christophorus Plantin & socius
Venetiis, in domo X. A.

ALFONSO CARAFÆ

PRAESTANTISS. IUVENI,

ANTONII, MARCHIONIS

MONTISBELLI, FILIO,

Paulus Manutius, Aldi filius,
S. D.

I SVO quæque res merito
penderetur, Alfonsæ Carafæ;
S hominum esset in uirtute ui-
gilantium præclara conditio;
contraq; , quos auersa à ra-
tione uoluntas ad malas artes & flagitiosa
consilia traducit, cum ijs pessime semper age-
retur; eorumq; docti exemplo, sapientius de-
inde alij non modo suis, uerum etiam publicis
rationibus consulerent. itidem enim, ut è cor-
ruptis seminibus uitiosæ fruges, sic à malis
exemplis improba studia, à laudabilibus op-
tima nascuntur. uerum hoc totum secus est.
quippe non modo ad reprehendendum, quæ
reprehendi iure possunt, procliuiores, quàm

A 2 ad

ad laudandum, quæ laude digna sunt, omnes fere sumus, nec satis æqua lance turpe & honestum examinamus; quæ debemus pariter, alterum odisse, alterum diligere: sed etiam sæpe facimus, ut eas res, easq; actiones, quarum causas ignoramus, quæq; recte ne an secus fiant, dijudicare non possumus, accusemus tamen, acerrimæq; uituperatione, quæ interdum efferri laudibus oporteret, ea deprimamus. Ac ne me putes, Alonse clarissime, huius intuitum sermonis temere detulisse: ego nunc, si nescis, meam, meam dico? immo uero communem utriusque nostrum causam ago. aut enim uterque agimus egregie; aut uterque similiter peccamus. Audis ne tu uoces in Latine linguæ nomen irruentes, hominum obtrectantium, qui rei pulcherrimæ scientiam reprehendant; qui nos derideant, ludosq; faciant, atque etiam, si dijs placet, odio dignos existiment, quodd operæ tantum ac temporis in hoc tam nobili studio collocemus? tu fortasse non audis, totus in literas abditus, multorum à consuetudine seiunctus: aut, si audis, negligis opinor, magnis non tam fortune,

fortune, in qua tamen ipsa multum inest,
quàm rerum omnium laudabilium præsidij
ad omnia munitus. me uero, humili hominem
loco, hac una tibi Romani sermonis in cupi-
ditate parem, ceteris rebus omnibus inferio-
rem, ista sane, quæ feriunt aures meas, ue-
hementer commouent: non quòd ea, quibus
utuntur, argumenta firma sint; quæ osten-
dam esse inania: sed quòd, ut eam quisque uir-
ginem, cuius amore flagret, intactam ab in-
iuria, puram ab omni labe uelit, sic ego, quasi
lutosæ maculis aspersam, ac sædatam eloquen-
tiam, quam semper dilexerim, cum aspicio,
sensibus intimis afficio, sic, ut ferre non pos-
sim. Obijciunt illud primum: quatenus ali-
quid cognosci possit, eatenus in eo laboran-
dum: Latinam linguam obsoleuisse iam, &
extinctam pene totam esse: quam enim hodie
nationem, ut omnes animo perlustrentur, La-
tine loqui? quod uero ex ea supersit in libris,
minimum id esse, tanquam aliquod inane si-
mulacrum corporis exanimis: quocirca neque
sciri perfecte, cum exiguam partem libri conti-
neant, neque pronunciari decenter, cum ser-

monis usus euauerit, à nobis posse. Secundo
loco statuunt: ut absolute percipi, quod ne-
gant, Latina lingua possit; mirari se tamen
etiam atque etiam, cur industriam in ea perdi-
scenda tam diuturnam ponamus. initio quidem
id fieri uoluntatis, et iudicij: dignitatem in re
tantam non esse, ut hæere per tot annos in
hoc studio debeamus. Concludunt postremo:
ut de perfecta cognitione, de dignitate, ac
prestantia concedatur; tamen esse, cum, ea
pulsæ, successerit alia, minime necessariam.
Hæc isti: quæ specie aliquid uidentur; ego, re
nihil esse, si quando me præsentem disputantur,
ostendo. Conuenit inter nos, esse aliquid in
omnibus facultatibus atque artibus extre-
mum; quò nostra studia cum peruenerint,
quiescendum. sed hoc extremum quibus termi-
nis metimur, rei ne natura, an uulgi opinio-
ne? si opinione uulgi: licet propemodum ocio-
se uiuere: mediocria, quæ putantur excelle-
re, queramus: id satis est: illa summa, ubi
summum decus habitat, quæ uulgi ignorat,
omittamus. sin extremum illud esse uolumus,
quò peruentum cum est, progredi longius non
licet:

licet : moderata studia non dantur . perfe-
ctam enim scientia laudem adipisci , maximi
operis est : itaque hoc extremum , quod opi-
nor , Natura nouit una , sapiens nemo unquam
se putauit esse consecutum . extant , literarum
clarissimis testata monumentis , exempla sum-
morum philosophorum : qui cum aetatem in
abditarum rerum perscrutanda notitia con-
triuissent , multaq; partim legendo , partim
cogitando praecleara & eximia reperissent ; la-
tere tamen adhuc , magnis inuolutam difficul-
tatibus , ueritatem , et aliquid sibi , atque adeo
multum esse querendum existimabant . Ea-
dem nunc , aut certe similis admodum nostra
ratio est . Querimus id , quod in Latina lin-
gua perfectum putamus . non assequemur . e-
sto : ueruntamen , quo plus , ut assequamur ,
contenderimus , eo scilicet propius , si quid
studio proficitur , accedemus . At laboris &
industriæ terminus tamen statuendus aliquis
est . concedo : sed hoc quidem , si diligenter at-
tendatur , nihil aliud est , quam perfectum ip-
sum definire . hoc enim ad unum nostri labo-
res intenduntur : hoc unum nostra spectat in-

dustria . perfectum autem ipsum ego mihi cer-
te ab hominibus imperitis definiri nolo . desi-
niant ij, quibus utor magistris , Cicero , Cæ-
sar , Terentius , Plautus ; quorum ex libris ,
quæ Latine linguae sit elegantia , quæ ubertas ,
quæ uis , facile possum intelligere . quæ si , non
dico quanta sunt , (immensa enim esse uideo)
sed si ea mihi magna ex parte comparassem ;
modum fortasse facerem studio meo : sed , ut
inter hos , qui nunc homines uiuunt , aliquid
esse uideamur , nihil tamen , si uere de nobis ip-
sis iudicare uolumus , præ illis uiris , quorum
extant satis multa scripta diuinitus , nihil in-
quam plane sumus . quare , quod ad scriben-
dum attinet , habemus abunde , quod imite-
mur . De pronuntiatione uero minimum labo-
ro . quid enim ? an putamus in ijs ipsis , qui tum
Romæ uiuebant , eandem pronuntiandi ratio-
nem fuisse ? non fuit . confluebant in urbem ,
illecti spe summorum magistratuum , quod ha-
buit illis temporibus premium eloquentia , o-
ratores ex uniuersa Italia . causas agebant
Romani homines pariter & peregrini , sono-
uocis dissimiles , pronuntiatione diuersi : suam
tamen

tamen quisque, pro eo, quantum quisque ualebat ingenio, laudem ferebat. si Curibus educatum, aut Arpini, orantem in foro audires; Sabinum statim, aut Arpinatem agnosceres. neque tamen à forenſi opera, & à iudicijs propterea quisquam eſt exclusus, quia minus Romane, hoc eſt quia minus apte, minus ne decenter, pronunciaret. nunc ipsum, in hac, qua Itali omnes utimur, lingua eſt ne omnium in diſiunctis & longinquis urbibus ſimillima pronunciatio? mehercule ne in iſdem quidem. Venetijs enim (domestico utar exemplo) aliter in urbe media, aliter in extrema loquuntur. quapropter nimis iniuſto priuilegio damnabitur Latina lingua, ſi, quod in ceteris linguis uſu uidemus euenire, ut non modo diuerſis, uerum etiam iſdem & temporibus & locis non ſimiliter omnes pronunciarent, id ei præcipuum opponatur: cuius etiam magnis ac præſtantibus meritis aliquid largiri, tum humanitatis, tum æquitatis eſſet. Secundum erat de dignitate. in quo, non tam equidem quid ipſe reſpondeam, quàm quid iſtos in hanc mentem impulerit, quæro. Ita
ne?

ne? dignitatem Latinæ literæ non habent? hu-
miles, & obscuræ sunt literæ illæ, quæ popu-
li Romani nomen extollunt, atque illustrant?
quæ summorum imperatorum fortiter & præ-
clare gesta per omnes gentes cum laude disse-
minant? quæ maiores opes, quàm ulla un-
quam lingua, maiora suorum meritorum præ-
mia in orbis terrarum domina ciuitate sunt
adeptæ? Sed ineptus sim, si me patronum La-
tinæ linguæ profitear: quæ tantum possidet
eloquentiæ, ut, ipsa suam causam si agat, fa-
cile se ab aduersariorum calumnia uindica-
re possit. Nunc, quod isti postremo loco ar-
gumentum, quasi postrema in acie subsidium
firmissimum, collocant, uideamus in eo quan-
tum roboris ac neruorum sit. plus enim est for-
tasse, quàm ut contemnere, minus certe,
quàm ut pertimescere debeamus. Nusquam,
inquiunt, uiget usus Latini sermonis: aliter
nunc omnes loquimur. id uerum est. si quid igi-
tur in Latinam linguam studij confertur, opera
non bene ponitur. hoc falsum. duplex autem
est, qua utor, ratio probandi. Primum illud su-
scipio, ac defendo: non, quæcunque necessaria
non

non sint, propterea spernenda esse omnia, at-
que explodenda; deinde, si spectetur utilitas,
ita Latinam utilem esse linguam, ut etiam ne-
cessaria uideatur. Quæ sunt, quæ uere & pro-
prie necessaria dicimus? nimirum ea, quibus ca-
rere nullo modo possumus. huiusmodi sunt pri-
mum elementa, deinde, quibus famem, frigo-
raq; arcemus, uictus, uestimenta, ædes, aut
ea, quibus hæc parantur; præterea, in publi-
cis rebus leges, & magistratus, in priuatis se-
ueritas, et uigilantia. ex hoc numero Latinam
certe non esse linguam, facile concedo. neque
enim is ego sum, qui libenter cum ueritate pu-
gnem. Sed præter hæc, quibus hominum uita
sustinetur, ac regitur, quàm multa sunt, mi-
nime necessaria, quæ tamen habemus in deli-
cij, quæ amamus, quæ etiam honore prosequi-
mur? gemmas, & uasa pretiosè calata, co-
lumnas marmoreas, laqueata tecta, sericas
uestes, textiles picturas, artem in uocibus, &
fidibus, odores in unguentis, condimenta in
cibis, hæc certe, & huius generis sexcenta,
non ut necessitati pareret, sed ut sensibus sa-
tisfaceret, inuenit industria. quæ quin habeant
iucundi tatis

SHORTLAND

iucunditatis & ornamenti plurimum, nemo
negat. quod si, quæ sensus iuvant, & labo-
riose quæsitæ sunt, & retinentur accurate:
quanto nobis ea, quæ animum oblectant, po-
tiora debent esse? pascitur animus magnitudi-
ne rerum: quid Livi sublimius historia, quæ
populi R. bellicam uirtutem commemorat?
gravitate sententiarum: quis Cicerone pru-
dentiùs, quis eruditius disputat? elegantia
uerborum, & copia: quis eodem ornatior,
quis uberior? uarietate scriptorum: quod ge-
nus Romanæ literæ desiderant? poetas habent
egregios, historicos, oratores, philosophos
etiã excellenti doctrina claros. quæ si uera
sunt; (sint, necne, res ipsa declarat: ambi-
gere non licet) & si uoluptatem studiosis
Latina lingua parit incredibilem; possum istis
tribuere, quod uolunt, necessariam uulgo non
esse, dum ipsi contra, quod ratio postulat, at-
que exigit, hoc mihi tribuant, amandam esse
uehementer, atque expetendam. Sed hæc ad
eam, qua legendo fruimur, uoluptatem pars
attinet: nunc, quod eram alterum pollicitus,
de utilitate uideamus. Omnes linguæ aliarum
admixture

admixture linguarum, si moderata sit, au-
gentur; si nimia, corrumpuntur, atque inte-
reunt. quod enim recipitur, id esse debet eius-
modi, ut recipientis naturam sua ui, suaq; ma-
gnitudine non exuperet. itaque sermo hic no-
ster Italicus multas Gallici sermonis, multas
Hispanici, quasdam etiam aliarum nationum
habet partes. causam si querimus: non alia,
quam earum gentium interuentus, & consue-
tudo, fuit. quod si Gallorum, aut Hispano-
rum immensa multitudo, (exempli causa di-
ctum à me sit: omen quidem inane esse uolo)
sed si earum nationum maior aliqua uis in
Italiam irruerit, ac permanserit: maior si-
mul inducetur Gallici, aut Hispanici sermo-
nis usus; & fortasse aduentitium illud usque
eò nalebit, ut hoc domesticum uincat, suisq;
sedibus expellat. quod olim Romanae linguae
contigit: quam, multarum atatum spatio, mul-
tis maximarum rerum adiumentis auctam,
atque confirmatam, diuersis tamen populis Ita-
liam occupantibus diuersarum linguarum im-
petus oppressit. Cum igitur lingua linguam
amplificet; nostraq; haec Italica, non multi,
abbinc

abhinc sæculis orta, nec admodum liberaliter
præmiorum nutrimentis educata, non ita dum
adolenerit, ut suis contenta uiribus esse possit:
statuo sic, atque concludo; accessionem ei fieri
maiores non posse, quàm si cum Latina coniun-
gatur: non modo, quia nulla plenior, aut or-
natio; uerum etiam, quia nulla similior: ex
quo sequitur, ut ad coeundam cum ea societa-
tem nulla commodior. Est igitur literarum
Romanarum cum per se laudabilis admodum,
& iucunda tractatio, tum uero, si quidem
hunc ipsum, quo nunc utimur, auctum exor-
natumq; sermonem cupimus, magnopere ne-
cessaria. Atque hæc tu quoque uides Alfonse
ingeniosissime, tuumq; iudicium con mea sen-
tentia coniungis. itaque, cum à prima pueritia
ad eloquentiæ Romanæ cupiditatem incumbe-
re cœpisses; postea te non ambitio, quæ sæpe
præclare iacta fundamenta uirtutis euertit,
non commodum, non illa, bonis artibus ini-
mica, uoluptas ab hoc studio deduxit. ac ne
nunc quidem langues; cum tamen omnia ui-
deas ardere bello, armorumq; strepitu aures
tuæ quotidie personent. quin, dum patrum tui,
Carolus

Carolus Cardinalis, & Ioannes Paliani Dux,
uterque ob uirtutem immortalitate dignissi-
mus, maximeq; pater tuus, Antonius Marchio
Montisbelli, natus ad omnem gloriam, omniq;
princeps laude cumulatus, urbem Romam,
& iura pontificia tuentur, partesq; in bello
quisque suas consilio, uigilantia, fortitudine
ita explent, ut antiquam maiorum suorum
consuetudinem referant, ipse te interea conti-
nes in tuis perennibus studijs, animumq; tum
alijs magno principe dignis uirtutibus, tum
uero maxime excolis eloquentia, doctorem in
ea, ducemq; naetus, diuino quodam munere,
uirum excellentem, Ioannem Paulum Fla-
uium; qui te nouo quodam, planeq; admira-
bili genere discipline, abductum a uulgi er-
roribus, per directam semitam ad eximium
illud ueteris Romanae linguae decus facile du-
cit, quod uel cum summis laboribus ac uigilijs
aspirare pauci, aut fortasse etiam nemo potest.
quanquam me non nunquam, de statu Latinae
linguae cogitantem, miseratio quaedam acerbo
cum dolore tangit: quod ita futurum animo cer-
nam, ut haec, per tot iam saecula, a tot inge-
nijs,

nijis, tam diligenter culta, Latine scribendi
ratio, quæ parentem nostram Italiam nobilita-
uit, quæ tot in nos merita contulit, ætate de-
mum nostra, nisi remedium aliquod diuinitus
extiterit, suam honestatem omnem neglecta
prorsus in perpetuum amittat. quod si rebus
inclinatis, iam iamq; cadentibus opem ferre
quisquâ potest; unus est Paulus IIII, Pon-
tifex omnium optimus, idemq; diuina potius,
quàm humana, sapientia præditus. unus in-
quam, aut nemo unquam, & Latinam lin-
guam, & laudabilia quæque studia ueterem
in dignitatem uindicabit. qui cum frater fue-
rit aui tui; cumq; illum una uirtus ad eum gra-
dum extulerit, unde humana omnia despicit,
supra casus omnes, supra fortunam ipsam col-
locatus: hunc te decet imitari, huius uitam,
perpetuo sanctissime traductam, huius omnia
facta, consilia, instituta tibi ante oculos pone-
re. uides pietatem erga Deum, & in auctori-
tate Pontificia, id est in ipsa religione tuenda
firmitudinem animi, atque constantiam. uides
multiplicem rerum humanarum diuinarumq;
scientiam, trium uero linguarum, Hebraicæ,
Græcæ

Græcæ, Latine cognitionem pene singularem.
eloquentia uero prorsus eum excellere omnes
fatentur, qui quidem ita quacunq; de re non
modo copiose, uerum etiam eleganter, ac di-
serte loquatur ex tempore, ut ei non arte qua-
sita, sed à natura donata uideatur eloquen-
tia. hunc igitur sequere, & in illius uestigio
pedem statuere. ipse enim Deum secutus est; cum
eam felicitatem, quam plerique mortales igno-
rant, animo cogitaret. quem tu quoque sinem
spectas, ut audio. et ob eam causam futurum
homines augurantur, ut eius dignitatis, quæ
summa proxima est, insignia breui omnino con-
sequaris. quod cum euenerit; letabor primum
tua, deinde communium studiorum causa. qui
enim tuos impetus ad laudem nunc uidemus,
tuosq; plane sensus intelligimus; an, ubi ad
istam uoluntatem auctoritas atque opes acces-
serint, fore dubitemus, ut à te ipso dissentias.
Præstabis Alphonse tu quidem alia præclara, te
ipso scilicet digna, tuaq; familia in qua flo-
rere uides heroes permultos, gloria circum-
fluentes, uirtutis in studio defexos; maxime ue-
ro gratiam referes optime de te merita Latine
B lingue

linguæ, eamq; paulatim Italia cedentem, &
ad transalpinas nationes, magno nostro dede-
core, migrantem, in suam sedem domiciliumq;
reuocabis. cuius gloriæ causa, si monendus es,
monitorem ad te; sin rogandus, supplicem
uolui mittere commentarium hunc meum in
epistolas ad M. Brutum, & ad Q. fratrem:
qui cum tibi studia commendat eloquentiæ, in
quibus ego per tot annos, utinam cum aliqua
laude, magno certe cum labore uersor, com-
mendat simul, paulo tamen uerecundius, se ip-
sum, & uigilias meas: quarum fructus mihi
erit uberrimus tum beneuolentia, tum iudi-
cium tuum. quæsiui omnino, idq; mihi primum
fuit, posteritatis utilitatem; quod est pro-
prium familiæ nostræ: sed in te ipsum simul,
cum huic operam commentario darem, specta-
ui. tu si probas ea, quæ literis mandamus; si
faues industria, optimeq; te esse animatum er-
ga mea studia significas: ego me, quæ summa
sunt, omnia consecutum putabo.

ARGVMENTVM EPISTOLARVM

M. Tullij Ciceronis

ad M. Iunium Brutum, Brutiq;
ad Ciceronem.

VIVS libri epistolæ quia non
ita sunt obscuræ, ut interpre-
tationis lumen desiderent, non
hærebimus admodum in senten-
tiis: non nulla, ad historiam, aut
ad eruditionem quæ pertineant; quæ, ut extra
rem propositam fortasse uideantur, dignitatem
tamen habebunt; persequi & indagare consili-
um est. Post interitum C. Cæsaris, M. Bru-
tus, qui coniurationis in illum particeps, atque
etiam auctor, princepsq; fuerat, Cretam pro-
uinciam à senatu accepit administrandam; nec
ita multo post, plebis concitatæ furorem extim-
escens, urbe cessit; redituq; de sperato, cum
in Creta non multum neque sibi, neque reip.
præsidii putaret esse, intendit animum ad Mace-
doniam: quam ei Q. Hortensius prætor, Hor-
tensii oratoris filius, facile tradidit. nam Cæsar

A 2 de

de Parthica expeditione cogitans, & magistratus in triennium creauerat, & prouincias diuiserat; ex quibus Macedoniam regi à M. Bruto, absoluta prætura, uoluerat. ad eum igitur Macedoniae præfectum Cicero scribit. et sunt etiam ad Ciceronem aliquot, unaq; sanè præclara ad T. Pomponium Atticum, Bruti epistola. Ac sciendum est, scriptos esse à Cicerone, præter eos, qui nunc extant, multos præterea epistolarum libros, ad C. Cæsarem dictatorem, ad C. Cæsarem iuniorem, ad Pansam, ad Hirtium, ad hunc ipsum Brutum. itaque contenti non fuimus inscriptione uulgata; neque, librum, tantum, sed, librum primum epistolarum ad M. Brutum, inscripsimus. sic enim citari à Nonio animaduertimus; qui librum quoque octauum epistolarum ad eundem nominat.

PAVLI MANVTII

commentarius in epistolas

Ciceronis

ad M. Brutum, Macedoniæ pro consule.

EPISTOLA PRIMA.

276.

M. Antonio,

COS.

P. Cornelio Dolabella,

ICERO BRVTO] Potest ambi-
gi, patricius, an plebeius fuerit hic
C. Brutus. patricium fuisse, Posidoni-
us: philosophus, eumq; secutus Plu-
tarchus contendit: Brutum enim
eum, qui reges eiecit, tres filios habuisse, duos, quos
participes coniurationis in remp. ultimo supplicio;
patre consule spectante; affectos, historiæ narrant;
tertium, vnde Iunia gens propagata est; & à quo
M. hic Brutus originem duxit. Contra, plebeium
ut fuisse credamus, Dionysii Halycarnassei facit au-
thoritas. nam etsi Plutarchum, pro eo, ac debeo,
plurimi facio: tamen Halycarnasseum, qui nititur
argumentis, libentius, hac quidem in re; auctorem
sequor. Plutarchi est simplex & nuda narratio. nam
illud nescio quid, quod affert ex Posidonio; ipsius
Posidonij ætate fuisse Romæ præstantes, ex ea gen-

C

te

Commentarius in lib. I.

re uiros, quorum forma ad similitudinem imaginis accederet illius Bruti, qui ciuitatem dominatu regio liberauit, ita plane nihil est, ut refellendum non existimem. Noster autem Cicero cum in Philippi- cis orationibus, & in libro de claris oratoribus dixit idem, quod postea Posidonius, & Plutarchus; potuit id Bruto gratificari; quem cum unice diligebat, tum ad studium libertatis recuperandæ facilius impelli posse existimabat, si ab illo Bruto, qui primus Ro- mæ iugum seruitutis uirtute depulerat, progenitum ostenderet. Dionysij ratio hæc est; eaq; ut mihi uidetur, admodum firma. Si L. ille Brutus, qui liber- tatem Romæ constituit, uirilem stirpem reliquisset; eius posterii patricii fuissent. quod si patricij; consu- latum sine dubio multi gessissent. at per annos CC, quod fasti declarant, consul Romæ Iunius nemo fuit. nam, quod Scæuas, & Bnbulcos, qui Iunij fue- runt, consules uideas, CC, ut dixi, post régis ex- actos annis; hoc potius docemur argumento, ple- beios fuisse, quàm patricos: cum in consulatu colle- gas habuerint de gente patricia; eo porro tempore consules fuerint, cum eum magistratum duobus pa- tricijs mandari lex Licinia uetaret. Præterea in eius- dem Dionysij historia tribunum plebis uideo Bru- tum quendam fuisse, plebeie partis defensorem ac- cerrimum; item alterum in oratione pro Quin- ctio; alios etiam alibi. neque, ut opinor, de gen- te Iunia fuisse, quisquam negabit; & plebeios fuisse, ideo uerisimile est; quod, tribunatum pl. plebeijs tantum hominibus deferri, leges iuberent. Liuius sanè duos tantum nominat Bruti filios: in quos, coniurationis crimine conuictos, animaduersum est. sed

sed uerbum addit nullum, unde, nullum præterea Bruti filium fuisse, possit intelligi. Apud Dionem eadem fere, quæ apud Liuium, leguntur: ut non facile, utrum senserit, diiudicare liceat. itaque dubitatio ex Dionysio, & Plutarcho, Posidonioq; tota nascitur. quanquam ego quidem, cum argumenta illa duo, quæ posui, cum animo meo confidero, unum, de nullo Iunio per CC annos, post reges eiektos, consule; alterum, de Brutis, quos Dionysius, & Cicero nominant, tribunis plebis; non admodum esse uideo, cur dubitem. et ab eo Bruto, quem contra patres multa pro plebe gessisse Dionysius memorat, potuit M. Brutus, Seruiliæ filius, ceteriq; Bruti eius ætatis ortum trahere: is porro ab aliquo L. Bruti patricij liberto. nam liberti ita familiæ nomen assumebant, ut patricij, ab homine patricio manumissi, tamen esse nō possent.

CLODIUS] cum sit hic Clodius tribunus pl. designatus; quo honore patriciam gentem leges excludabant; ex ijs Clodijs, qui Pulchri, aut ex ijs, qui Neronæ cognominabantur, qui utrique patricij fuerunt, esse non potuit. fuit igitur ex Clodijs Marcellis. aut, si Pulchrum, uel Neronem uelis esse, nec tamen patricium; dic, à Pulchrorum, aut Neronum liberto genus duxisse: cum, etsi liberos à gente patricia leges remouerent, eorum tamen posteris aditum ad magistratus darent.

T R I B U N U S P L.] Non uidetur prætermittendum, quod Plutarchus in libro τῶν προβλημάτων scriptum reliquit, tribunatum pl. magistratum non esse; cum neque purpuram habeat; neque lictoribus utatur; neque sella curuli sedens ius dicat; neque

C 2 pote-

Commentarius in lib. I.

potestatem, creato dictatore, deponat; more omnium magistratuum. Cicero tamen magistratum appellat in oratione pro P. Quinctio. Et, quod ait Plutarchus de purpura, id refellit idem Cicero pro Cluentio: qui, quo loco de L. Quinctij tribuni pl. intolerabili superbia uerba facit, Vultum, inquit, atque amictum, atque illam usque ad talos demissam purpuram recordemini. D E S I G N A T V S] designabantur Tribuni pl. comitijs tributis: quod institutum est anno ab urbe condita CCLXXXIII, consulibus T. Quinctio Capitolino, Ap. Claudio Sabino: cum ad id tempus comitijs centuriatis designati essent. designabantur autem ante consules, ut ex prima epistola ad Atticum satis dilucide patet: & ante eosdem etiam magistratum inibant, nempe IIII id. Dec. quod ex Dionysio, Liuiq; planum fit. nam quod in Pediani libris impressum est, tribunos pl. nonis. Dec. magistratum inire solitos; id mendosum esse puto. nam, ut omittam Liuij testimonium, in quo momenti multum statuo esse; Dionysius cum de quarto id. Dec. primo tribunatus pl. die mentionē facit, adiungit illud, *μὴ πρὸ τῆς νῆς*, cum dicat, suis quoque temporibus idem seruari. eoq; magis adducor, ut suspicer de mendo; quod, quem locum Ciceronis, qui est in libro secundo in Verrem, Pedianus ibi exponit; in eo Ciceronem de alio magistratu potius, quam de tribunatu pl. locutum esse, facile perspiciet, si quis animum paulo accuratius aduerterit. nam si de tribunatu plebis intellexisset, nunquam Sulpicium a Manlio, & Cornificio, quos proximis superioribus uerbis tribunos pl. nominauerat, separasset: nec de Sulpicio

Sulpicio ullo, (ut etiam hoc addam) nisi patricio, me
mini me legisse. hoc satis esse ad hunc locum uide-
tur: reliqua persequemur in eo libro, qui de ma-
gistratibus inscribetur. **VALDE** me amat.]
sic in epistola ad Dolabellam: Tantum accessit ad
amorem, ut mihi nunc denique amare uidear, antea
dilexisse. Et ad Appium: Nihil est, quod beneuolen-
tia, uel amore potius effici non possit. **ASVIS**,
uel per suos potius.] correctione usus est, ut id ab
inimicis Clodij non delatum modo, sed fictum e-
tiam & excogitatum significaret. nam, **ASVIS**,
officium continet deferendi: **PERSVOS**, fictum
ab ipsis, & studiose compositum ostendit. Vel dic
subaudiri, scriptum: quod uerbum omiserit Cicero,
quia delatum potius, quam scriptum, ab inimicis
Clodij uellet ostendere. ut sententia sit hæc: scri-
ptum a suis inimicis, uel per eos potius coram te-
cum esse actum. infra, paulo planius, Si quis, in-
quit, secus ad te de illo scripsit, aut si coram locu-
tus est. **OCCULTA** s. hominum uoluntates,
multiplicesq; naturas.] eandem fere sententiam
translatis uerbis exornat in epistola ad Quintum
fratrem: Multis simulationum inuolucris tegitur,
& quasi uelis quibusdam obtenditur uniuscuiusque
natura. Et in oratione pro Marcello: Cum in ani-
mis hominum tanta latebræ sint, tanti recessus.
TESTIMONIUM] testes enim duntaxat ea de re,
quæ de agitur, testimonium dicunt: cetera tacent.
item ego, cum indicia multa ad animum Clodij pro-
bandum possim colligere, omittam: de ipsa tantum
re, cuius causa hanc epistolam scripsi, hoc dicam,
Clodium de te amicissime & loqui, & sentire.

Commentarius in lib. I.

AVCTVS Antonij beneficio est.] causa, cur Antonium Clodius uellet saluum. quia tamen beneficium illud à Bruto simul acceperat; utrunque, si fieri posset, saluum uoluisset: quia non poterat, Brutum malebat. A TE EST:] quia tu simul cum Antonio beneficium illud in Clodium contulisti. quod autem beneficium hoc fuit? forsitan ipse tribunatus: quem, Antonio consule, & Bruto prætore suffragantibus, obtinere facile potuit. INTELLIGIT] qui Antonium de regno, uos de libertate cogitantes uidet.

276.

QUALIS ET prudentissimus,] qualis debet esse is, qui & prudentissimus, & idem optima fortuna sit. bonos enim ciues diligit, malos odit, qui prudens est: qui uero optima fortuna, mutationem non quærit: sicuti contra, qui fortuna sunt deteriore, uetera odere, noua exoptant, ut ait Sallustius in Catilina. ergo, cum Clodius Antonium saluis nobis uelit saluum; nos tamen mauult; quia distinguit honestum à turpi, propter summam prudentiam; & stabilem remp. cupit, propter optimam fortunam.

C. Vibio Panfa,
A. Hirtio, COS.

SCRIPTA & obsignata iam epistola,] non intelligi, quæ proxima antecedit, epistolam, temporis ratio facile declarat. illam enim Antonio & Dolabella, hanc Panfa & Hirtio cos. neque uero statim, sed

sed mensibus propemodum quatuor post initum magistratum, scriptam esse constat.

M A X I M E Q V E mirabiles.] literæ mirabiles, mihi quidem non ualde satisfacit, nec usitatum puto. quòd si, Literæ plenæ rerum nouarum, maximeq; mirabilium, legas; tum uero non loquendi modo genus, uerum ipsa quoque sententia mirifice satisfaciet. Ac uideo ita scriptum esse in libro Pauli Magnuli: quo in libro solebat ille (quod ex ipso, cum uiueret, audierim) miniatulis literis ea notare, quæ in antiquis exemplaribus, contra quàm esset in impressis, animaduertat.

D O L A B E L L A M] P. Cornelius Dolabella, Ciceronis antea gener, cum aliquandiu bonum ciuem simulasset, ut etiam columnam illam, Cæsari erectam, euerteret; ad extremum, corruptus ab Antonio, reip. causam deseruit; & Syriæ administratione à populo accepta, uictus à Cæsio, & Laodiceæ oppressus, seruo suo ceruicem feriendam præbuit. Hæc ex historia: quæ auctoritatibus singula confirmare, putidum uidetur. Vnum addam, patricius fuerit, an plebeius, in dubium uocari posse. uerum dubitationem prorsus omnem tollit Dio: qui, transisse illum ad plebem, lib. 42. tradit. itaque tribunus pl. fuit Cornelius, sed desijt esse patricius: sicuti & Octauios, nomine nunquam immutato, modo patricios, modo plebeios fuisse, à Suetonio docemur. non enim semper adoptione, ut mutare nomen necesse esset, sed aliquo priuilegio aut à plebe ad patres, aut à patribus ad plebem transibant. quod et Octauiae gentis, & Augurini cognoscitur exemplo: qui cum esset Minucius, hoc est patricius, (Minucios enim plebeios ante nun-

C 4 quam

Commentarius in lib. I.

quā inueniam) tribunatum pl. tamen gessit. sus-
picari fortasse aliquis posset; Dolabellam ex Cor-
nelio Liuium esse factum, mutato gentis nomine
Liuiæ testamento; qua de re in epistola ad Atticum
106: ideoq; cum Liuij essent plebeij, tribunum pl.
fieri potuisse. sed inuenio illum Cornelium, non Li-
uium, aliquot annis post epistolam illam à Cicero-
ne de Liuiæ testamento scriptam. nam ep. fam. 219:
P. Cornelium uocari dicit eum, qui Dolabellæ be-
neficio ciuitate à Cæsare, uicto iam Pompeio, do-
natus erāt. & Dio eo, quo diximus, loco, P. Cor-
nelium Dolabellam, neque prænordine, neque no-
mine, neque cognomine immutato, tribunum pl. ap-
pellat. Ex A S T A fugere] ex Asia cedentem Do-
labellam, & in urbem Laodiceam receptum, C. Cas-
sius, cui Dolabellæ oppugnandi curam senatus man-
dauerat, cum XII. legionibus obsedit. Appianus.
C V M T V E D] Dræum paulo durius uideri
potest: cum neque Cicero ipse eodem modo locu-
tus alibi sit, neque quisquam, quod sciam, de ijs,
qui optime latine scripsisse existimantur. at si, E D
haberes, ita accipias, quasi, prope eum locum ha-
beres; ferri fortasse posset: ut genus loquendi, qua-
le illud, sit, cum dicebant, esse ad urbem, hoc est
esse prope urbem. A P O L L O N I A, D Y R-
R H A C H I O Q V E] ubi suas copias eo consilio
Brutus continuerat, ut, si forte Antonius ad Muti-
nam exercitum reip. fugasset, quamprimum eas
in Italiam ad tuendam remp. posset traicere.
A N T O N I I] Marci; quem D. Brutus Mutina,
tibi ab eo per aliquot menses obsessus fuerat, erum-
pens, & cum eo Pansa, & Hirtius Consules, adhi-
bito

bīto Octauiano, acie fuderunt. **P O P U L I R O M A N I** uictoria] ciuis enim loco Antonius non erat, hostis iam à senatu iudicatus. **S C E L E R A T I S S I M O** hosti] Dolabellam quoque senatus in hostium numerum retulerat. itaque cum dixerit, hosti, uere dixit: cum, sceleratissimo, deprompsit maledictum ex ipsius pessime factis; ac præcipue ex C. Trebonij cæde; quem Smyrnæ; noctu subito aduentu oppressum, occiderat. infra quoque scelus ei attribuit, cum ait: Vt sceleris pœnas persoluat. **L V D I B R I O**] qui se putaret cum quinque legionibus, populi Romani imperium turbare posse. **T V A** dignitate,] dignitas est in ijs, qui uel summos magistratus administrarunt, uel maximas res pro patria gesserunt. primum illud, ut opinor, Cicero non spectauit, cum dixit, dignitas: quos enim magistratus Brutus gesserat? præturam ille quidem, sed & à Cæsare datam, nec tamen omnem in ciuitate. nam post idus Martias, paucis interiectis diebus, metu Antonij, plebisq; ab eo concitata, urbe excessit: ut per tres menses integros minime præturam exercuerit. alterum igitur, de meritis in remp. significasse potius uidetur, cum eius, qui ciues suos à tyrannide uindicasset, dignitas postularer, ut idem hostem populi Romani bello peteret. **D E A N T O N I I S**] illam seditionem concitauit C. Antonius Marci frater, cum esset in potestate Bruti. itaque expono, De Antoniis, de partibus Antoniorum fratrum subleuandis. Quod autem infert, Magis mihi probatur militum seueritas, quàm tua; significat id, quod à Dione scriptum legimus; cum milites ipsi, qui seditionem fecerant,

Commentarius in lib. I.

cerant, ut delictum suum quodam modo corrigerent, seditionis auctores occiderunt, quaestoremq; etiam & legatos C. Antonij ad necem depoposcerunt: quos Brutus, ad clementiam magis, quam ad seueritatem, propensus, nauibus impositos, quasi mox mari demersurus, male de se meritos tamen seruauit: ipsiq; etiam Antonio, cuius opera bis iam conflata seditio erat, iterum pepercit. Miror autem quid sibi uoluerint, qui hoc loco pro Antonijs Catonios, & nullo sensu, & contra ueterum librorum fidem, reposuerunt. **BENEVOLENTIAM** exercitus,] Credo, cum auctores seditionis occiderunt, quo beneuolentiam erga Brutum declararent. **PROVIDISSE,**] operam dedisse, & à senatu impetrasse, ut decreta nostra ne expectares, ipse ad arbitrium tuum, uti res poscere uideretur, bellum administrares. **VT NUNC** iudico,] quia uideo, ex ijs rebus, quas geres, multum accessurum ad dignitatem tuam. tunc id esse è rep. intelligebam, nunc è tua etiam dignitate iudico futurum; cum ita te & copijs instructum, & animo paratum uideam, ut et temp. in libertatem uindicare, & te ipsum laudibus illustrare possis. **MAXIMO OCIO**] ita ueteres libri, sine dubio mendose. quid enim elicitur sententiæ? ego mallet, Maximo animo, non omnino procul à uetere scriptura. nam si, animo, tribus duntaxat literis, linea superimposita, scribas, sic, aïo; neque contra consuetudinem facias, &, facilem fuisse ex, aïo, in, ocio, mutationem, facile perspicias.

277.

ANTONIOS,] tres fratres, Marcum, Caium, Lucium

Lucium : qui ut hostes à senatu iudicarentur , maxime Ciceronis opera est perfectum .] NE QV E clementiæ tuæ concedo .] neque concedo , clementior ut ipse sis , quàm ego sum .] IN AN EM specie[m] est enim clementia specie quidem præclara , sed re ipsa non nunquam perniciofa : qui enim ita sunt perdit , ut ne beneficio quidem affecti prauitatem mentis exuere possint , præstat eos tollere , quàm seruare . Brutus tamen , cum C. Antonio de concitata seditione pepercisset , iterum ei , in eiusdem culpæ crimine deprehenso , ueniam tribuit . MIHI quidem &c.] quod in epistola ad Atticum græce dixit , *βελιωτα* ; hic latine , Plautinis uerbis , ætas est . et inter illum locum , & hunc aliquantum est in sententia similitudinis . ibi enim , Mihi quidem *βελιωτα* ; uiderint iuuenes : hic , „ Mihi quidem ætas acta ferme est ; tua istuc „ refert maxime . emendandi autē sunt , qui typis impressi ciruferunt , Plautini libri . nā , ut in ijs nūc omnibus legitur , Mihi quidē ætas acta est ; tua istuc refert maxime ; uersus neque iambicus esse , neque trochaicus potest . itaque dictio , ferme , illuc est ex hoc Ciceronis loco transferenda .] SENATVS ducem] se ipsum designat : cuius fuit in senatu singularis auctoritas .] EX ORACVLO] uere . nam , ut Cicero futurum prouidit , ita cecidit . in quo singularem illius prudentiam licet agnoscere . Causæ autem , in quas intuens mouebatur , ut assiduis , & in eam sententiam accuratissime scriptis literis Brutum in Italiam accerferet , huiusmodi ferme erant . Imminebat M. Antonius libertati , pecunijs , quas de templo

epistola

Commentarius in lib. I.

templo Opis abstulerat, & legionibus; quas è Mæcedonia in Italiam euocauerat, instructus. præsidium reip. in quatuor maxime hominibus erat, in D. Bruto, qui Galliam cisalpinam, à senatu datam, administrabat; in adolescente Octauiano, qui priuato consilio exercitum comparauerat; in consilibus; Pansa, & Hirtio, qui, delectu acerrime habito, eas collegerant copias, quæ ad impetus Antonij reprimendos sufficere uiderentur. Quid igitur erat, cur Brutum Cicero, quasi publicæ causæ diffidens, tam saepe, tamq; uehementer, ut in Italiam ueniret, hortaretur? Primum incertos belli casus, Martemq; communem extimescebat: itaque, si quid accideret, adesse Brutum, quò ciuitas, perditis rebus, tanquam ad arcem, confugeret, exoptabat. deinde non admodum erat, cur ab ipsis ducibus confideret. D. Brutus bene ille quidem de rep. sentiebat; nec erat quidquam de illius uoluntate dubitandum: sed eius exercitus etsi numero amplissimus, firmitate tamen erat exiguus; quippe qui magnam partem ex tironibus constaret: tres reliqui suspecti esse poterant; Octauius, quòd esset à C. Cesare adoptatus, quòdq; ueteranis fere Cæsarianas partes ciuili bello semper fouissent, & à Cesare magnis beneficijs ornati, percussores illius, Brutum & Cassium, libertatis auctores, nequam amare possent. atque hanc animi uoluntatem Pansa, diuturna simulatione obtectam, aperuit ultimo uitæ die; cum ex illis uulneribus iam iamq; moriens, quæ aduersus Antonium pugnans acceperat pro rep. ac libertate uidebatur, Octauium, lectulo assistentem,

assistentem, multis uerbis est cohortatus, ut, quoniam, quicquid resp. uirium habuerat, totum id ad ipsum unum, profligato Antonio, consiliis interfectis, infirmo D. Bruti exercitu, belli fortuna contulisset, occasione uteretur, & de patris ulciscenda nece consilium susciperet. Siue igitur Antonius uicisset, præcauendum erat, ne uacuum ac destitutam in rep. uictor irrueret: quod malum Bruti præsentis exercitus arcere poterat: siue, ut uinceretur, casus tulisset; id ipsum plane, quod euenit, Cicero metuebat; ne non satis in ijs esset constantiæ, ac fidei, quibus ipsa se resp. necessitate coacta commiserat. Vere igitur dixit, Hæc ex oraculo Apollinis Pythij edita tibi puta. aduentum enim suum in Italiam Brutus ita distulit, ut spatium Antonio & Octauio dederit coeundæ in publicam perniciem societatis.

EPISTOLA

Commentarius in lib. I.

EPISTOLA II.

Pansa consule, Hirtio interfecto.

277.

E S T A sunt.] ad Mutinam; cum
duo consules, Pansa & Hirtius, &
pro prætore Cæsar Octavianus cum
Antonio pugnarunt. S A E P E
scripsi] fortasse, quod eorum volun-
tatem suspectam haberet M. Brutus; qui eos C.
Cæsaris, olim contra rep. pugnantis, in præsidii
fuisse meminisset. I N D O L E S V I R T U -
T I S.] uirtutem enim uiris attribuimus, indolem
pueris, & adolescentibus. et quanquam Octavia-
nus è pueris iam excessisset, tamen ad earum rerū,
quas contra Antonium pro rep. gesserat, maiorem
admirationem sæpe puerum Cicero appellat, ut in
epistola ad Cornificium: Puer egregius præsidium
sibi primum, & nobis, deinde summæ reip. compa-
rauit. Et in alia ad D. Brutum: Ne adolescentem,
uel puerum potius Cæsarem iudices temere fecisse.
& Philippica I I I I. Laudo, laudo vos Quirites,
cum gratissimis animis prosequimini nomen claris-
simi adolescentis, vel pueri potius. H O N O -
R I B V S] non præsentibus: magistratum enim nul-
lum adhuc gerebat, tantum erat pro prætore: sed
iis, quos, uideo fore, ut optime de rep. meritis asse-
quatur. G R A T I A] quia nihil extraordinari-
um in libera ciuitate sperare quisquam potest,
nisi gratia ualeat. recte igitur honores, & gratiam
coniunxit,

EPISTOLA

coniunxit: quòd utrunque animos facere potest male cogitanti. GRATIA,] ex amicitis, propinquitatibus, clientelis Cæsaris mortui collecta. PERSVASVM EST] hoc illi persuasum non esse, magis è rep. fuisset. hæc enim illum ad immoderatam potentiæ cupiditatem extulit opinio. ANTONIVM] cum Macedonicis legionibus Brundisio redeuntem. epist. fam. 197: & Philippica I I I. 184. & I I I I. 192. & V. 200. ANTE hanc rem pulcherrimam] ante prælium Mutinense. EFFVNDEBAT:] cum ad te in Macedoniam trajcere decreuisset, si Antonias pugna vicisset. Idem scribit ad C. Cæsium his verbis. Brutus Mutinæ vix iam sustinebat: qui si conseruatus erit; vicimus: sin; quod dij omen auertant; omnis omnium cursus est ad vos. A D X I I. CAL. MAII:] quo die de profligatis Antonij copijs nuncium accepit.

277:

IN CAPITOLIVM] vt Ioui Opt. Max. propter victoriam gratias agerem. IN ROSTRIS COLLOCATVS] vt inde Pansæ literas de victoria recitaret. quod ab ipso factum tradit Appianus lib. 3. Illud addo, de Rostris verba facere priuato cuiquâ non licuisse, nisi magistratus ei concionem daret. COLLOCATVS igitur, concione à magistratu data. GRATIARVM actio,] quòd eo auctore bellum contra M. Antonium decretum susceptumq; esset, ut Philippicæ orationes declarant. POPVLAREM me esse] quod alioqui in malam partem accipi soleret. nam fere ad seditio- nes excitandas, & statum reip. perturbandum, po-
puli

Commentarius in lib. I.

populi studium querebatur. sed, popularem esse in
populi salute, præclarum est: ut ipse in quadam
epistola; Facti iam sumus in re salutari populares:
LIBERALITAS.] liberalitatem posuit pro
clementia: quia capto C. Antonio, & seditiones
concitanti, Brutus tamen pepercerat, quem ut occi-
deret, dicitur à Cicerone literas accepisse, ut apud
Plutarchum legimus. VNAM & eandem esse
causam.] hostium loco omnes pariter esse habendos:
quod si ita est, cur tu C. Antonium seruas?
cum ipsi Marcum & Lucium, eius fratres, armis persequamur.
CONSULES duos.] Hirtium & Pansam. DUNTA-
XAT BONOS:] non etiam fortes & strenuos: quoniam
uterque ceciderat. bonos autem, bene sentientes.
HIRTIVS quidem.] corrigit quod dixerat, Duntaxat
bonos: sed corrigit tantum modo quod ad Hirtium
attinet. EVGERAT.] Bononiam. Appianus. FERRE NON
POTUIT.] ideo bonus magis, quam fortis. PERSE-
QVITVR.] lentius tamen, quam oportuit: quod
habuit spatium Antonius sui recreandi. uide in-
fra, & epist. fam. 173. SIVE captiuos, siue
dediticios.] rursus ad C. Antonium redit. fuit enim
grauissimum Ciceronis odium in Antonios. Ad-
iungit autem, Siue dediticios, quia non prælio cap-
tus erat C. Antonius à Bruto, sed se ipse dedide-
rat. leniores autem in dediticios, quam in captiuos,
debemus esse. sed omnium eandem esse causam
Cicero uolebat; odio uidelicet permotus:
quod tamen dissimulat duobus modis, primum,
cum interpretationem illam alijs ascribit; deinde,
cum infert; Nihil differui durius.

EPISTOLA

epist. ad M. Brutum.

9

EPISTOLA III.

278.

Nullis consulibus, cæsis

Pansa & Hirtio.

B RVTI nostri, & consulum,] Decimi Bruti, & Hirtij, & Pansa, consulum; qui Antonium pugna uicerant. et obseruandum, cum eius particeps uictoriæ Cæsar Octavianus fuisset, tamen hic à Bruto non nominatum; qui eum & ut Cæsar filium odio prosequeretur, & pugnare contra Antonium non tam pro rep. ut videbatur, quam priuatæ potentæ causa suspicaretur. quam suspicionem res ipsa deinde comprobauit.

I V D I C I V M esse de ijs ciuibus,] ad senatum, aut ad populum R. spectare, ut iudicet de ijs ciuibus, qui M. Antonium in bello secuti, pugnantes non interierint. itaque ego de C. Antonio, qui in mea potestate est, per me ipse non statuam: sed senatui, aut populo R. iudicandum relinquam.

Q U O D enim non senatus censuit,] cur ego in C. Antonium durius aliquid statuam, cum id senatus aut populi R. iudicium esse debeat? iustissime igitur facio, cum in eum, ut in hostem, non animaduerto: siquidem senatui, aut populo R. suam potestatem præripere non debeo.

R E S non coegit,] Non accidit, ut ego eum occiderem: quoniam se

D ipse

Commentarius in lib. I.

ipse mihi, eiusq; legio tradidit. QVID QVAM
ERIPVI:] hoc ideo dicit, quia ornamenta milita-
ria illi reliquerat. Plutarchus. DISSOLVTE:]
neque crudelis in eripiendo fui, neque dissolutus in
remittendo: custodiui enim illum diligenter. QVO-
AD BELLVM FVIT:] in Italia. quasi nunc, M.
Antonio deuicto, belliq; timore sublato, de Caio
dimittendo, aut certe Romam mittendo Brutus co-
gitet. quem tamen non multo post, cū de Ciceronis
& Decimi Bruti nece cognouisset, occidi iussit. Plu-
tarchus. TRIBVERE potentibus,] acu-
leus in Ciceronem, qui Octavianum honoribus
extraordinarijs ornabat. Quod autem pro, poten-
tibus, in Bessarionis antiquo libro scriptum est,
petentibus; respuo. nam tum in uoce; potentibus,
Bruti, de libertate admodum timentis, animus ma-
gis exprimitur: tum relatio illa, miserorum, &
potentibus, uim in sententia, concinnitatem ha-
bet in uerbis. CVPIDITATEM, & arro-
gantiam] Cupiditas & de bonis, & de improbis ho-
minibus usurpatur: ipsa per se neque turpitudinem
habet, neque laudem. addit igitur, Et arrogantiam;
quod potest aliquis cupere, quæ non licet, neque
tamen ea per arrogantiam occupare. TRA-
D V C I T ad mala consilia] uerus uates de Octa-
uiano. LARGITIONIBVS:] honoribus,
qui supra modum deferantur: quibus, etiam qui
recte sentiat, non nunquam corrumpitur, & deprau-
atur. ubi enim maiorem aliquam potentiam nacti
sumus, tantum abest ut humilia cogitemus, ut etiam
ad altiora animum extollamus. Est autem hic largi-
tio, in tribuendis honoribus nimia liberalitas. nam
lar

largitio pecuniæ locum hic habere non uidetur.

278:

NE V SEMPER &c.] hoc dicit. Cæsarem occidimus; sed regiam potestatem M. Antonius, Cæsare nequior, assumpsit. ita uidendum est, ne, dum in Antonio tollendo sumus, hæc sit causa, ut Octavianus, potentia elatus, Antonio peior existat. NE QV E opinantibus, aut patientibus nobis] siue id nobis non opinantibus, siue patientibus euenerit. æque enim nobis uitio dabitur. Et aduerte, hanc loquendi consuetudinem ueteres admasse, ut libentius dicerent, Neque opinanti, quam, non opinanti; ut exemplis intelligitur.

QVANTA maxima] antiqua locutio, ut de oratore lib. 1. M. Cato eloquentia tanta fuit, quantum illa tempora, atque illa ætas ferre maximam potuit. Dixit etiam Celsus, non malus latinitatis auctor: Vt tumor, quantus maximus esse potest, se ostendat. Et ipse Brutus infra, 287. SED etiam prudenter] subaudi, sentiendo. potest enim aliquis bene sentire, nec tamen prudenter. quod obiectum est Ciceroni; quasi, cum in remp. optime fuerit animatus, ei tamen male consuluerit, quia nimis extulit Octavianum.

TVAE VIRTUTES]. In Bessarionis libro, Tuæ uirtutis, uideo scriptum esse, & coniungi cum sequentibus: ut sit, Tuæ uirtutis unum hoc. Mihi; ut dicam, quod sentio; neque scriptura uetus, neque impressis libris recepta satis probatur. vetere quid significetur, non uideo. recens primum non caret suspitione mendii, quòd ab antiqua discrepat: deinde occurrit animo quiddam fortasse probabilius. periodum

D 2 enim

Commentarius in lib. I.

enim libentius ita concluderem; Alia omnia sic ad-
sunt, ut cum quolibet antiquorum comparari pos-
sint. Tuæ uirtutes, additum fortasse est, ut, quæ-
nam essent illa, quæ cum quolibet antiquorum
comparari possent, exponeretur.

GRATO
animo, liberaliq; profectum,] Laudem cum turpi-
tudine coniungit, quo sit reprehensio tolerabilior:
quod ingenij, atque artis est. Et in cohortationi-
bus, præceptum Ciceronis est in epistola ad Trebo-
nium, ut laudes eum, quem cohortere. sic Brutus Ci-
ceronem primum laudat ut gratum & liberalem, de-
inde reprehendit ut minus cautū, nec satis in tribuen-
dis honoribus moderatum. nam ex Ciceronis sen-
tentia senatus & lictores & cetera imperij ornamen-
ta, nomenq; pro prætore Octauiano decreuerat:
post uictoriam autem Mutinensem quinquaginta
dierum supplicationes. Philippica v. & XIII.
& Plutarchus.

EXEMPLO, aut præsidio]
utrumque refertur ad illud, Male cogitantibus: ut
tamen, male cogitantibus, ambigue dictum sit,
hoc sensu: EXEMPLO, male cogitantibus ijs,
qui cum dari aliquid à senatu, contra quàm legibus
& more maiorum liceat, uiderunt, incendi facile
possunt, ut eadem concupiscant: PRÆSIDI-
O, ei, qui accepit à senatu, male cogitanti.

ITAQUE timeo &c.] sensus hic est. cum ue-
laris decretis locum quæstorium, & honorem pro-
pratore contra leges habuerit; uereor, ne putes se
altius ascendisse, cum ad hos extraordinarios hono-
res ascendit, quàm sit ascensurus, si inde ad consu-
latum ascenderit. plus enim est ex priuato loco
ad quæstorium, prætoriumq; ascendere, quàm ex
quæstorio

quæstorio prætorio ue ad consularem ; cum præ-
 fertim Octavius annum ageret XIX, cum quæ-
 storum prætorumq; iura consecutus est . timeo ,
 inquit, ne plus putet esse, quod iam habet, quam
 quod habendum restat ; ideoq; in consulatus cu-
 piditatem facile ueniat . quod ita contigit . nam
 Octavius, consulibus ad Mutinam occisis, con-
 sul fieri uoluit: quod cum non impetrasset, iratus
 quasi ob ignominiam, prodita reip. causa cum An-
 tonio ac Lepido societatem iniuit. placet igitur le-
 gi, ascensurum, pro descensurum . alioqui cum satis
 erit perplexa, tū inepta quoque videbitur sententia.
 NON tyranno,] regnandi enim instrumenta fa-
 cilius arripimus, si à senatu deferuntur, quod de
 Octauiano timendum est; quam si à tyranno relin-
 quantur: qua occasione usus est Antonius. IN-
 TERFECTO:] non solum tyranno, quem imitari tur-
 pe fuit, sed eo tyranno, qui est interfectus; cuius
 exitum timere debuit Antonius. duæ igitur dictio-
 nes, TYRANNO INTERFECTO, altera tur-
 pitudinem, altera periculum designat. IMPE-
 RIA quælibet] quæ restant; præturam ipsam,
 consulatum, a tque adeo dictaturam. FACILI-
 TATEM] in tribuendis honoribus. PROVIDEN-
 TIAM:] ad futura dispicienda. putas enim Cæ-
 sarem extraordinarijs honoribus, quos illi decreui-
 stis, fore contentum. TE CONSVLEM fa-
 ctum] scribit Appianus, Ciceronem in senatu con-
 suluisse, ut amissis consulibus Octavianus surroga-
 retur, eiq; deinde aliquis collega adderetur, qui ado-
 lescentiam illius quasi magister regere & moderari
 posset: senatum affecti ætate hominis ineptam am-

Commentarius in lib. I.

bitionem risisse. satis enim patuit, quò spectaret.

279.

FILIVS] filium Ciceronis, qui Athenis philo-
phiæ operam dabat, Brutus secum abduxit, & equi-
tibus præfecit. epist. fam. 191: Dio, Plutarchus,
alii.

EPISTOLA IIII.

Nullis consulibus.

ERVILIVS etiam de Ventidio. 7

5

Seruilus Isaurici filius, is, qui C. Cæsaris collega fuerat in consula-
tu: Ventidio Basso Mulione, qui ex
humili admodum fortuna ad consu-

latum est euectus, primusq; Romanorum de Par-
this triumphum duxit. uide Gellium lib. x v. cap. 4.

I R E D E M locis] ubi esſes. nam, utrum in Macedonia eſſet, nec ne, fortaſſe ignorabatur. non erat certe, cum epistolam proximam ſuperiorem ſcripſit: cum dicat a ſe filium Ciceronis in Macedoniam cum equitatu eſſe præmiſſum. A D F I

D E M, & ad dignitatem] cum enim tyrannum uita priuasti, quasi tuam in eo fidem obstrinxisti, eodem te in rep. animo semper futurum. persequi igitur ministros, imitatoresq; tyranni, qui tyrannum ipsum occideris, tuæ fidei uideretur esse. DIGNITATEM: in primis enim hoc te decet, tuisq; præclare factis dignum est.

SCELERIS] quia temp. non solum deseruit, sed

sed etiam oppugnauit: multoq; etiam magis, quia
 C. Trebonium occiderat. Hoc] vt persequere
 rere Dolabellam bello. TVM:] cum te ad persequendum
 Dolabellam literis hortabar. FVGAE:] bonorum, si ad
 Mutinam secunda fortuna usus esset Antonius. VT
 SPERO:] dubitat adhuc, neque sine causa: nam
 Antonij equitatus integer pene omnis ex proelio disces-
 serat: præterea Ventidius suas legiones tres cum eo
 coniunxerat: & habebat ipse legionem secundam,
 & ex reliquis legionibus magnam multitudinem.
 epist. fam. 161. VESTRVM collegium] pontificum minorum.
 pontifex enim erat Brutus. 286. SACERDOTVM
 COMITIIS:] ratio creandorum sacerdotum hæc fuit.
 Creati sunt à collegio pontificum usque ad consules
 C. Marium, & C. Fimbriam: qui fuit annus ab vrbe
 condita DC L: quo anno Cn. Domitius tribunus pl.
 lege lata instituit, vt populi comitiis crearentur:
 vt ex oratione II. in Rullum, & ex Suetonio in Nerone
 cognouimus. rursus uictor Sylla eorum creandorum
 potestatem, populo ereptam, collegio pontificum
 restituit, vt ex Dionis historiis xxxvii. collegimus.
 mox Labienus tribunus pl. lege Domitia renouata,
 ius creationis à pontificibus ad populum transtulit,
 anno ab vrbe condita DC LXXXI. vt ex eodem
 Dionis loco perspicuum est. Eiusdem fere sententiae,
 nouo aliquo iure adscripto, legem tulit C. Cæsar
 dictator. postremo consul M. Antonius, qui triumuir
 fuit, pontificibus veterem cooptandi potestatem,
 lege lata, restituit, vt apud Dionem legimus lib. XLIII.
 in extremo. quam tamen à Pansa consule sequenti
 anno

Commentarius in lib. I.

no esse abrogatam, ostendimus in libro de legibus Romanis, quem propediem edituri sumus. **HABERI POSSE:**] lex quidem, quæ vetaret, non erat: consuetudo tamen non ferebat. itaque lib. II. ad Atticum, 25: Quoniam, inquit, Nepos profiscitur, cuinam auguratus deferatur. Nimirum significat, Nepotis absentis rationem haberi comitijs augurum non posse.

279:

IN CAPPADOCIA] quò profectus erat, specie quidem ad vota matri deorum peragenda, re vera ad bellum excitandum. Plutarchus. **LEGE DOMITIA**] populi comitijs, vt Cn. Domitius tribunus pl. lege sanxerat. **AVGV R:**] augures sacerdotum numero continentur. lex autem Domitia de omnibus sacerdotijs erat. **QVI PETIT**, cuius ve ratio habebitur. qui petit, de præsentibus est: cuius ve ratio habebitur, de absentibus. **DE DOMITIO**, & de Catone nostro] altero L. Domitij Ahenobarbi, altero M. Catonis Uticensis filio, utroque arctissima affinitate Brutum attingente. nam duas Porcias, Uticensis filias, alteram Ahenobarbus in matrimonio habuerat, alteram Brutus habebat: vt etiam alio loco diximus. **ASIAM**,] non, quæ de tribus orbis partibus vna numeratur, sed quæ prouincia est Ciliciæ finitima. **COLLEGAM** sibi surrogasset] locus multis difficultatibus obstructus: quem tamen, vt spero, ita explicabimus, atque aperiemus, vt ad veritatem nemo non possit, aditu patefacto, peruenire. Ac primum illud ponatur, Ciceronem Bruto significare, vt, si eundem sibi statuit in Asiam, decernat ante de Marco

Marco filio, vtrum velit eum ad sacerdotum comitia Romam uenire, presentemq; petere; an in Asiam una proficisci. quò si proficiscatur, incommoda sequuntur illa. primum, si accersere eum ad comitia voluerimus, facultatem nobis omnem auferret locorum longinquitas. sin, vt absens petat, placebit: infirma spe nitentur: cum sint omnia presentibus faciliora, quam absentibus. Accedit illud, quo maxime Cicero perturbatur, quia, quando futura sacerdotum comitia sint, ignorat. nam cum ea non nisi à consulibus, aut ab interrege, aut à pontifice maximo haberi possint; consules porro hoc tempore nulli sint; interrex creari non possit; pontifex maximus M. Lepidus ab vrbe absit: sequitur, vt de comitorum illorum die prorsus incerta coniectura sit. quam ob causam de filio accersendo constituere non potest. itaque totam rem ad Bruti consilium ac prudentiam reijcit. Quod autem dixi, comitia sacerdotum solis consulibus habere licuisse, aut, si consules non essent, interregi; probatur hoc modo. Pansa uiuo, celeriora omnia fuissent: mortuo, futurum, vt tardiora sint, Cicero videt. cur tardiora? nimirum quia quæ potestas surrogandorum sacerdotum penes consules erat, ea, sublati consulibus, ad eos magistratus, qui supererant, non transferrebat. hoc ita esse, satis, vt opinor, illa verba declarant: Nunc per auspicia longam moram video. Cum igitur, præter consules, ex ordinariis magistratibus habere sacerdotum comitia nullus posset: simile veri est, ab interrege haberi ob eam causam potuisse, quòd interrex eodem, quo consules, iure esset; vtpote qui creandis consulibus habere

Commentarius in lib. I.

bere comitia posset. prætores autem eodem, quo consules, iure non erant. nam, quamuis collegæ consulum dicerentur, minime tamen consularia comitia, ac ne prætoria quidem, habere poterant. quod à Messalla in libro de auspicijs traditum, obseruauimus. longæ igitur moræ, quam Cicero timet, hæc est causa; quod, extinctis consulibus, neque magistratus tunc erat, qui sacerdotes comitijs rogare posset; & interrex toto anno creari à senatu non poterat. sic enim mos maiorum obtinuerat, ut, cum nullus iam esset patricius magistratus, tunc demum interrex à senatu crearetur. at hoc anno, mortuis Hirtio & Pansa consulibus, alij tamen supererant patricij magistratus, ut prætores, ædiles curules. ita nodus erat difficilis: quia neque prætor, aut ædilis curulis habere sacerdotum comitia poterat; &, qui potuisset, interrex, is ne creari posset, eorum causa fiebat. auspicia enim, quibus eum patres creare soliti erant, (nihil enim, neque publice, neque priuatim, maioris rei, sine auspicijs, apud veteres gerebatur) redire ad ipsos non poterant, dum vel vnus esset patricius magistratus. expectandum igitur erat, donec patricij magistratus annuo munere essent perfuncti. tunc enim creatus interrex à patricijs senatoribus comitia primum consulibus rogandis, deinde sacerdotibus habuisset. Aut intellige sic. Comitia primum consularia interrex habuisset, deinde consules creati sacerdotum comitia ipsi habuissent. quod similitudinem veritatis maiorem habet: ut interregis vna cura de rogandis consulibus esset; consules deinde reliqua perficerent. Quæri potest; cur, quemadmodum Crispinus

nus consul morti proximus, secundi belli Punici temporibus, dictatorem dixit; ne resp. sine consulibus esset, (iam enim & M. Marcellus, collega ipsius, interfectus erat) itidem Panfa, summo in vitæ discrimine constitutus, dictatorem non dixerit; à quo & consulum, & sacerdotum, aut saltem consulum, qui deinde sacerdotes rogarent, haberi comitia possent. Hanc dubitationem facile tollit historia. non enim, quo tempore Panfa petijt, creari dictatorem licebat: cum dictatoris nomen M. Antonius consul funditus iam è rep. sustulisset. PANSA viuo] is Bononiæ perierat ex vulneribus Mutinensi prælio acceptis. SYRROGASSET,] in loco cum Hirtij eodem prælio interfecti. PRÆTORIA,] designandis infrequentis anni prætoribus. de consularibus comitijs, quæ ante prætoria fiebant, ideo non meminit, quia designati iam erant à C. Cæsare, Parthicum bellum cogitante, qui post Hirtium & Pansam consules essent, L. Munatius Plancus, & D. Iunius Brutus. Et prætorijs antecessisse sacerdotum comitia, quòd deorum immortalium religionem rebus humanis æquum esset anteponi, vel hic locus perspicue demonstrat. SACERDOTVM comitia] hæc non, vt magistratuum, quotannis, sed, cum surrogandus aliquis esset in demortui locum, habebantur. PER auspicia] quæ ad patricios magistratus pertinebant, nec ad senatum, nisi cum ij non essent, transferri poterant. VNVS] quasi dicat, duo nunc sunt, prætor, & ædilis curulis. patricij enim magistratus dicebantur ij, qui, maiorum ætate, patriciorum causa ex gentibus patricijs erant instituti.

A D

Commentarius in lib. I.

AD PATRES] nondicit, ad senatum, in quem non soli patricij, sed plebeij quoque, in primisq; qui ex equestri essent ordine, legebantur; sed, ad patres: quòd, à solis patricijs senatoribus creari interregem, moris esset. et quanquam, patres, interdum pro vniuerso senatu vsurpatur; proprie tamen de patricijs dicebatur; quibus aditus in senatum initio solis patuit. itaque in epistola ad Pætum, Ad patres, inquit, censeo, reuertare: plebeij quàm improbi fuerint, vides: cum de patricijs Pæti maioribus intelligeret. REDIRE] tunc redeunt, cum, magistratibus nullis dum designatis, quod sæpe ciuium in dissensionibus contigit, annus abiit.

EPISTOLA V.

Nullis consulibus.

RATIAS agam.] quòd eam sententiam dixisti, qua mihi honorificentius nihil esse potuit, vt meum esset liberum iudicium de bello gerendo. AVT AD commendationem honoris] vt, si comitia sacerdotum essent, peteret: si non essent, honorem suum ad insequentis anni comitia commendaret: quibus absens peteret, ne abesset ab exercitu, tam necessario reip. tempore.

280.

IN SVSPICIONEM] legimus & apud Suetonium, suspectam Pansæ mortem fuisse, medicumq;

cumq; Glyconem custoditum esse, quasi venenum vulneri indidisset. **TORQUATO:**] cur Torquato potissimum? quia Panfæ quæstor fuerat, ut ex Appiano cognouimus; consulisq; sui mortem persequeretur, pro ea necessitudine, quæ inter consulem & quæstorem fuit: quam ad paternam caritatem accessisse, traditum est.

ACHILLEVS] pro, Achilles: ad græcam inflectendi rationem, ut cum dixit, Achilleos nostri.

TREBONII] quem Asiæ præfectum Dolabella Smirnæ occiderat.

TULLIO:] Tullio Cimbro, qui Bithyniam administrabat. Dio lib. XLVII. Appianus lib. III. Plutarchus in Bruto.

FLAVIVS:] in exercitu Bruti opificum præfectus: quo in extrema illa Philippensi pugna cæso, dicitur Brutus in illius mentione vehementer suspirasse. Plutarchus.

NECESSARIIS tuis] erat enim Dyrrhachium in fide Ciceronis. itaque lib. XIII. ad Terentiam, Cinitas, inquit, hæc semper à me defensa est. Et ad Atticum lib. III. Quod mei studiosos habui Dyrrhachinos, ad eos perrexì. Et in oratione pro Plancio: Dyrrhachium, quod erat in fide mea, petere contendi.

IMAM] ultimam: quæ longissime distat ab urbe Roma. sic Horatius,

hæc Ianus summus ad imum

Perdocet.

CANDAVIÆ] cuius montes Dyrrhachio LXXX. distare, Plinius tradit.

Commentarius in lib. I.

EPISTOLA VI.

Nullis consulibus.

IBVLVS] Bruti priuignus. fuit enim M. Calpurnij Bibuli, qui C. Cæsaris collega fuerat in consulatione, ex Porcia filius; quæ post obitum prioris viri Bruto nupsit. Sed videntur duo Bibuli sacerdotium cupuisse, ut est 284. Brutus autem priuignum solum commendauit. Plutarchus in Bruto, & Catone. Et, hunc de M. Bibuli liberis primum non fuisse, prænomen ipsum declarat. fuisset enim Marcus, non Lucius, ex vetere consuetudine. Marcus autem, ut opinor, perierat aliquanto ante, interfectus à Gabinianis militibus. Valerius cap. I. lib. III. Cuius tanta pro rep.] hæc verba indicant, cum dixit, Quam carus mihi esse debeat, non significasse propter affinitatem, sed propter Bibuli virtutem studiumq; erga salutem reip. SIMO DO iusta est, aut pro officio &c.] cum dixit, IUSTA, ad virtutem Bibuli spectauit; quam ornari, iustum erat: cum, PRO OFFICIO NECESSARIO, ad necessitudinem, quæ Bibulum attingebat: ut vel hoc nomine eius causa velle cogeretur. IN PANSÆ locum] ut pontifex minor creetur. 284. auctor rhetoricorum ad Herennium itidem locutus est lib. I. Augur damnatus de pecunijs repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit. quam loquendi rationem

nem qui non intelligebant, pro, IN PANSÆ LOCVM, fecerunt, IS PANSÆ LOCVM, non modo contra veterem latine loquendi consuetudinem, verum etiam contra quàm in antiquis libris scriptum est.

280:

[NOMINATIONEM] vt tu de eo referas. sic Cicero auguratum petens, à duobus auguribus nominatus erat, Pompeio & Hortensio. neque enim à pluribus licebat. Philippica II. & de claris orat. APPVLEIVM vero] quasi Ciceronis auctoritate Appuleius magis, quàm Domitius, egeret, genere inferior, & patre natus minus nobili. CELEBRABITVR:] laudabitur à me, tibiq; commendabitur. quasi dicat: Sed hæc epistola Bibuli solum causa scripta est: neminem admisceo.

DIMITTERE ex sinu,] ita loquimur de ijs hominibus, aut rebus, quæ nobis carissimæ sunt. ad Quintum fratrem lib. II. 317. Iampridem istum canto Cæsarem. mihi crede in sinu est, neque ego discingor. EX QVANTO POTEST EVAADERE:] ex tanto viro, quantus iam est, facile potest euadere, qui vestras paucorum laudes assequatur. quasi & magnus vir esset Bibulus, nec tamen Ciceronis adhuc paucorumq; similibus laudibus par; sed qui, cum in via virtutis tantum processisset, eos aliquando affecuturus videretur.

EPISTOLA

Commentarius in lib. I.

EPISTOLA VII.

Nullis consulibus.

EQVITVR iudicium tuum;] vo-
lunt omnes boni idem, quod tu,
S remp. liberari: in eoq; te ducem se-
quantur. M V N I C I P E M Sues-
sanum] cum duæ sint Suesæ, Arun-
ea, & Pometia; vtram intelligit? Pometiam. nam
Aruncam fuisse coloniam, non municipium, ex
Velleio cognoscitur. M E T E L L O imperatore]
qui à Creta deuicta Creticus est cognominatus, &
cum Q. Marcio Varia consulatum gessit. Plutar-
chus in Pompeio. O C T A V V M principem]
in quavis legione erant, ætas prima, triariorum; al-
tera, principum; tertia, hastatorum; vltima, veli-
tum: quæ, velitibus exceptis, diuidebantur singu-
læ in decem centurias: singulis autem centurijs pri-
marij centuriones præerant: exq; in triarijs ita ap-
pellabantur, primum pilum, secundum pilum, ter-
tium pilum, & deinceps vsque ad decimum pilum;
in principibus, primus princeps, secundus prin-
ceps, vsque ad decimum; in hastatis, primus hastat-
us, secundus hastatus, item vsque ad decimum. du-
ces appellabantur, primi pili centurio, primi princi-
pis centurio, primi hastati centurio, & ita vsque ad
decimum. velites vero in has triginta centurias pro
rata parte distribuebantur. Nasennius igitur octa-
uum principem, idest octauam centuriam princi-
pum,

pum, duxerat sub Metello Pio, Numidici filio. Polybius, Cæsar, Liviùs, & alij.

EPISTOLA VIII.

Nullis consulibus.

VNGERER officio,] Assequi non possum, qua in re tantam iacturam fecisset Brutus, aut quod accepisset tantum vulnus, vt hac tam exquisita consolatione indigeret. suspicarer aliquid de Porcia vxore, quam Nicolaus philosophus ex quadam epistola, quæ Bruti nomine circumferebatur, viuo adhuc marito mortem sibi consciuisse, colligebat; nisi & grauitè Plutarchus illam Nicolai opinionem conuelleret, & ego alia haberem argumenta, quibus, hanc epistolam nullo modo ad Porciæ mortem referri posse, facile intelligo. nam, vt alia omittam, Brutus ipse infra ad Atticum scribens, Valetudinem, inquit, Porciæ meæ tibi curæ esse, non miror. Neque vero est, quod quisquam dicat, fieri posse, vt inuersus sit ordo epistolarum; vtq; illa Bruti ad Atticum, quæ posterior legitur, ante hanc tamen scripta fuerit. etenim, cum hæc à Cicerone scripta est, nondum erat ab Octauio superatus Antonius. id vel ex eo intelligi potest, quod ad finem ita scribit: Nos te, tuumq; exercitum expectamus: sine quo, vt reliqua ex sententia succedant, vix satis liberi videmur fore. Nempe igitur adhuc in ambi-

E guo

Commentarius in lib. I.

quo res erat. at vero illam, alteram, superato iam Antonio, scriptam fuisse, nemo ignorare potest, qui eā legerit. Quare, ut dixi, de Porciæ morte nō est cur possimus intelligere. Quid igitur? omnino sciri posse non arbitror: nisi, quidquid est, magnū aliquid sit, necesse est; cum & ei Cicero nihil in ter-
ris simile fuisse dicat, & in tota epistola multa ponat, quæ insigniter magnitudinem vulneris, à Bru-
to accepti, amplificent. quid autem fuerit, cum di-
ligenter & accurate cogitauerim, reperire, verum
ut fatear, non queo. I N M E O LUCTU,] in obi-

tu Tulliolæ: quam cum illi carissimam esse constaret, susceptum ex amissā dolorē lenire literis præ-
stantes viri voluerunt, Ser. Sulpicius, M. Brutus,
Cæsar ipse, cum eo tempore in Hispania con-
tra Pompeii liberos pugnaret. I R S REMEDIIS,]

rationibus & argumentis ex philosophia deprom-
ptis. V T E S T V,] Quantus es tu, consuetu-
do amat. est igitur minus vīitata locutio notanda.

281.

C V M rationes, tum auctoritas tua] hæc enim
ad consolandum plurimum valent. itaque & Sulpi-
cio per literas consolanti idem respondet lib. I I I.
fam. Me non oratio tua solum, sed etiam auctori-
tas consolatur. Notanda sunt quasi capita quædā
consolationis.

O F F I C I O, & naturæ] offi-
cio, quod immoderatus luctus turpis videretur,
presertim in me ipso, quem ætas, & dignitas, & res
gestæ à muliebri mollitia deterrerent: Naturæ, quæ
moriendi legem, communem omnibus, ita sanxis-
set, ut abrogari nunquam posset. P O P V L O,
& scenæ] omnibus hominibus: quod omnia tua fa-

cta

Et æque manifesta sunt, ut ea, quæ histriones in scena, spectante populo, agunt. **FORTIORES** ceteri sumus,] exemplo tuo, qui tyrannum occidisti, ad fortitudinem excitati.

CVI simile in terris nihil fuit] adhuc confidero, ad quem hæc verba referri possint, cum, ut ostendi, neque ad matrem possint, neque ad uxorem. **NE ID IPSVM**,] nam, ut scripsit in **III. TUSCULANA**, id ipsum nihil dolere, immanitatis est in animo, stuporis in corpore. **VT MODICE**,] doleamus.

VI x satis liberi] quasi solidam libertatem præter Brutum nemo spectaret, ne ex iis quidem, qui tum reip. causam contra M. Antonium in Italia tuebantur, præsertim cum Octavius Cæsaris nomen incitare contra libertatis auctores videretur. Plutarchus etiam vnum M. Brutum legitima reip. iura cogitasse tradit. scripsit idem ad C. Cassium his verbis: Ut omnia, ut spero, prospere succedant, multum interest te venire. exigua est enim spes reip. Et ad ipsum Brutum infra scribens, indicat, se non optime sperare de rep. ne hostibus quidem victis. 286. **VETERI**] Antistio. 282: intelligit autem eas literas, quarum infra initium est, Etsi datum erat.

281. Commentarius in lib. I.

EPISTOLA IX.

Nullis consulibus.

COGNITA senatus auctoritate,]
occis consulibus ad Mutinam, O-
C OCTAVIANI potentiam senatus suspe-
ctam habere cœpit, presertim cum
is, vt alteri è consulibus sufficeretur,
postularet. itaque Brutum è Græcia decreto
reuocauit, sed frustra. nam, inter Antonium, Lepi-
dum, OCTAVIANUM conspiratione contra remp. fa-
cta, trium virorum armis oppressa sunt omnia.
AUCTORITATE] non hic, vt alibi, senatus au-
ctoritas à senatusconsulto differt. qui enim simile
veri est, cum in aperto discrimine resp. versaretur,
OCTAVIANI opibus post Antonii fugam immoderate
auctis, senatum in tanta re auctoritate fuisse con-
tentum? quod, vt ostendimus in libro de senatu,
voluntatem quidem senatus indicabat, infirmior ta-
men erat, quam senatusconsultum.

281.

FRANGEBANTVR] Non OCTAVIANUM desi-
gnat, qui ab initio belli optime sentire de rep. visus
est: nec in eum, Frangebantur, vilo modo conuenit:
sed Antonii studiosos maxime intelligit. SO-
CERVM] nisi me coniectura fallit, Pansa socer
fuit Q. Fufius Calenus. coniecturam inde duco,
quòd eum video à Pansa consule sententiam pri-
mum rogari; qui tamen neque dum consul fuerat,
neque Ciceroni certe rebus gestis, & meritis in
remp.

remp. antecellebat. vt hoc ei deferre honoris, nisi propinquitate moueretur, Panfa non debuerit. Recitemus Ciceronis verba ex oratione x. in Antonium. Necessitatem, inquit, mihi attulit paulo plura dicendi, sententia eius, qui rogatus est ante me. & infert proxime: Quæ est enim ista tua oratio Calene? quæ mens? qui nunquam post Cal. Ianuarias idem senseris, quod is, qui te sententiam primum rogat. Et in VIII. in eundē, posteaquam Caleni consilium de pace cum Antonio iungenda satis multis verbis exagitauit, subiungit hæc: Satis multa cum Fusio, ac sine odio omnia, nihil sine dolore. Credo autem, qui generi querelam moderate ferat, æquo animo laturum amici. quo in loco quin Caleni gener Panfa, qui consul erat, demonstretur, vix putauerim posse dubitari. conuenit enim, Generi querelam, cum huius epistolæ verbis, Vehemens & acer Panfa, cum in ceteros huius generis, tum maxime in socerum. GEREBA TVR,] tum, cum senatus erat erectior. NON nulla in Hirtio.] Hirtius enim ante Panfam ad Mutinam peruenit. Panfæ aduentu duobus præliis confecta res est. ideo solum Hirtium nominat. VT IN secundis, fluxa; vt in aduersis, bona.] huius belli fortuna neque secunda plane fuit, neque aduersa. nam, si secundas res cogitemus, in hoc minus felices fuimus, quòd victoria nostri duces vñ non sunt, hostibusq; spatium ad instaurandum bellum dederunt: sin aduersas, hoc prospere successit, quòd prælio vicimus. ergo est hoc, quamobrem lætemur, quòd erat victrix resp. cæsis Antonii copiis, ipso expulso: illud cur doleamus, quòd post victo-

Commentarius in lib. I.

riam ita multa peccata à D. Bruto, vt quodam modo victoria exciderit è manibus. iisdem verbis de se ipso vsus est in epistola ad Atticum libro IIII. Ita sunt res nostræ, vt in secūdis fluxæ; vt in aduersis, bonæ. B R U T I deinde] Et sententia patet; & ita scriptum est in antiquis libris. miror tamen, cur istam culpam in D. Brutum nominatim Cicero contulerit, cur non potius in Octavianum, quem à Bruto, vt Cæsaris filium, non amari, probe nouerat: cuius certe grauius, quàm D. Bruti, peccatum illud fuit, quòd Antonium, ex Mutinensi prælio fugientem, persecutus non est. habebat enim copias veteranorum militum firmissimas: at D. Brutus & rirones, & omnium rerum inopia, propter diuturnam obsidionem, pessime acceptos: quod ipse in quadam epistola, suam tarditatem in Antonio persequendo excusans, conqueritur. præterea ipse Cicero proximis verbis non vni Bruto id tribuit, sed inter duces communicat: ait enim: Perterritos, inermes, saucios non sunt nostri duces persecuti. videndum igitur, an glossa fuerit dictio, Bruti, ad illud, peccata, scripta ab homine imperito, qui, quod Bruti, Octauianiq; cōmune fuerat, id vnius Bruti proprium putarit. L E V I T A T E M eius,] etiam D. Brutus in quadam epistola hominem ventosissimum appellat. & infra 287. Lepidus inconstantior, Antonius impurior. & 286. B O N I,] bene sentientes, sed à robore infirmi, ob veteranorum infrequentiam, epist. fam. 158. L I T E R I S,] ab vrbe missis. epist. fam. 159. I N T E R P R E T I B V S: iis, qui mandata ferunt, & referunt: vt illud in epistola Planci, fam. 150: Do operam,

peram, vt Lepidum ad huius rei societatem inci-
tem. vtor in hac re adiutoribus, interpretibusq; fra-
tre meo, & Laterense, & Furnio. Et in Verrem lib.
vi. Hæc non occulte, non per amicos, atque in-
terpretes, sed palam de loco superiore ageret pro
imperio & potestate.

SPERM CERTISSI-
MAM:] si peteret, certo adepturum.

NECES-
SARIOS] ad propinquos & amicos refertur. De
L. tamẽ Marcio Philippo accipiendum non credide-
rim; quem de rep. potius, quàm de Octauiani po-
tentia, laborasse, demonstrant illa verba in Bruti ad
Atticum epistola: Quid profunt Ciceroni, quæ de
libertate patriæ, de dignitate, de morte, exilio, pau-
pertate scripsit copiosissime? quanto magis illa cal-
lere videtur Philippus, qui priuigno minus tribue-
rit, quàm Cicero, qui alieno tribuit? et apud Sue-
tonium legimus hæc de Octauio: Vrbe repetita,
hæreditatem adiit; dubitante matre, vitrico veto
Marcio Philippo consulari multum dissuadente.

CONSILIORVM FONTES] cum dicerem, à
quibusdam in eam spem Octavianũ esse impulsus;
qui armare illum contra Brutum & Cassium, hoc
est, contra libertatem cuperent. EXTRA-
ORDINARIO] ideo quia consulatum ne-
mio inibat, nisi annum ætatis quadragesimum ter-
tium absoluisset. extra ordinem quandoque iunio-
ribus ea dignitas demandabatur. POTENTIS-
SIMI] Hirtii enim & Pansæ victores exercitus fo-
lus occupauerat. AVCTOR] neque ad populum,
neque in senatu.

MILITVM DELICIIS,] cum
milites, omiſſa veteris disciplinæ seueritate, per
summam indulgentiam à duce corrupti, facilius li-

E 4 bidinem

Commentarius in lib. I.

bidinem illius secuturi, quàm imperium reip. videantur. **DELICIIIS** igitur, pernicioſa licentia, qua ſibi eorum animos imperator deuinxit. **IMPERATORIS INSOLENTIA.**] qui ex victoria ita inſolens eſt factus, ut conſulatum audeat poſtulare. **FUGIEBAM** ex Italia,] in Græciam proficiſcens. qua tota de re plenius in Philippica I. & epiſt. fam. 198: **VESTRORVM**] Bruti, & Caſſii: de quibus Phil. I. **CONSILIO**, & auctoritate] adoleſcetem enim, militibus inſtructum, conſilio, quo illa ætas indiget, iuui, & auctoritate publica contra Antoniũ armaui. Plutarchus in Cic. **MAGIS**, quàm euentis rerum,] tyranno enim à te interfecto, libertas conſequi debuit: quod ſecus accidit: nondum enim reſp. ſui iuris eſt. **PRAEIDIIS**] Principiis, eſſe video. in antiquis libris: quos ego libenter ſequi ſoleo. hic tamen teneo me pauliſper. nam etſi, principia, locum in caſtris fuiſſe, non ignoro: mihi tamen noue, nec ſatis ad exprimendam ſententiam accommodare dictum videtur. cur enim, In principiis veſtrorum caſtrorum, potius quàm, in veſtris caſtris? quibus in totis certe, hoc eſt, in vniuerſo Bruti exercitu, non in principiis, hoc eſt, in parte aliqua, ſpes erat poſita libertatis. præſidiis, vel vnus antiquus liber ſi haberet, probarem multo magis, quàm, principiis. eſſet aperta ſententia, eſſet vſitata locutio. **AB** occidente,] in Hiſpania. videtur Sextum, Pompeii Magni filium, & Aſinium Polionem ſignificare. **ADOLESCENTIS:**] Octauiani. Sequitur ita aperta tranſlatio, vt indicanda non ſit, firmum, labefactant, moueatur. **QUANTVLVM** reliqui eſt?] quafi

quasi dicat : Mea ipsius causa non nimis dolebo : cui
quantulum vitæ superest ? vos id potius iuvenes co-
gitate : quorum istuc refert maxime. 277.

EPISTOLA XI.

28 21

Nullis consulibus .

IN Cæsare, & Antonio] fuit,
cum Cæsaris nomine Octavianum
E acciperem : nūc aliter sentio . nam
neque de Octauiano rēp. defenden-
te, neque de eodem oppugnante ac-
cipi potest. defensio nondum eius vlla fuerat, ne-
que fuit ante Mutinensem pugnam : oppugnatio
item nulla, nisi post Antonium ad Mutinam fuga-
tum. ergo de Octauiano, non est, vt possimus intel-
ligere . de Cæsare dictatore dictum potius videtur .
hic enim primus, post eum Antonius remp. oppu-
gnauit . Quod autem infertur, Si occasione potuis-
set occurrere ; id non eò refero, vt eius belli, quod
C. Cæsar contra communem libertatem gessit, bre-
uitate exclusum Antistium à nauanda reip. opera
existimem ; (non enim aut laboris, aut temporis pa-
rum in eo Cæsar consumpsit) verum, quia volueris
quidem, sed ideo non potuerit, quia voluntatem mi-
nime subsecuta sit occasio. ideo enim occasione oc-
currere non potuit, quòd ea sese illi non obtulit .
non igitur ei tempus, non voluntas, sed res ipsa de-
fuit. IN ACHAIA] cui, vt opinor, præerat :

208

Commentarius in lib. I.

aut certe in qua exercitum habebat: quod infrapa-
 tet. **CONGRESSVS**] cum Dolabellæ in
 Syriam proficiscenti occurrisset. **PARATIS-**
SIMI] vt qui etiam C. Trebonium per insidias oc-
 ciderit. **XX HS**] non viginti sestertiorum
 millia, quod Bruto exercitus habenti minimū sub-
 sidium fuisset; sed vices sestertiorum, id est, ad no-
 stratis pecuniæ rationem, scutatorum aureorum,
 quibus in singulis decem Iulii Romani numeratur,
 sexaginta millia. et sæpe occurrimus in has notas,
 quæ non ex aperta significatione, sed multiplici nu-
 mero sunt exponendæ, vt **XX** vices potius, quàm
 viginti, **XXX** vices potius quàm triginta, & huiusmo-
 di. **EVNDVM**] Romam. **LEGATIONE**] **CONSVLES**
 libera: quam senatus dabat. apparet, aut hanc epistolam ante mortem Hirtii &
 Pansæ scriptam esse, aut Brutum, cum scripsit, Mu-
 tinenfis prælii nuncium nondum accepisse. **DIG-**
GNITATEM perfuncturus] quanto maior tua di-
 gnitas futura est. sic Terentius, opinor in Adelphis:
 Functus est officium probi adolescentis. duriuscule
 tamen dictum, Perfuncturus dignitatem, pro conse-
 cuturus dignitatem. nec, perfungi, video quo modo
 hoc significare possit: nec vsquam à veteribus ad
 hanc sententiam vsurpatur. malim, non ita magna
 literarum mutatione, Dignitatem perfruiturus.
 quo participio & Cicero ipse vsus est. et, fruor,
 Plautus cū quarto casu vsus est. **TVIS LAVDI-**
BVS,] si tu eum de optimo in remp. studio laudaue-
 ris. **INDVLGENTIA**] tua in illum facilitate:
 si gratificaberis illi quacunque re poteris.

EPISTOLA

EPISTOLA XI.

283.

Nullis consulibus .

ESSALLAE.] Bruti amicissimo,
 qui deinde apud Augustum opibus
 & gratia floruit . de hoc 284. & Dio
 lib. XLIX. CORVINO.] Du-
 bium non est, hunc originem duce-
 re à Valerio illo, cui à Coruo, qui ei pugnanti opem
 tulit, Corui cognomen est inditum . qui si Coruus
 dictus est, vt veteres tum lapides, tum nummi te-
 stantur; quod à Carolo Sigonio, viro doctissimo,
 & in examinanda antiquitate diligentissimo, no-
 tatum est: videtur & hic Coruus potius, quàm Cor-
 uinus, esse nominandus . quanquam non nihil in du-
 bium me reuocat veterum librorum consensio; in qui-
 bus esse video, Coruino: & quod Manilius poeta,
 qui Augusti temporibus vixit, Coruinum, non Cor-
 uum, nominat. MATRIS tuæ] quæ socrus
 erat Lepidi. 283: CEDERE,] non enim licuit,
 cū Lepidum hostē iudicaremus, eius liberos excipe-
 re. omnes enim eadem lege tenentur. SATIS-
 FACTVRVM] facile meam causam probaturum;
 vt meam excusationem & satisfactionem acciperes.
 HONORIBVS AMPLISSIMIS] vt etiā illi
 statua in Rostris erecta sit. 286: DE VI da-
 mnatus esset;] Perduelles, hoc est, ii, qui contra
 remp. arma suscepissent, de duobus alterum effuge-
 re non poterant, vt aut, si pergerent insanire, armis
 petiti

Commentarius in lib. I.

petiti debitas patriæ pœnas exoluerent; aut, si se intra diem præfinitam ad sanitatem recepissent, iudicio de ui omnino damnarentur. E A N D E M

calamitatem subirent] quanto magis, cum eorum pater arma non posuerit, & in furore perseverauerit, neque intra tempus à senatu constitutum ad sanitatem redierit. C O N S I L I O] in bello,

exercitu eius resp. indigebat; victis hostibus, consilio, ut urbanæ res componerentur. simile illud est in epistola ad C. Cæsium: Te in Italiam uenire cum exercitu, persuasum erat ciuitati: ut, si hæc ex sententia confecta essent, consilio, atque auctoritate tua; sin quid forte titubatum esset, ut fit in bello, exercitu tuo niteremur. et ad ipsum Brutum infra 284: & 287.

283:

E T T E] hoc aut uidetur abundare, cum iam dixerit, Tecum; aut ita corrigendum, vt legas, esse; & illud, esse, quod postea sequitur, tollas.

EPISTOLA XII.

Nullis consulibus.

E M. L E P I D O uereri] de industria, vereri, dixit potius, quam timere: ut aliquid tamen se de Lepido sperare significet. S O L I

C I T V D I N E] de pueris: quos Brutus & immerentes, & sororis suæ filios, affici pœna, inique ferebat. S T O M A C H O,] in patrem Lepidum.

A C O N S V L A R I

284.

A C O N S V L A R I, tali viro] vel, inquit, conjunctionis nostræ, uel reip. causa impetrare hoc à te debeat. vterque enim ita de illa meriti sumus, ut hoc potissimum nomine gratificari alter alteri debeat.

EPISTOLA XIII.

O N D V S] cum grauissimis de rebus scriptæ sint omnes. E X T R V S I] non dicit, conuiuijs male acceptos tabellarios, qui tuas literas attulerat, dimisi, sed, propere tabellarios cum literis ad Ciceronem misi.

M E A summa contentione] cur, Summa contentione? nō, in alterum annum, etiam nemine contendente, produci ea necesse erat; cum, ut supra satis copiose ostendimus, ea qui habere posset, magistratus nullus esset? forte (tale enim aliquid est cogitandum) habuisset ea prætor; forte; pontifex maximus, pene dixi. sed, hoc fieri non potuisse, in mentem venit: cum, qui pontifex maximus erat, M. Lepidus, is in vrbe non esset. I N A L T E R V M annum] vt Cicerō filius adesse posset. Q V A N Q V A M] quam ex literis meis cognoscere potuit, non esse, cur petitionis suæ causa rediret, cum in alterum annū comitia sint reiecta. 279. D O M I T I I, Catonis, Lentuli, Bibulorum:] qui erant in castris Bruti, & in collegium pontificum minorum cooptari cupiebant, neque tamen ad petitionem mature satis venire poterāt: ideo, vt præsentibus petere possent, in alterum

Commentarius in lib. I.

rum annū comitia protruserat. De Domitio & Catone ante diximus. Lentulū non opinor eius Lētuli filiū fuisse, qui Spinther dictus est, & consul Ciceronem ab exilio reuocauit. nam is hoc tempore Asiā prouinciam regebat, vt est ex ipsius epistola satis apertum. fam. 190. itaque priuatus esse in castris Bruti non poterat. De Bibulis quoque supra 280: SVSCEPTVS,] gēnitus. vnde suscipere liberos ex aliqua, pro gignere. LEPIDVS,] quia se cum Antonio coniunxerat. OPTIMVS,] optime in reip. animatus. vt ad mentem potius, quam ad vires, referatur. INFECTI PARTIBVS,] quod alii cum aliis sentiant: quod eos vitium, quasi labes aliqua, inficit, atque contaminat. NON DVMERAT.] &c. non enim scripssisses Ciceronem meū a te discessurum.

284:

CVM Planco coniunctum] Plancus tamen paulo post, cum Antonio societate inita, reipublicæ causam deseruit. IDIBVS MARTIIS:] quod die Cæsarem in curia Pompeia occisum ita notum est, vt superuacanea significatio sit.

EPISTOLA XIII.

VBILIVS] subtilitas in scriptis est, non tenuitas, & humilitas, sed accuratus quidam ordo, nihil vt prætermittatur. ELOQUENTIA:] fuit orator Messalla suæ ætatis præstantissimus. Plinius, & alii. OFFICIO:] in reip. SEQUEBATVR] cum ad causam reip.

reip. defendendam proficisceretur, in quo summam laudem videbat esse constitutam. **QVANDAM EPISTOLAM:**] eam, cuius initium est, Quanta sim lætitia affectus, 277.

285.

VTRVNQVE] quodd & honores Octaviano extraordinarios decreuisset, & in Lepidum Lepidique liberos nimis grauem pœnam statuisset. quam, quod ad animaduersionem attinet, communiter etiam accipi potest de sententiis, quas contra malos ciues dixit.

NEQVE solum vt Solonis dictum vsurpem,] possem me iudicio Solonis, sapientissimi viri, aduersus reprehensionem tuam defendere; qui præmio, & pœna contineri remp. dixit: sed ego non hoc solum faciam, vt meum factum Solonis auctoritate excussem: causam etiam adiungam consilii mei, vt ostendam, cum & de præmio, & de pœna sententias dixi, quid spectauerim.

PRAETERMISSVM] satellitem tyranni M. Antonium, sæpe queritur, simul cum tyranno interfectum non esse. Vellem, inquit in epistola ad Trebonium, me ad illas epulas inuitasses: reliquarum nihil haberemus. **INCONSTANTIOR,**] Lepidus, qui modo libertatis, modo regni cupidus uideretur. etiam 281: leuitatem illi ascribit. et epist. fam. 172. **NIMIS ACRES.]** cum omnes acceptam à uobis libertatem retinere uellemus; uos autem libertatis auctores (tacite Cæsii & Bruti discesum ex Italia reprehendit) urbem uestram, Antonij armis oppressam, defereretur; qui etiam, Italiæ sua uobis studia profitenti, remisistis.

MIHI

Commentarius in lib. I.

285:

MIHI QVO QVE IPSI] indicat se non fuisse discessurum, nisi Brutus & Cassius, quos maxime subsidium ferre oppressæ reip. oportuerat, ante discessissent et duplicem affert pro se ipso defensionem, tum quod ipsorum liberatorum exemplo discesserit, tum quod propere tamen redierit, qui discessum à reip. periculis ferre non posset.

ETESIA RVM diebus auster] quasi discessum meum dii non probarent, qui etesiarum diebus austrum spirare præter consuetudinem uoluerint. etesia autem in orientem nauigantibus secundi sunt, auster in occidentem: itaque Ciceroni Græciam petenti prosperi etesiae, contrarius auster. TEVIDI] Velia: 282. & Philippica I. 154: SAPIENTIS.] Stoici, quorum sectam Brutus, ab anunculo suo M. Catone institutus, sequebatur, fugere negabant esse sapientis: quem nulla re perturbari, nihil timere affirmabant: ita sequebatur, ut nec fugeret: timet enim, qui fugit.

A CERVICIBVS] cum Antonius, Macedonicis legionibus instructus, bonis iratus urbem peteret, Octavianus priuato consilio se opposuit. epist. fam. 171. & Philippica III. IIII. V. HONORIFICVM,] placeret, Nimis honorificum.

286.

PHILIPPVS] L. Marcius Philippus, qui consulatum gessit cum Marcellino, Octauiani uirricus. 291. CELERITATEM] magistratus, ut celerius posset petere, quam leges permetterent. id autem Ser. Sulpicius decreuit. sed, cum ille decreuisset, ut Octavianus uerbi gratia decem annis celerius

celerius , quàm per leges liceret , petere posset ;
 Isaurici filius Seruilius decreuit , vt etiam aliquanto
 celerius . quod autem Seruius decreuit , opinor hoc
 est , vt tanquam quæstorius petere posset Octavius :
 quod Seruilius , vt tanquam prætorius . 278: REPE-
 RIMVR] non omnino displiceret , reperiuntur ; vt
 est in antiquis libris . potest enim subaudiri , homi-
 nes . L A R E N T I A E] quæ populo Romano agros ,
 Turacem , Semurium , Lincerium , & Solinium reli-
 quit : ex quo est annuis parentationibus honorata .
 Varro , Ouidius , Macrobius lib. 1. Sat. P O N-
 T I F I C E S] minores . I N V E L A B R O] hic vi-
 detur de secunda potius Larentia , quàm de priore ,
 accipiendum . vide Plutarchum in Romulo .
 S E M P I T E R N A M] vbi sunt , qui se
 libros impressos sine manuscriptorum ope facile pu-
 tant posse corrigere ? hæc , hæc nimirum temeritas
 antiquorum scripta maculis innumerabilibus inqui-
 nauit . neque vero dum repressum est hoc malum ,
 sed in dies , vt video , serpit magis . id adeo iis libris ,
 qui quotidie typographorum quorundam ex officii
 nis prodeunt , legendis intelligo . Hic in duabus vo-
 cibus , Sempiternam memoriam , me quoque ha-
 stenus , vt ingenue confitear , cum ceteris , *καὶ με-
 λὲ καλῶς μιλῶντα* . nec dubitavi , quin ita recte le-
 geretur , sensu satis aperto . nunc , à Bessarionis li-
 bro dictionem , memoriam , cum viderem abes-
 se ; omissam primum incuria librarii sum opina-
 tus ; deinde , cum accuratius animum intendis-
 sem , agnoui veritatem , & , memoriam , abundare ,
 prorsus iudicaui . quod à nemine fuerat animaduuer-
 sum . et est pulcherrima sententia . ideo , inquit , de-
 creui ,

F creui,

Commentarius in lib. I.

creat, ut in fastis ad eum diem, quo victus esset ad Mutinam Antonius, Bruti nomen ascriberetur; quia notam esse in fastis volebam, quæ victoriam illam futuris etiam gentibus testaretur. notam enim hic pro signo, ac monumento quodam accipio. quod quibus occultum fuit, ii, memoriam, de suo intruserunt; ut esset, notam memoriam. confirmat igitur nostram correctionem primum libri manuscripti auctoritas, deinde sententia; quam ego in hac emendandi ratione maxime soleo spectare; postremo ipsemet Cicero, qui eadem de re, paulo post, iisdem fere verbis usus est. infert enim: Extare volebam in crudelissimos hostes monumenta odii publici sempiterna. A QUILAM etiam unum ex percussoribus Cæsaris, qui perierat in proelio Mutinensi. epist. fam. 166. APERIENDUM non est,] quid significat? hoc opinor; ideo se id sensisse, non tam ut pro beneficio gratiam referret, quàm ut Octavianus, ovationis honore illuctus, in urbem rediret, statimq; , ut mos erat, imperium deponeret: itaq; eius exercitus ad alium transferrentur: quæ fuisset reip. summa cautio. rimandum enim erat, id quod euenit, ne Octavianus, cum exercitus in sua potestate haberet, ad persequendam patris mortem animum converteret, hoc est, ut opinor, in quo se Cicero providum fuisse significat. H o c ipsum nimium] aperire volebam, cur ita esset; aperuisse tamen nimis videor; cum dixi, ne magis videar providus fuisse, quàm gratus. quare hac de re verbum ne addamus. transeamus ad alia. H O N O R E] non est hæc dictio Bessarionis in libro: et potuit esse glossa,

THEMISTO-

286: THEMISTOCLEIS] qui prodicionis est damnatus, eiusq; bona publicata. Plutarchus, & Aemilius Probus. IUDICIO] de vi. 283. QVISQVAM] ex iis, quos ego hostes iudicandos censui. 287: SIVICISSET] ad Mutinam. loquitur enim de M. Antonio facta.

287: SORORIS tuæ filii] Lepidi filii: quos, cum pater Lepidus hostis esset iudicatus, bonisq; omnibus exutus, ad inopiam redactus necessariis rebus sustentabat.

EPISTOLA XV.

Nullis consulibus.

EREPR.] ab eo contra M. Antonium defensa. CONDITIONIS] pudet eò nos redactos conditionis, ac fortunæ, ut commendandos Octavio putes. Vel expone, conditionis tuæ, ac fortunæ, qui homo consularis, tantis rebus gestis, nunc cum isto puero tam suppliciter, tam demisse agas. NON perniciosior?] si precario habeatur. QUID pro quoque timendum] nam neque est, cur de nobis timidus aut sollicitus sis; cum ipsi nihil timeamus, & ita animati simus, ut honestam mortem turpi vitæ anteponamus; neque hoc ab Octavio petendum est, ut nos velit esse saluos: nimium enim illi tribuis.

287:

SI ME carum habes, vis Romæ videri;] ideo quia

F 2

me

Commentarius in lib. I.

me carum habes, vis Romæ videri amicus Octa-
 uio? quoniam quidem, ut ibi esse possem, (hoc per-
 tinet ad illud, si me carum habes) commendandum
 illi puero me putasti. Cui quid agis gratias,]
 si optime sentit de republica; quod tu existimare
 videris, cum illi gratias agis: cur eum rogas de sa-
 lute bonorum ciuium, hoc est nostra? aut igitur
 gratiæ non sunt agenda, si rogandus est: aut, si a-
 guntur, rogandus certe non est. VINDICI
 quidem &c.] si Octavius vindex est, ut tu iudicas,
 & ultor dominationis Antonii, non, ut ego vereor,
 vicarius: absurde facis ò Cicero, qui ei remp. defen-
 denti supplices pro iis, qui optime de rep. meriti
 sunt. amicis enim, & earundem partium studiosis
 non supplicamus. non enim opus est. In hoc loco,
 video quibusdā in libris impressum esse, pro, ecquis
 supplicat, sed quis supplicat, ascripta asterisci nota,
 quæ mendum significet. nostri libri veram germa-
 namq; Ciceronis scripturam referunt, distinctio-
 ne tantum à mendi suspicione vindicati. quod enim
 pro, & quis supplicat, fecimus, ecquis supplicat;
 in eo mutatio nulla est. fuit enim hic multis in lo-
 cis in impressis libris error, ut, et quis, pro, ecquis,
 legeretur. quod vitium vbique fere minimo nego-
 tio sanauimus. IMBECILLITAS, & despe-
 ratio] puto illud maxime tempus designari, cum
 Pompeius eiectus est ex Italia. quo tempore boni
 ciues si vtrunque reliquissent, ac solam remp. respe-
 xissent: tum certe, vel pudore, vel vi, vterque tum
 dux, tum exercitus discessisset ab armis. sed conti-
 git, ut alii alterum metuentes ad alterum confuge-
 rent; alii ignauia, ac desperatione remp. relinque-
 rent.

rent. quo facto Cæsar in regni cupiditatem est impulsus. quod idem & Pompeius cogitabat; ut sæpe queritur Cicero.

288.

TANTORVM scelerum] tyrannidis Antonianæ. Quid enim neget] cum sit de præteritis commemoratio; negaret, probarem magis: idq; conueniret cum insequenti verbo, videret, & cum antecedentibus proximis, potuimus, vellemus. Hic ipse puer,] non modo Antonius, sed Octavius ipse, eius, quem occidimus, filius, summi beneficii loco ducet, si, nobis permittentibus, regiam potestatem obtineat. itaque nobis esset illo domino perhonorifica seruiendi conditio: verum non de seruiendi conditione agimus: ipsam seruitutem, quæcunque sit, odimus, ac detestamur. QvONTIAM viuere] in Ciceronem, cum stomacho, qui pluris vitam, & pecunias, & honores faceret, quam libertatem. SI MORTVO,] si, illo occiso, alteri seruituri eramus.

288:

HEREDI eius, quem occidi,] Octauio, Cæsaris heredi, & adoptiuo filio. DIMITTIMVS] abiicimus. in ea vita, inquit, in qua neque dignitas, neque libertas est, salus esse nulla potest.

QvI tyranni nomen asciuit sibi,] Octavius enim Cæsaris nomen assumpsit; cum testamento & filius adoptatus esset, & institutus ex dodrante heres.

289.

NIMIVM magnam mercedem statuis] summam potestatem illi tribuis: quæ merces est earum rerum, quas contra Antonium gessit, certe nimis magna.

F 3

Commentarius in lib. I.

magna. ILLUD malum] prioris Caesaris tyrannidem. HOMINES metuant,] timor facit, ut quibusdam plus potestatis, quam publica patitur, largiamur. sed iidem meminisse deberemus, hoc ipso timore nostro factum esse, ut Antonius ad tantam potentiam pervenerit. ista enim imbecillitas animi, & desperatio, Antonio persuasit, ut interfecti Caesaris locum occupare conaretur. DE CAESARE vero] quorsum de Caesare, cum de Antonio loquatur? Cum, inquit, vidisset Antonius ex metu & languore nostro Caesarem regnandi occasionem arripuisse, eius exemplum secutus est. verum, quod ad Caesarem attinet, transactum est: occidimus illum: nunc, ne idem possit Octavius, cauendum est. NON modo non supplicem] posterius, non, in Beslarionis libro non est: et potest subaudiri. quo loquendi genere usum saepe esse Ciceronem, ostendimus in scholiis, quæ in familiares epistolas adolescentuli edidimus. VIRTVS aliena] nostra scilicet, qui tyrannum occidimus: quorum exemplo fortiores esse, & vitam minus aliquanto, quam libertatem, diligere debebatis. PIETAS] erga patriam: quæ me ad præclarum illud facinus excitavit: cui pietati debitum præmium esse perfolutum existimabo, si modo, quod tum sensi, idem in reliqua vita sensero.

289:

NON succumbam succumbentibus,] vos non imitabor, iugum servitutis sponte recipientes. NE C] vincar ab iis] vincerem enim à vobis, si vestra

stra imbecillitas me commoueret, & de mea veteri sententia deduceret. **VINCIT** volunt] quia sponte succumbunt. **GAVDEBIMVS**

omnes] etiam ii, qui succumbunt. hic ostendit Ciceronem optime sentire de republica, cuius secunda fortuna lætaturus sit, sed dulcedini succumbere.

NEV DIFFIDAS] etenim, ob desperationem, etiam ante rempublicam perdiderrant; vt in hac ipsa epistola, 287:

CONSVL] in opprimenda coniuratione Catilinæ.

CONSVLARIIS] in Antonio persequendo.

QVIA ille consul] quia consularis ille tuus præclarissime administratus postulat, vt talem te consularem præstes.

DIREXIT] si pueris hæc scriberem, essem in ostendis translationum luminibus diligentior, vt hic in duobus verbis, & translatis, & antithetis, Flexerit, Dixerit. sed hæc ipsa se ostendunt. nostrum autem consilium id fuit, quoniam pueris simul & viris satisfacere non possem, viris vt mallem.

IUDICII ratio] vbi enim iudicium apparet, ibi laus recte agentem sequitur. si quis autem casu potius, quàm iudicio, recte agit, id amplum, vereq; laudabile nec habetur, nec est. porro, iudicium ibi esse constat, ubi factis facta congruunt, perpetuamq; in recte agendo æquabilitatem & constantiam tuemur.

EPISTOLA XVI.

290.

Nullis consulibus.

IN SVIS actis] pro republica contra Antonium : de quibus laudari voluisset : vt etiam de extincta coniuratione Catilinæ, scripsit ad Pompeium, se mirari, quod nihil significasset. epist. fam. 63. Quid dicam, imperite &c.] significat, & stultitiæ Ciceronem accusandum, & ambitionis : cum tamen in vtroque videatur eum excusare. sed imperitum in eo significat, quod plus Octauio tribuerit, quam è rep. esset : ambitiosum, quod, modo habeat à quibus colatur, ac laudetur, seruitutem non recusat : ita ob stultitiam & ambitionem Octauium Antonianæ dominationis vicarium constituit. Qui valentissimum &c.] in quo certe ambitio esse non potuit : sed fuit studium constantissimum, & singularis in patriam pietas, qua permotus valentissimum Antonium suscipere non dubitauit inimicum. Pueri] Octauii. INDULGENTIAE] vsque eò indulget Cicero Octauio, vt maledicat Cascæ. MALEDICTIS] in Cascæ. mirari autem satis non possum, Ciceronem Cæsaris necem obiecisse Cascæ. et id tamen Bruti verba declarant. PLURES occidit vno] crimini dat Cascæ, & sicarium appellat, quia Cæsarem occiderit. at, si hominem occidere,

occidere, crimen est: quanto grauius ipse peccauit, qui consul non vnum, sed quinque occidit, Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, Ceparium. **O B I I C I A T** Casca] cur Casca potius, quam ceteris coniuratis? forte, quia gratificari vellet Octauium, potissimum in Cascam incenso, qui primus Casari vulnus infixit, à Cimbri impedito. Suetonius, Plutarchus. **I M I T A T V R** in Casca Bestiam.] ita reprehendit Cascam ob pulcherrimum factum, vt Bestia Ciceronem ob ea, quæ in consularatu gesserat, reprehendere solebat. et vt tunc iniquus in Ciceronem Bestia, sic nunc in Cascam Cicerone. Casca autem hic è gente Seruilia fuerat, vnus è percussoribus Cæsaris. fuerunt enim in illa coniuratione duo Seruillii Casca, duo Bruti, tres Cæsarii, C. Trebonius, Cn. Domitius, L. Tullius Cimber, Q. Ligarius, Cornelius Cinna, Labeo, P. Turullius, P. Cornelius Lentulus, Cæcilius & Bucolianus fratres, Rubius rex, M. Spurius, (quanquam, Spurius, mendosum est: non enim duo prænomena simul esse possunt) Ser. Galba, Sextius Naso, Pontius Aquila, Minutius Basilus; & alii, quorum nomina in iis libris, qui ad nostram ætatem peruenerunt, non extant: quorum nemo, præter Cn. Domitium, naturali morte periit. **I D V S** Martias] quo die Cæsarem occidimus. **N O N A S** Decembris] quo die de coniuratis in carcere supplicium est sumptum. **E O M E L I O R E** conditione] minus turpiter nos vituperabit de Cæsaris nece, quam illum Calpurnius Bestia & P. Clodius de coniuratorum supplicio reprehendere soliti sunt? hic est Bestia, qui tribunus pl. Ciceronem extremo consularatus

Commentarius in lib. I.

latus die concionis habendæ potestate priuauit; si Plutarcho credas. sed ego maiorem ipsi Ciceroni si dem habeo: qui sibi concionaturo non L. Calpurnium Bestiam, sed Q. Metellum Nepotem ait obstitisse. vide epist. 11. lib. v. fam. S V C C E S S I O] quæ laus Ciceronis est, sustinuisse Antonium; si patitur eius locum, ab Octauio posci? A V C R O R extitit] extraordinariis enim honoribus Octauio decernendis cupiditatem illius & licentiam irritauit. N O N dominationem, non] hoc loquendi genere veteres esse vsos, cum aliquid paulo studiosius affirmarent, ostendimus in commentariis ad Atticū lib. ix. 165. R E M ipsam] seruitutē. T R I V M P H V S] ouatio, quam Octauio, quia Mutinensi prælio Antonium uicisset, Cicero decreuit.

290:

F O R T V N A M] & conditionem turpem: ut illud in superiore proxima eiusdem Bruti epistola: Pudet conditionis ac fortunæ. C V I V S nomen suscepit] cuius nomen his factis sibi comparauit. potest enim & turpissimus, & omnium miserrimus iure dici. C O N S V L A R I S hoc,] eius, qui summos habuit magistratus. C I C E R O N I S] eius, qui maximas res pro patria gessit, artiumq; nobilissimarum cognitione excellit. et est vis in nomine, ut in epistola Sulpicii: Noli te obliuisci Ciceronem esse. hic multum discrepant ueteres libri à nostris. habent enim: Pudet concupiscere fortunam, cuius nomen suscepit consularis, ut Ciceronis est. quos si sequimur, ita exponemus. Pudor ab ea fortuna consularis hominis concupiscenda, cuius nomen suscepit, quemuis deterrere debet.

62,

ea, inquam, fortuna, quæ Ciceronis est. uidebitur
omnino paulo durius: sed nec ubique dictio Bruti
mollis est. TIBI necesse est molesta esse]
cum uideas te quoque in Cicerone notari, qui nul-
lam reip. partem suscipias, sed communi causæ tan-
quam indormias. quanquam ego te non reprehē-
do: tuā enim alia causa est. nam cum antea semper
à rep. abstinuisti, tum uero hoc tempore ætas, mo-
res, liberi seque[m] efficiunt. reprehendo autem Ci-
ceronem, quia, quod ab adolescentia præclarissime
fecit, ut in patria iuuanda totus esset; id nunc, ex-
trema fere ætate, turpiter omittit. DESPE-
RATAM] excusat Atticum, in eodem errore cum
Cicerone uersantem. non parcit autem Ciceroni;
quia, cum non idem, quod Atticus, uitæ genus se-
cutus esset, facere idem, quod Atticus, cum excusa-
tione non poterat. PERSPEXI] ex iis, quæ mihi
Flauius, sibi à se responsa, narrauit, cum negasti te
principem esse uelle priuati ærarii Cæsaris interfe-
ctoribus constituendi. hac tota de re Nepos in Atti-
ci uita. SALVIDENVM,] Q. Salvidenum Rufum,
Octauii studiosissimum. Dio, Suetonius, Appianus.
RELIQUIAS BELLI ciuilis.] ob eam causam,
inquires, Cicero ornat Octauium, quia timet etiam
nunc ab Antonio. at illi timendum ab Octauio ma-
gis esset, qui & exercitibus ualeat, & propter æta-
tem facile potest ad temeritatem impelli, quàm ab
Antonio, qui iam profligatus uoluntatem potius ad
nocendum, quàm uires, habebit. AMPLI-
TUDINEM] summam potentiam, cum uictores
exercitus in eius manu sint. ID ipsum] re-
gnum, & summā unius potestatem. ULTIMA]
extrema

Commentarius in lib. I.

extrema, & maxima. REFERAT omnia] quæ-
cunque habet, Ciceroni omnia referat accepta.

291.

DE dignitate,] hæc omnia scripsit, ut patriæ li-
bertas omnibus rebus anteponeretur. scripsit autem
maxime in quæstionibus Tusculanis. et, DE DI-
GNITATE, in quo sita sit uera dignitas. DE mor-
te] contemnenda: cum tamen re ipsa aliter osten-
dat, cui mors, exilium, & paupertas ultima in ma-
lis uidentur esse. nam, nisi ita esset, non id ageret,
ut propitium haberet Octauium. PRIVI-
GNO] Octauio. eius enim matrem Aciam, post
obitum prioris uiri, uxorem duxerat Philippus.
GLORIANDO] cum gloriaretur, plus beneficii
à se in remp. esse collatum, quàm ab iis, qui Cæsa-
rem occiderant: quoniam illi quasi radicem tyran-
nidis Antonium reliquissent, ipse Antonii bellum
togatus sustinuisset, atque oppressisset. 290. DO-
LORES nostros] quos insectari & augere non de-
beret: cum satis ex eo doloris sit, quòd, occiso ty-
ranno, remp. tamen liberatam non uidemus.
QVID enim nostra &c.] uide supra in hac ipsa e-
pistola eandem sententiam aliis uerbis expressam,
290. DVBIA] non ita uictum esse Antonium,
ut ab eo nihil timere possit respublica. VTSERI-
BIS,] fuit inter Atticum & M. Antonium amicia,
& quidem summa: Atticumq; , uictis in Italia
reip. partibus, de proscriptorum numero Anto-
nius eximit. NON stomacharis,] ut ego. ideo
autem non stomacharis, quia Ciceronis amantissi-
mus es. quanquam ego quoque eiusdem amantissi-
mus sum: persuade enim tibi, de ueteri meo erga
illum

4002723

illum amore nihil esse detractū, de iudicio multum. itaque & stomachor, nec tamen minus amo. Vel, Nunc stomacharis, ut est in antiquis libris. dicer enim hoc: Dolet mihi, quod tu nunc stomacharis ob ea, quæ de amicissimo tuo Cicerone scripsi.

DE VOLUNTATE] sumamus hic quiddam à philosophis, ut sententia pateat illustrius. Amor in uoluntate est, opiniones in mente. uelle, nolle, in nostra potestate est: opinari, non est. quale enim quidque uideatur, talem de illo necesse est opinionem habeamus. ergo, cum uoluntas mea propria sit, iudicium non sit: laudandus uideor, qui, quod possum, & quod in me est, facio, ut Ciceronem amem; excusandus, qui de eo non optime iudicem; cum id à me necessitas quædam, & quasi mentis imperium exprimat.

LARGITER] hoc aduerbium apud ueteres quandoque uim nominis habuit: itaque dixit Plancus, largiter acerbitatis, pro, multum acerbitatis, in concione, quam Pedianus recitat. et Plautus in Truculento, largiter uini: in Rudente, largiter argenti, largiter mercedis. CON-DITIONES] Atticæ conditiones uocat, quia pertinebant ad Atticam Attici filiam: de qua, ut opinor, in matrimonium collocanda quiddam Atticus scripserat.

DENIQUE] extremum hoc est, quod ad tuas literas respondeam. SORORES] ipsius Bruti; altera uxor M. Lepidi, altera C. Cæsii. HOMINEM] nescio quem, literis ab Attico & à Bruti sororibus commendatum.

EPISTOLA VLTIMA.

291: E Q V E id arbitrarer dubitare] i-
demq; arbitrarer sentire tuos neces-
sarios. MATRE T V A] Cato-
nis Vticensis sorore uterina. nam,
si fuisset ex eodem patre, non Ser-
uilia, sed Porcia fuisset, cum feminæ eius gentis
nomine appellarentur, qua ex gente earum patres
essent. C A S C A, & L A B E O] duo ex percussio-
ribus Cæsaris. Plutarchus. S C A P T I V S] duos
Scaptios familiares Brutus habuit. 82: 82. F V-
G I E N T E M hostem] Antonium ad Mutinam pro-
fligatum. I M P E R A T O R] M. Aemilius Le-
pidus. V O B I S affinibus] Bruto, & Cassio.
nam ex duabus Bruti sororibus alteram Cassius, al-
teram Lepidus in matrimonio habebat. Q V I D
dicam, in tanto &c.] Adderem hoc, In tanto sena-
tus populiq; consensu, nisi uiderem addi non uere
posse, cum tantum resideat intra muros mali, mul-
tis Antonio fauentibus, multis etiam Octauium
contra Cæsaris percussores incitantibus.

292.

F A L S I honoris] consulatus. 281: & Plancus
in epistola. M E A promissione] propter ea,
quæ de illo reip. promiseram. operam enim dedi-
ne promississe temere uiderer. E x centesima]
ut de centum nummis unus tribuatur singulis men-
sibus. I M P Y D E N T I censu] in hoc enim im-
pudentes

prudentes sunt locupletes, quòd multo minus sol-
 uunt, quàm deberent. **P R A E M I I S**] non sti-
 pendijs, sed præmijs ante uictoriam promissis: in
 quæ haud paulo plus pecuniæ, quàm in stipendia,
 erogabatur. **O R N A T V S**] instructus pecu-
 nia. et sane ad cogendas pecunias aptior erat Cas-
 sius, qui etiam auaritiæ nomine male audiit. Plu-
 tarchus in Bruto, & epist. fam. 120. **D V M** scri-
 bere] dum eos mihi commendares. consulebam
 illis iam antea diligenter. 287: **I N T E G R A M**
 tibi causam reseruant.] uideo fieri posse, ut tu eos
 è numero hostium eximas. nam si te absente bellum
 in Italia contra improbos ciues susceptum confice-
 retur; prodesse illis nihil posses. cum uero bellum
 ducatur; satis mature poteris cum exercitu tuo in
 Italiam uenire, & his malis unus ipse finem impo-
 nere. quo beneficio affecta respublica nihil tibi pe-
 tenti denegabit. itaque ipsa tempora integram tibi
 causam puerorum reseruant, ut possis illis consu-
 lere. exitus enim huius belli in aduentum tuum dif-
 feretur. **C V M** diuinare &c.] feci eorum causa,
 quæ potui, magis quia te ipsum diligo, quàm quia
 fore putarem, ut tuo exercitusq; tui auxilio egere-
 mus. præter amicitiam nostram nihil spectauit.
A P R I N C I P I O ita causam egi] cum de Lepi-
 do, eiusq; filiis ageretur, distingui filiorum causam
 à patris causa volebam.

PAVLI MANVTII
commentarius in primum
librum Ciceronis
epistolarum ad Quintum fratrem.

EPISTOLA PRIMA.

L. Afranio,
Q. Cæcilio Metello Celere, COS.

ARGVMENTVM.

ORALIS admodum est hæc epistola: et, cum ad vnum Q. Ciceronem scripta sit, omnibus tamen provinciarum, aut ciuitatum rectoribus norma quædam & bene agendi regula esse potest. Est autem totum eius argumentum, admonitio. nam hanc vnam ob causam scribit ad Quintum fratrem, vt ei proponat ea, quæ si faciat, honori suo præclare consulat. ea porro diuiditur in laudem, vituperationem, cohortationem: laudem, quia, vt ipse scripsit in epistola, opinor, ad Trebonium, multum refert, si laudes eum, quem cohortere: vituperationem, quia dissuadendi locus est optimus, cum turpitudinem ostendimus: cohortationem, vt eius, qui admonet, propensa quædam ad eius, qui admonetur, laudem voluntas accendat.

G studium

Commentarius in lib. I.

studium declaretur. Laudat Cicero Quintum à fortitudine, sapientia, humanitate, continentia, integritate, & vsu rerum gerendarum: vituperat ab iracundia, obiecta illi ab omnibus fere, qui è Græcia Romam proficiscebantur. Hortatur primum, vt æquo animo ferat annuam imperii accessiorem: & in sustinendo negotio facilitatem ostendit, cum dicat, obuuisse illi imperium nullis fere fortunæ motibus expositum, sed quod virtute & animi moderatione facillime possit administrari: deinde, vt suis tantum committat, quantam in vnoquoque fidem esse cognouerit: postremo, ne aures præbeat falsa dicentibus; ne quid iniustum ad aliorum arbitrium annulo signet; accensum quem diligit, animaduertat; ne quid insolens lictor faciat; caueat ab assentatoribus; cum seueritate regat seruos; ne quid, quod ad imperium suum, vel ad remp. attineat, seruis etiam fidelibus committat: sit ipse integer & continens; det operam, vt in omnibus, quos secum habebit, sit pudor: familiaritate prouincialium, & Græcorum percaute & diligenter vtatur; disciplinam adhibeat regendæ familiæ grauem, & constantem; facilis sit in audiendo, lenis in discernendo, diligens in satisfaciendo, ac disputando: omnibus, quibus præest, vtilitatem afferat: ius æquabiliter & diligenter dicat; curetq; vt idē faciant ii, quibus aliquam partem eius muneris concesserit: constantiam & grauitatem adhibeat, quæ non solum gratiæ, verum etiam suspitioni resistat; linguam in iracundia contineat; in tuendis honoribus, quos adeptus est, operam ponat; quandoquidem esset in iis ciuitatibus cum imperio & potestate, in quibus

quibus virtutes suas consecratas, & in deorum numero collocatas videbat. Hæc ad argumentum. Quod ad provinciam; præerat Quintus pro prætore Asiæ, quæ minor dicitur; quæ ab ortu solis Lycaonia & Phrygia, ab occasu Agæo mari, à meridie Aegyptio pelago, à Septentrione Paphlagonia terminatur. cumq; provinciarum administratio annua fere esset; præfuit tamen per triennium, successorem senatu non mittente; sicuti & Siciliæ per triennium præfuerat Verres. prætor autem sæpe in hac epistola Quintus nominatur; quod ii, qui prætura functi in provincias mitterentur, & pro prætoribus, & prætores appellabantur, quandoque etiam pro consulibus. itaque Suetonius in Augusto, Extant, inquit, M. Ciceronis epistolæ, quibus Quintum fratrem, parum secunda fama proconsulatum Asiæ administrantem, hortatur, & monet, imitetur in promerendis sociis vicinum suum Octavium. et libro v. epistolarum, quæ familiarium nomine significantur, epistolæ leguntur, Q. Metelli pro consule titulo inscriptæ; cum is ex prætura in provinciam missus esset: & Suetonius Cæsarem, cum ex prætura Hispaniam sortitus esset, pro consule appellat. neque solum, qui consules non fuerant, pro consulibus tamen vocabantur; sed contra etiam, qui consules fuerant, prætores in provincia dicebantur. itaque in iisdem epistolis libro 11. Quod ego, inquit, officio quæstorio te adductum reticere de prætore tuo non moleste ferebam. cum loquatur de M. Bibulo, qui consul fuerat cum C. Cæsare: quem rursus pro consule appellat epistola prima, etiam tertia libri xv.

Commentarius in lib. I.

292:

ACCESSISSE desiderio nostro,] quo te absentem desideramus. nostro, reditus in urbem tui. In hunc autem annum, qui fuit Quinto in administranda Asia tertius, incidit exilium M. Tullii: ut est 42: A PRAETORIBVS] qui non tam Quinti, quam sua ipsorum causa, contendebant; ut, Quinto decedente, eorum aliquis ad regendam Asiam mitteretur. 292: NON NVLLORVM negotiorum;] quorum inhonestæ cupiditati obuiam eundum censerem. uide 296.

293:

Nos summa necessitudine attingunt,] non solum, quia publicani equites erant, & ex equestri familia natus erat Cicero; sed etiam, quia ordinem equestrem semper defenderat, atque ornauerat. ad Atticum lib. I. pag. 15. & oratione IIII. in Catilinam, pag. 121: NOSTRI consulatus beneficio] quia, nisi ego coniurationem Catilinæ consul oppressissem, impetus in omnium fortunas esset factus. GRAECI quidem] ipsi socii. provinciam enim diuisit in duo genera, publicanos, & negotiatores. 296. Græcos autem appellat Asianos, quia tum fere totus ille terrarum tractus Græco sermone utebatur: itaque M. Cœlius in quadam ad Ciceronem epistola Græcas pantheras uocat, quæ in Cilicia capiebantur.

294.

Non itineribus tuis perterreri homines] cum alii pro cōsulibus, quacūque irent, socios expilarēt. quo nomine Appium accusauit lib. VI. ad Att. 84.

NOSTRA

NOSTER cum animo] Bessarionis liber: noster et cum animo. forte, noster est.

294:

QVEM SORS DEDIT] forte quaestores
prouinciarum rectoribus dabantur. epist. fam. 30.
& in diuinatione 64. QVOAD PER SE
NEGLIGERET] in priuatis rebus, quæ ad i-
psum duntaxat pertineant: in iis uero, quæ ad
tuam dignitatem spectant, ferre te nollem. CO-
MITES, & adiutores] ut legatos, & quaestorem.
FINIBVS iis] duntaxat in iis rebus, quæ ad tuam
dignitatem pertineant. nam in iis, quæ ad ipsos pri-
uatim pertinent, feras. QVASI ex cohorte
prætoris] non dicit, ex cohorte, sed, quasi ex cohor-
te: quod in ea paulo nobiliores homines essent. nā
accensi, ministri erant; cohors prætoria, comites
consulares, ut exponit Pedianus in II. Verrina.
HORVM non modo facta sed etiam dicta] cur
horum potius, quàm eorum, quos resp. comites
dedit? quia, quos ipsi probauimus, & delegimus, ii
quacunque in re peccauerint, non tam ipsis, quàm
nobis, adscribitur. LIBERALITAS] rectius,
ut opinor, in Bessarionis libro, libertas. solēt enim,
qui minime fraudulentis sunt, ex ingenio suo ceteros
pendere. NON ut uas aliquod,] quod
assidue circumfertur. sed uide, quibus illum tra-
das, ne quis, accepta pecunia, signet ea, quæ tu non
probares. MINISTER] ne quis eo, quo-
ties uelit, uti possit. Et fortasse hic tacite Statium
libertum designat. de quo uide 302. & 303: EO
ETIAM numero] è numero bonorum uirorum:
G 3 quales

- Commentarius in lib. I.

quales eos maiores nostri esse uoluerunt; qui liber-
tis in hoc utebantur, ut iis imperare, & bene agen-
di leges imponere facilius possent. Accensus autem
nomen ordinis fuit, & promotionis in militia, ut
Pediani uerbis utar.

295.

Ex eo genere hominum,] prouinciales homi-
nes auaritiæ notat. QVI PECVNIAE,] hoc
non ab iis uerbis pendet, Ex eo genere hominum.
nam si ita esset; ex iisdem uerbis illud quoque pen-
deret, Te autem, alienum hominem, ament ex a-
nimo. ita, quò spectarent ea uerba, qui potes repe-
rire, prorsus non esset. quare ego sic totam senten-
tiam dispono. Ex eo genere hominum, ex prouin-
cialibus inquam, qui potes reperire, qui & pecuniæ
cupiditate adducti careant iis, quæ à nobis colun-
tur, uirtutibus, & te, hominem alienum, ament ex
animo, ac non sui commodi causa simulent? mihi
quidem difficile in primis uidetur. itaque cauendæ
sunt eorum familiaritates. IIS REBUS] iis
uirtutibus, ut humanitate, & continentia.

295:

PRAETORES semper omnes] quod est simu-
lationis indicium. nam si essent natura boni, & ad
humanitatem propensi, nam tam prætores, quam
priuatos homines, amarent. QVAM tempo-
ris] qui te ipsum potius, quàm temporis causa, dili-
gant. GRAECIS] ipsis] locutus enim ha-
ctenus est de negociatoribus, qui quæstus causa in
prouinciis uiuunt. SIC VERO] sed, uti nunc
sunt, fallaces plerique sunt. nam vetus Græcia bo-
nos permultos habebat. ET INVIDENT]
sic

fic in omnibus impressis libris, præter eos, qui potestremi ex ædibus nostris, multis partibus meliores facti, prodierunt. occasionem attulit coniecturæ nobis Bessarionis liber, in quo scriptum, cum videremus, Et non inuident, facile tum ex emendandi vetere consuetudine, tum ex latini sermonis obseruatione sumus adducti, vt, vbi, non, legebatur, reponendum putaremus, vero, mutatione nulla: vt facile, qui libros manuscriptos cum impressis conferre soliti sunt, iudicabunt. quo ex numero Faernus meus excellit; qui singularem optimarum disciplinarum scientiam eximia huius quoque generis laude cumulauit. NON enim audent] nam aperte nobis aduersari non audent, quamuis male animati sint, sed occulte obtrectant. TRALLEIS, an Formias] Tralles in Caria, quæ est in Asia minore, quâ Quintus regebat: Formiæ in Capania.

296.

SYSTINERE] defendere, & tueri. nam alioqui summa seueritas in eo prætoris posset reprehendi, cuius vitam labes aliqua turpitudinis & improbitatis inficeret. INHONESTISSIMAM cupiditatem] erant enim negotiatores, quorum cupiditas & impudentia esset pœna coercenda. itaque dixit supra, Dum sociorum saluti consulo, dum impudentiæ non nullorum negotiatorum resisto, 292: NE VARIETUR gratia] dum eadem sit seueritas in omnes: ne cui gratificans aliud alio tempore decernas.

296:

SYSTINERI] totum hoc, quidquid est oneris, iurisdictionis est. LENITAS in discernendo,]

G 4 dissentio

Commentarius in lib. I.

dissentio ab ijs, qui malunt legere, Decernendo. est enim hic, discernere, idem quod diiudicare: quod is, qui iudicio præest, in re dubia & controuersa facit. SATISFACIENDO, ac disputando] satisfacit iudex duobus modis, primum, cum litigantes facile ac libenter audit; deinde, cum eos, aduersus quos sententiam dederit, vultu & verbis ita mulcet, & quasi consolatur, vt irati prorsus maleq; animati nõ discedant. hoc alterum genus hic intelligit Cicero. nam, quod ad audiendi facilitatem attinet, id primo loco iam posuit. DISPUTANDO, autem quid est? an ad prætorem refertur? non videtur. non enim prætor disputat, sed disputantibus aures præbet. quod si ad litigantes pertinet; disceptando, malim legere: quod verbum de litigantibus proprie usurpatur. exempla non affero, quia nota sunt. paulo tamen durius hæc duo coniunguntur, diligentia, & disputando, siue disceptando: siquidem, diligentia, referas, ad Quintum; ad litigantes autem, disceptando: cum presertim illa tria reliqua, audiendo, discernendo, satisfaciendo, manifeste ad Quintum omnia referantur. cur igitur, aliquis obiiciat, ad eundem non refers? dixi iam: quia prætor non disceptat, sed disceptantes audit. CN. OCTAVIVS] hic est, opinor, de quo infra 303: qui fuit Augusti pater; & Macedoniam rexit, quæ Quinti prouinciam attingebat. videtur autem Caio potius, quam Cneo, prænomen ei fuisse. vide, quæ notauimus in ad Atticum lib. II. 23: vt omittam, quod infra 303: Bessarionis liber habet G. Octavius, corrupta quidem litera, sed qua tamen librarius Caium significare voluerit.

PRIMVS

PRIMVS liſtor quieuit] antea, Primus liſtor qui fuit . verum neque magna mutatio eſt inter F & E : & erit aperta ſententia : vt ſit, Quieuit, dicendi locum vnicuique conceſſit : cum aliorum prætorum liſtores obſtrepere ſolerent, & ſilentium dicentibus imperare . Sequor autem in hoc meam conſuetudinem libenter, vt, quid à quoque acceperim, conſitear . nam, cum Romæ eſſem, anno M . D . xxxv . Octavius Pantagathus, vir eiufmodi, cuius aſſequi virtutes nulla ſatis laudatione poſſum, amicis aliquot, quorum in numerum me quoque proximis ſuperioribus diebus humaniſſime receperat, locum hunc ita eſſe emendandum indicauit . poſtea vero Ferrariæ, cum has epistoſas cum Benedetto Accolto, Cardinali Ciceronianæ eloquentiæ ſtudioſiſſimo, ſubſciuarum horarum temporibus percurreret; renouatam memini, & ab utroque confirmatam eandem huius loci correctionem . itaq; ſua manu in eo, quo tunc utebatur, libro Accoltus notauit.

TVERETVR] propter hanc lenitatem excuſabatur illa ſeueritas, quòd ab eo cogebantur Syllani homines &c.

GRATA Romæ eſt,] in iis, qui Romæ magiſtratum gerunt .

VBITANTA arrogantia] duabus de cauſis lenitatem in magiſtratibus vrbaniſ valde laudari, mirum eſt; & quòd in ſumma hominum arrogantia uix agnoſcitur lenitas; & quòd iniurioſus eſſe magiſtratus impune non poteſt; quoniam acerbius tractati, aliorum magiſtratuum auxilium implorant, maiorem poteſtatem contra minorem appellantes: vt eo minoris æſtimanda lenitas videatur, quoniam contra acerbicatem & iniurias tot magiſtratus, tot auxilia

Commentarius in lib. I.

auxilia sunt. quòd si, vbi tanta arrogantia est, vbi tot auxilia, tamen & grata est, & plurimi aestimatur lenitas: quanto magis in prouincia? in qua &c. **N V L L A** conquestio, vbi de magistratu queri nemo potest. non est enim, vt Romæ, ad quem confugiat, quem appeller. Nec tamen displiceret, vel placeret potius, Nulla quæstio: vt de iudiciis accipiat, ad quæ contra magistratuum iniurias in vrbe appellatio est. sic triplex auxilium erit, iudicia, senatus, populus.

297.

C Y R V S ille] is, cuius morientis orationem ad filios de animorum immortalitate recitat Cicero in libro de senectute. **N O N A D** historiarum fidem scriptus] hoc exemplum non ob eam causam Cicero attulit, vt ostenderet, Cyrum esse à Xenophonte scriptum; sed vt ex eius institutis argumentum caperet, prouinciarum rectoribus grauitatem esse cum humanitate iungendam. nam si ea sic ille coluit, qui priuatus futurus nunquam fuit; quonam modo, &c. Opinor igitur, non terminari sententiam in verbo, scriptus, nec subaudiri, est; quod non nulli putant: sed pendere, donec excipiat, ab illa parte, Eaqu; si sic coluit ille. vt sit, quod Græci ἀνακόλαστον vocant. quale illud est in Tulliana secunda. Etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus, (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiæ est audientium approbatio) sed si reperiiebantur non nulli, qui nihil laudarent, nisi quod imitari se posse confiderent, &c. similia notauimus & apud Græcos multa. **N O S T E R** ille] à nobis celebratus in libris de rep.
infra,

infra, lib. III. 327: & ad Atticum lib. III. 63: & VI. 86.91: & VII. 101: 124: & X. 156: AD QVAS reuer-
tendum] à quibus legibus imperium in alios accepi-
mus, iisdem, cum in urbem reuerteremur, nobis pri-
uatis parendum erit. LIBERATAS vrbes] pla-
cet potius, verbum, liberatas, ad ciuitates referri,
quàm coniungi cum sequentibus. non enim, cum
eadem de re, de ære, inquam, alieno, Cicero loque-
retur, ciuitates & vrbes dixisset; cum aliud ciuitas
sit, aliud vrbs. quod facile declarat illud in epistola
ad Dolabellam: Liberaſti & urbem periculo, & ciui-
tatem metu. item hic, vt à ciuibz ædificia distin-
guat, ciuitates ait ære alieno liberatas; vrbes autem,
quæ dirutæ fuerant, ac pene desertæ, per Quintum
esse recreatas. SAMVM, & Halycarnassum,] Sa-
mum Ioniæ, Halycarnassum Cariæ, quæ fuit He-
rodoti patria, & Dionysij, eius, cuius extat de re-
bus Romanis vberima, eademq; certissima historia.

297:

CALVMNIAM] fuerant enim quidam prætores
in prouincia vsque eò auaritia perditi, vt accusato-
res locupletum ipsi compararent, atque instrue-
rent: quo maximos ex eorum condemnatione
quæstus facerent. qualis Verres fuit QVI EA-
RVM ciuitatum fines incolant,] non satis fuisset
ab ipsis ciuitatibus; sed dixit, ab omnibus planè,
qui sub ijs ciuitatibus incolunt. nam plerunq; ci-
uitates imposita tributa in homines oppidanos at-
que agrestes ita transferunt, vt tolerari vix possint.
ÆDILICIORVM,] ædiles enim ad suos lu-
dos imperare prouincijs pecunias solebant.

NOSTRVM] non cum Quinto commune, sed
Marci

Commentarius in lib. I.

Marci proprium : quod infra patet. CIVITAS] Asiæ. MAGNIS meis meritis,] quibus Asiâ provinciâ affeceram. TUIS] in isto imperio, quod tibi nunc est in tertium annum prorogatum. 298.

LEX] de repetundis; quæ sanciebat, ne cui aut capere pecunias liceret, aut conciliare. quod ex epist. patet ad Att. lib. VI. 88 : & in Verrem III. 137: QUIBUS nec deberetur,] perspicuum est adiles significari. EIGENERI hominum] Græcis. 298:

CONSECRATAS] hoc dicit, quia iustitiæ ceterarumq; virtutum templa erant in Græcia. DE NOBIS optime meritum,] erant enim publicani ex ordine equestri, & Catilinæ coniurationis temporibus equites consuli Ciceroni assidue cum gladiis affiterant. pro Sextio, & post reditum in senatû 206: 211. & I. in Catilinam, 101: PER NOS] vide orationem IIII. in Catilinam, 121: EOS PERIRE] Asiæ ciuitates: quas publicani vectigalibus acerbè nimium vexabant. 299.

ULTIMIS terris] non orbis ultimi, nec imperii Romani, sed admodum remotis. PUBLICIS male redeptis,] ideo videris publicanis satisfacere vix posse, quoniâ publica nimium magno cõduxerunt: ut ob eâ causam acerbius à fociis exigere cogantur; neque tantum illis possis cõcedere, quo non plus postulent, atque efflagitet. SINE publicano] ipsæ. n. per se ciuitates non facile ad colligendum vectigal adducuntur, nisi sit, qui præcipuam huius muneris curam gerat, & suo periculo à fociis exigat. quod faciebat publicanus.

AEQUALITER]

AEQUALITER] quo facilius sine publicano
exigi videbatur posse. SYLLA descripserat.]
id fuisse talentorum xx millia, & cum duplum mu-
tuantibus publicanis Afiani se esse reddituros pro-
mitterent, facta esse c & xx millia, tradidit Plutar-
chus in Lucullo. CAVNII,] pars provinciæ
Quinti: sunt enim in Caria, & Caria in Asia mino-
re. RHODIIS. Attributæ] quo beneficio?
forte, quia Norbanum, Sylla repetente, reddendum
censuerunt.

299:

GENVS ipsum,] vectigal. RELIQUA]
vt publicanorum exactio. NON LEGEM spe-
ctare censoriam,] quæ in pactionibus faciendis
consuleret provincialibus potius, quàm publicanis.
qua de causa, cum pactiones facere cum prouincia-
libus publicani ex lege censoria, vtpote in ipsos ini-
quiore, omnino recusarent; possunt, inquit Cicero,
prouinciales quoquo modo pactiones facere cū pu-
blicanis, etiā si non iis plane conditionibus, quæ sunt
à censoribus in vectigalium locatione constitutæ;
vt scilicet negotium aliquando conficiant, & ea mo-
lestia liberentur, quam capiunt, cum se à publica-
nis quotidie appellari atque vrgeri vident. Et est à
parum multis fortasse animaduersum, legem cen-
soriam hoc in loco, non re vera pro lege ad popu-
lum lata, sed pro locatione ipsa, usurpatam. cen-
sores enim ferendarum legum ius non habebant.
cur autem non haberent, diximus in libro de legi-
bus. CENSORIAM] de vectigalibus; quo-
rum locandorum cura penes censores erat. quid-
quid autem publicanis prouinciales debebant, id
vectigalium

MUSEI

Commentarius in lib. I.

uestigialium erat nomine contractum. **COM-**
MODITATEM] quid enim commodius, quam
 ære alieno liberari, nec, vt ante, vsuris exauriri?
SED ET ab iis] vna in re duo monet fratrem;
 primum, vt, qua valet gratia, atque auctoritate, ea
 cum Græcis publicanos coniungat; cum ita dicat,
 summam esse in publicanorum ordine dignitatem;
 ei se plurimum debere: deinde, non vt iam gratia,
 aut auctoritate cum prouincialibus agat, sed ab iis
 pro eo, quantum ei debent, quod plurimum est, pe-
 tat, vt hoc ei de ipsis optime merito, quasi mercedis
 loco, retribuunt, ne quid aspere nimium, aut
 acerbe contra rem aut voluntatem publicanorum
 decernant. **COMMODIOREM]** suauiore, ac
 faciliorem. **SOCIETATES]** publicano-
 rum: erant enim in plures societates dispersiti. epist.
 fam. 207: **IDEM faciunt Græci.]** quod ar-
 gumento est, tua prudentia factum esse, vt inter eos
 conueniat. **PRÔPE natura]** vt ignis & aqua,
 sic fere diuersi esse videntur publicani & focii; quod
 publicani suum commodum sine sociorum incom-
 modo curare non possunt. quos tu tamen, inquit,
 amore & beneuolentia coniunxisti.

300.

A DOCTISSIMIS hominibus] Aristotele
 in ethicis maxime, Platone in Philæbo, & in **III.**
 de rep. **RES IPSA, ac fortuna]** Res; quia
 patre nati equite Romano, Romæ viuentes, literis
 à pueritia exculti, quid aliud ageremus, non erat.
 contulimus igitur nos ad remp. non tam studio glo-
 riæ, quam quod genus illud vitæ nobis potissimum
 conueniret: vt ipsa res, status quidam, & conditio
 rerum

rerum nostrarum deducere nos in hanc vitæ rationem videretur. FORTUNA] quia potuit ea nos ad aliud vitæ genus impellere. tres enim causas attingit Cicero, cupiditatem gloriæ, rem ipsam, fortunam: recte: nam priores duas, nisi accedat tertia, infirmas experimur. posset ita loqui, si quis casu in via inimico occurrens, petitus ab eo primum verbis contumeliose, deinde gladio cum periculo vitæ, vim vi repellere dum vult, eum interficiat. diceret enim ad eleuandam culpam: Me non tam odiū, aut veteres inimicitiae, quam res ipsa ac fortuna ad hoc facinus adduxit. nam, ut esset in me cupiditas, non erat occasio: neque vero cupiditas simul & occasio satis ad perficiendam rem valebant, nisi fortuna cum vtraque consensisset.

300:

UT TE ante] notandum, particulam, ut, esse repeti tam. quod alibi quoque factum à Cicerone animaduertimus. LENTITUDINIS] non solum, inquit, ut ne irascamur, grauitas facit; quod laudabile est; sed etiam lentitudo, hoc est, segnities quædam naturæ, quam Græci dicunt ἀσύνεσις. in qua non modo laus, sed vitium quoddam videtur esse constitutum. THEATRUM est totius Asiæ] neque Est, neque Asiæ, Bessarionis habet liber. alter manuscriptus, Theatrum totius Asiæ virtutibus est datum. ego ex hac varietate legendum coniicio sic: Theatrum tuis virtutibus est datum. nam eo fidentius dictionem, Asiæ, tollo, quod abest à Bessarionis libro. in eo tantum muto, quod pro, totius, lego, tuis, ita postulante sententia. et opinor, cum ad dictionem, Theatrum, aliquis pro glossa adscripsisset, Asiæ, eamq;
mox

Commentarius in lib. I.

mox in Ciceronis verba esset recepta, ut ita legere-
tur, Theatrum tuis Asiæ virtutibus est datum, fa-
ctum esse, Theatrum totius Asiæ, magnamq; inde
perturbationem esse consecutam.

ILLA OM-
NIA] non modo talem ut virum te præstiteris, qua-
lem illa postulant, sed etiam præstantiorem.

MIHI casus urbanam] casu accidit, ut ego in vrbe,
tū in prouincia remp. gereres. Proprie tamen in
Quinto magis, quàm in Marco, casus nominatur,
nam Quintus iuit in prouinciam, quod, eundum ut
esset, casus tulit: qui contra ferre potuisset, eundum
ne esset. Marcus vero non casu non iuit in prouin-
ciam, sed voluntate, & consilio. prouinciam enim
deposuerat; ut ipse in epistolis ad Metellum, Cato-
nem, Atticum scribit.

ELABORABIS] Pla-
ne, & aperte, quod ad sententiam attinet; sed, quia
nimium amamus antiquitatem, visum est quod in
Bellarionis libro vidimus, id notare. habet enim,
Alaborabis. ut fortasse, allaborabis. vsitatum est
Horatio verbum. AMPLISSIMIS monumen-
tis] scriptis annalibus, de quibus ad Att. lib. II. 32.

301:
TERTIVS actus] Quintus, non tertius, extre-
mus in comœdiis est actus: isq; perfectior, & orna-
tior videtur: hic tertium annum imperii, quasi vlti-
mum actum in fabula accipit, quando in administra-
tione prouinciæ vltimus est. fit, inquit, ita vltimus
annus in prouincia perfectus, ut est vltimus actus in
fabula.

EPISTOLA

EPISTOLA II.

302.

C. Iulio Cæsare,
M. Calpurnio Bibulo, cos.

TATIVS] Quinti libertus, gratiosior
apud eum, quam deceret. QVOD ita
S scripsisti,] dubitationis quiddam subesse
uidetur his uerbis. quasi dicat: Nisi tu ita
scripsisses, aliter existimarem. Eodem il-
la uidentur spectare, quæ, non multis interiectis uer-
sibus, sequuntur: Quod prorsus credo; quoniam
tu ita iudicas. DIREPTVM] quod rem dome-
sticam, Statij studio ac fidelitate conseruari Quintus
arbitraretur. NEQVE antea uisus esset,] ita
scripserat Quintus: Maxima fuisset Romæ expecta-
tio, maximus hominum concursus in reditu meo,
talis, inquam, qualis nunquam uisus est, si Statius
una mecum de prouincia decessisset, Romamq; ue-
nisset. itaque doleo illum sine me uenisse. Tu hoc
doles, respondet Marcus: ego lætor: quæ enim
post eius reditum in te absentem coniecta sunt, ea
tu maiore cum dolore præsens audisses, si tecum Sta-
tius uenisset. exhaustus igitur te absente totus est
hominum sermo, & multæ eiusmodi uoces, ἡλλ'
αἰεί τινα φῶτα μέγαν: quæ emissæ iam sunt. Home-
ri uersus est in οἱ. ι, de Vlyssæ à Polyphemo pro-
nunciatus: à quo tã pusillo tamq; imbecillo miratur
se esse excæcatû: qui ex uaticinio Eurimedis ab Vlyf-
se quide se id passurum, sed Vlyssæ aliquo magno ac

H formoso

Commentarius in lib. I.

formoso viro, suspicabatur. uersus hi sunt integri:

Αλλ' αἰετὶνὰ φῶτα μέγαν καὶ καλὸν ἐδύμην

Ενθάδ' ἑλίσσισθαι, μεγάλην ἐπιμένον ἄλκην.

Νῦν δέ μ' ἐὼν δλίγος τε, καὶ κτερίαιός τε, καὶ ἀΐκιος

Ὀφθαλμῷ ἀλάωσεν, ἐπεὶ μὲν ἐδαμνάσαστο οἶνον.

Nunc, qua ratione horum versuum sententia, de Vlyse & Polyphemo ab Homero prolata, ad Quintum & ad Statium accommodari possit, ut certe egregie potest, consideremus. Per triennium iam Quintus Asiam rexerat. scripta enim est epistola in exitu fere anni tertii. rationem eius administrationis fama iam nuncijs; Romam pertulerant: satisq; notum erat, omnibus in rebus eum uti consilio Statij liberti; quod Cicero modo occulte, modo aperte conqueritur. expectabant igitur homines liberti Statij aduentum in Urbem cū Quinto, quasi τινὰ φῶτα μέγαν quo provinciam esse administratam, tanquam pro consule, audissent: qui cum uenisset, quasi decepti, itidem ut Polyphemus, iisdem, quibus ille, uersibus errorem suum poterant indicare. Quæ igitur uoces, si cum Quinto Statius urbem esset ingressus, coniectæ fuissent; eas in unum Statium, absente Quinto, emissas, Cicero gaudet; idq; modestè significat, cum ait, Id mihi non incommode uisum est accidisse: ne offenderet animum Quinti, ad iracundiam propensi, & de Statio optime existimantis.

302:

PRO TVLISSE?] cum diceret, se à te plurimi fieri. QVONIAM tu ita iudicas:] de Statij fidelitate scripsit Quintus & in ea epistola, qua manumissum Tironem gratulatus est his verbis: Si enim mihi Statii fidelitas est tantæ voluptati; quanti esse in isto

in isto hæc eadem bona debent, additis literis, sermonibus, humanitate? **BLAUDENIO**,] ex vrbe Blaudo, quæ est in Phrygia; non Blandenio, vt est in quibusdam libris. **DE** hoc genere toro] cum ego tibi tam multos Græcos commendauerim. **AD FALLENDVM**] eos, apud quos queruntur. astuti enim & ingeniosi ad fingendum & persuadendum Græci sunt. **INIMICISSIMI** mei] feci tamen, vt, inimicitiarum ratione neglecta, eos in te lenirẽ. **HEPHAESTVM**] in hac dictione ausus sum, contra meam consuetudinem, paulisper ab antiquis libris discedere. nam Ephæstum, pro Ephesium, reposui. cur enim dicat, Apamensem Ephesium, duarum ciuitatum nominibus coniunctis, cum vnum hominem proprio, simulq; eius patriam velit nominare, vt cum infert, Megaristum Antandrium, Niciam Smyrnæum, Nymphontem Colophonium? **NVGAS** maximas] leuissimos infimæq; conditionis homines: qui nec nominandi sunt.

303.

DVO MYROS] ita scripsi, vt antiquitatem retineam. sic enim est in Belsarionis libro. sic & Virgilius locutus est:

„ Si duo præterea tales Idæa tulisset

„ Terra viros.

CAECILIVM] hi sunt homines Romani, qui in prouincia Quinti negociabantur. **SANARI** non potest] quia tu in eum grauissime animaduertisti. vide 296.

ECC E supra caput] ecce præter eos, quos significauit, occurrit animo meo, & quasi supra caput astat, à me nominandus Catienus.

H 2 EQUESTRI

Commentarius in lib. I.

EQUESTRI censu,] ex equestri ordine. census equestris erat quadringenta millia nummum. **MILVINO**] videtur fuisse Licinii seruulus, aut certe comes in rapinis hoc nomine. addit, Pullo, per iocum, ad rapacitatem indicandam: quia miluii rapaces. **TRIBVTA**] quòd pecuniam quasi dominus imperaret, & minaciter exprimeret, quod præpotentes non nulli solent.

303:
[**DICENDI** falsacitiasq;] quòd acute dictis multorum animos offenderet. **TVVSV** vicinus] Macedoniæ, quæ Asiæ proxima adiacet, prætoris: de quò 296. **INTERIORIBVS** vicinis] qui in ipsa Asia sunt, & aliquam prouinciæ tuæ partem, à te demandatam, administrant. **VALDE** magnum] cum ironia. **QVOS** nominaui] Virgilium, & Octauium intelligit. hos enim duos nominauit: Cilicensis vero, Syriaciq; nomina non posuit. **QVINEQVE** Cyrum] cum tamen literis exculsi non sint. **AGESILAVM**] Lacedæmoniorum regem, qui in ore erat rhetorum declamantium, vt ait Suidas. **INEXORABILEM**] mallem, Exorabilem; vt, quia multis petentibus satisfacere Quintus voluerit, ideo scripserit iniquas, inusitatas, contrarias. **TOLLE**] da operam, vt colligantur, & supprimantur. hoc paulo post dicit apertius. **SCRIPTAS**] ab iis, qui eas à Quinto petiuisent. quas fuisse iniquas, inusitatas, contrarias, cum iidem homines & peterent eas, & scriberent, mirum non est. **NVLLVM** delectum] cum omnes peræque literas, quæ ad te afferebantur, obsignari iuberes. **SELECTA-**

RVM

RVM] quæ ante ipsius aduentum annulo tuo fuissent obsignatæ. VARIE] multis de rebus: in quibus, hoc quoque de genere quid sentirem, intelligere potuisti.

304.

VIDE per homines amantes tui,] da negotium hominibus amantibus tui, vt tecum simul videant, ne qua à te scribatur epistola aut iniqua, aut contraria, aut absurda, aut inusitata, aut denique in aliquem contumeliosa. SYLLA nomenclator] de ministris Quinti: à quo scriptam epistolâ, Quinti; annulo obsignatam, Cicerò legerat, minime probandam. TEMPOR E ipso] opportune hæc de epistolis, à te paulo consideratius scribendis. L. FLAVIUS] Dio lib. xxxvii. nominat L. Flauium, Pompeii studiosissimum: qui tamen hic non est. nam ille tribunatum pl. gessit Afranio & Celere cos. vt etiam pater ex libro i. ad Atticum: hic autem, Pisone & Gabinio, præturam, anno tantum vno post Afranii & Celeris consulatûm. non enim arbitror, anno post tribunatum pl. proximo quenquam potuisse prætorem designari. quòd si curulem ædilitatem omitti placuit: biennium tamen inter tribunatum & præturam oportuit intercedere. itaque Domitius, & Ancharius, cum tribunatum gessissent, post annum, omisâ ædilitate, præturam perierunt, & adepti sunt. vide orationem pro Sextio, & nostrum commentarium. de hoc autem Flauio, prætore designato, Dio libro xxxviii. & Asconius in commentario orationis pro Milone. SI INFICIATUR?] deberi quidquam Fundanio. PRÆTOR solet]

H 3 prætor

Commentarius in lib. I.

prætor non iudicabat, sed ius dicebat. iudicabant autem iudices à prætore dati, cum aliis de causis, tum etiam de iis, in quibus, petita pecunia deberetur, nec ne, diiudicari oportebat. monet igitur Quintum, contra consuetudinem eum fecisse, qui iudicauerit deberi.

304:

REMITTAS de diminuendo,] permittas, ut de bonis Octavii diminuere possint. AMPLIVS] hoc amplius te rogo, Flavii causa, & scilicet Pompeii, qui Flavio amicissimus est, facias omnia.

EX TVA iniuria in illum] noli credere, me hac de re propterea tecum agere, quia liberalitatis laudem quæram, ex eo facto, quod iniuriosum est. ego tuam iniuriam tolli volo, existimationis tuæ causa: non id ago, ut videar in Flavium liberalis.

RELINQVAS] tempus enim decessionis appropinquabat; cum annum prætoris imperium vltra Decembrem mensem non produceretur.

IVRIS, dignitatisq; retinens,] qui neque de re, neque de dignitate sua quidquam detrahi passurus est. NE QVE iure] cum iudicare prætor non debueris, deberi. DE PACTIONE] inter Græcos

& publicanos à te facta. 299. fam. 227.

IN EADEM epistola] quam dixit se scripsisse iracundius. GRAYIORA] in te obiurgando.

οὐρανὸν τιμῶν] fortasse dicit hoc: Rectum navis cursum temneamus: deinde, si res ita postulet, moriamur. quasi dicat: agamus, quod rectum est: reliqua omnia contemnamus. et est eius obiurgationis, qua paulo gratiore usus erat, excusatio. verba græca vnde sumpsit, mihi quidem ignotum est. potuit à poeta

mutuari;

mutuari; quod sæpe solet. MAIORA ista erunt.] an hoc? ista, quæ te moneo, quæ ad te, simulq; ad me pertinent, maioris erunt momenti, quam illa, quorum causa ille protulit hæc uerba: *ὁ πάλιν τὸν νότον ἀπὸ τοῦ θανάτου*. sunt igitur eo nobis diligentius obseruanda. QVÆ SVNT non nulla,] hoc non ad ipsa uerba, quæ antecedunt, sed ad eorum sententiam accommodat. quæ, inquit, in te reprehendi, sunt omnino aliqua, sed tamen mediocria, & parua potius.

305.

SARDIANVS] Sardis urbs in Lydia fuit. DEDVCAS.] Romam. QVI IAM nihil sit:] Non uideo, quò referatur particula, Iam: ac malim, Qui tam nihil sit: cum & seruus, & nequam seruus nihil omnino esse uideatur. homo nihil, ueteres dixisse, tradit Varro de analogia lib. II. CATO adolescens,] C. Cato, is, qui post triennio tribunus pl. rogationem promulgauit de abrogando Lentulo imperio. fam. 4. CONCIONEM] ab aliquo magistratu datā. nam alioqui, priuatus cum esset, concionari non potuisset. ad Atticum lib. I. I. I. 54: PRIVATVS] cum à consule dictator dici soleat. OCCIDERETVR.] hoc significat illa uerba Iulij Obsequentis: Propter Pompeij dictaturam ingens seditio in urbe fuit. quod esse factum Cicerone & Antonio cos. imperite falsoq; Obsequens tradidit: qui, cum & is, qui scripsit epitomen Liuiam, & Dio, C. Antonium à Dardanis fugatum Cæsare & Bibulo cos. significant, Antonij calamitatem & Pompeij dictaturam simul statuerit, titu-

H 4 lumq;

Commentarius in lib. I.

Iumq; fecerit, ad annum indicandum, Cicerone & Antonio cos.

305:

NOSTRÆ causæ] si diem nobis Clodius dixerit, qui nunc est tribunus pl. designatus. ERQVIDEM,] liber Bessarionis manuscriptus admodum à nostro impressio discrepat: habet enim sic: Ut quidam cum spe summa maxima tum maiore etiam animo sperent superiores fore nos confidant animo &c. Ex hac scriptura uidetur non magna mutatione elici ueritas posse. optime enim cum sententia Ciceronis congruet, si legatur sic: Ut quidam, cum spe summa, tum maiore etiam animo, sperent, superiores fore nos; confidant adeo, ut in hac rep. &c. IN HAC rep.] malim, In hac re.

NE CASVM quidem ullum] ne fortuita quidem: quæ tamen ideo uidentur pertimescenda, quia non sunt in potestate nostra. DIXERIT] ad populum, quod ciues Romanos indicta causa contra legem Semproniam condemnarim. DISCEDAMVS:] ex iudicio. HORVM REGVM] Pompeij, Cæsaris consulis, Crassi, qui perniciosam reip. societatem iniuerant. sic ad Atticum lib. 11. 27: Mirandum in modum reges odisse superbos. & eodem lib. 29. Hoc uero regnum esse, ferri nullo pacto potest. & ibidem 30. Nec iam ipsi agri regnum uestrum ferre possunt. CAESAR] consul: qui Clodium iam ad plebem traduxerat.

DE MEA comparatione] ita credo, ut nihilo melius languidius comparent, ac muniam. tale illud lib. 11. 311: Pompeius se comparat; homines ex agris accersit. Ciceronem autem non admodum affirmanti

Pompeio

Pompeio credidisse, indicat illud ad Atticum libro 11. 35. Alterum facio, ut caueam: alterum, ut non credam, facere non possum. **P**eritibidem 36: Pompeius confirmat, eum nihil esse facturum contra me. mihi periculosum est credere. ad resistendum me paro. **AMICI]** omnes præter Clodium, hoc est, nouem: ex quibus tamen, Cicerone in exilium profecto, defluxit unus; & octo duntaxat de reditu Ciceronis rogationem promulgarunt. hinc illa in oratione pro Sextio. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. nam ex nouem, quos tunc habueram, vnus me absente defluxit; qui cognomē sibi ex Aeliorum imaginibus arripuit; quo magis nationis eius esse, quam generis, uideretur. Cuius loci sententiam in nostro in illam orationem commentario satis aperuimus. **CONSULES]** designati, Piso & Gabinius: qui tamen se non, quales ostenderant, præstiterunt. **PRAETORES]** Hos quoque designatos. **DOMITIUM]** L. Domitium Ahenobarbum, Caesaris inimicissimum; quem prætorem cum C. Memmio collega, quem hic Cicero nominat, de eius actis ad senatum retulisse, Suetonijs prodidit. atque huius maxime prætoris metu consensisse Caesarem cum P. Clodio tribuno pl. de Ciceronis exilio, facit illud, ut credam, quod in oratione pro Sextio scriptum est his uerbis: Illi autem, aliquo tum timore perterriti, quod acta illa, atque omnes res superioris anni labefactari à prætoribus putabant, tribunum popularem à se alienare nolebant; suaq; sibi propiora esse pericula, quam mea, loquebantur. **NIGIDIUM]** P. Nigidium Figulum, Romanorum omnium, uno excepto

Commentarius in lib. I.

excepto M. Varrone, doctissimum, ad quem est
epistola lib. IIII. fam. 56: MEMMIUM J.
C. Memmium, cum, qui sacris Iuuentutis, quibus
ipse præerat, M. Luculli uxorem, ut Cicero in ad
Atticum epistola iocatur, initiauit, quiq; Cn.
Pompeij uxorem, per Curtium Niciam grammati-
cum, codicillis de stupro sollicitauit: ut est in libro
de claris grammaticis. LENTULUM] non po-
test hic esse P. Lentulus Spinther, qui consul fuit
anno proximo post Pisonem & Gabinium cos.
distat autem biennio à consulatu prætura. Cn.
Lentulum Marcellinum fuisse ne credam, eadem ra-
tione adducor. gessit enim consulatum post Len-
tulum Spintherem. itaque prætor, Pisonem & Gabi-
nium cos. uno tantum inter præturam & consula-
tum anno interiecto, esse non potuit. Quid, si
de L. Lentulo, flaminis filio, intelligatur? ne hoc
quidem licet. repugnat enim historia. nam qui po-
test hoc anno, idest eo, quo Gabinus & Piso con-
sules designati sunt, prætor ipse designatus esse,
cum hoc anno consulatum cum Gabinio petierit? id
quod in Vatiniana interrogatione Cicero significat
his uerbis: L. Lentulum, hunc iudicem nostrum,
flaminem Martialem; quod erat eo tempore Gabi-
nij tui competitor. Fuisse igitur crediderim L. Len-
tulum Crus: qui cum C. Claudio Marcello aliquot
post annis consulatum gessit.

EPISTOLA

EPISTOLA III.

306.

A. Gabinio,
L. Calpurnio Pisone, COS.

CONSULATVS] siquidem, quæ
consul gessi pro salute patriæ, ea
C me affligerunt, rogatione à Clo-
dio lara aduersus eos, qui ciues Ro-
manos, indicta causâ, necassent
quod sane veteres quoque leges verabant. verum
in eo paruit Cicero senatusconsulto; quod in M.
Catonis sententiam factum est. PRAETER
vnum me.] vereor enim, ne, qui me perdiderunt,
iidem, non plane mea perniciæ satiati, eadem, quæ
mihi, eripere tibi conentur, dignitatem, patriam,
fortunas. FLENS flentem,] non aliqua tri-
sti de causâ: ibat enim ad Asiam regendam Quin-
tus: sed hoc in digressu fratrum amantissimorum
solet euenire, presertim vbi vident futurum, vt ab-
sint alter ab altero & aliquandiu, & magno loco-
rum interuallo seiuncti. PROSEQUE-
TEM] cum in Asiam imperio proconsulari profe-
ctus es. mos enim hic erat, nimirum laudandus ob
humanitatem, vt non solum propinquos, verum &
amicos, ad prouincias administrandas proficiscen-
tes, prosequerentur extra urbem. hinc illud ad Ap-
pium,

Commentarius in lib. I.

pium, fam. lib. III. Cum te paludatum prosequer. DEFENDERET.] tueretur. sic enim factum esset, ne viuo me careres, viuo me aliis indigeres. nunc mea pietas, & amor in te venire in dubium potest: quandoquidem commisi, vt viuo me careres: & quæ sequuntur proxime. PROPE fratrem] tolle, Fratrem: syncerus erit, qui nunc mendosus locus est. itaq; Franciscus Petrarca, poeta sermonis Italici hodierni omnium elegantissimus, Latini veteris haud valde bonus, in quadam epistola legit. habuit enim librum manuscriptum iis, qui nunc reperiuntur, emendatiorem.

306:

IMAGINEM meam] Tuam, magis placeret: sed, Meam, ferri potest. sunt enim, qui patrum fratres ore magis referant, quàm patres ipsos.

PROTINVS pergas,] ne ad me venias, sed protinus Romam pergas.

TE PRAESIDIO] te ipsum tibi praesidio praesentem esse. nam, si quid temporis in reditu poneret; fieri posset, vt aliquid interim absens calamitatis acciperes. Hoc & ad Atticum scribit lib. III. 42:

AVCTORITAS] si modo quid apud te valet hoc, quod me sperare vides, erige te, & confirma. spero autem tibi tuam integritatem, & amorem in te ciuitatis, & aliquid etiam misericordiam nostri, praesidii laturam. ISTO] quod ad te attinet. Timebat videlicet, ne quis ei, in urbem reuerso, diem diceret ob prouinciam auare administratam. ad Atticum lib. III. 47:

307.

REPREHENSIONEM] nam, si restituor, magis eorum extabit iniquitas, qui cum inimico meo

meo ad me perdendum consenserint. non enim restituerer, nisi mea pateret innocentia. **HONESTIVS**] cadere enim in patria, fortiter cum inimicis pugnantem, honestum fuit. **VRI- LIVS**] forte enim crudelitatem inimicorum mors mea satiaffet: qui nunc, mea calamitate non contenti, valde timeo ne tibi immerenti negotium mea causa facessant. **TVVVM** tempus] tuum periculum. Non placet, inquit, vivere; nisi si aut aliquid tuis rationibus, dum in periculo versaris, possum consulere; aut spem, non dico aliquam, aut mediocrem, sed omnino firmam de meo reditu esse intelligis. non enim exigua in spe tantum pono, ut in tam misera turpiq; vita diutius velim commorari. **GENERE** ipso pecuniæ] placeret sic: Genero ipso, pecunia: ut C. Pisonem generum suum significet: cuius & mores, & ingenium uehementer Cicero probauit. uide de claris oratoribus. **DE PERMVTATIONE**] te, cum ad urbem perueneris, pecuniam, permutatione sumptam, si ego uellem, mihi curaturum. quorsum hoc ad me retulisti? quasi uero nunc &c. **ACCEPTAM**] cum iturus essem in exilium. **EX AERARIO**] quæ tibi Asiæ prætori de publico debebatur. certam enim pecuniam prouinciarum rectoribus resp. numerabat. epist. fam. lib. II. 33. **FRVSTRA**] cognosce summam Ciceronis exulis desperationem: qui cum ea pecunia ad se sustentandum usus esset, **FRVSTRA**, tamen dicat, quasi in res nos necessarias erogata; quòd in tam afflicta fortuna uitam sibi non necessariam, ac penemolestam duceret. **ET M. ANTONIO**] duo

Commentarius in lib. I.

duo Quinti creditores, Antonius, & Cæpio. nec tamen abundat particula ET, ut primo aspectu uidetur. **Q**UOD cogito ipse se exponit, cum inferi, Huic enim.

MOLESTIAE,] ut aliquis, nostris malis non contentus, negotium tibi faciat. sic in proxima, quæ sequitur, dixit, Si te satis innocentia tua & misericordia hominum uindicat à molestia. **CONFERRAS**] auxilij causa. nec dubium est, de M. Crasso dici, qui a Parthis cæsus est; & de M. Calidio, qui fuit orator dulcis potius, quàm uehemens; & prætor anno proximo de reditu Ciceronis legem promulgauit, ut est in oratione post reditum in senatu. **ARRIO**:] Q. Arrio, de quo 27. & in Varronis libris de re rustica. **FOVENDVM**] summa fuit inter Hortensium & Pomponium Atticum amicitia, ut ait Nepos in uita. uult igitur Hortensium Cicero suæ causæ per Pomponium conciliari. et Hortensium potius nominat, quàm quemuis alium, quòd is præter ceteros nosse diceretur id, quòd à Quinto contra leges commissum opinio erat. **N** E ille uersus,] uerebatur, puto, ne Quintus frater de ambitu accusaretur; quòd in petenda ædilitate pecuniam contra leges dedisset. quo tempore uersus quidam in eum de lege Aurelia, qui ambitum notaret, conferebatur. Licet autem existimare, lege Aurelia sancitum de ambitu aliquid fuisse. **FALSO** testimonio] Hortensij intel. **CONFIRMETVR**] ut id nunc uerum esse dicatur, falsisq; testibus comprobetur, quòd tunc significauerat ille uersus, te, scilicet in honore

honore petendo pecunia usum esse. **MESSAL-**
LAM] eum, ut opinor, qui cum M. Pupio Pisone
 consul fuerat. **ETIAM SIMVLATOREM]**
 etiam Pompeius, si minus ex animo nobis fauebit,
 saltem fauere se simulabit. quod ad nostram cau-
 sam subleuandam aliquid, atque adeo multum erit,
 cum homines Pompeium nostri studiosum suspica-
 buntur. **AFFERET]** iam enim de se, ut de
 mortuo, loquitur: & ideo infert, Sed, te incolu-
 mi, orbi non erunt.

EPISTOLA IIII.

308.

Iisdem consulibus.

ISERICORDIAE QVE] Quid
 hic habet loci misericordia? an
M] ipsius misericordia factum erat, ut
 eijceretur? Malo igitur, quod in-
 dicat mihi meus ille, quem ego
 nunc ad singula uerba inspecio, Bessarionis anti-
 quus liber; malo, inquam, pro misericordiæq; le-
 gere miseræq;: cum ueterem scripturam huius-
 modi esse uideam, miæq; dictione contracta, un-
 de fluxit error. **DECIPI]** ut à Pompeio,
 quem summis beneficijs ornaueram. **PRAE-**
TER] fidem amicorum] uerbum, obfuit, aut si-
 mile quid, præ dolore omisit. **CAVTVM]**
 cum discedere malui, quàm pugnare. **AMO-**
RESTIA] ut tibi ipsi nemo periculum inten-
 dat. **SEXTIVS]** P. Sextius tribunus pl. desi-
 gnatus. **PISO,**] gener Ciceronis, qui obije-
 ante

Commentarius in lib. I.

ante reditum illius. **MULTI RETINVERUNT,**] li-
 teris. **MOTVS]** urbanos: quorum expectatio-
 ne longius discedere nolui. **EXITVM** illorum]
 exitum illorum motuum. **INIMICO,**] P. Clo-
 dio tribuno pl. **OBTRECTATORVM,**] ^{houp}
 Pompeij, Caesaris, & Crassi; qui mea dignitati
 obtrectantes, inimicum meum fouerunt. **DE-**
NOCIVS] sic antea. nos, de nouis, reposuimus.
 ut nouos pro designatis ponat, sicuti libro ad Atti-
 cum III. 50: Noui tribuni pl. si essent timidio-
 res. et ibidem dixerat iam, Veterum tribunorum
 pl. rogatio. Alij, Domitius aut em tribunus pl.
 quorum est manifestus error; quodd, ut iam osten-
 dimus, inter illius anni tribunos Domitius non
 fuit. **GRATIDVS,**] uideo sic esse & in libris
 manuscriptis. magis tamen placeret, Fabricius.
 nominantur enim octo tribuni pl. in oratione post
 reditum in senatu, T. Annius Milo, P. Sextius, C.
 Cestilius, M. Cispus, (sic enim in postrema no-
 strorum librorum editione reposuimus; cum lege-
 retur, Mosopius) T. Fadius, M. Curtius, C. Mes-
 sinus, Q. Fabricius: qui octo tribuni pl. de reditu
 Ciceronis promulgarunt. duo reliqui, quos in ea
 oratione non nominat, propterea quodd promulga-
 re simul cum collegis noluerant, fuere, vt apud Af-
 conium legimus, Sex. Atilius Seranus, Nume-
 rius Quintrius. quos a me ideo nominatos omnes
 uolui, quo certius probarem, in hac epistola &
 Fabricius, potius legendum esse, quam, Gratidius;
 cui sententiae subscribere uidetur etiam oratio pro
 Sextio; & iis assentiendum non esse, qui, Domi-
 tius, malunt, quam, De nouis, legere. **INTER-**
CESSOR]

CESSOR] ex ipsis tribunis pl. aliquis. MEN-
TEM exturbarent meam] omne mihi consilium
eriperent. CONSVLVM] designatorum,
Lentuli, & Metelli. totam enim posuerat spem in
proximi anni magistratibus. TIMOR] quod
timeo, ne prætore designati, ubi magistratum inie-
rint, nobis non amici sint. PUBLICANO-
RVM arma] forte id est, quod dixit, Propter nē-
scio quos motus. ex armis autem grauior existit
inter ciues dissensio: & ad restituendum Cicero-
nem summa omnium consensio requirebatur. ue-
rum, quid si aliter distinguatur, sic inquam? Aliē-
natio consulum, etiam prætorum, timor publica-
norum, arma. mihi quidem placeret magis.
MEORVM] uxoris, filix, generi. nam filius an-
num ætatis uix septimum agebat.

308:

PHAETONTI] liberto. COMMUNEM ca-
sum] meam calamitatem, quæ tibi communis est:
quæ non ut omnis auferatur, postulo: sed, si aliqua
ex parte releuabitur, magnum quiddam facies.
QUI ERIT consul] iam enim designatus erat:
quod inde patet, quia in hac ipsa epistola mentio fit
de tribunis pl. designatis. QUID SIT] rei
aut spei ad salutem nostram. VIDEBIS om-
nino.] potest & sic interpungi: Videbis. omnino, si
tuam &c. NECCESSARIS.] ne sis languidior,
sed strenue resistas. NON ENIM gladiis]
se ipsum nominat, cum de fratre intelligat; quod
eandem utriusque fortunam ducat. non, inquit,
me, hoc est, te, gladijs, sed litibus petent.

I PAVLI

PAULI MANVTII

commentarius in librum

II. Ciceronis

epistolarum ad Quintum fratrem.

EPISTOLA PRIMA.

309.

S

CRIPSIT hanc P. Cornelio Lentulo Spinthere, Q. Cæcilio Metello Nepote cos. mense Decembri, id est in extremo anno; cum mense Sextili, iisdem consulibus, restitutus esset. Quintus frater erat in Sardinia, legatus, ut opinor, à Pompeio missus, rei frumentariæ causa: nam quindecim sibi eius muneris gratia Pompeius legauit, epist. I. lib. IIII. ad Atticum, & apud historicos. SUBDIES festos.] à XVII. cal. Ianuarii ad usque fere extremum mensē dies erant festi, Saturnalia, Opalia, Angeronalia, Laurentinalia, Iuuenalia. DVO CONSULES designati,] Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, L. Martius Philippus: quos immiscet consularibus. P. SERVILIUS,] Isauricus, pater eius, qui consul nouem post annis fuit cum C. Cæsare. M. LUCILLVS,] frater, non germanus, sed consobrinus, vt ait Eutropius, L. Licinii Luculli, qui Mithridatem

Mithridatem Tigranemq; deuicit. et quāquam Lici-
niæ gentis cognomen sit Lucullus, hic tamen nō Li-
cinius, sed Terentius est. cur ita censeam, argumen-
tis, ut opinor, facile probabo. Primum actione ter-
tia in Verrem consules simul M. Terentium & C.
Cassium uideo nominari. collegam autem C. Cas-
sij fuisse in consulatu M. Lucullum, plane constat
ex oratione pro Cluentio. Neque uero quisquam il-
lud obiiciat; alterutrum esse necesse, ut uel ex Lici-
niæ gente sit, cum Lucullus, quod eius gentis co-
gnomen fuit, dicatur; uel, si ex Terentia est, Varro
potius, ut Terentiæ gentis cognomine utatur, quā
Lucullus uocetur. hærebit omnino, hac dubitatio-
ne impeditus, qui morem antiquum ignorat. mihi
quidem facile uiam aperit antiquitatis obseruatio.
legi enim sæpe, ac notaui, eos, qui iure adoptionis
in aliam familiam transissent, duobus cognomini-
bus, uno prioris familiæ, altero posterioris usos es-
se, ita, ut nouum cognomen ueteri antepone-
tur. hoc ita esse, cum alia exempla, quæ breuitatis
causa omitto, tum illud satis indicat in eo senatus
consulto, quod insertum epistolæ M. Coelius ad Ci-
ceronem misit. sic enim est in eo. Q. Cæcilius Q.
F. Metellus Pius Scipio, cognomine Scipionis post
Metelli ac Pii cognomen collocato: quia Scipio-
nem Q. Metellus Pius, Numidici filius, adoptaue-
rat. itidem hic noster & Varro, & Lucullus diceba-
tur, sed frequentius tamen Lucullus ob eā causam,
quia ueteri, quā nouo, cognomine notior erat,
adducor autem in hanc opinionem eo libentius,
quod lapides illi Capitolini, proximis annis Romæ
repti, Lucullum hunc consulem, dictionibus ue-
rustate

Commentarius in lib. I.

tustate consumptis, ita ponunt: M.—V.S. M. F.
 —R. LVCVLLVS. neque enim dubito,
 quin litera illa, R, quæ ab illis duabus M. F. longis-
 sime distat, alterum cognomen sit, quod à Teren-
 tio, patre adoptiuo, Lucullus accepit, hoc inquam,
 VARR. quod, Varro, significat, sicuti LVC-
 VLL. pro Lucullus, ibi scriptum uidemus, & in
 iisdem lapidibus MARCELL. MESSALL. DO-
 LABELL. NASIC. pro, Marcellus, Messalla, Do-
 labella, Nasica, ita diuisa syllaba postrema, ut in-
 terdū duæ literæ, interdū una tantū omittatur: ut,
 cū scribebant, MAI. pro MAII. Quod autē, ubi
 nomen esse oportuit, lapis habet VS: supplemen-
 tum esse uerum dico, TERENCE. ut, quod im-
 perfectum nunc est, integrum hoc sit: M. TERENCE-
 TIVS M. F. VARR. LVCVLLVS. nisi si quis præ-
 nomen etiam aui putet adiungendum: quod sane
 desiderari suspicor in lapide uideo enim inter F. &
 R. spatium esse paulo latius, quàm ut tribus tantum
 illis literis, VAR. quas ego addo, totum implea-
 tur. præterea, ubi lapis corruptus non est, a uorum
 prænomina consulibus adiuncta licet animaduerte-
 re, prænomen autem illud, quod esset addendum,
 assequi diuinatione non possumus: cum is Varro,
 cuius filius Lucullum adoptauit, consulatum non
 gesserit, ac non modo in lapidibus illis, sed nec in
 historiarum monumentis, quod sciam, usquam no-
 minetur. Est igitur hic, M. Terentius M. F. Licinia-
 nus, Varro, Lucullus; a quo, & ab eius collega C.
 Cæsius, lex illa Cæsia frumentaria lata est, de qua
 Cicero bis meminit in Verrem. LEPIDVS,] non
 M. Lepidus, qui postea triumphum perdendæ reipu-
 blicæ

blicæ fuit, qui nominari non potuit inter consulares; cum non nisi multis post annis consul fuerit; sed, M' Lepidus, qui consulatum gesserat cum L. Volcatio Tullo. itaque eos Cicero deinceps memorat. GLABRIO] M' Acilius Glabrio; qui anno ante Lepidum & Volcatium consul cum fuisset, post eos tamen hic nominatur. quod mirari, puerile est. prætor fuit in causa Verris.

PRÆTORES] cum ex prætoribus neminem nominet, apparet omnes affuisse. omnes autem hoc tempore octo omnino fuerunt. argumenta, quibus adducor, ut ita esse credam, hæc sunt. Prætores, gesto magistratu, exhibant in prouincias. hoc in dubium uocari non potest. plena exemplorum omnia. uidetur igitur esse rationi consentaneū, ut earum prouinciarū numerus cum prætorum numero congruerit. has porro in senatusconsulto, quod M. Cælius ad Ciceronem misit, octo uideo nominari. Itemq; inquit, senatui placere, in Ciliciam prouinciā, inq; octo reliquas prouincias, quas prætorii pro prætore obtinerent: & quæ sequuntur. Et in oratione pro Milone, Erat, inquit, id temporis consul P. Lentulus, septem prætores, octo tribuni plebis, defensores mei. Septem nominat, uno Appio de omnibus excepto: quod aperte indicat in oratione in Pisonem, his uerbis: De me cum omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem, à quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterq; duos de lapide emptos tribunos pl. legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collega Q. Metelli sententia. Et pro Sextio sic: Collegas Milo adiutores habebat. consulis alterius summum

Commentarius in lib. I I.

studium, alterius animus pene placatus. de prætoribus unus alienus. Quod si quis putet, unum quidem Appium ex uniuerso prætorum collegio à collegis in Cicerone reuocando dissensisse, collegas tamen ipsos non plane septem fuisse, locumq; iam à nobis ex oratione pro Milone recitatum, fortasse mendo non uacare; quod in notis numerorum facile solet euenire: huic, opinor, hanc suspicionem eripiam, ipsius Ciceronis testimonio. nam in oratione post reditum in senatu, ubi commemorat eos magistratus, quorum ope redierat ab exilio, nomina ponit octo tribunorum pl. & septem prætorum, eorum scilicet omnium, quos in ea pro Milone significauerat. Scriptum est etiam apud Dionem lib. XLII, de prætoribus à C. Cæsare, post Cn. Pompeium in Pharsalia deuictum, decem creatis, ut gratiam bene de se meritis referret. *ἵνα γὰρ, inquit, πλείους αὐτῶν ἀμείψηται, Πρατήρης τε δέκα ἐς τὸ ἐπιόντος ἀπίδειξε, καὶ ἱερίας ἑκάστῳ τὸ νενομισμένον.* quod si, plures ut remunerari posset, decem prætores, & plures, quàm antea fuerant, sacerdotes creauit: nimirum constat, prætores non antea decem fuisse. Nam quod in Pomponio de origine iuris legitur; Cornelius Sylla quaestiones publicas constituit, ueluti de falso, de paricidio, de sicariis, de iniuriis; & prætores quatuor adiecit: deinde C. Iulius Cæsar duos prætores, & duos ædiles, qui frumento præessent, à Cerere Cereales constituit: id me minime conturbat. non enim dixit, adiecit quatuor prætores ad numerum ueterum prætorum; sed, adiecit quatuor de iis, qui prætores erant, ad publicas quaestiones; ut quatuor ab ipso quaestionibus institutis

stituitis quatuor item prætores præessent. quos autē duos ait prætores à C. Cæsare adiunctos, eos, opinor, intelligit, de quibus ineminit Dio, qui denarium numerum absoluerunt. Paret igitur de prætoribus octo usque ad tertium C. Cæsaris consulatū. quid enim dubias coniecturas colligere opus est, in ea re, quæ satis manifeste probatur & ex eo senatusconsulto, cuius uerba recitauimus, & ex quatuor Ciceronis orationibus, & ex Dionis historia? sed arguit nescio quis, ut decem prætores ostendat, hoc modo. Prætores publicis quæstionibus præerant: publicæ quæstiones erant septem, inter sicarios, de repetundis, peculatus, de ambitu, de maiestate, de ui, de falso; quæ crimen ueneficii, & alia quædam complectebatur. ergo, cum septem essent quæstiones, & quæstioni inter sicarios duo prætores præessent, reliquis autem singuli prætores: fuisse prætores octo, qui quæstionibus præessent, & duos præterea, quorum alter inter ciues, alter inter peregrinos ius diceret, necessarium uideretur. Dixi iam, non esse agendum coniecturis, aut argumentis, ubi ueterum testimonia perspicua sunt. nec uero illa, quæ iam attuli, obscura uideri possunt. Quòd uero ad numerum quæstionum attinet, diuersa ratio est. nam si numerum prætorum ad numerum quæstionum accommodabimus; non modo plures quàm octo, sed plures etiam quàm decem creari prætores necesse erit. est enim quæstio de falso, est de parricidio, inter sicarios, de iniuriis, de ueneficio, de ui, de ambitu, de maiestate, de repetundis, de peculatu, de incestu, aliarum. Ego autem ad argumentum illud, ne quis eo in aliquam dubitationem uocetur,

Commentarius in lib. I.

ita respondeo : primum, præse potuisse unum præ-
torem quæstionibus pluribus, sicuti non unus præ-
tor, sed duo quæstioni inter sicarios quandoque
præfuerunt. quod indicat locus in oratione pro
Cluentio. possunt, exempli gratia, sex prætores ita
distineri crebritate iudiciorum, ut nouis exorien-
tibus quæstionibus uacare non liceat. potest eo tem-
pore septimus prætor (reliquis erat unus urbanus,
qui non quærebat, sed ius dicebat) in ea quæstione
minime occupatus esse, quæ sorte illi contigerat,
hic, non dubito, quin ad eas quæstiones exercendas
decreto senatus traduceretur, quibus uacare sex re-
liquos prætores non potuisse iam dixi. non enim
committendum, ut impunita crimina differantur,
nec sit locus quò nocentes rei addacantur. Age ue-
ro, concedatur quæstiones ab uno prætore plures
exerceri non licuisse: sequitur ne necessatio, ut ideo
plures, quàm octo, prætores, quia quæstiones plu-
res, quàm octo, fuerint? non sane, mihi quidem
ut uidetur: nisi si mihi illud ante rationibus probe-
tur, quæstiones non potuisse ab alijs, quàm à præ-
toribus, exerceri. quod si quis aggrediatur proba-
re, fortasse hærebit. At nostra ratio quo modo pro-
cedit? optime uidelicet: nititur enim testimonio ue-
terum: à quo ego, quantum in me est, de operam
ne discedam. quid igitur ueteres testantur? præfuisse
& publicis quæstionibus & capitalibus qui præ-
tores non essent: qui iudices quæstionis diceban-
tur. nam quæstionem de ueneficio, quam exercuit
prætor Q. Voconius Naso, apud quem Cicero
Cluentij causam egit, exercuerat ante C. Iunius,
non ut prætor, sed ut iudex quæstionis, qui & quæ-
stor

sitor uocabatur. patet ex oratione pro Cluentio: pa-
 tet etiam ex Asconij commentarijs. iudicum autem
 quæstionis duo fuisse genera, alios prætores, ut Q.
 Voconium Nasonem in causa Cluentij, alios non
 prætores, ut C. Iunium in causa Oppianici, multis
 uerbis demonstratum est in libro de legibus. Atque
 hac ratione tueor locum illum in oratione pro
 Cluentio, in quo sex prætores cum nominasset Ci-
 cerô, Q. Voconium Nasonem, M. Pletorium, C.
 Flaminium, C. Orchinium, se ipsum, C. Aquil-
 lium, subiunxit, Quid reliquæ quæstiones? quibus
 ex uerbis reliquos prætores intelligi, falsô con-
 iecit is, quem supra significatione tantum, ne cui
 uideamur uoluisse detrachere, appellauimus. uel
 enim, ut dixi, de iisdem prætoribus ibi nomina-
 tis, qui reliquas illas quæstiones exercere pos-
 sent, licet intelligere; uel, quod iam probaui, de
 illis quæstionum iudicibus, qui cum prætores non
 essent, quæstionibus tamen non modo publicis, ue-
 rum etiam capitalibus (noc enim publicæ capitales
 omnes erant) interdum præerant. Reliqui duo præ-
 tores, Ciceronis collegæ, P. Cassius, & C. Anto-
 nius fuere. Cassius de maiestate quæsiuit: Anto-
 nium, cum reliqui septem, quos nominauimus,
 omnes quæsierint, prætorem urbanum fuisse, iusq;
 dixisse, necesse prorsus est. Hic teneris, inquit.
 octo prætores nominasti, & peregrinum omisisti:
 quem adiungi necesse est: & si adiungitur, plures
 erunt, quàm octo. Explico me Padiani ope: cuius
 elegantem, plenumq; antiquitatis, ac uere aureum
 libellum non me pœnitebit unquâ legendo contri-
 uisse. is igitur in commentario orationis aduersus
 Antonium,

Commentarius in lib. II.

Antonium, & Catilinam, prætorem eum, qui de repetundis quæreret, eundem ius inter peregrinos dixisse demonstrat. quod nec à ratione uidetur discrepare. non enim ciuium, sed sociorum, hoc est peregrinorum, causa iudicia repetundarum sunt instituta. iure igitur idem prætor & ius dicebat inter peregrinos, & ijs petentibus, de repetundis quærebat. quod cum ita sit: ius inter peregrinos prætorem Ciceronem dixisse, qui de repetundis quæfuit, pro certo putandū est. uerum Pediani uerba, ut eius testimonio res patëat, subscribamus. Antonius, inquit, multos in Achaia spoliauerat, natus de exercitu Syllano equitum turmas. deinde Græci, quos spoliauerat, eduxerunt Antonium in ius ad M. Lucullum prætorem, qui ius inter peregrinos dicebat. egit pro Græcis etiam tum adolescentulus C. Cæsar, de quo paulo ante mentionem fecimus. et cum Lucullus id, quod Græci postulabant, decreuisset; appellauit tribunos Antonius, iurauitq; se ideo appellare, quod æquo iure uti non posset. quem locum & Plutarchus attigit in uita Cæsar's, sed ita mendose, ut mirer eum in rebus Romanis tam turpiter esse lapsum. primum P. Antonium nominat, qui C. fuit: deinde Macedonia prætorem appellat M. Lucullum, qui prætor Romæ fuit: tertio, de corruptis iudicijs accusatum ait Antonium, qui accusatus est de repetundis: postremo, tradit eum ideo tribunos pl. appellasse, quod sibi non licere cum Græcis diceret æquo iure in Græcia contendere: cum appellare in prouincia ad tribunos pl. qui Romæ erant, nemo soleret. quæsum potius ad senatum socij ueniebant, nec de corruptis

ruptis iudicijs, sed de pecunijs ereptis, aut de nece iniusta, aut huiusmodi flagitijs: de quibus aut ad prætorem aut etiam ad populum quandoque agebat accusator. quare Plutarchum hoc in loco non puto posse ab inscientiæ culpa uindicari. Hæc præter consuetudinem meam, hoc est eam, quam puto esse tenendam in conscribendis commentarijs, paulo fufius tractavi, non ambitione adductus, sed studio ueritatis; ne confirmaretur opinio illa de decem prætoribus ante bellū civile Cæsaris & Pōpeij. **AD DVCENTOS**] hic tamen frequens senatus dici uere non potest. nam in epistola quadam ad Atticum **CCCCXV**, & in oratione post reditum in senatu **CCCCX** senatores nominantur. non igitur, frequentes, ex uniuersi senatus numero, sed, frequentes, ut mense Decembri. **COMMORAT** expectationem] quia senatum coegerat, ut ageret causam agri Campani. licebat enim senatum habere etiam tribunis pl. quodd in libro de magistratibus patebit. hic autem senatum à Lupo esse habitum, non modò ex duabus illis dictionibus, Commorat expectationem, conicio, sed inde etiam, quod in hac epistola nullam prorsus neque Lentuli consulis, neque collegæ eius Metelli fieri mentionem uideo. **LVPVS**] P. Rutilius Lupus. hic sine dubio tribunus pl. erat; cum rogandi sententias potestatem haberet, ut paulo post liquet. sententiæ porro non nisi à magistratu rogabantur. sed quid opus est argumentari? in epistola ad Lentulum, quæ scripta est Marcellino & Philippo cos. epist. fam. 4. Lupus, inquit, tribunus pl. quodd ipse de Pompeio retulisset. Quid autem, si quis ita obiciat?

Commentarius in lib. I.

ciat? fuisse. Lupum tribunum pl. Marcellino & Philippo cos. quo Ciliciam anno Lentulus Spinther administravit: quod utrumque cognoscitur ex epist. fam. lib. I. non posse igitur, quo anno scripta est hæc epistola, hoc est, Lentulo Spinthere, & Metello Nepote cos. tribunum pl. esse. Inepta dubitatio non est, quæq; rerum Romanarum imperitos facile perturbet. ea tamen diluitur, si sic obijcienti respondeas. Tribunus pl. sane fuit Lupus Marcellino & Philippo cos. idem tamen Lentulo quoque & Metello cos. utrumque enim licuit. nam, cum consules per totum Decembrem mensem magistratum gererent; tribuni autem plebis ad usque tantum IIII. id. Dec. sequebatur, ut per eius mensis dies reliquos consulibus ijs, qui ab exitu magistratus minimum aberant, novi tribuni pl. essent, iidemq; cum primo Ianuarij die novi cōsules magistratum inissent, per totum insequentem annum, ad IIII. id. Dec. quod à Dionisio Livioq; didicimus. erat igitur tribunus pl. Lupus Lentulo & Nepote cos. in extremo anno, hoc est, post IIII. id. Decemb. annoq; insequenti, Marcellino & Philippo cos. ad eundem usque diem magistratum pergit. Collegas eius inuenio septem, L. Porcium Catonem, C. Caninium, L. Raciliū, Cn. Plancium, A. Plautium, Sex. Antistium Venerem, * Cæsium. ipsi prænomen fuit Publio, nomen Rutilio. epist. fam. lib. I. pro Plancio, ad fratrem, Dio. prætor fuit belli civilis anno I. Lentulo & Marcello cos. quod Cæsar in. comm. de bel. ci. lib. I. docet, & Cicero ipse lib. VII. ad Atticum, 129: & 1X

& IX. 134: AGRI Campani] ut ager Campanus ueniret. publicus enim erat. 315. MATERIAM REI] quæ ipsa sibi audientiam facit. NOSTRIS ACTIONIBVS] laudauit omnia, quæ acta sunt à me in consulatu, ne ager Campanus P. Seruiliij Rulli tribuni pl. lege ueniret. IN C. Cæsarem] qui consul de agro Campano plebi diuidendo legem tulerat. Suetonius, Appianus, Dio, ad Atticum non semel libro 11. Necessè igitur erat, ut Lupus eam diuisionem, lege Iulia factam, sua lege tolleret, eodemq; de agro uendendo simul ageret. quò spectat illud infra 315. Acriorem causam inopia pecuniæ faciebat. GELLIVM] L. Gellium crederem, qui cum Cn. Cornelio Lentulo consul fuit: sed eum inter consulares nominasset. aut igitur alius Gellius est: aut, si consularis est, non attuit in senatu, sicuti nec Cæsar aderat, nec Pompeius; quorum in alterum aculei, cum altero expostulationes fuerunt. EXPOSTULATIONES] cum quereretur, agrum Campanum à Cæsare diuisum esse, consentiente Pompeio. ad Atticum lib. 11. 31. Plutarchus, alij. ABSENTE Pompeio] aberat rei frumentariæ causa. ad Atticum, lib. 1111. 53: ad hunc, 315. SENTENTIAS se rogaturum] & hic apparet, tribunum pl. fuisse Lupum. præter enim magistratus, rogandi sententias potestatem, ut iam dixi, nemo habebat. NE QVOD onus] nolle se à senatoribus sententias dici; ne, cum aduersus uoluntatem alicuius loquerentur, in similitates, & inimicitias inciderent. CONVICIIS] meminerat enim, quæ in senatu superioribus temporibus, cum ageretur de agro Campano,

Commentarius in lib. I I.

Campano, altercationes, & conuicia fuissent. inde, quid quisque sentiret, poterat intelligere. nam cum antea conuicia in eos, qui de agro Campano diuidendo agebant, essent à senatoribus plerisque coniecta; tunc autem, ipso uenditionem suadente, mirum silentium esset: ex eo silentio, probari, quod ipse uellet, ita cognoscebat, ut antea, quod de agro Campano ferebatur, improbari, de conuicijs intellexerat. M I L O cœpit dimittere] senatum. sed in uoce, Milo, insignem esse mendam existimo. fuit omnino tribunus pl. T. Annius Milo ijs consulibus, quibus hæc epistola scripta est: sed exierat iam è magistratu; cuius, ut diximus, extremus erat dies v. id. Dec. suumq; magistratum noui tribuni plebis, quorum vnus erat Lupus, inierant. quare potestatem dimittendi senatus, cum tribunus pl. non esset, habere Milo non potuit. puto igitur, hæc tria uerba de Lupo esse dicta: vt, qui senatum uocauerat, idem cœperit dimittere. neque uero, quod ad correctionem attinet, quò me coniectura ducat, non habeo: sed ego non is sum, qui, cum aliquid sine antiquorum librorum ope, aut sine manifesto historiæ consensu corrigo, ipse mihi magnopere placeam. dicam tamen, quod sentio. pro, Milo cœpit dimittere, reponi posset, una tantum addita litera, In illo cœpit dimittere: hoc est, in postremis illis uerbis, Se intelligere, quid senatus sentiret. M A R C E L L I N V S] consul designatus; qui paucis post diebus, hoc est, cal. Ianuarii, consulatum iniiit. præterea primus à Racilio tribuno pl. sententiam rogatus est: quod proxime sequitur. sententiam enim

enim primi rogabantur consules designati, quæ de re plenius in libro de senatu. CVM Pompeius absit,] qui cum bello Mithridatico se diuifurū suis militibus agrum Campanum ostendisset; ipso absente, agri Campani causam agi, non satis æquum uidebatur. SE SENATVM negauit tenere.] dixit, licere senatoribus abire; cum illis uerbis uteretur, quæ magistratuum erant peculiaria in dimittendo senatu: Patres conscripti, nemo uos tenet. Liuius. RACILIUS] L. Racilius, tribunus pl. de quo epist. fam. lib. i. hic senatum, Lupo dimittente, retinuit, pro potestate tribunicia.

309:

SURREXIT] ex hoc loco, stantes magistratus in senatu uerba fecisse, constat: quod de senatoribus tradidit Pedianus. et, Surrexit, nimirum cum in senatu sederet. quo fœdior patefit error Dionis, ac Valerii Maximi, quorum uterque non licuisse tradit ingredi senatum tribunis pl.

DE IUDICIIS] ut iudicia fierent in eos, quibus dicta dies erat. et unum maxime Clodium animo spectabat. IS CVM grauiter de Clodianis incendiis] paucis ante diebus idem senserat: quod ad Atticum Cicero scripsit his uerbis: Proposita Marcellini sententia, quam ille de scripto ita dixerat, ut totam nostram causam, aræ, incendiis, periculi mei, iudicio complecteretur, eaq; omnia comitiis anteferebat, proscripsit se per omnes dies comitiales de cœlo seruaturum. VT IPSI IUDICES per prætorem urbanum sortiretur:] Clodius de ui, accusante Milone, reus erat; quod

Commentarius in lib. I.

in epistola ad Lentulum, 13. illa uerba significant: Impunitatem est eorum sententiis assecutus, qui, cum tribunus pl. pœnas à seditioso ciue per bonos uiros iudicio persequi uellet, exemplum præclarissimum in posterum uindictandæ seditionis de rep. sustulerunt. Et in oratione pro Sextio. In eum igitur Marcellinus ipse sortiri iudices, prætoris urbani opera, uolebat. quanquam rectius, meo quidem iudicio, legeretur: Ut ipse iudices prætor urbanus sortiretur. forte enim, cum in libro uetere aliquo scriptum esset, Præt. urb. hoc est, prætor urbanus; addita ab imperito homine, mendosum locum suspicante, particula, per. quod si legatur, ut dixi; intelligendum erit, hoc anno non urbanum prætorem, sed alium è collegio de ui quæsiuisse, iudicesq; sortitum esse: porro Marcellinum munus illud sortitionis ad prætorem urbanum uoluisse trāferri; fortasse quod eius prætoris, qui de ui quæreret, diligentia, aut fidei non ita confideret. atque hæc, quæ tantum à coniectura manant, nec ullius loci testimonio confirmantur, examinari paulo accuratius uolumus ab eruditis. SORTIRE-
 T V R:] ex uniuerso numero; qui ex tribus ordinibus, senatorio, equestri, plebeio, constabat. quod multis docemur exemplis. COMITIA] ædilia, quibus petebat Clodius; & ob eam causam ante iudicia haberi comitia uolebat, ut ædilis factus, Milonis accusationē facilius eluderet. quod ita contigit. hinc illud ad Atticum lib. III. 56: Ille postea, si sua comitia non fierent, urbi minari. HABERENT V R:] paucis ante diebus fieri iudicia Marcellinus ante comitia uoluerat: itaque dixit Cicero,

Cicero, in ea, quam nominaui, ad Atticum epistola; Eaq; omnia comitiis anteferreret. nunc sententiam ex parte mutat. concedit enim, ut comitia habeantur ante iudicia, sed sortitione iudicum prius facta; cum eo, ut, habitis comitiis, iudicia statim fiant: qui iudicia impederit, is contra remp. fecisse iudicetur. ita nec impedit comitia; & causam iudiciorum eripi cupientibus bonis, non patitur. **C. CATO**] tribunus pl. 311: 313: & epist. fam. lib. 1. **CASSIUS**] & hic tribunus pl. **ACCLAMATIONE**] aduersus Cassium; quia comitia fieri ante iudicia uellet. **PHILIPPVS**] L. Marcius Philippus, Octauij, cui Augusto postea cognomen fuit, uitricus. hic cum designatus consul esset cum Len- tulo Marcellino, sententiam post eum proximus ro- gatus est. nam qui priore loco designatus consul erat, is priore item loco sententiam rogabatur; ut in libro diximus de senatu. **DE PRIVATIS**] ergo post omnes magistratus. **DE TOTO** furore] non de eo solum, quod expulisset fabros de area nostra; quod Catuli porticum, quæ ex se- natusconsulto, consulum locatione, resciebatur, disturbasset; quod Quinti fratris domum inflam- masset; quod insecutus esset me lapidibus, fustibus, gladijs; quod Milonis domum, meamq; incendere conatus esset; quorum criminum nomine reus erat; sed plane de omnibus delictis, quæ, immani quodam furore incitatus, aut in me, aut in alios, aut in ipsam remp. commiserat. **SECUNDIS**] assensum indicantibus. ductum à uentis: quibus cum utimur secundis, fertur, quod uolumus, recto

K cursu

Commentarius in lib. II.

curfu nauis. **SEVERVS** Antistius] cum in epistola M. Bruti Veterem Antistium uocari uideam, suspicor hic de menda. et forte legendum sic: Sex. Vetus Antistius: aut, Vetus Antistius: quod dictio, uetus, in uerus, duarum literarum, t & r, similitudine, conuersa facile sit; & uerus, deinde abierit in seuerus: ut sunt homines ad ea mutanda procliuēs, quæ statim ut intelligerent, uel rei difficultate, uel ingenii uitio non succellit. nam quod, Vetus Antistius, si legatur, nomini cognomen anteponetur; eo minime perturbor, qui huius generis exempla sæpe notauerim. dixit enim infra 312: Macer Licinius: ad Atticum 133. Balbi Cornelii: epist. fam. 22. Gallus Caninius.

IVDICIORVM causam suscepit,] cum hæc uerba, ut Antistium tribunum pl. existimem fuisse, me adducunt; tum illa, quæ sunt in clausula epistolæ: De tribunis pl. longe optimum Racilium habemus. uidetur etiam Antistius amicus nobis fore. nam Plancius totus noster est. **IN EAM** sententiam] quam? an Antistii, qui, se antiquissimam esse habiturum iudiciorum causam, proxime dixerat? non puto. nam, cum tribunus pl. esset, certe ante Ciceronem, inter ceteros magistratus, rogatus erat sententiam. laudauit enim potius Ciceronem Antistius, quod, ut optime decet, ita locutus erat, quam sententiam dixit. expono igitur, **EAM**, Marcellini, cui Philippus assenserat, & Cicero deinde multis uerbis. Quod autem inquit, **IBATVR**, non puto, pedibus, subaudiri. nondum enim sententiam rogati omnes erant: quod ubi factum non esset, eundi pedibus in sententiam initium non fiebat.

fiebat. Ibat, igitur, omnium pene consensu .
 D I E M dicendo eximere] licebat enim senatori ,
 & qua de re uellet , & quam diu uellet , dicere . qua
 potestate abutebantur multi ; cum oratione longa
 diem consumerent , ne quid in senatu contra uolun-
 tatem eorum decerneretur . Gellius . A' R A C I -
 L I O] qui cum de iudiciis retulit , libera cum primis ,
 ac minime uerecunda oratione , asperso multarum
 facetiarum sale , (id enim est urbane) Clodium uexa-
 uerat . liber Magnuli habet , Inurbane : & puto sum-
 ptum à libro manuscripto : quia , Inurbane , rubris
 literis factum est : qua ille , ut iam diximus , ueteris
 libri nota utebatur . nec male congruet , inurbane ,
 cum dictione , contumaciter : ut Clodius ideo su-
 reret , quòd esset contumaciter , & inurbane uexa-
 tus . A G R A E C O S T A S T] locus fuit ante cu-
 riam : de quo Varro . G R A D I E V S] quibus
 ad curiam ascendebatur . O P I N O R , in Q.
 Sextilium] opinor , dicit , quia Clodii operæ in
 eos , qui senatus ad fores adstabant , incitatae sunt :
 quos autem de iis , plane scire non poterat , cum ip-
 se esset in senatu . et Sextilium nominat ; quòd is
 eius multitudinis , quæ Milonem extra senatum ,
 mox exiturum , operiebatur , quasi dux esse uideretur .
 habebat enim , ut Clodius , sic & Milo suam fa-
 ctionem . Ideo autem , in Sextilium & amicos Mi-
 lonis incitatae , quia Clodium Milo de ui accusabat .
 V T A R B I T R O R , in mensem Ianuarium] quia
 reliqui erant Decembris mensis dies , quibus habe-
 ri senatum liceret , paucissimi , nempe quatuor , ut
 opinio mea fert . nam , cum ab idibus Decembris ,
 quo die senatum à Lupo esse habitum existimamus ,

Commentarius in lib. II.

(cur ita existimemus, supra ostendimus) ad cal. Ianuarii dies xviii. numerentur; ex iis porro festi sint v. comitiales ix. fasti iiii: sequitur, ut per quatuor tantum dies, hoc est fastos, haberi senatus possit. nam, festis diebus non potuisse, notius est, quàm ut probari debeat: comitalibus item, facile intelliget, qui senatusconsultum, quod est in epistola Cælii ad Ciceronem, attente legerit. sic enim in eo scriptum est, D. E. R. I. C. uti C. Paullus, C. Marcellus cos. cum magistratum iniissent ad ex cal. Mart. quæ in suo magistratu futuræ essent, de consularibus prouincijs ad senatum referrent, ne uel quid prius ex cal. Mart. ad senatum referrent, ne uel quid coniunctim de ea re referretur à cos. utiq; eius rei causa per dies comitiales senatum haberent, S. Q. C. facerent. Nominatim de comitalibus diebus non dixisset, ut per eos senatum haberent, si haberi alioqui licuisset. et ut iis, qui acuti nimium uideri uolunt, dum ab alijs excogitata delicato quodam fastidio reiiciunt, omnis calumniandi præcludatur occasio; uerba Ciceronis, quæ id, quod agimus, aperte probant, ex epistola sequenti recitabimus. Consecuti sunt, inquit, dies comitiales, per quos senatus haberi non poterat. P L A N C I V S mendose (sic enim putô) legebatur in omnibus libris, Plautius. nos, Plancius, reposuimus: primum, quòd hunc esse Gn. Plancium credidimus; quem tribunum pl. eodem anno cum L. Racilio fuisse, oratio pro ipso, quæ extat, à Cicerone habita demonstrat: deinde, quod apud me ponderis est maximi, quia Bessarionis in libro, Plancius, non Plautius, plane uideo scriptum esse, place,

placere tamen hoc anno & Plautium tribunum pl.
fuisse: quod à Dione lib. xxxix. traditum est. sed
hic de Cn. Plancio malim; quàm de A. Plautio,
quem nominat Dio, intelligere. sequor enim an-
tiquum librum: sequor historiam: sequor etiam il-
lud, quod, cum dicat Cicero, Noster totus est,
magis id conuenit in Plancium, Ciceronis amicis-
simum, quàm in Plautium, cui nullam cum Cice-
rone intercessisse insignem necessitudinem legi-
mus. et forte is est Hypsæus ille, de quo in episto-
la i. ad Lentulum his uerbis: Libonis & Hypsæi
non obscura concursato, & contentio in eam opi-
nionem rem adduxerunt, ut Pompeius cupere ui-
deatur. Hypsæus enim Plautiæ gentis cognomen.
DE MENSE Decembri, i. uilitata ueteribus lo-
cutio, pro, mense. qualia sunt, de nocte, de die,
& similia. Cicero pro Murena: Vigilas tu de no-
cte, ut tuis consultoribus respondeas. et in epi-
stola ad Atticum, libro viii. Obsignata iam epi-
stola, quam de nocte daturus eram. Horatius:
Offensus damnis media de nocte caballum
Arripit. Catullus:
Vos conuiuia sumptuosiora de die facitis.
Scripserat Quintus, ut ex his Marci uerbis coniu-
cio, sibi constitutum esse, Romam hoc mense trans-
mittere. quod tamen nec omnino quatuor post
mensibus ab eo factum, sequentes epistolæ decla-
rant.

EX EPISTOLA II.

310.

Cn. Lentulo Marcellino
L. Martio Philippo, COS.

x c v s o] de literarum infrequen-
tia. T e p v r o saepe habere]
E post hæc uerba sequebatur, Et si
non semper. quod cum mihi nun-
quam satis probatum fuisset, (ab-
surdum enim, minimeq; necessarium uidebatur) tol-
lere tamen, nisi meam opinionem manuscriptus li-
ber confirmaret, nunquam ausus sum. nunc in
meo illo, mihi magnopere probato, Bessarionis an-
tiquo exemplari uideo, quod coniecturæ meæ re-
spondeat, scriptum esse, sic inquam: Te puto saepe
habere, qui, num quid Romam uelis, quærant.
L e n t u l i, & S e x t i] ut à Lentulo & Sexto de-
bitam tibi pecuniam exigamus; exactam Pompo-
nio Attico, cui debes, persoluamus. C i n-
c i o] L. Cincio, qui Attici negocia Romæ pro-
curabat. ad Atticum libro I. 4. A d r e-
c o r d a t i o n e m præteritæ memoriæ] ad ex-
citandam eius rei recordationem, quam ex animo
nostro deleuit obliuio. G r a c c h v s] Ti.
Sempronius, Tiberii & Caii, clarissimorum orato-
rum, pater: qui cum recordatus esset, in designatio-
ne consulum non recte à se tabernaculum esse ca-
ptum; deq; uitiosa designatione ad augurum colle-
gium

gium misisset; augures ad senatum retulerunt; senatus, ut consules abdicarent, censuit: consules abdicarunt. Historia est libro 11. de natura deorum, libro primo de diuinatione, apud Valerium Maximum libro primo.

VENIT] pro consule. etsi prætoria potius prouincia, quam consularis, erat Sardinia. sed interdum et à pro consulibus prætorie administrabantur. quod exemplo Macedoniae, in oratione in Pisonem, demonstratur.

IN CAMPO Martio] ubi magistratus omnes creabantur.

COMITIA consulum habenti] cum esset iterum consul cum M. Iuuentio Thalia. habuit autem ea comitia Gracchus potius, quam eius collega Iuuetius; quia qui priore loco creatus erat consul, is comitia sequentis anni consulibus rogandis habebat. itaque & Cicero, qui prior consul erat, consulem à se esse Murenam renunciatum, in oratione pro eo narrat. plura in libro de comitiis.

CONTRA auspicia] Veteres nihil non auspiciato gerebant. Gracchus autem, quia tabernaculum uitio cepisset, contra auspicia consules creauerat.

DE FORMA Minuciana,] ædificium forte Quintus ad eam formam, quam Minucius architectus fecerat, extrui uolebat. qua de re uidetur significari 312.

NON MINIBVS Pomponianis] pecunia, quam debet Pomponio Attico, & à Lentulo & Sexto solui uelles.

EMI NIHIL] ubi ædificetur ad formam Minucianam.

AVCTIO] de bonis Culleonis mortui; quæ fiebat inter coheredes, quo facilius ad suum quisque perueniret.

CONDITIO] emendi Tusculani.

Commentarius in lib. II.

rectum. ad Atticum 24. epist. fam. 102. & pro Milone. **AEDILITATIS**] quam Clodius petebat. **COMITIA**] ædilia. nam consularia iam fuerant; cum de consulibus designatis mentio fiat in epistola proxima superiore. **EDICTA** sunt] edicto consulum Marcellini & Philippi. cur autem eò usque tracta erant comitia ædilia; quæ, si mos seruaretur, anno superiore fieri debuissent; quia, cum iudicium, quo Clodius de uicatu dicturus erat, ante comitia fieri, & Marcellinus, & alii uoluissent; contra Clodius intelligeret, se iudicium effugere, nisi ædilis designaretur, non facile posse; ideoq; contenderet, ut comitia iudiciis anteferrentur: utriusque partis cõtentione factum est, ut iudicia simul & comitia ultra spatium legitimi temporis producerentur. **CAUTIONIS**] ne quid Clodius, si euenerit ut ædilis creetur, nocere nobis possit. **REGE Alexandrino,**] Prolemaeo Aulete: qui à suis ciuibz pulsus, ad senatum confugerat, petebatq; ut restitueretur. epist. fam. lib. I. Dio, & alii. restitutus demum est ab A. Gabinio Syriæ pro consule; qui prouinciæ suæ terminis, pretio ductus, est egressus. quo nomine postea condemnatum, in Dione legimus. **MVLTI** **TVDINE**] cum qua regem reduci, uetabant libri sibyllini. hinc illa apud Lucanum carmina: Haud equidem immerito Cumanæ carmine uatis Cautum, ne Nili Pelusia tangeret ora. Hesperius miles, ripasq; æstare tumentes. Dio quoque sibyllæ uerba recitat lib. xxxix. **LENTVLS**] P. Cornelius Lentulus Spinther, qui proximo anno consul fuerat, & in Ciliciam tunc

tunc pro consule ibat. **O F F I C I O**] quia
 consul Lentulus ad senatum de Cicerone restitu-
 do contra legem Clodiam retulerat; ut ei, cuius ma-
 xime beneficio restitutus esset, nihil Cicero non
 debere uideretur. **V O L U N T A T I** Pompeii]
 quia, etsi pro Lentulo studiosus, ita tamen egimus;
 ut animum Pompeii ne offenderemus.

C A L V M N I A] fictis ad impediendum causis. di-
 cit idem eadem de re in epistola ad Lentulum, 4.
D I E S comitiales] dixi iam de hoc genere dierum.

EPISTOLA III.

310:

Isdem consulibus.

LEGATIONES] quibus audien-
 dis, mense Februario senatus habe-
 batur; idq; lege Gabinia; quod in-
 fra patet, 317. & epist. fam. 4.

A C A L. Febr.] legitimi habendo
 senatus dies erant, calendæ, nonæ, idus. reliquis
 diebus, modo comitiales non essent, haberi qui-
 dem senatus poterat; sed certus neque lege, neque
 more statutus erat dies. positum id erat in uolunta-
 te magistratum. legationes igitur à calendis in
 idus reliciebantur; non quia senatum haberi an-
 te idus non liceret; sed quia, si haberetur, alia de re
 potius.

Commentarius in lib. II.

potius, quàm de legationibus, agi placeret. habitus autem quinquies ante idus est, primo nonis, ut opinor, de prouinciis quæstorum, & de ornandis prætoribus; iterum, tertio, quarto, VIII, VII, VI. idus, de Clodianarum operarum ui; quinto, IIII. idus de sodalitatibus, & decuriatis. M I I O affuit:] operæpretium est nosse, à quo accusaretur Milo, quo de crimine, apud quos iudices. accusabatur à P. Clodio ædili, de ui, apud populum. accusatorem & crimen illa demonstrant, quæ sunt in oratione pro Sextio, manifeste de Clodio pronuntiata. Nam quid ego de ædile ipso loquar? qui etiam diem dixit, & accusauit de ui Milonem. et infra ibidem: Volitat ædilis; accusat eum, qui aliqua ex parte eius furorem exultantem repressit. et infert continenter, de Milone: Hic, qui se est tutatus sic, ut in priuata re deos penates suos, in rep. iura tribunatus, auspiciq; defenderet, accusare eum moderate, à quo ipso nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est situs. Idem & Dio lib. xxxix. demonstrat. Accusatum autem esse, non ad prætorem, sed ad populum, patet ex eo, quod ad Lentulum in epistola scriptum est, fam. 5. Pompeius apud populum ad VIII. id. Febr. cum pro Milone diceret, clamore, conuicioq; iactatus est, in senatuq; à Catone asperere, & acerbe, omnium magno silentio, est accusatus. quod ipsum argumento est, reum de ui Milonem fuisse. nam etsi non de ui tantum, sed etiam de maiestate, ac de incestu, populi iudicium erat: ab horum tamen criminum suspitione Milonem abfuisse, eo quidem tempore, notum est. Et, Affuit, in foro; ubi cuiuslibet generis

neris exercebantur iudicia. **ADVOCATVS**] non ut pro Milone diceret, sed ut præsentia sua reus subleuaret. is enim aduocatus est, ut in Diuinatione Pedianus testatur. quarto igitur nonas Miloni aduocatus, octauo idus eidem patronus Pompeius uenit. **MARCELLVS**] non dubito, quin M. Marcellum significet, eum, quem, post deuictum acie Pharsalica Pompeium, a P. Magio Chitone interfectum fuisse, Ser. Sulpicii ad Ciceronem epistola declarat. existimo autem potius Marcum significari, quàm aut Caium, eius fratrem, aut alium quenquam; quia & erat hic bonarum in rep. partium tutor, & Ciceronis amicissimus, & Milonis ipsius proprie studiosus, qui etiam ipsum, quo tempore de Clodii cæde causam dixit, cum Cicerone defenderit. ut omittam, quòd, cum sine prænomine appelleretur, de ipso potius, qui uirtute, & honore reliquis Marcellis antecellebat, quàm de quouis alio, accipiendum uidetur. **HONESTE** discessimus.] hoc dicit, quia viii. idus, quo die iterum Milo affuit, turpiter potius, quàm honeste, fugientes discesserunt. **INTERIM**,] inter quartum nonas, & octauum idus, habito senatu, referebatur de prouinciis quæstorum, & de ordinandis prætoribus. fieri enim potest, ut non modo nonis, hoc est, die legitimo, uerum etiam tertio nonas, & pridie nonas habitus senatus sit; cum de tribus diebus potius, quàm de uno, significare uideatur dictio, Interim. **DE PROVINCIIS** quæstorum,] ut quæstores anni superioris prouincias sortirentur. cuius rei ad consules relatio pertinebat. quæstores autem sorte in prouincias iussu, docet

Commentarius in lib. II.

docet oratio pro Murena. **ET DE** ornandis
 prætoribus] malim, prætoriiis: ut de provinciis intel-
 ligatur. quod probat latine loquendi consuetudo.
 nam in epist. ad Atticum lib. III. Antequam, inquit,
 ad me scripsissetis, uestro cōsensu consulares provin-
 cias ornatas esse. ad eundem lib. IIII. Qui se dice-
 rent in ornandis provinciis consularibus scribendo
 affuisse. et in epistola ad Catonem, epist. fam. lib.
 xv. Prouinciam, inquit, ornatam, & spem non du-
 biam triumphi neglexi. poterat enim facile trium-
 phum sperare, cum ornatam prouinciam acciperet,
 hoc est, exercitu, pecuniaq; instructam. id est enim
 ornare prouinciam. quod etiam diximus aliquot ab
 hinc annis in commentario ad Atticum. Suspicio
 autem apud Suetonium in Iulio mendose legi; Ac
 neque more, neque iure, antequam prouinciæ or-
 dinarentur, profectus est in ulteriorem Hispa-
 niam; &, pro ordinandis, reponendum ornandis.
QUERE LIS de rep.] cum essent in senatu, qui
 non de provinciis agi, sed de rep. uellent. Quid igitur,
 existet aliquis qui obijciat, non ad rempubli-
 cam prouinciæ pertinent? sane: sed hic remp. acci-
 pio pro rebus urbanis: quæ maioris esse momenti,
 quàm prouinciæ, quibusdam senatoribus uideban-
 tur: ideoq; reipublicæ nomine recte possunt appel-
 lari. **CATO**] C. Cato tribunus pl. qui trien-
 nio ante, Cæsare & Bibulo cos. Pompeium priua-
 tus dictatorem appellauerat. lib. I. 305. **P**RO-
 MULGAUIT.] proposuit, ut deinde legem fer-
 ret. hoc de more diximus in libro de legibus.
ABROGANDO] non abrogauit tamen, Lentulo
 Marcellino consule dies comitiales, quibus ferre
 legem

legem Cato potuisset, omnes eximente. infra, 314. et ex epistolis, quæ familiares uulgo uocantur, satis constat, P. Lentulum non ante annum spatium, quod erat administrandæ prouinciæ legitimū decessisse. IMPERIO] Ciliciæ administratione. nam præfecti prouinciarum imperium habebant senatusconsulto & lege curiata. quanquam Appius P. Clodij frater, si curiata lex ferri non posset, ex senatusconsulto se esse in prouinciam iturum affirmauit. epist. fam. 17. ad Atticum 65:

LENTULO] Spintheri, qui anno proximo consul ab exilio Ciceronem reuocauerat. uidetur autem hic Cato P. Clodij studiosus fuisse, qui contra Lentulum & Milonem, quorum in primis opera Cicero in patriam redierat, rogationes promulgauerit. 311:

MUTAVIT.] sordidata ueste, ad commouendam misericordiam, sumpta: quod magnarum calamitatum in metu facere solebant: itaque, lege Clodia promulgata, uestitum & Cicero cum innumerabili amicorum clientiumq; multitudine mutauerat.

311.

PEREGERAT] Petrus Danæus, quem habet Gallia clarissimum ingenij doctrinæq; lumen, cum Venetijs ad eum sæpe honoris causa in ædes Georgij Siluæ, Vauensis episcopi, adolescentulus uentitarem, in sermone dixit, rectius legi posse, Semper egerat. quod idem mihi quoque nunc uidetur. et optime duæ dictiones, interdum, semper, altera cum altera congruet: ut Pompeius silentio non sane semper egerit, sed interdum; cum auctoritate uero semper. hanc enim operarum Clodij clamor

Commentarius in lib. II.

clamor eripere nunquam potuit. SVRRE-
XIT Clodius.] ædilis, Milonis accusator.

ORE] cum immutatus color mentis solitudinem indicaret; contra quàm Pompeio euenerat; qui, clamore operarum minime deterritus, cum auctoritate semper egerat. HORA VI.] ter

tia diei hora, iudiciorum erat prima. docet hoc Martialis ille uersus, Exercet raucos tertia caufidi cos. idem fere est hodie quoque in consuetudine positum. CLODIAM] P. Clodij sororem,

eam de tribus, ut opinor, quæ Q. Metelli Celeris uxor erat. nam etsi reliquæ item duæ, una, quæ Q. Marcio Regi, altera, quæ L. Lucullo colloca ra fuerat, male audiebant impudicitia nomine, ut etiam cum fratre Clodio rem habuisse dicerentur: hæc tamen Metelli uxor, quam Quadrantariam esse appellatam, Plutarchus tradit, infamia præstabat. et hanc significat Cicero libro ad Atticum II. cum appellat *Βοάνιδα*: & in oratione de aruspicum responsis, cum ait: Ne id quidem sentis, conniuentes illos oculos abani tui magis optandos fuisse, quàm hos flagrantis fororis? in ea uero pro Cœlio, non modo exagitat eam, quia uirorum concubitum, instigante libidine, nimium petulanter appeteret, uerum etiam satis aperta suspicione carpit, quasi uenenum Metello coniugi dedisset. PLEBEM fame necaret.] quasi Pompeius, qui rei frumentariae præseslet, frumentum comprimeret. ALEXANDRIAM] restituendi Ptolemæi causa. DE ROSTRIS] non,

quod accusatores in foro de Rostris loquerentur; sed, quia Clodius, Milonis accusator, ædilis erat;

&

& iure magistratus ad populum de Rostris uerba facere poterat. SENATVS uocatus in curiam.] VII. idus, hoc est, eo ipso, quo pro Milone Pompeius dixit, die. Licebat igitur fastis diebus haberi senatum, iudicijs uidelicet confectis; nisi si quid maioris rei præripi tempus cogeret.

CVRIAM.] cum nihil additur, Hostiliam intelligi notum est.

BIBULO.] M. Calpurnio Bibulo; qui cum C. Cæsaris esset inimicissimus, generum eius Pompeium, & in ferendis legibus, hoc est in euertenda rep. consentientem, amare non poterat.

CVRIONE.] C. Scribonio Curione, uiro consulari, oratore non postremo; cum tamen neque memoria, neque ulla omnino doctrina ualeret. pater eius Curionis fuit, qui ciuilli bello Cæsaris partes secutus, in Africa est interfectus.

FAVONIO.] M. Fauonio, Catonis æmulo in propugnatione reip. & loquendi libertate. occisus est inter captiuos à triumuiris, post Brutum & Cassium Philippensi pugna uictos.

SERVILIO filio.] qui consul postea fuit cum C. Cæsare. et addidit, Filio; quia uiuebat adhuc pater eius, P. Seruilius Isauricus.

BONORVM.] apparet, ab eo bonos uocari Bibulum, Curionem, Fauonium, Seruilium, quia libertatis causam contra extraordinarias Cæsaris, Pompeijq; opes tuerentur.

QUIRINALIA.] quæ erant XII. cal. Martij. DIEM.] accusationis. sed quæro, qui potuerit Quirinalibus, hoc est, die festo, iudicium exerceri. hoc sane mihi præter consuetudinem uidetur. nisi si potestas in eo singularis fuit ædilium curulium, atque omnino ceterorum magistratum.

AN

Commentarius in lib. II.

AN Apollinis] non modo qui Græce sciunt, sed qui Latinas literas uix primoribus, quod aiunt, labris attigerunt, in hoc loquendi genere subaudiri ædem intelligunt. et senatum modo in templa, modo in sacras ædes uocari solitum, ex Varrone constat; qui distinguit à templis ædes sacras. **UT** Pompeius adesset.] puto, quia prope templum Apollinis Pompeius habitaret: qui longius à suis ædibus discedere, metu Clodij, non audebat. ideo, paucis ante uersibus legitur, eum, senatu in Hostiliam curiam uocato, domesticis se parietibus tenuisse. **CATO**] tribunus pl. quod iam diximus; qui antea Pompeium dictatorem appellauerat, nunc, mutata uoluntate, uehementer eundem accusat.

311:

ME INVITO] nam cur laudari se ab eo uellet, quem contra suæ salutis auctores, Milonem, & Lentulum, rogationes uideret promulgasse?

PERFIDIAM] cum Pompeius contra fidem suam Ciceronem destituit, pellic; in exilium à P. Clodio passus est.

MALEVOLO RVM] eorum, quibus immoderata Pompeij potentia grauis erat. ex his quatuor iam nominauit. hac de re epist. fam. lib. I. 5.

DESCRIPSIT] non nominatim appellauit, sed quasi quibusdam coloribus ita depinxit, ut, eum notari, homines intelligerent.

AFRICANVS] minor: cuius uita non extat; cum tamen eam Plutarchus literis mandauerit, ut ipse testatur in Gracchis.

C. CARBO] de gente Papiria, tribunus pl. quo Africanus interfectus est anno, is, accusante L. Licinio

nio Crasso, singularis eloquentiæ viro, cantharidas sumpsisse dicitur. epist. fam. lib. ix. 139. & in Bruto. Plutarchus tamen in Gracchis suspicionem ait fuisse de M. Fulvio, & C. Graccho, neque Carbonem nominat. ut epitome Liviana, libro lix. eius facinoris culpa in Semproniam confertur, Africani uxorem, Gracchorum sororem, quibus cum similitates Africanus exercuerat.

SUPEREDITARI] à Crasso, Romanorum omnium ditissimo, Pompeij potentiæ semper infenso.

CONCIONARIO illo populo] ea maxime populi parte, quæ ad conciones tribunorum pl. facile soleret accurrere. quam populi fecem appellat infra.

ALIENATO] nam ante popularis maxime fuerat Pompeius, cum alijs de causis, tum ob eam, quod populo tribuniciam potestatem, ereptam à L. Sylla dictatore, consul restituerat. Alienato autem, quia Pompeius Milonem, inimicum P. Clodij, accusatum ab eo, defenderat. infra.

NOBILITATE] de principibus loquitur civitatis, Crasso, Bibulo, Curione, & alijs. 305. diximus enim iam, nobiles esse dictos non patricios tantum, sed quicumque honoribus ac dignitate pollerent.

NON æquo lenati] non optime in ipsum animato. argumentum eius rei minime dubium habebat, quod C. Catonis orationem magno silentio audiri, hoc est comprobari, viderat.

IVVENTUTE] quæ nec antea Pompeium amauerat. ad Atticum lib. ii. 27. 27: **QVIRINALI[A]** quo die Milonem Clodius erat accusaturus.

MAGNA manus] clientum, Pompeij, Ciceronis, Lentuli, Milonis.

UT ETIAM] ut non modo

L

do

Commentarius in lib. II.

do Clodius aliquid in nos per uim agere non possit, sed nec Cato rogationes eas perferre, quas de Milone & Lentulo promulgauit.

DE MILONE] quid Cato de Milone promulgasset, compertum non habeo: nisi si hoc, ut, quando gladiatoribus, & bestiarijs contra leges esset usus, pœnas daret. hoc mihi uideor posse conicere ex illis uerbis, quæ sunt infra 314. Ille uindex gladiatorum, & bestiariorum.

LENTULO] ut ei abrogaretur imperium.

RESISTAMVS.] si per uim eas perferre conetur, auspicijs, aut intercessionibus, aut denique legibus neglectis.

SEXTIVS] Publius, qui anno proximo tribunus pl. cum septem collegis de Cicerone restituendo rogationem pertulerat.

INDICE] non in hac causa indice, cum esset accusator, sed Indice; quod ante quasi cognomen illud, ex aliquo fortasse indicio, accepisset.

PUPINIA] ex tribu Pupinia. sic enim loquebantur; quod Pedianus notauit. de tribubus autem & diximus alio loco satis multa, & plura tamen exponemus in libro de comitijs.

DE ambitu] quod tribunatum plebis, corruptis pecunia tribubus, cepisset. aut intellegendum de quæstura, quam gessit Cicerone & Antonio eos. quod ex oratione pro ipso cognoscitur.

POSTULATVS] apud prætorem. iudicium enim de ambitu prætor exercebat: itaque subiungit proxime. Dixi pro Bestia de ambitu apud prætorem Cn. Domitium. Postulare autem simpliciter accipit Vlpianus pro, in iure agere contra aliquem. ego duobus modis expono; ut postulet is, qui nomen alicuius defert apud magistratum, & postulet

postulet idem, cum, post nominis delationem, in iure agit, hoc est contra reum uerba facit. Vtrunque probabimus, recitatis è Cicerone exemplis. Ac primum quidem uel hic ipse locus, de Sextio postulato, indicat, accusationi postulationem antecedere: nam infra sequitur: De iis, quæ in Sextium apparabantur crimina. nondum igitur acta causa erat, cum dicat, apparabantur. Accedit illud, quod est in epistola prima libri 111. ad hunc ipsum, 323. Gabinium tres adhuc factiones postulant; Lentulus, qui iam de maiestate postulauit; Ti. Nero, C. Memmius. ad urbem accessit ad x11. cal. Oct. nihil turpius, nec desertius. sed de iudicijs nihil audeo confidere. et in eodem libro, 325: admodum aperte: De ambitu postulati sunt omnes, qui consulum petant, à Memmio Domitius, à Q. Curtio Memmius, à Q. Pompeio Messalla, à Triario Scaurus. magna res in motu est: propterea quod aut hominum, aut legum interitus ostenditur. opera datur, ut iudicia fiant. et in Vatinius: Postea quam es postularus, ex legatione redisti, ne quis te iudicia defugere arbitraretur. et in epistola Cælij: Pilius de repetundis eum postulauit: magna illico fama surrexit; & de damnatione feruenter loqui est coeptum. Postulatio igitur, quod ex his locis facile liceat intelligere, accusatoris actionem anteit. quod si ita est: aut postulatio, nominis est delatio; aut, quid præterea esse possit, ego quidem non uideo. Rursus, postulare, non esse idem, quod nomen deferre; locum habeo, qui clarissime demonstret. scribit enim hæc Cælius in epistola ad Ciceronem: Non dubito, quin perlatum

rum ad te sit, Appium à Dolabella reum factum. et paulo post: Illud mihi occurrit, quòd inter postulationem & nominis delationem uxor à Dolabella discessit. Quid igitur? an sibi ueteres non constabant, & modo hoc, modo illud? ego hanc inconstantiam non appello, sed libertatem, qua in usu uerborum utebantur; ut ea modo latius, modo angustius usurparent; latius, ut cum, postulare, dicebant pro, accusare, sicuti nunc de Sextio postulato dixit Cicero; angustius, ut cum propriam uerbi significationem intelligi uolebant; quale illud, ex epistola Cælii quod recitauimus, Inter postulationem, & nominis delationem. Sic, accusare, modo ualet nomen deferre, modo causam ipsam in iudicio contra reum agere. exemplis abundamus.

A QVODAM M. Tullio] cui cognomen fuit Albino; quod interrogatio in Vatinius docet.

DEVI] apud M. Aemilium Scaurum prætorem, ut ipsa Ciceronis oratio declarat. uim autè re uera non attulerat, sed passus erat Sextius. quod in oratione pro eo multis uerbis probauit Cicero: iudicesq; ita esse crediderunt. absolutus enim est Sextius omnibus sententiis; ut infra in epistola proxima.

VT DEBVIMVS] ob eius in nos merita: quia tribunus pl. nostram causam studiosissime iuuerat.

IVRE succensere ob eius peruersam, morosamq; naturam. sic enim de eo scribit in epistola sequenti.

ITAQVE faciemus] nostram operam, ut polliciti sumus, ita præstabimus.

EDIDIT ad allegatos] dubia sententia fluctuamus. uidemus enim aut hoc significari posse: Nerius iis, quos ad eum misimus, ut ab accusatione desisteret, dixit, etiam si ipse desisteret,

steret; Sextio nihil profici: quando, præter ipsum, accusatores duo futuri essent, Lentulus, & Cornelius. aut hoc igitur intelligi potest, aut illud: Dixit, uelle se, præter Sextium, postulare Lentulum, & Cornelium: ut omnino non tam Sextii, quàm teli- quorum duorum causa, peragere accusationem cogeretur; cum rei simul eiusdem criminis essent Sextius, Lentulus, Cornelius.

EODEM die] ergo, ut iam diximus, & iudicia, & senatus eodem die.

SODALITATES] sodalitates in urbe fiebant multarum rerum causa. hic de sodalitatibus intellige ambitus causa factis, quæ coitio dicebatur.

DECURIATI QVE] & uerbum, decuriare, & decuria sæpe non pro decem tantum hominibus, sed pro aliquo numero in unum coacto, & tanquam in decuriam descripto, eiusdem rei tractandæ causa. sic Philip.v. Non improbos decuriabat? non solici- tabat agrarios? Et in oratione pro Plancio sæpe utitur hoc uerbo, cum loquatur de ambitu: item in Verrem, & aliis in locis.

DISCEDERENT] de campo Martio; cum ad creandos magistratus, qui eo anno creati ob factiones nondum erant, populus conuenisset.

DEVI] publica: nam priuatam leuior pœna sequebatur. de publica uero condemnati, presertim homine necato, ciuitatem amittebant. diximus copiose in libro de legibus.

BESTIA] cognomen Calpurniæ gentis. de L. Bestia uix intelligi crediderim, eo, qui consulatum Ciceronis reprehendere solitus est. tamen si ne hoc quidem esse non potuit: quia Cicero, à quibus iniuriam tulerat, eos sæpe defendit, ut P. Vatinius, A. Gabinium: eiusq; rei causam exponit his uerbis

Commentarius in lib. II.

in epistola ad Marium: Cogor non nunquam homines non optime de me meritos, rogatum eorum, qui bene meriti sunt, defendere. DE AMBIVIR] puto Bestiam de ambitu ob emptam præturam esse accusatum, & condemnatum. nam, nisi iudicio notatus esset, nunquam de familiaritate Bestiæ, de opera ei nauata in petitione præturæ, accusator obiecisset M. Coelio. qua de re Cicero sic in oratione: Ac prima pars fuit illa: fuisse Bestiæ Coelium familiarem, cœnasse apud eum, uentitasse domum, studuisse præturæ.

312.

CN. DOMITIVM] Caluinum, qui post biennium consul fuit cum M. Valerio Messalla: tribunatum pl. gesserat, consulibus Cæsare & Bibulo; ut in oratione pro Sextio: præturam gerit hoc anno, idest consulibus Lentulo & Philippo; quod item eadem pro Sextio, & interrogatio in Vatinius demonstrant.

IN FORO medio,] non enim semper in foro, sed pro arbitratu, modo in hac, modo in illa urbis parte prætores tribunal habebant: omnes tamen & eodem simul in loco, & ubi magistratus initio, ibi per totum annum. In libro de iudiciis.

ACCEPTIS,] à Clodianis, cum esset tribunus pl. Legatur oratio pro ipso.

πρόδικον ἢ ἀντιδικον] tanquam bonus causæ. Sextianæ gubernator præmuniri quiddam opportune, cum pro Bestia dicerem, quod in Sextii iudicio prodesse posset.

EVM] Sextium potius, quam Bestiam.

VERTIS] uere enim & in quæstura & in tribunatu plebis rationibus reipublicæ fuerat utilisimus.

EIVS nuptiis] cum Piliâ duxit uxorem

rem: ex qua suscepit Atticam, quæ deinde Agrippæ nupsit. hinc error patet eorum, qui legendum putant in Attici uita, Statuas aliquot ipsi & Piliæ posuerunt: cum (omitto alia ornamenta) statuas illas adolescenti Attico posuerint Athenienses, Piliam autem uxorem duxerit iam quinquagenarius. **LVCVM Pisonis**] qua in regione urbis, antiqua monumenta non indicant. **CALENDAS** Quint.] is dies terminus erat locatarum ædium. **CARINIS**] in quibus erat auita Ciceronis domus. eam fortasse Quintus in diuisione bonorum à fratre acceperat. **P. Victor** in regione quarta. **MUNDI**] amatores elegantiae. **CAMILLAE**] cuius gentis hoc fuerit cognomen, nondum reperiendum est, an Lamiae, legi possit; qui ex gente Aelia fuerunt. **OLBIENSEM**] Olbia datam. **HYEMS**] qua parte anni non ita morbis tentamur. **SARDINIAM**] prouinciam graui cælo; eoq; te diligentius cura.

EPISTOLA IIII.

312.

Isdem consulibus.

BSOLVTVS] iudicio de ui, accusante M. Tullio Albinouano. extat Ciceronis oratio. nam iudicium de ambitu factum esse non existimo, forte quia Nerijs accusandi consilium abiecerit. **OPPUGNABATUR**,] dixit enim testimonium Vatinius in Sextium.

L 4 ARB.

Commentarius in lib. II.

312:

ARBITRARI nostro] cum id mihi per omnes, quatenus ego uellem, liceret. itaque infert, Diis, hominibusq. plaudentibus. pessime enim Vatiniū omnes pene homines oderant. ex quo Catullus, Odissim te odio Vasiniano. Macrobius libro I. Satur. Lapidatus à populo Vatinius, cum gladiatorum manus ederet, obtinuerat, ut ædiles edicerent, ne quis in arenam nisi pomum misisse uellet. forte iis diebus Casellius iurifconsultus cōsultus à quodam, num nux pinea pomum esset, si in Vatiniū misurus es, inquit, pomum est. PRŌDVCTVS] cogebantur legibus, atque etiam nunc coguntur homines, uel in amicissimos, postulante accusatore, testimonium dicere. prodæi autem testes dicebantur, siue uolontarii, de quo uellent homine, siue coacti legibus, in quem nollent, testimonium dicerent. de uolontariis exemplum illud habemus (ut omittam alia) in Vatiniū: Cum in eundem nuper ab eadem illa fariā productus ad populū cupidissime falsum testimonium dixeris? de coactis legibus, hoc, de Paulo in Sextium producto. NOMEN Vatinii delaturum.] non enim accusandi Vatinii materia deerat. ita multa præter leges commiserat. quod in ipsum Ciceronis interrogatio significat. MACER Licinius] unus de Sextii patronis, & forte Licinius ille Caluus, eloquentiæ laude insignis, filius C. Macri, qui reus Cicerone prætor de repetundis factus, cum se damnatum iri uideret, uoluntaria morte iacturam rei familiaris ef fugit. qui enim in reatu, ut iurifconsulti uerbum usurpemus,

usurpemus, obierat, eius bona subiici hæc leges
 nebant. Plutarchus, Valerius. C V N -
 C T A R E T V R] nisi statim Licinius Vatinium accu-
 sare. S V B S E L L I S] erant subsellia iu-
 dicum, reorum, accusatorum. I L L I] Va-
 tinio potius, quam Paulo: hoc est, se esse Vati-
 nio diem dicturum affirmavit. D E B I L I T A -
 T V S q;] animo fracto, ac demisso. refertur enim
 ad, Audax; Perturbatus uero ad, Petulans. T Y R A N N I O] satis usitatum grammaticis no-
 men. nam & is, qui Aristotelis Theophrasti q; no-
 lumina, dictatore Sylla Athenis reperta, digessit,
 Tyrannio dictus est. A P V D M E] domi
 meæ, non, ut ante, domi tuæ. V T R I V S -
 Q V E nostrum] de una domo sermo uidetur esse;
 cum sequatur, Spero nos ante hyemem conturber-
 nales fore. et rursus duas domos illud ostendit,
 Redemptori tuo dimidium pecuniæ curavi: & il-
 lud, quod utriusque domos Clodius euerterat, at-
 que inflammarat, ut est ad Atticum 55: item illud,
 quod hic infra subicitur: In aream tuam ueni: &
 Domus erit egregia: &, Itemq; nostra celeriter
 ædificabatur. quare statuamus fuisse domos omni-
 nino duas, quæ inuicem contingerent: ut, cum in
 suis uterque ædibus habitaret, contabernales ta-
 men essent, quia domus utriusque nullo interiecto
 spatio disungerentur. R E D E M P T O R I
 tuo] Longilio. C R A S S I P E D E :] Furio
 nupit Tullia tribus, contra Pediani Plurarchiq;
 sententiam, primum L. Calpurnio Pisoni Frugi,
 deinde Furio Crassipedi, postremo P. Cornelio
 Dolabellæ. Piso Cicerone periit exulante, Crassi-
 pes

Commentarius in lib. II.

pes Tulliae nuncium remiserit, an è uita excefferit, incertum est: Dolabella diuortium fecit, hæc, ipso suis in libris narrante Cicerone, cognoscuntur. **LATINAS**] si Varronem & Macrobiū sequamur, antiquitatis utrunque peritissimum, conceptiue ferie erant Latine, non statiuæ, concipiebanturq; in dies uel certos, uel incertos. Lilius tamē statiuas indicat fuisse, cum ait libro xxv. Romæ consules, prætoresq; usque ante diem v. cal. Mai. Latine tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisque prouincias proficiuntur. non enim simile ueri est, consules, cum uictor Annibal uastaret Italiam, consulto in v. cal. Mai. qui dies à primo iniiri magistratus die, hoc est ab idibus Martii, xliiii. dierum spatio distat, Latinas distulisse; ut ipsi sibi diutina in urbe mansionis necessitatem imponerent: cum ire in prouincias neque consulibus, neque prætoribus liceret, nisi Latinarum sacro perpetrato. aut igitur eas è statiuis in ordinem conceptiuarum postea transisse credendum est: aut latentem causam alii perscrutentur. placet enim indicare, in quo, cum ipse mihi non satisfaciam, eorum, qui magis ingenio doctrinaq; præstant, elaborare possit industria. **RELIGIOSI**] quibus aut priuatim, aut publice quidquam fieri, maioris momenti quod esset, religio uerabat. **CONFECTVM**] eò perducta res erat, nihil ut iam esset reliquum, nisi ut mulier uiro desponderetur. quod postea factum est nonis Apr. ut ex epistola, quæ sequitur, proxima intelligitur. **LATIA**] mendosa uox: & in mendosa consentiunt ueteres libri. multa mihi, de correctione

rectione cogitanti, ueniunt in mentem, nec tamen quidquam, quod magnopere probem. Lucceius erat exiturus, legi possit, si sententia tantum spectetur: sed affinitas abest illa literarum, quam ego in locis emendandis maxime quero. Lucceium quidem Roma exiturum fuisse, in hac ipsa epistola his uerbis infra scriptum est: Lucceium conuenire non potueram, quod abfuerat: uidere autem uolebam, quod eram postridie Roma exiturus, & quod ille in Sardiniam iter habebat. Posset etiam reponi, Latiare, & coniungi cum antecedentibus uerbis: ut sit: Ceteroqui confectum erat Latiare. deinde: Eram exiturus. ut hoc dicat: De Tullia & Crassipede alioqui confectum erat, confectum autem ipso Latinarum die, nam Latiare, latinarum solenne significat: quod ex Macrobio constat. hanc ego amarem correctionem: uidetur enim, ut ita dicam, uerecunda; quia sit unius tantum literæ adiectione, & eius literæ, quæ prima sequentis dictionis est. ex quo minor quodam modo licentiâ uidetur: cum, literam aut elidere, aut addere in ultima dictione, quæ sit eadē cum prima dictionis insequentis, unum sit de priuilegiis illis, quæ ueterum scripta corrigentibus iure conceduntur. ergo, ut illa prior emendatio placet in sententia, displicet in literis: ita hæc contra, cum in literis maxime, in sententia tamen haud ualde probatur. nam illud, Ceteroqui, uniuersum quiddam quod non uno tempore de nuptiis actum sit, significat. Latiare, autem si addatur, quo dies unus intelligitur; nimis in angustum uniuersum illud contrahetur. uerum ego fortasse calumnior, præ nimio studio ueritatis; & imitor

Commentarius in lib. II.

imitor Caluum illum, qui cum optimam in dicendo rationem quæreret, nimium inquirens in sese, metuensq; ne uitiosum sanguinem colligeret, uersum etiam deperdebat. quare satis habeamus, quæ nostra sententia sit, ostendisse. uera sit, an secus, uolo diiudicandi potestatem ad alios pertinere.

ERAT exiturus.] Crassipes, rediturus post duos religiosos dies. aut, si cui, Erat, referri ad Crassipedem non placet; eidem fortasse, Eram exiturus, placebit; si modo, uere hoc à Cicerone de se ipso scribi posse, intellexerit. intelliget autem ex illis uerbis, quæ sunt infra: Luceium uidere uolebam, quòd eram postridie Roma exiturus.

EPISTOLA V.

312:

Isdem consulibus.

DE RAM ad te literas] hoc, usque ad illa uerba, Ad pedes uniuscuiusque iacentem, librarii, genus hominum indiligens, atque imperitum, longe à sua sede transtulerant, & ad alterius epistolæ partem, ipsam quoque quasi membrum à suo corpore auulsam, agglutinauerant. mihi hanc perturbationem ostendit ratio temporis, & earum rerum ordo, de quibus ad fratrem in his epistolis Cicero scribit. Bessarionis liber dissentit ille quidem ab impressis, mendo tamen minime uacat. nam hoc totum, à uerbo, Dederam,

deram, ad, Iacentem, principium est in eo epistolæ; sequunturq; continenter illa uerba, In eo multo sumus superiores ipsius copiis; quæ sunt in epistola, cuius initium est, Scripsi ad te antea superiora, quæ quàm sint præpostere coniuncta, cuius, paulo attentius ea consideranti, dilucide patebit. cum igitur neque uulgatum in libris impressis ordinem ullo modo probarem; neque mihi, uerus alioqui ac certus ubique fere, Bessarionis liber hac quidem in parte satisfaceret: dedi me ad considerandum subtiliter argumentum, ut eo quasi filo ad ueritatem peruenirem. Primum agit Cicero de Tullia pridie non. Apr. Crasipedi desponsa. deinde subiungit, uelle se, quæ post eum diem acta sint, perscribere. quis igitur pridie non. Aprilis consequitur dies? nonæ. ab his igitur quasi narrandi capit initium, cum ait: Nonis Apr. senatusconsulto Pompeio pecunia decreta in rem frumentariam. Nonis autem quis proximus adiunctus est dies? v. i. i. idus. erant igitur mihi huius libri epistolæ peruoluendæ, donec acta v. i. i. iduum Apr. inuenirem. inueni. est enim illud: Ad v. i. i. id. Apr. sponsalia Crasipedi præbui. et quæ deinde connexa his pone sequuntur. quod autem infra impressum est in nostro libro, Ad v. i. Id. Apr. non, ut in aliis libris, atque adeo in manuscriptis, Ad i. i. id. Apr. id feci coniectura ductus, contra ueterum librorum consensum. tres porro, cur in hanc opinionem uenerim, habeo causas, unam, quòd Cicero id agit, ut continuatos aliquot mensis Aprilis dies persequatur: itaque à die pridie non. Apr. ad nonas transit, à nonis ad v. i. i. id. ab v. i. i. id. autem ad

Commentarius in lib. II.

ad rrr. id. comisso quatuor dierum spatio, nunquam opinor traiecitset: quid enim? nihil ne daret illi ad scribendum de quatuor diebus ullus? totum ne quatrimum Cicero dormiuit, ut nihil omnino ipse ageret, nihil, actū ab aliis, posset cognoscere? prorsus credibile non est. Altera, cur vi. id. pro rrr. reposerim, causa illa fuit, quod Ciceronem, qui summum quendam in Quintum fratrem his omnibus epistolis amorem declarat, Quintum filium, & unicum filium, ita neglexisse uix crediderim, ut, eius inuacitudine audita, non eum, nisi quatuor dierū interposita mora, uisitauerit. Postremo, qui fieri poterat, ut mendosa dies non esset, cum infra dicat Cicero de Luceio: Erat autem iturus ad rrr. id. Apr. ex quo patet, ante rrr. id. Apr. epistolam certe scriptam esse. quocirca, quin v. id. aut vi. id. (ut statim post sponsaliorum diem, nulla facta mora, ierit ad Quintum) rectius multo sit, quam rrr. id. mihi quidem nō uidetur esse dubitandum, erunt igitur hæc quatuor dierum acta: Pri die nonas desponsa Tullia; nonis decreta à senatu Pompeio pecunia; & actum de agro Campano, Flaccus de collegio eiectus; v. id. aut vi. id. iuit ad Quintum filium, in aream uenit, ad Pompeium delatus, Luceium conuenit. DESPONSAM] hæc litera, de Tullia Crassipedi desponsa, non extant: non enim de proxima superiore epistola licet intelligere: in qua scripsit, Spero nos cum Crassipede confecisse. quibus uerbis non, desponsam esse Tulliam, significat, sed sperare se futurum ut despōdeatur. Addo illud: litera de Tullia desponsa data sunt pridie non. Apr. hoc est in ipso, quo desponsa

desponsa est; die. nam in hac epist. quæ post pridie non acta sint, persequitur. at proximas superiores quis credat pridie non Apr. datas, cum de Sextio III. id. Martii absoluto significet? eò ne usque tantam rem, tam expectatam Quinto, distulisset? postremo, cum hic dicat Cicero, se scripsisse in iis literis de re publica, & priuata; hoc in superiores literas nos conuenire, satis patet: uerbum enim de republica nullum prorsus habent. R E M frumentariam] cui senatus populusq; Pompeium, annonæ subleuandæ causa, præfecerat. ad Atticum lib. III. 53: Hs M C C C C.] his notis non, mille quadringenta, quod fortasse aliquis existimet, sed, millies quadringenties, intelligitur. milles autem quadringenties ualeat, quadragies biscentena millia aureorum scutorum pecuniæ nostratis: ut ueterem nummariam rationem ex Plinii potius, & Celsi, quam ex Budæi, sententia exponamus. neque mirum est, in tanta annonæ caritate tantam uim pecuniæ in emptionem frumenti fuisse necessariam. nam, cum populus Romanus his temporibus hominum C C C L millia censetur; quod à L. Iuio traditum esse, epitome demonstrat; præterea, cum peregrinorum, cum seruorum infinitus prope numerus esset; annonæ uero subueniri, non per unum mensem, sed usque ad mensem, hoc est, per tres menses, necessitas cogeret: immensus erat frumenti numerus, qui tantæ multitudini satisfaceret; uidendus: quæq; item ad emendum frumentum sufficeret, ingens erat pecunia comparanda. quod ita esse, si quis cogitauerit, multis partibus plures fuisse seruos, quam ciues;

Commentarius in lib. II.

ues; (ut peregrinos omittam) is , opinor , habita
gravis admodum annonæ ratione , mecum existi-

E O D E M die] quid mirum ? cum ager
Campanus & frumenti multum solitus esset affer-
re , & durissimis , ac difficillimis temporibus præ-
sentissimum reip. ad inueniendam repente pecu-
niam subsidium esse posset : hoc , inquam , ex eo a-
gro erat commodi , cum is esset publicus ; qui nunc
priuatus erat , lege , quam tulerat C. Cæsar in
consulatu . nunc igitur cum & annonæ summa cari-
tas maturum remedium postularer , nec satis ad id
pecunia suppeteret : hæc utraque res dolorem in
animis hominum excitabat ob agri Campani aliena-
tionem : proptereaq; magnis clamoribus , cuiusmo-
di leuissima plebs edere in concione solebat , actum
est in senatu , ut ager Campanus in publicum resti-
tueretur .

I N O P I A pecuniæ] Eius , qua se-
natus uti posset . nam pecunia populi R. quæ ad bel-
lici temporis necessitatem reseruaretur , in æra-
rio custodiebatur . eam fuisse maximam , tum ex
publicis uestigalibus coniicio ; tum etiam , quia
Paullum Aemilium , historiæ narrant , Macedonia
debellata , bis millies centies H-S in ærarium con-
tulisse . quam pecuniam adhuc attrigerat nemo . ea
deinde civili bello contra Pompeium Cæsar usus
est . hoc à me dictum oportuit , ne quis populum
R. non habuisse putet M C C C C , qui ex annuis
redditibus caperet supra ter millies centies .

N E I L L V D quidem] quod eodem die , hoc est
non . Apr. factum est . singulorum enim dierum acta
Cicero persequitur ; & , post hanc de Flacco men-
tionem , pergit ad V I I I . id . Apr. hoc est , ad eum
diem ,

diem, qui post nonas primus est. E Q V I T E M
 Romanum] uide, non eam modo plebem, quæ in-
 fra questrem ordinem censeretur, sed ipsos quo-
 que equites in collegia distributos fuisse. de sena-
 toribus tamen, uix est, ut idem putem. nam si in
 huiusmodi collegiis etiam senatores fuissent, non,
 opinor, ea senatus sustulisset. quod esse factum,
 docet Pedianus in commentario Cornelianæ,
 idemq; confirmat in Pisonianam. collegia uero
 hæc, L. Cæcilio, Q. Marcio cos. sublata, restituit
 nouem post annis lege lata P. Clodius tribunus pl.
 qui etiam noua quædam addidit, ex omni fece urbis
 ac seruitiorum, ut in Pisonem Cicero dixit, consti-
 tuta. crediderim autem, falli eos, qui existimant,
 sodalitates & collegia idem fuisse. nam, collegia
 nunquam senatui placuisse, facile possumus conie-
 cere: quia cœtus hominum fieri multos in libera ci-
 uitate, tutum non est, nisi si publica in eo interce-
 dat auctoritas. nostramq; coniecturam Pediani te-
 stimonium confirmat: cuius hæc sunt uerba: Fre-
 quenter tum etiam cœtus factionum hominum
 sine publica auctoritate malo publico fiebant: pro-
 pter quod postea collegia senatusconsulto; & plu-
 ribus legibus sunt sublata, præter pauca, atque cer-
 ta, quæ utilitas ciuitatis desiderasset, ut fabrorum,
 fictorumq; non igitur, in ea collegia esse adscri-
 ptum, honori fuit, quæ senatus atque etiam popu-
 lus sæpe damnauerit, & in quibus sordidi ac seden-
 tarii opifices, ut fabri, fictoresq;, uersari solebant.
 at uero sodalitates ne ingenuo dignas homine non
 existimeim fuisse, Catonis auctoritas facit, grauissi-
 mi uiri; quem de sodalitatibus, quasi honesta de

M re,

Commentarius in lib. II.

re, loquentem induxit Cicero in libro de senectute. Sodalitates, inquit, me quaestore sunt constitutae. Collegium uero, quo Flaccus est eiectus, de sacris rebus, ad Mercurii Iouisq; Capitolini templa pertinentibus, non artis sedentariae causa, fuisse constitutum, facile licet existimare; cum equester ordo, quo ex ordine Flaccus erat, mechanicas artes non exerceret.

CAPITOLINI & Mercuriales] duo genera hominum, ex quibus collegium illud, unde Flaccus est eiectus, constabat. forte ita dicti, quia prope templum Mercurii, propeq; Capitolium, aut etiam in ipso Capitolio habitarent. SPONSALIA Crassipedi praebui.] aliud igitur est despondere, aliud sponsalia praebere: cum desponsa Tullia sit pridie non. Apr. sponsaliorum uero dies fuerit VII. id. Apr. quid autem sit, sponsalia, ipse indicat, cum ait, Huic conuiuium.

COMMOTVS] morbo potius, quam iracundia. nam sequitur: Ad Quintum ueni, eumq; uidi plane integrum. quod est bene ualentis. unde integrum corpus, integra ualerudo. praeterea, puto, indecorum, minimeq; sua persona dignum Cicero existimasset, uenire ad Quintum puerum, ut eum iracundia commotum leniret. VENI] ergo non erat Quintus apud ipsum, quod supra inde patet: Tyrannio docet apud me. nisi si, Docet apud me, non quod apud eum Quintus habitaret, intelligamus; sed quod, quas diei horas cognoscendis literis daret, per eas horas eum apud se Cicero uellet a Tyrannione erudiri; ut, quo ingenio ac uoluntate Quintus puer, qua etiam fortasse diligentia, qua uel doctrina esset Tyrannio, posset animaduoc-
tere.

tere. **MULIERVM NOSTRARVM**] Te-
rentiæ, & Pomponiæ. raro enim fit, ut inter duas
duorum fratrum uxores conueniat. ac sæpe caris-
simorum fratrum suauissimæ coniunctiones earum
diffensione dirimuntur. quod ipsemet, magno rei
familiaris derrimento, maiore animi dolore, sum-
expertus.

FESTIUIVS] amabile quid-
dam est in pueris; quod si uerbis pluribus uelim
describere, dicam esse id, quod aduersatur seueri-
tati. itaque & in epistola ad Torquatum, Res, in-
quit, molesta est, ab ijs pueris abesse, quibus ni-
hil potest esse festiuus.

ETIAM de te]
ne Quintus commoueatur, quia dixerat, De dis-
cordijs mulierum nostrarum, placato iam animo
esse Pomponiam significat, quæ apud ipsum de lon-
giore, quàm uellet, coniugis absentia familiariter
ac libere quæstata sit.

MULTIS structori-
bus] in ædificando utimur opera architecti, qui
formam facit ædificii; redemptoris, qui totum opus
impensa studioq; suo faciendum conducit; (ut in-
terdum tamen architectus redemptoris item partes
agat) structorum, qui calcem & lateres tractant;
fabrorum, qui lapides aut ligna cædunt.

FORMA] quam Minucius fecerat. 310.

REDDERET] non ut te secum Romam redu-
ceret, sed ut te statim huc remitteret.

LABRONE] non dubito, quin de Ligurni, ut nunc
appellant, portu intelligat. uocem corruptit, ut
alias innumerabiles, uetustas.

**φιλο-
φία**] cum epistola Quinti, cui respondet Cice-
ro, non extet: diuinare, quid sit *φιλοφία* hoc
loco, nostrum non est. non enim placet eos imita-

M 2 ri, qui,

Commentarius in lib. II.

ri, qui, ne quid nescire uideantur diuersas in opinionones leui coniectura feruntur. BONO modo] non, omnino, sed, quadam ex parte: ^{margin} quod Græci dicunt: ut, Bono, temperamentum quoddam, non, ut alibi, magnitudinem significet. sic ad Atticum lib. XIII. 213: De die tantum uidebis, & id ipsum bono modo. LIBERALIVS] quod minus restricte sumptus faceret, quod uiuendi rationem non ea, qua solitus erat, frugalitatis regula metiretur. OPVS erat] opus erat ad relaxationem animi mei, ut paulisper ab his tumultibus secederem, ac fabris locum darem. defessus enim iam sum ex molestia, quam illis urgendis capio. id igitur facerem, si te haberem. tu enim, absente me, meam uicem eos exerceas: nunc eo non licet, quia, si pedem hinc mouero, nemo futurus est, qui præsentia sua illos in opera contineat. SED ET hæc] dixerat iam, Sed hæc coram agemus, cum de discordiis mulierum meminisset. recte igitur usus est particula, &: ut significet uelle se non illa tantum superiora, sed & hæc præsentis sermoni referuare. atque hæc de causis uenæ fuit, quæ me, ut hanc epistolæ partem, quæ incipit a dictione *Εὐφροσύνη*, usque ad extremum, cum ea parte, in qua mentio fit de discordiis mulierum, connecterem. RES Romanæ] à priuatis rebus ad publicas sermonem traducit. et cum dixit res Romanæ, potius quam publice, festiuum simul & amplum quiddam uidetur adamasse: quod, cum hæc uox, res Romanæ, magnum aliquid præse ferat, ipse tamen ea significet, quæ infra Romanæ nominis dignitatem sint. unde & illud ad Atticum

eum 62. Nunc Romanas accipe res. et ad eundem, quo in loco certum non habeo, sed ad eundem certe: Iam exclames necesse est, res Romanæ diutius stare non posse. et hic, infra: Res Romanæ sic se habebant. **LENTULVS**] Marcellinus; quem hoc anno consulem fuisse cum Marcio Philippo, iam dixi. **COLLEGA**] cum sua sponte bono, tum, ut opinor, consilio maxime, atque exemplo M. Catonis, generi sui. Plutarchus. **EXEMPLI**] sustulit: effecit, ne per eos lege agi posset: nescilicet C. Cato tribunus pl. quas de P. Lentulo Spinthere & Annio Milone rogationes promulgauerat, eas perferre posset. tollebantur autem comitiales dies cum aliis rationibus, quas in libro de comitiis attigimus, tum feriis indicendis: cum & comitalis & festus dies idem esse non posset. **ETIAM** Latinæ instaurantur] cum dicat, etiam, liquet, non instaurandis modo Latinis exemptos esse à Lentulo comitiales dies, sed alio etiam genere impedimenti, cuiusmodi erat, seruare de cælo. nam etsi augur non erat Marcellinus; nihil tamen obstabat, quin, pro potestate consularis, seruare de cælo posset. quod aperte demonstrant illa uerba in oratione secunda in Antonium: Hic bonus augur eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis uel impedire, uel uitiare posset. in quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscere. quid enim? istuc, quod te sacerdotii iure facere posse dixisti; si augur non esses, & consul esses, minus facere potuisses? uide, ne etiam facilius: nos enim nunciationem solum habemus, consules & reliqui magistratus etiam spe-

M 3 ctionem

Commentarius in lib. II.

tionem. et interrogatione in Vatinius: Tribunus pl. fuisti: collegas habuisti uiros fortes nouem. ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas de cælo seruare, quos irridebas, quos priuatos esse dicebas. quibus ex locis licuisse constat etiam iis, qui augures non essent, seruare de cælo. nam certe neque Marcellinus, neque tres illi tribuni pl. Vatinij collegæ, augures erant; quorū numerus supra quā decim esse non poterat; & inter eos nemo erat ex iis, quos nominaui. omnes enim habeo diligenter notatos in meis lucubrationibus. LATINÆ] feriarū conceptiarū, à consulibus, aut ab eo, qui summum in urbe magistratum gereret, in Albano mōre factarū. primus eas in unum diem Tarquinius Superbus instituit: secundus additus pulsīs regibus: tertius post secessionem in Auentinum: quartus, plebe & patribus à dictatore Camillo in concordiam reductis. INSTAURANTVR:] quasi, faciendis iis, aut prætermisum aliquid esset, aut, quod non oporteret, commissum. quibus de causis, sæpe legimus apud Liuium, instauratos esse ludos. instauratas autem decreto pontificum Latinas, ex Liuii lib. xxxii. planum est.

SUPPLICATIONES.] quæ imperatoribus pro re bene gesta decernebantur: earūq; dum fierent, lege agere non licebat. ILLE uindex] qui se uindicem quodam modo, atque assertorem gladiatorum & bestiariorum professus erat, lege in Milonem promulgata, quod gladiatoribus & bestiariis contra remp. usus esset. eam legem supra Cicero significat in eo loco: Magna manus ex Piceno, & Gallia expectatur; ut etiam Catonis rogationibus

gationibus de Milone & Lentulo resistamus.

VNVS est] non quia re uera unus, sed quod unus inter omnes eo magistratu dignus esset. similiter locutus est in epistola ad M. Catonem: Et, si in ciuitate multi Catones essent; in qua unum fuisse mirabile est. in magno enim Catonum numero, singularem uirtute fecit M. Catonem. TABVLAM proscripsit,] in publico posuit; cum in ea scripsisset, seruos sese uenditurum C. Catonis: quod illi esse dedecori intelligebat. HUNC

igitur Catonem] de quo hæc, quæ risum excitarent, sunt à me dicta. itidem eum infra locutum puto 315: MONSTRA] quas, opinor, leges perniciosissimas paulo ante appellauit.

INTERCEDERET nemo.] quibus enim legibus ab aliquo tribuno pl. intercessum iam erat, de iis impediendis, non erat, cur Marcellinus cogitaret: quibus autem intercederet nemo, iis, qua ratione poterat, obsistebat. has autem leges si uel pro Cæsare, uel contra Cæsarem scriptas fuisse dicam, uaticiner fortasse, & aberrem à uero: quod tamen consequi coniectura liceat, crediderim, pro Cæsare fuisse. alioqui non iis impedimento fuisset Marcellinus: qui, cum Pompeio esset inensus, quod paulo infra Cicero declarat, Cæsarem (est enim ita consentaneum) non amabat: cuius & a finitatem cum Pompeio, & perniciosam reip. cum eodem, & cum M. Crasso initam societatem boni & sapientes ciues oderant maiorem in modum, ac timebant.

CANINIUS] tribunus pl. qui rogationem promulgauerat, ut Pompeius regem Ptolemæum cum duobus legatis restitueret. hoc

M 4 Cicero

Commentarius in lib. II.

Cicero significat, obscure ille quidem, sed Plutar-
 chus apertissime. **REFRIXIT**] quo di-
 ligentius hoc verbum considero, eo minus existi-
 mo, Refrixit, ideo dictum esse, quia rogationi à
 Caninio promulgatae aliquis tribunus pl. interces-
 sisset. libentius in eam sententiam delabor, ut in
 ipso Caninio remissionem quādam animi in re cō-
 pta significari existimem. quod spectare uideret il-
 lud: Neque enim res probatur. Refrixit igitur,
 ipso remittente Caninio: qui de rogatione perfe-
 renda non laborauit, cum rem probari non uide-
 ret. sic locutus est, simili sententia, ad Atticum
 18. Hæc tota res, interpellata bello, refrixerat.
VITUPERATUR] qui, cum à Lentulo fuisset
 ornatus, restituendi Ptolemæi regis honorem
 ei uellet eripere. ornamentum autem in Pompe-
 ium à Lentulo profectum, id fuit, quod, ut rei
 frumentariæ præficeretur, consul anno proximo
 retulerat: idque significant illa, quæ sunt in epistola
 ad Lentulum: Pompeio qui nolunt, iidem tibi,
 quod eum ornasti, non sunt amici. **FAC-
 IEM populi**] P. Clodii studiosam. **PRO-
 PTER Milonem**] defensum contra Clodii ac-
 cusationem viii id. Feb. qua de re supra.
SUBOFFENDIT] non omnino, sed leuiter
 propter Milonem offendit. quod alioqui popula-
 ris maxime Pompeius esset. itaque & supra, cum
 hac ipsa de re loqueretur, ita locutus est: Con-
 cionario illo populo à se prope alienato.
MULTA ab eo desiderant] quæ non præstat, cum
 deberet. **MULTA** reprehendunt] quæ
 committit, cum non deberet. **Hoc uno**
 quia

quā dixerat iam, Consul est egregius Lentulus; unum excipit, asperitatem in Pompeium: ne, quæ in hominem amicum, de seq; optime meritum fiant, ea probare uideatur. **SENATV** non inuito] iure. quid enim ei faueret, cuius nefaria contra libertatem consilia, coitione cum Cæsare, & Crasso facta, cognouisset? supra: Cato est uehementer in Pompeium inuectus: auditus est magno silentio maleuolorum. et in epistola ad Lentulum: Pompeius in senatu à Catone aspere & acerbè, nimium magno silentio, est accusatus. **ACVRIA**] ne in dicenda sententia uel bonos offendam, si pro Pompeio sentiam; uel ingrate faciam in ipsum, si sequar eos, qui ab illo dissentiant. **CELEBRATVR**] clientium frequentia. idem ad Atticum 37. Remp. nulla ex parte attingimus. in causis, atque in illa opera nostra forensi, summa industria uersamur. domus celebratur. **IMPRVDENTIA** Milonis] non, quodd ipse accusauerit imbecille, sed quodd tum alieno tempore, tum ab accusatoribus minime firmis accusandum curauit Sex. Caelium. **SEX. CÆLIO**] censo legendum, Sex. Clodio: is enim & Milonis ac Ciceronis fuit inimicissimus; & Marcellino & Philippo cos. accusatus, atque absolutus est. de quo sic in oratione pro M. Cælio in extremo ferre: Oro obtestorq; uos iudices, ut, qua in ciuitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit; quem uos per brennium aut ministrum seditionis, aut duce uidistis; in ea ciuitate ne patiamini etc. congruunt igitur tempora: nec res ipsa discrepat. de temporibus dubitari non potest: cum oratio pro
M. Cælio

M. Caelio iisdem, quibus hæc epistola scripta est, consulibus habita sit, Marcellino, inquam, & Philippo. nam in oratione cum ait: Intelligis pro tua præstanti prudentia Cn. Domiti, cum hac sola rem esse nobis: facile aperit, quo anno illa dixerit. ideo enim, Domitium Caluinum, qui prætor quæstionem illam exercuit, præturam gessisse consulibus Marcellino & Philippo. id quod, opinor, iam cognitum est. dixit enim supra: Ad rrr id. Feb. dixi pro Bestia de ambitu apud prætorem Cn. Domitium. quam epistolam in consulatu Marcellini & Philippi scriptam ostendimus. Quod ad rem attinet; homo est, quem Milo pariter & Cicero perditum uoluerint. quod utrumque non ex oratione minus, quam ex hac epistola, colligitur. **NEQVE** hoc tempore] quod ei Clodius, qui tunc ædilitatem curulem gereret, prodesse suo studio plurimum posset. etiam illud: quod eo tempore sit accusatus, cum Pompeius neque carus plebisque de populo esset, propter Milonis patrocinium; & senatoribus offensus. ex quo paulo post: Ea ipsa in re Pompeii offensio nobis obstitit: senatorum enim urna copiose absoluit.

ACCUSARI] de ui, ut opinor: cum, omnium seditiosissimū fuisse, Ciceronis scripta demonstrēt. **TETERRIMÆ** defuerunt] quæ nisi defuissent, condemnatus esset. et, Teterrimæ, cum odio. nam si absolutus est Sex. Clodius immerito, non tres plane sententiæ, sed omnes omnino teterrimæ. notat igitur nominatim eas. tres, quæ condemnationis numero defuerunt. uerum quæro, cum ex tribus

bus ordinibus unus absoluerit, alter damnauerit, tertius neque absoluerit, neque damnauerit, qui uideri potest Clodius absolutus? quia, non ordinum iudicia, sed sententiarum numerum spectari, lex iubebat. quod cum aliis exemplis, tum ex epistola Caelii ad Ciceronem cognoscitur, lib. viii. fam. 117. **I**N concilio] iudicium, ut infra. **R**EVOCAT] rursus accusandum esse dicit. **F**UERUNT] malim, ferunt. nam, Non fuerunt homines, ineptum quiddam, atque eneruatum uideretur. **A**PUD suos] quod ei iudices potius, quam accusatoribus, fauerent. **V**IDENT damnatum] non dubitant futurum, quin condemnentur. **V**RNA] tres erant urnæ, cum tres ordines, senatores, equites, tribuni ærarii ex ea lege, quam tulerat in prætura L. Aurelius Cotta, iudicarent. in eas separatim cuiusque ordinis tabellæ coniciebantur. **T**RIBUNI ærarii] genus hominum fuisse constat dignitate inferius ordine equestri: de quibus Varro: Quibus attributa erat pecunia, ut militi redderent, tribuni ærarii dicti. hos ego existimo, perfunctos eo munere, nomen postea retinuisse. quo modo enim tot uno tempore tot in iudiciis tribuni ærarii? quid, si bellum esset nullum; nulli ne ideo tribuni ærarii? qui ergo tres ordines iudicarent? nomen igitur non à præsentem magis, quam absoluto iam munere ceperunt. **S**ERUIUS] antiquus Bessarionis liber, Seuius: alter, quo Magnus usus est, Seius. quod potest esse uerum. Seius enim Romanum nomen. **A**LLISUS est.] adductus quidem in aliquod condemnationis, ut naufragii, periculum, sed ex quo

quo tamen emerfit, me non inuito, qui non eo illum, quo ceteros Clodianos, odio persequor.

CONCIDUNTUR] iudicio perduntur, damnantur. eadem narratione usus est supra: Vatinius arbitratu nostro concidimus. NON siturum]

nec fuit, tribunicio intercedendi iure. nulla enim hoc anno habita comitia, ac ne duobus quidē proxime sequentibus, sed ex interregno consules per triennium creatos, Cicero ipse aliquot locis, & Dio lib. xxxix. præterea Plutarchus, Appianusq; declarant. hoc autem anno, sublatis comitiis à C. Catone tribuno pl. uestem senatus mutauit. epitome, Dio lib. xxxix. EXEMPTI] eximebat Marcellinus

consul, ut eius perniciosissimis legibus obfisteret. APPIUS] P. Clodii frater. A CAESARE]

quò iuerat, forte ob eam causam, ut ei suam consulatus petitionem commendaret. ualebat enim in comitiis Cæsar uel plurimum, ut qui popularis semper in primis fuisset. et in Gallia togata, Cæsaris prouincia, municipia erant multa, quæ suffragium, in sua quodque tribu, aut centuria, Romæ ferrent. itaque & M. Antonium iis ad petitionem auguratus Cæsar commendauit. quod ab Hirtio scriptum legimus. aut igitur ob eam causam Appius ad Cæsarem iuerat: aut, ut ab eo tribunatum mil. aliquem auferret. quod ei à Domitio collega obiectum, infra scriptum est his uerbis: Etiam in senatu lussit, Appium collegam propterea isse ad Cæsarem, ut aliquem tribunatum auferret.

REDIERANT] Romam. falsus igitur Plutarchus; qui, Appium Marcellino & Philippo cos. quo anno scripta est hæc epistola, Sardiniam præ-

toris

toris officio administrasse, in Cæsaris uita significat. nam, si pro prætoræ Sardinie Appius est; qui uagatur, ab urbe in Galliam, ex Gallia ad urbem? uerum, ut Sardiniam sortitus esset, fecit tamen, aliqua causa retardatus, ut non ineunte anno, hoc est cum primum prætura in urbe perfunctus est, sed aliquot post menses in provinciam proficisceretur, hoc ego ita suspicor: quia etsi Plutarchus in rerum Romanarum notitia sæpe labitur, non errasse tamen, cum de Appii provinciali huius anni prætura tradidit, eo mihi similis ueri fit, quod annus, quo Marcellinus & Philippus consulatum gesserunt, proximus eum annum sequitur, quo præturam in urbe Appius administravit: ut necesse sit, aut non iuisse Appium in provinciam, ex prætura, aut hoc anno iuisse. nam anno post Marcellinum & Philippum eos. certe ab urbe non descessisset, cum is ei ad petendum consulatum legitimus annus esset. distat enim biennio consulatus à prætura: & biennio Appius ipse post præturam consul fuit.

[CLAVSVM] ob hyemem, quod eo uti per anni tempus non liceret. ita ueteres loquebantur. atque hac de re Vegetius de re militari libro 1111. cap. xxxix. Ex die, inquit, 111. iduum Nou. usque in diem vi. iduum Martii maria clauduntur. nam lux minima, noxq; proluxa, nubium densitas, aeris obscuritas, uentorum, imbrium, uel niuium geminata sæuitia non solum classes à pelago, sed etiam comiteantes à terrestri itinere deturbat.

[OLBIA] Sardinie urbe, de qua supra bis.

[IN provincia] fecit aliquando hæc uox, ut Quintum existimarem in Sardinia fuisse pro prætoræ,
extra ordinem,

Commentarius in lib. II.

extra ordinem, dum aliquis annuo legitimo imperio succederet: quia non ultra mensem Maium in Sardinia Quintum fuisse constat. nunc illum à Cicerone omnibus literis Romam uocari cum uideamus; opinionem muto. qui enim accerseret eum Cicero, quem sciret non ante successoris aduentum posse decedere? fuit igitur potius in Sardinia Quintus alia de causa. quod illa indicant uerba 307: Tu, si ita expedit, uelim quamprimum bona & certa tempestate conscendas, ad meq; uenias. Certe enim, si Quintus pro pratore Sardiniam regeret, non hoc Cicero diceret; Si ita expedit, statim conscendas. nec rediit Quintus Romam, nisi quatuor fere post menses, mense Maio. quod si hæc uerba, In prouincia plurimi fieri, uix in priuatum uidentur posse conuenire: credamus, iuisse quidem in Sardiniam eo nomine, ut suam rem ageret, cum libera tamen legatione, ut esset honoratior; aut potius, quod iam diximus, rei frumentariæ causa, Pompeii legatum, certe hoc anno, ut proxime ostendimus, pro pratore Sardiniam rexit Appius.

EX EPISTOLA VI.

Isdem consulibus.

ATERIO] fundo Quinti, in Arpinati.
L. 321. et ad Atticum 59. 154: POMPE-
IIANVM, Cumanum] non Quinti, sed
ipsius Marci fundos. DIES] iudicii. 310:
PRODVCTA] Bessarionis liber, Prodira: recte,
nt

ut opinor. quod enim usitatus uidebatur, Produ-
cta, quam prodita; forte minus notum uerbum in fa-
miliare conuertit aliquis latinæ linguæ non omni-
no peritus. Prodita uero idem ualet, quod produ-
cta. sic Terentius: Saltem aliquot nuptiis prodat
dies. AD EAM diem uiderem.] non uidit,
nisi post idus: ut in epistola, quæ sequitur proxi-
ma. ARCANI] uilla Quinti fuit. SVSTENTARI] differri. pudet in iis uerbis im-
morari, quorum usum congesta in libros exempla
declariant. tamen in his ipsis, qui omnes diuitias
nomine pollicentur, est sane cur aliquid, atque
adeo multa, nec ea leuia, desiderentur.

EX EPISTOLA VII.

314:

Isidem consulibus.

VM DESIDARIO] antea, cum
tuas literas expectabam, tui absentis
desiderio tenebar; quia, non ita pro-
pinquum esse tuum reditum, intelli-
gerem: postea uero quam, te esse iam
iamq; ad nos nauigaturum, significasti; ita expecto
tuas literas, ut interea me timor sollicitet, eorum
periculorum causa, quæ nauigantibus impendent.
ita primo quidem erat, cur te absentem desidera-
rem; cur timerem, non erat: nunc reditum matu-
rum cum sperem, sublato desiderio timor est exor-
tus. IDIBVS Mai.] hoc anno consules
erant

erant Marcellinus & Philippus. proximo superiore, Lentulo & Metello eos. Gabinius ineunte anno in provinciam ierat. ergo ultra annum provinciam administravit. annum dico? immo, ultra triennium. rediit enim L. Domitio Ahenobarbo Ap. Claudio Pulchro eos. quod infra patet, 323. & ad Atticum 65: **GABINIO** qui tunc Syriam pro consule regebat. **PORCILIVS** antiqui libri, Procilius. cuius gentem nominis nondum inveni. Porcilius, placet: ut à Porcio deductum sit, quemadmodum à Sextio Sextilius, Quintio Quinctilius, Curtio Curtilius. **NEMI**NI accidisse] ut imperatoris literis, bene gestam remp. nunciantibus, senatus non crederet. quod Gabinio contigit. diutius igitur senatus, quod postulanti supplicationem Gabinio frequens denegavit. hac de re his uerbis in oratione de provinciis consularibus: Quæ, inquit, homini, in quo aliquis si non famæ pudor, at supplicii timor est, grauior pœna accidere potuit, quàm non credi literis iis, quæ rem bene gestam in bello nunciarent? hoc statuit senatus, cum frequens supplicationem Gabinio denegavit; primum, homini omnibus sceleribus, flagitijsq; contaminatissimo nihil esse credendum; deinde, à proditore, atque eo, quem præsentem hostem reipublicæ cognosset, bene rem geri non potuisse; postremo, ne deos quidem immortales uelle aperiri sua templa, & sibi supplicari, hominis impurissimi & sceleratissimi nomine. et in ea in Pisonem: Ab altero allatæ literæ, recitatæ; relatum ad senatum. dii immortales, id ne ego optarem, ut inimicus meus ea, qua nemo unquam, ignominia

ignominia notaretur? ut senatus is, qui in eam iam benignitatis consuetudinem uenit, ut eos, qui bene rempublicam gesserint, nouis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere uerborum; huius unius literis nunciantibus non crederet, postulantibus denegaret? FORIS ualde plauditur]

Foris, est in uulgus, ut in epistola ad Lentulum:

Cum ea contentio mihi magnum etiam foris fructum tulisset. Plauditur autem, senatui, quia fecerit, quod antea nunquam, ut allatis è prouincia literis non crederet, iis, quibus rem à se feliciter gestam Gabinius significauerat.

ἄλλοτρις

INDICIUM] sincerum illud est ac simplex iudicium senatus: nihil in eo gratiæ meæ tribuit.

POSTRIDIE] non uideo, si uerus est Macrobius, qui potuerit postridie idus agi de agro Campano, in senatu, cum omnes dies postridie calendas, nonas, idus, decreto pontificum atri fuerint.

DE AGRO Campano actum iri] ex eo senatusconsulto, quod non. Apr. ex Ciceronis sententia factum erat. de quo sunt hæc in epistola ad Lentulum. Quin etiam, Marcellino & Philippo cos. non. Aprilis mihi est senatus assensus, ut de agro Campano, frequenti senatu, idibus Maii referretur.

AQVA hæret.] quam in partem me dem, quid sententiæ dicam, incertus sum. ductum à clepsydri; in quibus non semper fluebat aqua, sed interdum hærebat immobilis. sic hærebat Cicero, dubius animi, quid ageret, utrum agri Campani uenditionem probaret, quod uidebatur è rep.; an Pompeio, de se optime merito, gratificaretur, qui diuidi potius agrum illum suis ueteranis militibus

N

uoluisset.

Commentarius in lib. II.

uoluisse; qui etiam Vibullium ad Ciceronem miserit cum mandatis, ut integrum sibi de causa Campana ad suum reditum reseruaret. quod ita à Cicerone esse factum, aperte constat: quia scribit ad fratrem, non esse actum idibus de agro Campano.

ILLUD scilicet] expono, scilicet, scire licet: ut ab eo, Illud, regatur. Sic Terentius, Scilicet facturum, pro, scire licet. CENABIS] forte scripserat Quintus, qui erat in locis urbi admodum propinquis, se esse post cenam Romam iturum. Cicero, qui præ fratris uidendi desiderio moram illam non ferret, Aduola, inquit: nimirum cenabis, cum ueneris.

EPISTOLA VIII.

314:

Cn. Pompeio Magno, cōs.
M. Licinio Crasso,

LIBRVM MEVM] hic liber, quo erat in extremo Iouis oratio, qui fuerit, ignoratur. de his certe, qui extant, nullus est, in quo Iupiter loquatur. crediderim, fuisse poemam. inducere Iouem loquentem, poeticum quiddam est, non oratorium. ac forte intelligendum est de uersibus illis, quibus acta consulatus sui persecutus est. mihi enim uenit in mentem cogitanti, Iouis in personam optime conuenire tres illos uersus,

fus, qui sunt in ad Atticum epistola 111 libri 11.
 Interea cursus, quos prima à parte iuventæ,
 Quosq; adeo consul uirtute animoq; petisti,
 Hos retine, atque auge famam, laudesq; bonorum.
 idq; uidetur illa oratio confirmare, quæ Salustii no-
 mine in Ciceronem inscribitur. Quid ego, inquit,
 plura de tua insolentia commemorem? quem Mi-
 nerua omnes artes docuit, Iupiter optimus maxi-
 mus in concilio deorum admisit. ut Ciceronem
 Iupiter, admissum in concilium deorum, illa for-
 tasse oratione, qua de nunc ad fratrem scribit, sit
 allocutus. **DE NON curantia**] rara uox, &
 fortasse singularis, Curantia. itaque uidetur mihi,
 ceteris, opinor, item, duriuscule posita: tamen si,
 quæ pariter definant, aliarum uocum exempla non
 desunt, ut uigilantia, iactantia, arrogantia, atque
 etiam negantia. sed si, quia similia in usu multa
 sint, eam tueri uolumus: cuius tamen teretes au-
 res, rotundæq; sint, is, non uideo, qui ferre pos-
 sit negantem illam particulam, quæ antecedit. di-
 xit quidem alibi Cicero, non corpus, cum expri-
 mere uellet σώματος: ut eadem forte licentia non
 curantiam pro ἀμελείας dixerit. **M I N I** magis
] ut meæ uitæ rationem ad eius orationis, quam
 Iupiter habet, quasi normam instituerem.
S E D tamen] ita loquimur interdum, cum, o-
 misso, qui erat institutus, sermone, nouam aggre-
 dimur narrationem. non enim est hic, Sed tamen,
 ea sententia usurpatum, ut indicet contrarium ali-
 quid iis, quæ iam dixit. **P O S T R I D I E**
 quam tu es profectus] redierat Quintus è Sardi-
 nia superiore anno paulo post idus Maias, ut est su-

Commentarius in lib. II.

pra in epistola, O literas: hoc est, anno iam peractō. nam hæc epistola scripta est post III. id. Maias: cum in extrema de senatusconsulto III. id. Mai. factō mentionem fieri uideamus. rursus igitur Quintus Roma discesserat. **VIBULLIO**] Ruffo, Pompeii studiosissimo, eiusdemq; præfecto fabrum. epistola longa ad Lentulum, ad Atticum sæpe, & Cæsar libro I. de bello ciuili.

OPERIBVS] uidetur eiusmodi res fuisse, quæ fieri sine publica consensione non posset. itaque dabat operam Cicero, ne Clodius aduerfaretur, & ut Pompeio, Crassoq; adiutoribus uteretur. opera uero ipsa, atque inscriptiones, de quibus laborabat Quintus, crediderim significari in epistola I. libri III. 323: ubi mentio de Telluris æde fit. nam ad eam ædem fieri quiddam, atque inscribi, suo uidelicet nomine, Quintus uolebat. id curauit Cicero, ut scribit ipse in eo loco, diligenter: statua[m] etiam fratris locauit.

PER Pompeium] cum quo in gratiam anno proximo redierat, concionemq; acerbissimam in Marcellinum consulem, Pompeii Crassiq; conatibus obsistentem, habuerat. Dio lib. XXXIX. **P. CRASSVS**] Marci consulis filius, eloquentiæ cum primis deditus; qui, lege Clodia promulgata, cum Romanæ iuuentutis uiginti fere millibus uestitum Ciceronis causa mutauerat. Plutarchus. **LEGATIO libera**] hac utebantur, qui sui negotii causa, ut exigendæ pecuniæ, uisitandi templa deorum, abesse diutius uolebant. alioqui senatoribus per leges non licebat. erat autem ex hoc genere uotiua legatio. nam ad Atticum 33: Libera, inquit, legatio uoti causa datur.

tur. harum legationum definitum fuisse tempus, lege à C. Cæsare lata, ostenditur his uerbis in epistola ad Atticum 245: Et habent, opinor, liberæ legationes definitum tempus lege Iulia; nec facile addi potest. ante legem Iuliam annum fuisse tempus lege ea, quam hic noster tulit in consulatu, ipse declarat libro 111. de legibus. Hoc, inquit, genus legationis ego consul, nisi mihi leuissimus tribunus pl. intercessisset, sustulissem: tamen minui tempus, & quod erat infinitum, annum feci. ita turpitude manet, diuturnitate sublata. quo in loco liberæ legationes, quasi turpes, nec satis aut ordine senatorio, aut repulica dignas, multis uerbis exagitat. Nomen autem liberæ legationis inde ortum uidetur, quòd, introire in urbem, & rursus exire, liberam legationem habentibus liceret. quod in ea ipsa, quam proxime nominaui, ad Atticum epistola declaratur. ceteri porro honores, qui extra urbem gerentur, ingredientibus in urbem deponebantur. PER populum] dandarum legationum ius ad senatum pertinebat. Clodius, si per senatum non posset, confugere ad populum cogitabat. id homines populares facere solitos esse, ut Cæsarem de prouincia, Vatinius de legatione, animaduerti. BYZANTIUM, aut Brogitarum] ut à Byzantiis, quòd eos tribunus pl. ab exilio sua lege restituerat; à Brogitaro autem, quòd eum Matris Magnæ templo præfecerat, promissam pecuniam exigeret. ideo subiungit Cicero, Plena res nummorum. hac utraque de re satis aperte in oratione pro Sextio. Lege, inquit, tribunicia Matris Magnæ Pessinuntius ille sacerdos expulsus, &

Commentarius in lib. II.

spoliatus sacerdotio est; fanumq; sanctissimarum atque antiquissimarum religionum uenditum pecunia grandi Brogitaro, impuro homini, atque indigno illa religione, presertim cum eam sibi ille non colendi, sed uiolandi causa appetisset: reducti exules Byzantium, condemnati tum, cum indemnati ciues è ciuitate eiiciebantur. et pro domo sua: Idem tu una lege tulisti, ut Cyprius rex cum bonis omnibus sub præcone subiiceretur, & exules Byzantium reducerentur. in ea uero de aruspicum responsis, Quid ego, inquit, id admiror, qui, accepta pecunia, Pestinuntem ipsum, sedem domiciliumq; matris deorum, uastaris, & Brogitaro Gallogræco, impuro homini, ac nefario, totum illum locum, fanumq; uendideris? Et, quod ad Byzantios exules attinet, negotium illud, tradit Plutarchus, M. Catoni à Clodio esse commissum, ut eo diutius, dum eos lege Clodia, hoc est iussu populi restitueret, ab urbe abesset: quo scilicet ipse magis ad libidinem suam, Cicerone expulso, Catone amandato, remp. iuxare posset. exeundi igitur Clodio causa erat, ut syngraphas persequeretur suas. unde in ea de aruspicum responsis, Deiotarus, inquit, est rex iudicio senatus, per nos: Brogitarum putabo regem, si habuerit, unde tibi soluat, quodei per syngrapham credidisti. Quod autem legitur, Aut Brogitarum, uix puto Latine dictum, cum hominis nomen sit, non loci: ideoq; particula, ad, uideretur addenda. A u t utrunque] uel, Vtroque, ut ad legationem referatur, malim legere: uel, si, Vtrunque, retineamus, ad uerbum, cupit, accommodetur.

Q u o d

QVOD uolo.] de operibus, & inscriptionibus.
 AD NOSTRUM Iouem.] ut ea, quæ Iupiter in
 extremo illo libro præcipit, obseruemus.
 AD III. id. Maii.] quàm multa peccauit incu-
 ria librariorum. hoc & quæ usque ad extremam epi-
 stolam sequuntur, recte nunc atque ordine sunt
 impressa in nostris libris, iis, quos proxime edidi-
 mus. ceteris in omnibus, quotquot ad eam diem
 exierant, cum aliæ partes erant præpostere collo-
 catæ, tum hæc ipsa, quæ nunc tractamus, quæ Pom-
 peio & Crasso cos. scripta esse facile cognoscitur,
 coniuncta legebantur cum ea epistola, cuius ini-
 tium est, Dederam ad te: quam eo scriptam anno,
 quo Marcellinus & Philippus consulatum gesse-
 runt, satis iam, cum eam exponeremus, probaui-
 mus: ut una epistola duobus annis perscripta uide-
 retur. hoc uitium cum hætenus nemo animadu-
 erisset, deprehendi statim, nec ita magno negotio,
 cum ad hunc locum interpretando peruenissem.
 uetus enim hoc nostrum est in exponendo, ut, cum
 aliquid, quod ad historiam pertineat, occurrit, il-
 lico reuocemus id ad temporum rationem; ne quid
 de nostro tantum sensu literis temere mandemus.
 temporum autem ratio certissima est, annorum per
 consules consideratio. quæ mihi sæpe res, incredi-
 bile est, quantas ad uidendam ueritatem fenestras
 aperuerit, quantosq; eadem patefecerit aliorum er-
 rores, qui, genus hoc diligentiae aut, tanquam ni-
 mis laboriosum, refugientes, aut, quasi leue, con-
 temnentes, ea suos in libros retulerunt, quæ satis
 magnam reprehendendi studiosis hominibus ma-
 teriam præbeant. DE AMBITV.] eorum
 N 4 magistratuum

Commentarius in lib. II.

magistratuum causa, quos proxime creari oportebat. ii praetores erant. nam consules ex interregno creati iam erant Pompeius, & Crassus. qui eum id spectarent, quod etiam consecuti sunt, ut, petentibus praetura M. Catone, & P. Vatinius, Catoni Vatinius, integerrimo ciui omnium nequissimus, anteferretur; neque id se posse obtinere sine ambitu sperarent; cauere sibi à legibus uoluerunt, senatusconsulto facto, ne, qui praetura per ambitum cepisset, ei propterea fraudi esset. nimis hoc improbum atque iniquum uidetur, sed patet ex Plutarcho in Catone Uticensi his uerbis:

οἱ δὲ καὶ τὸ τοῦ δέοντος, ὡς τῆς στρατηγίας ἐξισοχόμενοι διὰ κά-
τυνα πρὸς τὴν ὑπατάσαν γενησομένης, πρῶτον μὲν ἐξαίφνης,
καὶ τῶν πολλῶν ἀγνοούντων, βελήν σωμαγόντες, ἐψηφίσαντο,
τῆς αἰρεθέντος στρατηγὸς εὐθὺς ἄρχειν, καὶ μὴ διαλιπόντας
τὸν νόμον χρόνον: ἔπειτα διὰ τῆς ψηφίσματος τὸ διδόναι δίκας
ἀνεπιθύτων κατασκευάσαντες, ὑπατίτας αὐτῶν, καὶ φίλους
ἐπὶ τὴν στρατηγίαν προσῆγον, αὐτοὶ μὲν δόντες ἀργύριον, αὐτοὶ δὲ
ταῖς ψήφοις φερομένοις ἐφεστῶτες. & in Pompeio: τὸν
κάτυνα τῆς δήμευ στρατηγὸν αἰρουμένου, καὶ τὴν ψήφον ἐπιφέ-
ροντος, πομπήϊος ἔλυσε τὴν ἐκκλησίαν διωγὸς αἰτιόμενος, αἰτία
δὲ, καὶ βατίνιον ἀγνοοῦσαν, ἀργυρίω τὰς φυλάς διαφθείραντες.
est igitur hoc senatusconsultum non, ut alia, con-
tra ambitum, sed pro ambitu. quod etiam inde fit
apertius, quia factum est in Afranii sententiam. is
enim nihil ad uoluntatem Pompeii non administra-
bat, utpote qui consulatum & eius opera adeptus
esset, & eiusdem arbitratu gessisset, ut est in episto-
lis ad Atticum, 13. & 20: addo illud, quod cum
epistolam ita Cicero concluderit, Quid multa? ten-
nent omnia; indicat, nihil, contra quam uellent,
esse

esse factum. QVAM ego dixeram] non, quam ego dixeram in senatu. non enim eo turpitudinis Cicero uenisset, ut, cum antea consul legem contra ambitum tulisset, idem sententiam in senatu diceret de impunitate iis danda, qui per ambitum deliquissent. expono igitur, Quam dixeram, de qua tecum locutus eram. CONSULES] Pom-

peius, & Crassus. NON sunt persecuti] noluerunt, inquit, discessionem fieri à senatu, quo posset intelligi, probarentur nec ne eorum sententia, qui Afranio &c. id est enim, persequi sententias, non, singulas omnium sententias rogare.

AFRANIO cum essent assensu] hos necesse est non optime animatos in remp. fuisse, qui Afranii sententiam pro ambitu dictam secuti sint. id tamen argumentum uidetur mentis non omnino pessimæ, quod addiderunt, ut prætores ita crearentur, ut dies LX priuati essent; eo nimirum consilio, ut accusare uolentibus eos, qui per ambitum prætores creati essent, spatium daretur. nam, si præturam protinus iniissent, accusandi locus non fuisset. non enim eos, qui essent in magistratu, licebat postulare. sed consules hoc non latuit: itaque persequi sententias eorum noluerunt. scriptumq; est illud in senatusconsulto, quod supra posuimus, τὸς αἰρεθέντας ἑρπύνης ἐκβύς ἀρχεῖν. neque uero quisquam miretur, mense Feb. de creandis prætoribus agi, qui mense Quintili, post ue designari soliti essent. nam ita producta comitia erant, ut, anni parte iam exacta, quo anno geri præturam oportuisset, prætores tamen creati nondum essent: itaque dicit, Crearentur; cum designandi tempus abiisset.

DIES

Commentarius in lib. II.

DIES LX.] si recte atque ordine ageretur, non LX. tantum dies, sed menses quinque, eoq; amplius, priuatos esse oportebat. **Quintili** enim fere mense designabantur magistratus. **REPV-
DIARVNT]** Consules Pompeius & Crassus. nul-
lam enim eius uidentur habuisse rationem, cum se-
natusconsultum pro ambitu fecerunt. uel potius,
quia nomen eius, præturam petentis, recipere no-
luissent: primum, quod uir optimus Cato, hoc est
Pompeii Crassiq; improbis conatibus aduersarius:
deinde, quod L. Domitio Ahenobarbo affinitate
arctissime coniunctus. eius enim sororem, quod
ex Plutarcho liquet, Domitius habebat in matri-
monio. Domitium porro consulatu deiecerant, cū
legitimus eius esset annus, Pompeius & Crassus.

EX EPISTOLA IX.

315.

Isdem consulibus.

NISTO] scripserat Quintus ad Mar-
cum, ideo se non exisse cum ipso, ne
quando eum interpellaret. **Marcus**
I ita: Si in isto essem, quod tu scribis,
ut tu me posses interpellare, ut mihi
occupato tuus interuentus ullo modo molestus ef-
fet: sane, ut hac afficerer molestia, nunquam acci-
deret. tu enim, qui, quid sit interpellare, optime
nostis; nihil aliud, inquam esse, quam intempesti-
ue aliorum occupationibus interuenire; nunquam
ad

ad me, nisi tempestivius, accederes: ne, quod esse vitium scis in hoc genere, in illud incurreres. deinde uolo tibi hoc licere apud me, ut, nulla temporis, aut occupationis meae ratione habita, cum libet, & quoties libet, appelles me, interpelles, obloquare, colloquare.

ANTE ATEIUS] ita mihi nunquam esse molestus potes, quemadmodum nec tibi Ateius. Ante Ateius, inquit, interpellat? aut interpellare potest? minime. itidem nec tu me: quandoquidem, ut ille, ita tu scis, quid sit interpellare; & importuni nunquam esis.

ISTIVS generis] genus enim quoddam est humanitatis, cum ad eos, quos amamus, arbitrato nostro, qua uolumus hora, libere accedimus. quod, inquit, tu cum faceres, humanitatem docere quodam modo uidebaris. nunc autem, quando tibi uenit in mentem timere, ne me interpelles, hac humanitate te magistro non utor, sed quod ea mihi, uel sine tuo exemplo, nota est, & placet ipsa per sese.

TV VERO] dixerat, primum: subiungendum erat, deinde. id, ut interdum solet, omittit; sed iis uerbis utitur, quæ, si sententiam spectes, idem præstant. Primum, inquit, si huius uerbi, interpellare, uim attendimus, tu me nunquam potes interpellare. quod enim vitium interpellatio significat, id tu, cui notum est, uitares, cum ad me nunquam ires, nisi opportune. deinde, etiam si tu, quid esset interpellare, non teneres, me tamen uellem, qui meus est in te amor, & appellares, & interpellares, magis, cum tua uoluntas ita ferret, quam cum mea postularet occupatio.

μὴ σὺ πάλαι τὸς] subito musarum furore percitus: cuiusmodi homines

Commentarius in lib. II.

nes fundunt illi quidem, pede in uno stantes, multas uersuum centurias, eas tamen, quas, animo sedatiore qui sunt, ne semel quidem possint perlegere; ipsi tamen sua poemata, presertim illico postquam ediderunt, immoderate ac stulte nimis amant. **I N V I S A.**] quam ego nunc odi, cum eius causa factum intelligam, ut te, ab urbe discedens, non asportauerim, eadem scilicet, qua uetus ego sum, lectica; tibiq; qui antea huius generis humanitatem colebas, occasionem dederim de interpellatione metuendi. Mouet me, quod ueteres libri pro, inuisa, habent, infusa. qua ego in dictione ut me diu torserim, & ut ille inquit, labrum saepe momorderim, assequi tamen ingenio nihil potui, quod probarem. non enim, quæ huic uocabulo, infusa, subiecta res est, ea certe (aut ego prorsus fallor) in hac sententia locum habet. inuisa uero neque longe distat ab, infusa, & cum sententia uidetur optime congruere. **αἰτίαν**] placet, quod uideo scriptum esse in Bessarionis libro, **αἰτίαν**, hoc est, adductam contra uoluntatem meam. ita, cum habemus ex antiquo libro, quod sententiam satis aptam continet, coniecturis meliora querere non debemus. **C I C E R O N I S** nostri] filij tui. **I T E R U M** ceteri omnes] Iterum cum excusares te, quia mecum non ires, hoc attulisti, quod domesticorum omnium causa tibi manendum esset. **S V S P I C A T V S** ero] non modo si tu dixeris, te uereri, ne mihi molestus sis; sed etiam, si, hoc te animo esse, suspicione assequi potuero: nihil equidem propterea dicam; te tamen pari ulciscar uia. ue rebor enim, &c. **S I C** **F L I T**] sic ulciscor eos, à quibus

à quibus laceſſor immerito. ἡ δ' ἐν αἰσ. ἐξ ἡσας]
 exemplo græcæ ſententiæ cum utitur Cicero, fere
 aut prima tantum attingit uerba, reliqua, tanquam
 nota, prætermittit; aut ita totum recitat, ut aliqua
 tamen mutatione ad id, quod ſibi propoſitum eſt,
 accommodet. utriuſque generis plenæ ſunt epiſto
 læ. hic ſingula uerba quid ualeant, nemo eſt, qui
 non uideat. quid omnia ſimul ſpectent, mihi qui
 dem obſcurum eſt. quòd ſi, quonam ex poeta (cer
 te enim hæc à poeta aliquo uidetur Cicero mu
 tuatus) ſumpta eſſent, tenerem; facile, opinor, eſ
 ſet, ſibi quid uellent, aſſequi. nunc, quia locum igno
 ramus, uel quòd non extet, uel quòd, aliquando
 cognitus, memoriam noſtram effugerit; affirmare
 de ſententia certe nihil licet. nec placet inani con
 iectura nubes & inania captare.

MARIUM
 autem noſtrum] eum, ad quem ſcribit libro VII
 epiſtolarum, ut uulgo appellant, familiarium, ho
 minem incommoda uoletudine, literarum ſtudio
 deditum. Scripſerat Quintus, libenter Marium
 quoque fuiſſe exiturum cum Marco, ſi eſſet inuita
 tus. cauſam, cur eum proficiſcens non ſuſtulerit,
 confert Cicero tum in ipſius infirmâ uoletudinem,
 tum etiam in uillam apertam, ac ne rudem quidem.
 CONIECIſſEM] uerbi tralatio quiddam habet
 ad ſuam fruendi Marii cupiditatem indicandam.

REGIS PTOLEMÆI] quam Ptolemæus, Aegypti
 rex, qui à ſuis ciuibus eiectus, Romæ aliquandiu
 fuit, Anicio dono dederat, uni fortasſe de ſuis cre
 ditoribus.

ΟCΤΟΡΗΟΡΟ] quem octo
 ſerui geſtarent. quod ipſum riegiam potius, quàm
 priuati hominis lecticam arguit fuiſſe.

ΑΝΤΙ
 ΚΙΑΝΟ]

Commentarius in lib. III.

C I A N O] de quo mihi Anicius commodauerat. et
est is, de quo paulo post. M A C H A E R O P H O -
R I S] machæra uideretur fuisse, quam nunc spatham
appellant. certe uagina condi solitam, iocus apud
Plautum paulo obscenior demonstrat. C E N -
T V M] non puto, Ciceronem huiusmodi comita-
tu esse usum. uix hoc Milonis, aut Clodii infan-
tuli essent. ac, si Ciceronem secuti essent, non exti-
misset Marius, quasi ad aspectum nouæ rei. credi-
derim igitur, casu contigisse, ut eadem uia post
oëtophorum Anicianum sequerentur illi machæro-
phori, quibus uisis, Marium, qui non animo mi-
nus, quam ualeitudine, esset infirmus, hominum
& machærarum subita specie perterritum, pene
corruisse. T V N C] forte uerius, hunc: de
quo scilicet locuti sumus. facit enim hoc Cicero,
cum de aliquo aggressus dicere, de eodem aliquid
à re tamen proposita seiunctum, interponit: ut su-
pra, cum de C. Catone tribuno pl. orsus esset dice-
re, deinde interposuisset quiddam de familia uendi-
ta, rursus ad id, quod cœperat, reuersus, hoc uti-
tur loquendi modo: Hunc igitur Catonem Lentu-
lus à legibus remouit. S V B T I L I T A T E M]
acumen. V E T E R I S urbanitatis] ueterum
sales magna ex parte amissos esse, alibi quoque Ci-
ro conqueritur. H o c uero mihi peculiare &c.]
Peculiaria nostra sunt, quæ à nobis proprie possi-
dentur, sic, ut ad neminem præterea neque posses-
sio, neque fructus pertineat. H o c uero] quòd
si, inquit, Marius tecum uenturus est, ut significas;
mea erit hæc propria suauitas, mihi nullo cum ho-
mine communis, ut homine ingeniosissimo, atque
humanissimo

humanissimo Mario ubique fruar, non modo in illis prædiis, quorum ille, mihi uicinus, quasi lumen est, uerum etiam hic, ubi nunc ædifico. **ISTO**] qui tecum uenturus uidetur, Mario. **ILLORVM**] quæ tibi nota sunt, in agro Pompeiano: ubi uillam Marij fuisse, patet ex epistola ad ipsum, fam. 98. **LVMEN**] luminis loco; æque gratum, ac lumen ipsum. nam, quæ lumine carent, loca, iucunditatis habent minus, quàm quæ sol illustrat. **PARATVM** sit] Marii causa; ut sit, ubi homo infirmus commode excipiatur. nam ego ita sum philologus, hoc est, ita literarum studiosus, ut mollis tamen minime sim: quales fere sunt, quos librorum consuetudo tenet. possum, inquit, uel cum fabris habitare. non enim mea philosophia luxum, & uoluptatem, & mollitiam sequitur. ea me, non oblectauit in Hymetto, monte Atticæ amœnissimo, sed in area cum seruis Syris, qui ædificant, duriter exercuit. Iocatur, cum se philosophari in area, hoc est, suum studiū in fabris exercendis ponere significat. **AREA** Syra] in qua serui Syri opus faciunt. **DE** interpellatione] ad epistolæ partem respondet, in qua scripserat Quintus, futurum, ut ipse & Marius eum, quàm minime possent, interpellarent. **DEREP.**] hoc uidetur dicere. Philoctetes, ille Herculis comes, accepta à suis ciuibus, hoc est, à Græcis, iniuria, cum in Lemno insula destitutus est, execrabatur eos, à quibus eam iniuriam immerito tulisset. tu contra; cum eos ciues, qui nos indignissimis & iniquissimis modis uexarunt, doles tamen non optimo in statu esse, mutuis discordiis agitari. hoc animo te esse, mihi, inquit, molestum

molestum est. uellem, Philoctetem imitareris. De Philoctete, in Lemno à Græcis Troiam proficiscen-
tibus derelicto extat, Sophoclis tragœdia.

ILLA spectacula] calamitates, & miseras suorum
ciuium grauissimas. CONSOLABOR] qua-
si præsens remedium manu teneat, ita pollicetur:
credo, quia significet, facile esse, rationibus Quin-
to ostendere, quàm sine causa doleat. HOR-
TUS domi est] Ruri uicinitas horti requiritur ma-
xime: ut sit, non modo quo opsonia condiamus
ad suauitatem, uerum etiam quo languentem sto-
machum quarundam herbarum acrimonia excite-
mus. Hortensia, inquit, non longe petemus.

EPISTOLA X.

316.

NON puto hanc epistolam scriptam es-
se Appio & Ahenobarbo cos. quia,
N proxima quæ sequitur, Ianuario men-
se scriptam esse constat. aut, suo loco
minime collocata. quòd si, Pompe-
io & Crasso, scripta est: ne sic quidem suum locum
obtinebit. nam eam, quæ ante proximam legitur,
post III id. Mai. scriptam uidemus: hæc porro
ante pridie id. Apr. Quare siue Pompeio & Cra-
so, siue Appio & Ahenobarbo cos. est data; non est
ad ordinis rationem constituta. crediderim tamen
scriptam esse potius anno Pompeii & Crassi: quia,
si anno Appii & Ahenobarbi scripta esset, absque
dubio de itione Quinti ad Cæsarem mentionem
aliquam

aliquam fecisset; cum ad paucos dies ad eum Quintus profecturus esset? nam Arimini Quintum fuisse mense Maio, hoc est, in Cæsaris prouincia, legimus infra.

CONVICCIO] acriter: quasi conuiciantum morem referrent, cum literarum officium, diutius iam desideratum, Ciceroni exprobrarent. sic in epistola, quæ sequitur proxima, conuicio, dixit, pro querela satis libera, minime tamen pro conuicio.

CODICILLI] scriptorum genus in ceratis tabulis, quo ueteres utebantur, ubi properanter aliquid, ac breuiter, quod instar epistolæ non esset, exarare cogitarent: ut apud amicum in cena, foris, in itinere, uel naui, si charta præsto non esset. dabant deinde amanuensi, ut descriptæ inde literæ mitterentur. interdum etiam ipsos mittebant codicillos. quod hæc ipsa ad Quintum epistola perspicue probat. non missos uerba illa ad Papirium demonstrant: Accubueram hora nona, cum ad te harum exemplum in codicillis exaravi.

NAM res quidem ipsæ] ideo commisi, ut tu me de scribendo urgeres, quia neque res ipsa, de qua scire aliquid uelles, neque omnino ulla de re dies is, quo tu es profectus, argumenti quidquam dabat.

DEESSE non solet] cum res tamen certa, de qua sermo sit, nobis deest.

ALUCINARI] certa re non proposita loqui, huc illuc errantium more ferri. est enim alucinari, aberrare, non consistere, ut ait Nonius: & ab *αλύν* deductum, scripsit Cloatius Verres. propterea sine aspiratione, unico l, scribi debet: & in hoc antiquus item Bessarionis liber consensit.

TENEORVM] petitum est à legatis

O

47

Commentarius in lib. II.

ex insula Tenedo missis, ut Tenedii suis legibus iu-
uerent. negatum. potius enim censuit senatus, ut
eadem conditione, qua ceteri in provincia populi
Romani, teneretur, hoc est, ut legibus à populo Ro-
mano aut à prouinciali magistratu datis uterentur.

SECURI Tenedia] istu uehementi; cum uniuersus
fere senatus contra Tenediorum libertatem con-
sentiret. et, securi Tenedia, cum dixit, quasi quo-
dam ioco alludit ad ueterem illam siue fabulam, siue
historiam de Tenne rege, à quo insula nomen acce-
pit; qui lege sanxit, si quis adulterum deprehendisset,
ut eum securi interficeret: idq; seruauit ita dili-
genter, ut etiam de filio suo deprehenso interro-
gatus, quid fieri oporteret, respondisse dicatur;
id fieret, quod lex iuberet. inde datus locus pro-
uerbio de Tenedia securi, in iis rebus, quæ præ-
ciduntur. Heraclides ἐν τῷ περὶ πολιτείῃ.

BIBULVM] Marcum, C. Cæsaris in consulatu
collegam. CALIDIUM] Marcum, orato-
rem dulcem potius, quam uehementem; qui præ-
tor in Cicerone restituendo diligenter operam na-
uauit. in Bruto, & oratione post reditum in senatu.

FAVONIUM] Marcum, Catonis amicum, & æ-
mulum in tuenda libertate, atque insectanda pau-
corum potentia. interfectum post obitum Cæsaris
triumuirorum iussu, Suetonius tradit. Et ordinè
Bibulus, Calidius, Fauonius, habitæ dignitatis ge-
storumq; magistratuum ratione, nominantur. nam
Bibulus consularis, Calidius prætorius, Fauonius
necdum ædilicius. quod in Catone scriptum est
apud Plutarchum. DE TE] quia Tenedum

& Sipylum Quintus, cum esset in Asia pro præto-
re,

re, triennio ante rexerat. Sipyli autem legati potius, quam Tenedi, Quintum in senatu laudant. VNUM] in eo consilio, ubi de Sextii postulatione deliberatum est. PANSÆ] postulantis aliquid, opinor, pro publicanis contra Asiaticos, quod ei concedi, ius non esset. nam inter provinciales & publicanos uestigalium causa nunquam defuit contentio. NEQUE tibi, neque Pomponio deero] forte, ut communem utriusque rem in aliqua causa defenderet. POEMATATA] si de iis, qui nunc extant, Lucretii uersibus intelligit; non uidetur, poemata, satis proprie dixisse. poeticam enim, definit Aristoteles, imitationem esse. at in opere suo (de eo, quod in manibus est, loquor) non imitatur Lucretius, sed ipsam rem, ut est, ita docet. eadem ratione Empedoclem, qui uersibus de rerum natura scripsit, Aristoteles idem esse poetam negat. uerum alia præterea, quæ fortasse poemata recte possent appellari, scripsit Lucretius: quod ex Varrone, Charisio, aliis colligitur. aut puta Ciceronem, etiam si definitionem Aristotelis teneret, uoluisse tamen cum populo, quod è uersibus constaret, id poema nominare; item ut tribunatum pl. & ipse & Liuius magistratum appellant; quem tamen non esse magistratum, Plutarchus ἐν τῇ τῶν προβλημάτων multis probat argumentis. etiam in Oratore, non se rationem, sed consuetudinem in loquendo sequi, tradidit his uerbis: Vsum dicendi populo concessi, scientiam mihi reseruauit. V r scribis, ita sunt,] eiusmodi sunt, qualia tu scribis esse, multis illa quidem ingenii luminibus, multis tamen etiam artis. quibus

Commentarius in lib. II.

uerbis plus in Lucretio declarat ingenii, quàm artis, esse. quod sane hi quoque ipsi, qui ad nostram ætatem peruenierunt, sex illius libri satis indicant. H O M I N E M non putabo] forte scripserat Quintus, rediturum se esse in urbem, cum legisset ea, quæ Salustius Empedocleo more uersibus tractauerat. eam morandi causam M. Cicero reprehendit. Virum, inquit, te putabo, cum ueneris: si Salustii Empedoclea legeris, hominem non putabo. Laudis enim est, uirum uocari; hominem, non item. quia, etiã in quibus nihil laudes, homines tamen sunt; qui uero de hominibus ipsis excellunt, uiros cum laude nominamus. itaque in Bruto, Vidi, inquit, Mitylenis uirum, & uidi plane uirum. et ad Att. 62: O uirum, o ciuem Memmium. et apud Terentiũ in Hæcyræ: Tu uirum me, aut hominẽ deputas adeo esse?

EX EPISTOLA XI.

316.

Ap. Claudio Pulchro,
L. Domitio Ahenobarbo, COS.

R I D E idus] Ianuarii, an Februarii?
P Februarii. nam pridie idus Ianuarii senatus haberi non poterat. erat enim dies comitalis, ut uetus Romanum calendarium significat. pridie autem idus Ianuarii nefastus erat: quod dierum genere senatus habebatur. scripsit autem hanc epistolam idibus, mane: posteaq, quod idibus est actum, scripsit postridie idus: &, quod postridie idus, Lupercalibus. patet ex epistola sequenti.

quenti. **POPULI**] stantis ante fores curiæ in Græcostasi, & gradibus. itaque in epistola i. huius libri, Eius, inquit, operæ repente à Græcostasi, & gradibus clamorem satis magnum sustulerunt.

CONVICIO] an Appio consuli populus conuicium diceret? nihil ne metueret illos fasces, quos in manibus lictorum, ante curiæ fores consuli præstolantium, uideret? quid igitur est, Conuicio? clamore, & querela paulo liberiore. sic in proxima, quæ antecedit, epistola: Epistolam hanc conuicio efflagitarunt codicilli tui.

COMMAGENO] Commagenes rege. cuius regui caput Samosata fuit, in Asia, citra montem Taurum.

REM] petierat, opinor, ut ei regni possessio senatusconsulto confirmaretur. idq; uidentur indicare quæ proxime sequuntur uerba, de oppidulo extorto.

DISCVSSERAM] abieceram: ita contra cum locutus eram in senatu, ut tota res ad nihilum recideret. discusserat autem, non pridie idus, sed antequam pridie idus nihil actum in senatu uideretur. coactus enim consul populi conuicio senatum statim dimittere.

BLANDITVR] metu: ne itidem exteris legatis, aut regibus, aliquid à senatu petentibus, obsistam. quod ideo Appius nolle uidebatur, quia, cum aliquid eorum causa senatus decreuisset, munera mercedis loco, aut etiam pactam mercedem consuli, qui ad senatum retulisset, dare consueissent. id significant illa uerba, quæ sequuntur: Videt, hoc genere dicendi si utar in ceteris, Februarium sterilem futurum.

HOC genere dicendi] quo facile consequi possum, ut ea, quæ petuntur, senatus minime concedat.

FEBRUA-

O 3 RIVM]

Commentarius in lib. II.

RIVM] reliquos Februarii dies . nam epistola scri-
pta est post idus Februarii. Er Zeugmate]
affirmo, Et Zeugmate, Ciceronis non esse: &, ut
olim in iure solebant, sic ego sponsionem facerem,
ni glossema sit. oppidum enim in Commagene, po-
situm in Euphrate, nullum fuit, præter Zeugma:
de quo Plinius libro naturalis historię v. sic: La-
titudò à Seleucia Pieria, ad oppidum in Euphrate
Zeugma, CLXXV. M. P. & ibidem infra: Op-
pida alluuntur Epiphania & Antiochia, quæ ad Eu-
phratem uocantur: item Zeugma, LXXII. M. P.
à Samosatis, transitu Euphratis nobile. in libro
Bellarionis est, in Euphrate & Zeugmate.
CAESARE consule.] aut, quia consulatum Cæ-
sar solus gessit, Bibulo collega domi incluso: aut,
quia Cæsar ad senatum retulit de honore togæ præ-
textæ Commageno regi impertiendo. Quid
uult] hoc totum quid sibi uelit, non assequor: nec
pudebit unquā fateri nescire, quod nesciam: etiam,
si cuius me ex his tenebris eduxerit industria, æque
lætabor, ac si, quod nunc quæro, meo ipsius inge-
nio nactus essem. DECERNENDVM ni-
hil censeo] ex sententia petentis Commageni. erat
autem hæc in sententiis senatoriis, ubi nihil noua
ri placeret, usitata conclusio: Decernendum nihil
censeo. Sic & Liuius lib. xli. Ego, inquit, nihil
nouī censeo decernendum. BVS RHENVM]
regis barbari nomen; qui tamen paulo, quàm Com-
magenus, erat nobilior. ei quoque permiserat se-
natus, ut prætexta, itidem ut magistratus Roma-
ni, posset uti; cum nobiles inique ferrent, eo bar-
baros honore impertiri, qui magistratuum Roma-
norum

norum proprius esse deberet. **G E N V S**, & lo-
 cum] falsum genus: locum, materiam eiusmodi,
 in qua dicta dicere facillimum sit. **R E L I Q V A**
 discutere] ita contra reliquas legationes dicere, ni-
 hil ut omnino à senatu obtineant: quod si fiat, eri-
 pietur Appio pecunia; quam cupiditate iam ac-
 spe deuorauit. **I O V I S** hospitalis] cum, hō-
 spitibus meis, Græcis hominibus, intercedentibus,
 in gratiam eum eo redierim. **F V G E R A T**] ha-
 stenus in mentem non uenerat, superiora scriben-
 ti. **O P T A N D V M**, quàm sperandum] uide-
 tur Balbus ad Cæsarem scripsisse, itemq; , ut opi-
 nor, Cæsar ipse; si uellet, Quintum ad eum itu-
 rum, ut operam in bello nauaret. suam eius rei cu-
 piditatem Cæsar indicat, cum respondit, optandum
 magis, quàm sperandum. **N E** sis aspernatus]
 ita iocus est, ut serio tamen dictum uideri possit.
 Scripserat Cæsar tale quid: argentum sibi non es-
 se, unde Quintum ditare posset: studium & bene-
 uolentiam, quæq; in sua potestate essent, ei non
 defutura. **A R C A E** nostræ] iocus ioco re-
 latus: si tu, inquit, eges; nos non abundamus. ita-
 que arcæ nostræ noli confidere. nam si decoxeris,
 ego te meis nummis tuo ære alieno non expediam.
 Et est hic, conturbare, pro; decoquere. quo sen-
 su dixit Martialis:

Conturbabit Atlas; & non erit uncia tota,

Decidat tecum qua pater ipse deum.

S I N G V L O R V M dierum] ita uidetur fecisse.
 nam hanc epistolam scripsit, ut dixi, idibus, sequen-
 tem postridie idus, aliam, quæ non extat, Luper-
 calibus. alibi aliud significat, ut ostendimus in com-

Commentarius in lib. II.

mentariis ad Atticum. Vere autem iocus ille Cæsaris fuit de sua egestate. uictis enim sæpe Gallis, ex eorum spoliis, & urbium direptione uim pecuniæ maximam coegerat; ut qui, belli civilis initio, uni Paulo consuli talentorum M D dono dedit.

FERE CUM tuo reditu iungentur] id est, eo fere tempore perferentur ad te, quo tu redditum ad nos adornabis.

SVAE ædes urentur] quòd in domo consulis, quò salutandi ac deducendi causa quamplurimi conuenirent, caminum esse oporteret, sæuiente frigore, luculentissimum.

EX EPISTOLA XII.

317:

Iisdem consulibus.

1 s i niuem atram] de qua scripsisti. Anaxagoræ fuit opinio, niuem atram esse, quòd ex aqua fieret, quæ nigra esset: inepto ac falso argumento. sed hoc nihil ad hunc locum. scripserat forte Quintus iocose, niuem se atram inuenisse, illam inquam, Anaxagoræ; quasi tristem minimeq; iucundam; quia scilicet ei per niues incommodissimo itinere eundum, ac forte etiam in ipsis niuib; cum hoste, non sine summo uitæ discrimine, pugnandum foret. DE Pompeio] non debere nos unius Pompeii amicitia niti: Cæsarem simul esse complectendum, ut amicum Pompeio firmiter.

rem.

rem. CANTO] in ore frequenter habeo prædico. Terentius: - Qui harum mores cantabat mihi.

IN sinu est, neque discingor] faueo, neque fauere unquam desinam. ductum à rebus carissimis, quas in sinu gestamus; quæ ne excidant, non discingimur.

IDVS] Februarii. scripsit autem hanc epistolam postridie idus mæne. quod extrema epistolæ uerba declarant.

DECIMVS] erat Cælio dies] is dies, quo reus M. Cælius causam de ui dicere prætoris edicto debebat. sic enim erat in consuetudine positum. nam & Pedianus in commentario Cornelianæ, Reum, inquit, Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de maiestate fecerunt. et cum L. Cassius prætor decimo die, ut mos est, adesse iussisset; eoq; die ipse non affuisset: citcumuenti, sunt ante tribunal eius accusatores à notis operarum ducibus. Eos iurisconsulti iustos dies uocant.

COELIO] M. Cælio Rufo, qui tribunatum pl. gessit, Cn. Pompeio Magno III. consule; ædilitatem curulem, L. Aemilio Paulo, C. Claudio Marcello; præturam, C. Cæsare, P. Seruilio cos. anno uno post ædilitatem, quod equidem miror: cum prætura biennio ab ædilitate distet.

DOMITIVS] Cn. Domitius prætor. Nolo quenquam in prænominibus errare. duo eodem tempore Cn. Domitii fuerunt: uterque præturam gessit: ad utrunque Cicero dixit. horum alter est Cn. Domitius Caluinus, qui tribunus pl. fuerat Cæsare & Bibulo cos. ut indicant oratio pro Sextio, interrogatio in Vatinius: & post biennium (ædilitatem enim omisit, ut multi) præturam gessit,

Marcellino

Marcellino & Philippo cos. ut eadem dux oratio & interrogatio docent. in prætura de ambitu quaesivit, & apud eum Cicero Bestiam defendit, ut in hoc ipso libro supra cognoscitur. anno, qui post annum, quo scripta est hæc epistola, sequitur proximus, consulatum gessit cum M. Messalla. itaque satis patet, non esse hunc, qui de Cælio quaestionem exercuit: cum & inter præturam consulatumq; biennium intercedat; & præturam ab illo, non hoc anno, hoc est Appio Ahenobarbo cos. gestam, sed Marcellino & Philippo cos. iam ostenderit. Alter est Cn. Domitius hic, qui de ui cognovit in causa Cælii, quem in ipsa oratione Cicero appellat. consulatum nunquam gessit. A D NVMERYM iudices non habuit] cum eo die, quo causam dici ex edicto oporteret, iudices eo, quo opus erat, numero non affuissent; irrita fiebat accusatio; ut integrum tamen esset, si quis eam præterea uellet instituere: quod in hac Cælii causa timet Cicero, cum ait: Vereor, ne homo teter & ferus Pola Seruius ad accusationem ueniat: atque etiam renouatam esse accusationem M. Cælii, ipsa declarat Ciceronis oratio, initio mensis Aprilis habita, ludis festisq; publicis, satis longo post idus Februarias, qui decimus erat Cælio dies, interuallo. Posuimus causam unam accusationis, quæ instituta esset, omittendæ. altera fuit, cum accusatores, quo die reus adesset, ad agendum non uenissent. hoc ex Pediani uerbis animaduerto. inquit enim sic, in eo, quo de proxime memini, commentario. Postero die, cum P. Cassius prætor assedisset, & citati accusatores non adessent; exemptum est nomen

men de reis Cornelii. Ergo, cum in causis quatuor interueniant, prætor, iudices, accusator, reus; ex numero iudicum, & ex accusatoris absentia fieri poterat, ut reus, quod quidem ad ceptam accusationem pertineret, dimitteretur. de reo autem dubium non est, quin, si ad diem dictam non adesset, condemnaretur. prætoris diuersa ratio fuit. nam etsi, quo die reum adesse iussisset, ipse non affuisset, deinde tamen peragere quæstionem poterat. idq; L. Cassii prætoris exemplo cognoscitur, de quo idem Pedianus in eodem loco. Quod ad iudicum numerum attinet, non eundem uideo fuisse in omnibus causis. in causa Milonis, quæ & ipsa de ui fuit, unum & quinquaginta reperio. is fuerit ne legitimus & ordinarius numerus in omnibus causis de ui, an tum primum noua Pompeii lege de ui institutus, satis est à nobis accurate consideratum in libro de iudiciis. **P O L I A** Seruius] nouum est, ut pronomen post cognomen ponatur. Liuius tamen semel, quod meminerim, ita locutus; cum Manlium Cneum appellat. Polam hunc aut de gente Clodia, plebeia tamen, aut certe gentis Clodiæ studiosissimum opinor fuisse. nam in epistola M. Cælii ad Ciceronem, eius opera, uideo, Ap. Pulchrum, P. Clodii fratrem, in accusando Cælio uti cogitasse. et puto Seruium istum accusationes factitasse, primum, quia ferum hominem hic appellat Cicero; deinde, quòd in ea Cælii epistola ita scriptum est: Non destitit accersere Polam Seruium accusatorem, inire cum Domitio consilia. **V E N I A T**] non uenit tamen. nam accusauit Cælium Atratinus Sëmpronius adolescens, ut in oratione

Commentarius in lib. II.

rione patet. **NOSTER**] primum, quia equi-
 tis R. filius, itidem ut Cicero: deinde, quia Cice-
 ronis amantissimus: quod utriusque indicant epi-
 stolæ: cui etiam curam collocandæ filiæ Cicero de-
 dit, cum iret in prouinciam. **A GENTE** Clo-
 dia] quia Clodia P. Clodii soror, quæ Q. Metel-
 li Celeris uxor fuerat, suas omnes ad oppugnand-
 um Cœlium opes contulerat; ut oratio demon-
 strat. **EODEM** igitur die] & hinc, & ex a-
 liis locis apparet, fastis diebus senatum haberi li-
 cuisse. nihil enim obstabat, quo minus iidem pos-
 sent & in iudiciis adesse, & in senatum tempore con-
 uenire; cum iudiciorum tractatio non ultra nonam
 horam duceretur. **TYRIIS**] legationibus
 Tyro missis, ut de publicanis quererentur. nam in-
 ter prouinciales & publicanos, ob nimis acerbam
 uestigialium exactionem, aut nimis lentam solu-
 tionem, nunquam fere negotium non fuit.
SYRIACI] quia Tyrus in Phœnicia: quæ Syriæ
 pars fuit. **VEXATVS**] à publicanis, in quos
 iniquissimus fuerat: quod indicant illa uerba in ora-
 tione de prouinciis: Iam uero publicanos miseros
 tradidit in seruitutem Iudæis, & Syris, nationibus
 natis seruituti. & quæ sequuntur. et Dio libro
 xxxix. et hic in epist. ii. lib. iii. **GABINIVS**] qui Syriæ imperio proconsulari præ-
 fuerat, & hoc anno Romam decessit; ut infra 324:
DOMITIO] Ahenobarbo, cos. **PROSE-
 CVTI**] cur enim ei nunc in senatu male dice-
 rent, quem iam essent cum equis persecuti? pro-
 secuti autem quò? an, cum è prouincia decederet?
 non puto. nimium enim multo post Gabinius ad ur-
 bem

bem peruenit : ut simile ueri uix esse uideatur, tot ab eo menses in itinere esse consumptos. malo, cum irer in prouinciam. Noster Lamia] Veteres libri, C. noster Lamia. mallem, L. noster Lamia : ut intelligatur Lucius ille Aelius Lamia, princeps equestris ordinis, Ciceronis studiosissimus : de quo sic in epistola ad Brutum : Clodianis temporibus, cum equestris ordinis princeps esset, proq; mea salute acerrime propugnaret, à Gabinio consule relegatus est. et in oratione pro Sextio, & ubi non? Addo illud, Noster, dici, ob eandem, qua M. Caelius, causam, quòd, sicuti Cicero, equestri loco natus. E QVITES Romani] horum in numero Lamiam, qui respondit Domitio, fuisse constat. quòd si eques Lamia; quo iure in senatum uenit? nam qui senatorium ordinem est adeptus; retinet ille quidem equestria ornamenta, annulum, equum publicum; eques tamen, & equestris ordinis neque est, neque dicitur, sed senator, & ordinis senatorii. itaque legitur apud ueteres, Pompeium, cum eques Romanus adhuc esset, triumphasse : quia scilicet nondum lectus esset in senatum. quo facto, desit esse eques Romanus. ergo, si eques Lamia; quod satis apparet; non ideo in senatu, quia senator esset; sed quia cum publicanis, qui erant omnes equites, quasi dux eorum ac princeps introierat. nam & in epistola, cuius proxime uerba recitauimus, princeps equestris ordinis dicitur fuisse Pisone & Gabinio cos. hic postea gessit ædilitatem curulem, ut in eadem est epistola : deindeq; in senatum aditum habuit, non modo iure gesti magistratus, (hoc enim soli curules magistratus iuris habebant,

Commentarius in lib. II

habebant, ut in libro de senatu docuimus) uerum etiam quia proximis à censoribus, Appio & Pisonē, lectum esse in senatu, uerisimile est.

DISSOLVTE enim iudicatis] qui si uerē iudicaretis, condemnarentur ij, quibus, improbe agendo, simillimum se Vatinius præbet. sperat enim, impune sibi fore, quia dissolute iudicatis. Diximus iam, hoc tempore lege Aurelia tres ordines iudicasse, senatores, equites, tribunos ærarios.

LAUDATIS] reos: quos si absoluiamus, quid reprehenditis, cum eosdem uos laudetis? Mos erat, ut auctoritate præditi iuri reos in iudicio, antequam sententiæ ferrentur, laudarent. pleni exemplorum libri.

NOX diremit] senatus haberi de nocte non poterat. ideoq; reprehendit Cicero in Philippicis quædam senatusconsulta uespertina, quæ fecerat Antonius. testatur idem & Gellius.

COMITIALIBVS] qui nulli dum fuerant. nam toto mense Feb. comitiales qui fuerunt, omnes post Quirinalia, nec plures quam sex fuisse constat. comitiales autem erant de numero fastorum. sed eodem tempore & lege, & cum populo non agebatur: si lege, non cum populo: si cum populo, non lege. itaque licebat utrunque: sed eodem tempore utrunque non fiebat. senatus autem per eos dies non habebatur. contraq; qui dies fasti non erant comitiales, iis & lege agi, & haberi senatam, idq; eo die, confectis iudiciis, licebat: factumq; animaduertimus.

INTERPRETATUR] Hinc, opinor, suam Appius hauriebat interpretationem. Vetabat Pupia lex, haberi senatum à xvi. cal. Febr. usque ad cal. Febr. tamen si

dies essent duo, fastus unus, alter nefastus, ille
 IIII, hic III. cal. Febr. quibus, nisi Pupia lege
 contra sancitum esset, senatus haberi potuisset.
 Cautum erat præterea eadem lege, ne, nisi perfe-
 ctis, aut reiectis legationibus, aliis de rebus sena-
 tus haberetur. sic igitur suam opinionem, aut uo-
 luntatem potius tueri Appius poterat. Quid uetat
 Pupia lex? id scilicet, haberi senatum mense Febr.
 nisi perfectis aut reiectis legationibus. ego legi pa-
 reo: senatum alia de re, præterquam perficienda-
 rum legationum causa, non habeo. ea quidem me
 non impedit, quo minus audiendis legationibus se-
 natum dem. nihil enim in ea tale scriptum est, sed
 hoc tantum, ne senatus habeatur, nisi perfectis aut
 reiectis legationibus. Cogi autem se Gabinia le-
 ge, contendebat Appius: quia, cum in lege scri-
 ptum esset, ut quotidie senatus legationibus dare-
 tur mense Februario; uerbum, quotidie, uolebat
 omnes Februarii dies comprehendere, siue comi-
 tiales, quibus haberi senatus non poterat, siue non
 comitiales. Gabinius autem, quotidie, dixerat,
 non de omnibus plane diebus, sed de omnibus iis,
 qui quidem comitiales non essent; quia scilicet ha-
 beri senatum eo mense nulla omnino de re, nisi le-
 gationum causa, uolebat. nec dubito, quin leges
 hæ tribunicie fuerint: siquidem senatum quibus-
 dam quasi conditionibus coercent. de Pupie senten-
 tia locus extat in epistola ad P. Lentulum.

ITA putantur] non dixit: detruduntur comitia;
 sed putantur detrudi: quia certum non erat, an Ap-
 pius, id quod affirmabat, habiturus esset senatum
 per omnes reliquos Februarii dies, etiam comitia-
 les.

Commentarius in lib. II.

les. nam si, ut solebat, non habuisset senatum Appius comitialibus Febr. diebus; habere comitia potuisset. COMITIA] quid hoc? an comitiorum tempus adest ante Quinctilem mensem? nunquam sane, si ordine res agatur: sed extra ordinem interdum. nam, cum Appius ipse & Ahenobarbus consules essent creati ex interregno, creandorum prætorum cura ad eos pertinebat, qui proximo superiore anno designati non fuerant: eaq; comitia consules in hoc usque tēpus duxerant: sicuti Pompeius & Crassus anno proximo, cum ipsi creati essent consules ex interregno, comitia tamen rogandis prætorebus non ante mensem Maium habuerunt: quod supra ostendimus. his porro comitiis prætorem creatum M. Catonem, historiæ demonstrant; qui superiore anno iniquissimam, prælato homine improbo P. Vatinio, repulsam tulerat. Plutarchus, & alij. HIS comitialibus] sex Februarii mensis diebus comitialibus, quibus habere senatum Appius constituerat. TRIBUNI pl.] maxime C. Memmius, qui eum de repetundis postulauit. 323. DE GABINIO] ut ei, Syriam prouinciam contra leges & iura sociorum administranti, imperium abrogetur. ACTVROS] rogationem, ut puto, promulgaturos; sicuti biennio ante C. Cato tribunus pl. rogationem de abrogando Lentulo Spintheri imperio promulgauerat. 310: CALLISTHENEM, & Philistum] quorum uterque scripserat historiam, Callisthenes Olinthius de rebus gestis Alexandri, Siculus Philistus cum aliis de rebus, tum de Dionysio Siciliæ tyranno. REDEO] uidetur accipiendum,

piendum , pro , uenio . nam neque in hac epistola ,
neque in superiore , pridie scripta , uerbum ullum
de Callisthene & Philisto . aut , Redeo , quia cum
cœpisssem tuis literis respondere ; iamq̃ de niue a-
tra , & de Pompeio scripsissem ; interposui non nul-
la de rebus urbanis . redeo igitur ad tuas literas ,
quibus cœperam respondere .

VOLVATVM] assidue uersatum . nota tralatio .

VVLGARE & notum negocium] locutus est in
historia sua Callisthenes , non exquisitè , quod ad
sententias attinet , sed quo modo homines uulgo
loquuntur , itidem ut aliquot Cræci suis in libris .

CAPITALIS] grauis , capita rerum attingens .
DEDIONYSIO] ubi de seniore Dionysio scribit , à quo in exilium missus est . nam de
iuniore uix potuit , magnis districtus negociis : de
seniore spatium ei non defuit ad scribendum , cum
circa Adriam ociosus exularet .

PVSILLVS
Thucydides] est enim densus , & breuis , & semper
instans sibi Thucydides : quibus eum uerbis desi-
gnauit Quintilianus . pusillus autem , quia non
ita multa scripserat , ut Thucydides .

IPSE
etenim ueterator] delectat me Philistus non tam ,
quia capitalis , creber , acutus , quàm quòd ipse Dio-
nysius , de quo scribit , astutus in primis ac uaser
est : quæ tum , narrante Philisto , tum ipsa per sese
delectant .

PERFAMILIARIS] loquitur
enim Philistus de familiarissimo suo , & ea tractat ,
quæ ipse nouit optime omnium .

AD HISTORIAM] scribendam ; cum ueteres iam le-
gisset historicos .

LVPERCALIBVS]

cras . nam hæc epistola scripta est postridie idus ,
P mane .

Commentarius in lib. II.

mane. et Lupercalibus item mane scribere cogitabat ea, quæ postidie idus essent acta. QVAM
BELLISSIME] quàm potes iucundissime. bellum enim non ad pulchritudinem, sed ad iucunditatem & commoditatem quandam refertur: ut bella puella, non quæ forma, sed quæ elegantia, & quadam quasi gratia intuentium oculos tenet. sic epistolam bellam uocat ad Atticum lib. III. 58: quam scripserat ad Luceium; quod esset historiarum pigmentis haud paulo, quàm ceteræ epistolæ, nitidior, atque ornatior.

EPISTOLA XIII.

317:

Iisdem consulibus.

I S C E S S V nostro] statim postquam à te discessi. A R I M I N O
D primo prouinciæ Cæsaris oppido: cum ad Cæsarem Quintus proficiscetur. C E T E R V M] alioqui, ceteroqui. D I X E R A M] non quæ dixeram me scribere, sed quæ me esse scripturum ostenderam. libros enim de republica, quos intelligit, aggregatus est scribere in Cumano, 327: quos libros, magno literarum detrimento, temporum extinxit iniuria, uno Scipionis excepto somnio; quod, quasi scalmum ex naufragio, fortuna seruauit. S P I S S V M] difficile. nota significatio. A D I V N G E N D I S] ad amicitiam: ut in posterum non modo reip. uerum etiam ipse mihi consulam,

lam, salutis pariter & dignitatis habita ratione.
 quod antea minus à me factum, nunc, meo malo
 doctus, te mandante corrigam. **DISCAT**]
 Tyrannione docente. 312: **O CIO**] quo in
 urbe egebat, iudiciis rei; publicæ procuratore dis-
 trictus. **MINORE**] scio, recte dictum Mi-
 nore; ut à maiore, **Quinti** filio, distinguatur;
 quo modo & **Africanus** maior, **Africanus** minor;
Cato maior, **Caro** minor: moueor tamen suspi-
 cione non nulla, ne glossema fuerit, additum ad il-
 lud, **Nostro**. cur enim, cum ad fratrem scribat,
 adiungat, minore? non ne satis filium suum ab il-
 lius filio distinxit, cum de suo dixit, **Nostro**; de
 illo, **Tuum**? **DIGERAS**, persequare, con-
 ficias.] digere, prudentiæ est; persequi, dili-
 gentiæ; conficere, constantiæ: quibus tribus uir-
 tutibus officium eius, cui aliquid mandatum est, o-
 mne continetur. **SPLENDIDVM**] refer-
 tur ad diuitias. nec desunt exempla. **LIBE-
 RALITATE**] officiis, humanitate. **TRI-
 BVNVS** mil.] tribunorum mil. duo genera **Pe-
 dianus** facit, **Rufulos**, in exercitu creatos; & comi-
 tiatos, **Romæ**.

EPISTOLA XIIIIL.

318.

Iisdem consulibus.

LANDENONAE] mendosum locum
B existimo, &, cur, existimem, causas tres
 habeo, sententiam, geographiam, uete-
 res libros: sententiam, quia, cum dicat **Cicero**,
 P 2 Deinde

Commentarius in lib. II.

Deinde alteras; dictio, Deinde, satis indicat non eum eodem die accepisse literas & Placentiæ datas & Blandenonæ. itaque in, Blandenonæ, dies, quo accepit eas literas, uidetur inesse, sed mendo perturbata later. geographia me monet, quia loci huius mentionem, ut geographos omnes euoluerim, nullam tamen inueni. suspicionem augent libri ueteres, quia dissentiant ab impressis. nam in eo, qui Beslariensis fuit, uideo scriptum, Blandenonæ. quibus iisdem adducor causis, ut hominis egregie docti, &, quod hodie perquam rarum est, in iudicio literarum elegantissimi, Caroli Sigonii coniecturam sequar, mirificeq; laudem. is, cum inter nos, ut fere pro nostra coniunctione & familiaritate quotidie solemus, hoc de loco satis multis uerbis collocuti essemus; rediit ad me postridie, quasi thesauro inuento; lætissimus, dixitq; se non magna mutatione excogitasse quiddam, quod à me probatum iri existimaret. quid, inquam? tum ille, hoc: pro, Blandenonæ, reponendum puto, Laude, nonis. ut duas se dicat Cicero epistolas accepisse, unam **III. non. Iun.** Placentiæ datam; alteram nonis, cum Cæsaris literis, Laude. quod oppidum adhuc esse, Placentiæ proximū, quā transeundum erat Quinto in Galliam proficiscenti, nemo nescit. gratulatus homini amicissimo, properaui ad scribendum; cum eius sententiam, ut ceteri quoque iudicare possint, qui tamen haud sane dubito quin mecum sentientes eam probent, notam ac testatam esse uellem. **I S T A]** honores, quos, ut scribis, à me expectare Cæsar uult. **V I M M A G N A M]** magnopere ualent ad gloriā: eiusmodi

modi sunt , ut ornare me summa gloria , summaq;
dignitate possint. QVEM nosti] quem scis

mentiri non solere. VETERIS amoris]
Clodianis temporibus interrupti : cum Cæsar , ni-
mia Ciceronis libertate commotus , quia in defen-
sione C. Antonii quædam aduersus potentes inie-
cerat , P. Clodium statim ad plebem traduxit.

NOSTRVM poema] de quo infra epist. 1. libri

III. QVADRIGIS poeticis] dicturus ui-
debatur , tum equis , tum uelis : sed per iocum , pro
uelis , intulit , quadrigis : quæ & ipsæ ad celerita-
tem faciunt . addidit autem , poeticis ; ut cum aliis
rebus , tum uero scriptis uersibus , gratiam se à Cæ-
sare initurum ostenderet . ita nec ab instituta tra-
lato discessit : nam tum equis , tum quadrigis cur-
ritur : & , quid in Cæsare colendo sui consilii esset ,
aperuit.

ARDENTI quidem studio] faci-
am quod me mones : mea studia in Cæsarem omnia
conferam . sic ad Trebatium in Topicis : Verecun-
de tu quidem , sed ut te ardere studio cernerem . &
in epistola ad Luceium : Ardeo cupiditate . Volun-
tatis enim augetur significatio , cum & , studium , di-
cimus ; & ad , studium , epithetum adiungimus ; &
epitheto ipso utimur tralato , & ab eiusmodi re tra-
lato , quæ maxime omnium rerum nota sit , maxi-
mamq; omnium uim habeat : cuiusmodi est ignis .

BRITANIAM] res , quas in Britania geretis .
iam enim , ut opinor , erant in itinere , Britanniam
cogitantes . nam in epistola ad Atticum , mense
Quintili data , suspicari se dicit , Quintum esse in
Britania .

COLOREBVS tuis] ornamentis .
ut Britania sit poematis materia , ornamenta Quin-

Commentarius in lib. II.

ti; ars Marci. satis enim bonus poeta Quintus:
aut; si minus, hoc tamen illi à fratre tribuitur.
[PENICILLO] meo] ut, ornamentis, quibus
quasi coloribus rem illustrare possem, à te sumptis,
eum deinde ordinem, quem probaui, ipse adhi-
beam. ISTE] Cæsar: ut eius absentis digni-
tatem, cum res postulet, Romæ tueat, atque auge-
am. TVVS amor] tua causa, qui legati lo-
cum apud Cæsarem obtines, fortasse uel in summis
occupationibus poema, de rebus à Cæsare gestis in
Britannia, conficiam. MISERVM] com-
mendatum iis literis, quæ epist. fam. lib. VII. legun-
tur. VADIMONIUM concipere] certa erat
uerborum formula, qua sese inuicem uadarentur;
quibus uerbis, cum essent usi, conceptum uadimo-
nium dicebatur. Locus Cæsar's in eo fuit: Opportu-
ne Cicero nem fecisse, qui Trebatium iurisconsul-
tum ad se misisset: nam antea in uniuersa prætoriam
cohorte, totoq; comitatu suo neminem fuisse, qui,
cum litigare uellet, quibus uerbis uadaretur tenè-
ret: itaque esse, cur ea de re Cicéroni plurimum
deberet. erat enim Cæsar's prouincia, ut aliæ quo-
que, nō imperii solum, uerum etiam iurisdictionis.
et quoniam in munere iurisconsulti hoc erat mini-
mum, & leuissimum, docere quibus inter se liti-
gantes uadari uerbis, alter alterum, deberent, ne in
concipiendo uadimonio peccantes irritam uadatiō-
nem facerent: scripserat Cæsar, se Cicéroni gra-
tias agere: cum tamen, qua de re gratias agat, esse
minimam, significet. CVRATIO] quem ro-
gatione ac testimonio Quinti diligebat. 322.
DOMITIVS] Ahenobarbus, cos. ROGATVS]

† v s] ut ad Cæsarem scriberet de tribunatu mil. Curtio mandando. quod si fecissem, derideri se putasset; qui peterem ab eo, ut inimicissimo suo Curtii honorem commendaret. Dissidebat autem capitali odio cum Cæsare Domitius: nam & prætor in senatu reculerat, ut, quæ Cæsar anno proximo consul egisset, cognoscerentur; & biennio post, consulatus candidatus cum palam minaretur, consulem se effecturum; quod prætor nequisset, adempturumq; ei exercitus, coitione Cæsaris, Pompeii, & Crassi deiectus erat consulatu. NE TRIBUNVM mil. quidem] nedum legatos; qui tribunis mil. in castris honore præstabant. FACERE] non; Romæ, comitiis; quibus, credibile non est, non potuisse studio consulis tribunatum mil. fieri; sed in exercitu Cæsaris, commendatione sua; quia scilicet neminem omnino ei, ullius honoris causa, commendaret. Aut, FACERE, omnino non facere: cum tamen consul esset. consulum enim & dictatorum primis reip. temporibus hæc fuerant beneficia: postea tribunatus mil. dari per populum coeptus est: postremo alios in exercitu imperator, alios Romæ populus creauit. Liuius, Pedianus. I s s e] non, in consulatu. nimis enim præter dignitatem, atque omnino absurdum, consulem, maximarum rerum procuratore distictum, discedere paulo longius ab urbe, ut tribunatum mil. peteret à pro consule. intelligo igitur de itione illa, de qua 314. Lentulo & Philippo cos. ante annum. AVRICULA infima] neque acrem in tuenda rep. neque acerbum in persequendis inimicis, sed in utroque ita remissum, ac

Commentarius in lib. II.

lenem, ut, quod dici solet, mollior auricula infima
 uideri possim. Monuerat Quintus, ut ex illo do-
 ctus rationem haberet aliquando etiam salutis. hinc
 illud 317: Tua mandata persequar &c. **C O -**
M I T I O R V M] quæ tamen hoc anno habita non
 sunt. nam Caluinus & Messalla, qui sequenti an-
 no consularum gesserunt, ex interregno creati.
S V S P I C I O] postea non suspicio, uerum etiam
 sermo fuit multus. nam ad Atticum 65: Res, in-
 quit, fluit ad interregnum; & est non nullus odor
 dictaturæ, sermo quidem multus, qui etiam Ga-
 binii apud timidos iudices adiuuit. Quibus uerbis,
 de Pompeii dictatura hoc tempore homines loqui,
 significat. quod in commentario diximus.
O C I V M forense] infrequens à iudiciis forum:
 iudicia frigent. **S E N E S C E N T I S**] non
 quia desit, quod homines in foro agant: sed omni-
 um rerum tædio ciuitas languet. Videtur hoc dice-
 re: Cum publicis in rebus male agatur, serpit idem
 morbus etiam ad priuatas, & omnino nihil cura-
 tur. **Q V A M** nosmet ipsi] quia, ne offendam
 eos, qui principes in republica sunt, quorum à uo-
 luntate neque tu dissentire me uis, neque meorum
 temporum acerba recordatio patitur; cogor de re-
 cto illo meæ mentis cursu paululum deflectere. at-
 que hoc ipsum tamen ita facio, ut me boni uiri, tan-
 quam patriæ parum amantem ciuem, reprehende-
 re non possint. iis igitur satisfacio: mihi non item:
 quia summum illud ius, simplex, inquam, illa, mi-
 hi antea proposita, tuendæ reip. ratio, temporis cau-
 sa non plane in meis sententiis defenditur.

ἡ Τροάδ' ὁ πλεῖστον πόλεμος ἐξέγραψεν.]

senarius Euripidis, in tragoedia, εὐκλείδης. Hæc, in-

quit, facimus ærumnarum metu. nimis enim magna mercede didicimus, quàm, potentibus aduersari, non sit tutum. CALAMO] quatuor fit ar-

gumentis, ut hoc putem esse principium epistolæ: primum, quod fortasse paulo infirmius uidebitur;

ut homines diuersa sentiunt; quod hæc uerba initium potius epistolæ, quàm epistolæ partis, redolent: deinde, quod apparet, respondisse iam Cice-

ronem duabus Quinti epistolis, Placentiæ & Bladenone datis: nunc autem uni respondet breui epi-

stolæ, quam post illas accepit. præterea, si una esset epistola, bis ageret de rebus Romanis. nam & dixit iam: Res Romanæ sic se habebant. Erat non

nulla spes comitiorum, &c. infra uero rursus: Ambitus redit immanis. itaque, eadem esse repetita, credibile non est. postremo, quod hanc scri-

ptam esse constat post idus Quintiles; cum inferat: Idibus Quintilibus scœnus fuit Z. Z. ex Z. at

superiora paulo post III. nonas Iunias: ut ipse in prima epistolæ parte significat.

TEMPERATO] ita concinnato, ut ad pingendas literas aptissimum sit.

DENTATA] apri, aut etiam equi dente læuata. quod item nunc, ubi quid scribimus accuratius, facere solemus, ad inæqualitatem char-

tæ complanandam; quò calamus quasi currat expeditius. Nec uero mirari satis possum, quid Erasmo uenerit in mentem hoc in loco interpretari, charta

dentata, pro acerba, & iracunde scripta: cum de literis agi, quæ bono calamo, temperato atramen-

to

to

to, leui ac polita charta commodius formantur, illa uerba demonstrent: Scribis, te meas literas superiores uix legere potuisse: & illa: Hoc facio semper, ut, quicumque calamus in manus uenerit, eo sic utar, tanquam bono. Verum hoc, itemq; alia, tum in adagiis, tum alibi non satis recte aut explanata, aut de græcis conuersa, homini erudito, ac de literis, quantum præstare potuit, bene merito, largiamur. **N I H I L** eorum] non ob eas, quas tu suspicaris, causas, parum perspicue scripti **παρρησιαστικῶς**] more hominis in usu rerum uersati: qui te non segniter, sed sine ulla mora, si res exigat, ad me uolaturum confirmes. **GENYI-NE]** Vere, sine arte, eo quo natura genuit modo. inde enim uidetur, genuine, ductum. **I D E S T,** utrum uoles] mendii labes satis manifesta: nec eluere conabor; cum ab impressis libris minimum dissentiant manuscripti. tantum enim pro, commorere, Bessarionis liber habet, commoneres. quod si pro, dixerimus, legeretur, dixerim, an: nihil, opinor, superesset uitii, hoc ordine: Idest, utrum uoles, (ut dixerim) an, ad expediendum te, si causa sit, commorere. nec esset obscura sententia. nam, uoles, **μεταφορικῶς** usurpatum, pro, celeriter uenias, &, commorere, opponuntur. sed minus audeo, propter incertas maximeq; fallaces coniecturæ uias. **D O M V S]** à multis celebrata. 314: et ad Atticum 37. **F O R V M]** in quo, causis agendis, amicitias, & clientelas mihi comparo. **T H E A T R I]** malis ciuibus, theatrum ingredientibus, plausum aut nullum, aut clamore & sibilis dissonum populus

lus dabat; bonis, & in republica præstantibus, ma-
 gnum, & æquabilem. ergo, quàm quisque aut in-
 uisus, aut carus esset populo, theatrum significa-
 bat. ad Atticum 34062: **NEQVE LA-
 BORANT**] hic alii fortasse uiderint acutius: e-
 go plane *τοφλόττω*. obscuratur enim mendo sen-
 tentia: neque est, ut aut ex antiquo libro, aut ex
 ingenio meo locum illustrare possim: tantum,
 pro, Neque, Nec habet liber Bessarionis. **A-
 MENTIS**] P. Clodii. **ILLVD** malo]
 quod scribis: ut istic, si causa sit, commorere.
QVOD putas] putas enim è re tua esse, te istic
 commorari. **MAGIS** etiam illa] uolo e-
 quidem te istic manere tua causa, sed mea etiam ma-
 gis; qui, quod ad me pertinet, magni faciam. ma-
 lo enim *ἀμφιλαφίαν* illam tuam, & expectationem
 debitorum tuorum, quàm aduentum tuum. Nec
 uero dubitandum est, quin hæ duæ dictiones, *ἀμ-
 φιλαφία*, & expectationem, Ciceronis rem utraque
 significet; cum dixerit proxime: Etenim magni
 æstimo me. *ἀμφιλαφίαν* expono, cautionem utro-
 que spectantem, ad dignitatem, & salutem: cuius
 magnam partem in eo positam intelligo, si diu-
 tius apud Cæsarem sis, eumq; tibi tuis officiis ac
 studiis quammaxime deuincias. **ILLAM**
TVAM] quo tu uocabulo cautionem significare,
 duabus rebus utilem, consuesti. erat enim hæc
 Quinto familiaris dictio. itaque supra, 313.
ἀμφιλαφία, inquit, illam tuam, quam tu soles dice-
 re, bono modo desidero. **EXPECTATIO-**
NEM] expectabo, ut, quæ mihi debes, ea persol-
 uas, ut, quæ te facturum pollicitus es, re præstes.
 quæ

Commentarius in lib. II.

quæ uero hæc? ut Quintus Cæsarem ipsum, primum scilicet, deinde ut alios quoque & de cohorte & de exercitu Cæsaris, qui Romæ aliquid possent, Marco fratri beneuolentia coniungeret: quo præsidii firmitioribus cōtra Clodii furorem in urbe muniretur. id autem Quintus fratri mandanti ac roganti promiserat. huc, enim spectare illud puto, quod supra dixit, 318. Mea mandata digeras, persequare, conficias. Nec, in castris quid aliud nauare Quintus pro fratre posset, intelligo. **E X P E D I T I S**] à molestia: nisi quid eueniat, quod impedimento sit: si per inimicos atque inuidos licebit. itaque, præsidii causa, de retinenda, atque adeo augenda Cæsaris gratia plurimum laborare debemus. quod cum ita sit; potius tibi de mansione, quàm de discessu, uides esse cogitandum. **Q V O**, nostris quidem moribus] & parua sunt, nec tamen nobis admodum curanda. quod enim? cum moribus nostris, temperatis scilicet, & ad frugalitatem compositis, satis ea sint, quæ iam habemus. ualeamus modo, & liceat nobis esse expeditis. **A M B I T V S** redit] redibat enim singulis annis ambitus comitiōrū tempore, sed immanis, ut hoc anno, nunquam. Ardet ambitus, hac de re dixit in epist. ad Att. 62: **F O E N V S** fuit **Z Z** ex **Z**] duplicatum fœnoris quæstum significat; idq; ipsum scribit ad Atticum 62: his uerbis: Fœnus ex triente idibus Quinctilibus factum erat besibus; hoc est, ut, centenis acceptis, octoni pro menstruo fœnore penderentur: quæ fit in anno uniuersa fœnoris summa, nonageni feni. atque his notis, **Z Z**, duos trientes, qui bes est, significari oportet: ut hic locus

locus cum illo ad Atticum, iam recitato, congruat; & hoc dicatur, ex uno triente fœnus esse factum duobus, hoc est, ex triente beslibus. quod idem est: nam bes duo trientes fuit. Bessarionis liber habet, Fuit & ex, pro, Fuit Z Z ex Z. utrunque suspicor esse mēdosum. et forte sincerū hoc: Fuit-S-S-ex S: aut hoc: Fuit 33 ex 3. nam hac nota, 3, triēs indicatur, qui besbis dimidiū est: item hac S. ut, siue S-S reponas, quibus notis bessem significari Demetrius tradit; siue 33, quas Demetrius idem uidetur probare; siquidem unam 3 pro triente ponit; ab antiqua numerorum ratione nihil recedas. quia tamen in hac emendandi ratione eas maxime coniecturas approbo, quæ quamminimū à deprauatis ueræ scripturæ uestigiis recedere uidentur; sit ut in hanc libentius inclinem, Fuit 3 ex 3, quā in illam, Fuit S ex -S-S-. quā enim facile ex 33 fieri potuerit Z Z, idest è duabus minusculis literis eadem maiusculæ, omnes, ut opinor, intelligunt.

COITIONE MEMMI] hac, ut ipse & suus competitor Domitius Caluinus H-S. quadringena consulibus darent, si essent ipsi consules facti; nisi tres augures dedissent, qui se affuisse dicerent, cum lex curiata ferretur, quæ lata non esset; & duos consulares, qui se dicerent in ornandis prouinciis consularibus scribendo affuisse, cum omnino ne senatus quidem fuisset. ad Att. 67. QVO cum Domitio] forte, cum Cn. Domitio. SCAVRVS] M. Aemilius, eius filius, qui princeps senatus fuit, Syllæ dictatoris uitricus: pro quo extat mutilata Ciceronis oratio. VNVM uincere] malim, Enunciare; ut subaudiatur, coitionem: & sit,

Commentarius in lib. II.

fit, Enunciare; pro enunciabat. **MESSALLA**] consularis candidatus: quatuor nominantur in epistola ad Atticum, Memmius, Domitius, Scaurus, Messalla. **FLACCET**] languet, ob consilium coitionem, & Pompeii studium in Scaurum. ad Att. 62. **SCUTATORUM**] quæ supra ueritatem sint. **H-S CENTIES**] aureorum scutorum nostratis pecuniæ ducenta quinquaginta millia: ut scutatus ex decem argenteis marcellis conficiatur; marcellus idem sit, quod denarius, quatuor scilicet sestertii nummi. **IN PRÆROGATIUA**] ea centuria, quæ prima de consulatu mandando suffragium ferret; inde dicta, quod prima rogaretur quos uellet consules fieri. eodemq; nomine prima quoque tribus appellabatur. ac possit hic, prærogatiua, non tam ad centuriam, quam ad tribum, referri: siquidem binis comitiis, centuriatis, & tributis, consules creabantur. qua tota de re in libro de comitiis. **PRONVNCIARE**] polliceri se daturos, si eam tulerint, eiusq; suffragis consules fuerint designati. uerbum in hoc genere proprium. itaque ad Att. 13. Qui nummos in tribu pronunciauerit. quo loco, cum de comitiis consularibus agatur, tribu tamen dixit, non centuria. ut hic fortasse, prærogatiua, de tribu dictum sit, non de centuria. **RES** ardet inuidia, dixit in epist. ad Atticum 67. **H-S QVINGENIS**] quingenis millibus, quæ efficiunt monetæ nostratis aureorum scutorum quatuordecim millia, septingentos & sex, sedecim marculis minus, Plutarchus in Catone. **CATONEM**] qui prætor

tor tunc erat. **Q. IVS** arbitratus] quo modo ille uoluisset, sine fūco uidelicet, ac fallaciis, more maiorum. fuit enim Cato, quod omnes historiæ clamant, bonarum legum, omnisq; iuris acerrimus obseruator. **C. CONTRA** fecisset] tribunatum pl. contra præscriptum illius petiisset. **C. CONDEMNARETVR**] amitteret quod apud illum pecuniæ deposuisset: idq; aliis, qui sine arte mala petiissent, tribueretur. et condemnatum ex iis nescio quem ab ipso Catone, legimus apud Plutarchum in eius uita. **G. GRATVITA**] non corrupta nummis, recte atque ordine habita. ad Atticum lib. III. 63. **L. LEGES**] quia Cato unus eos ad ueterem petendi consuetudinem, & tanquam intragiturum rationis reuocauerit. quod neque legum, neque iudicum metus solet efficere.

EPISTOLA XV.

319:

Isdem consulibus.

E. PAVLVM ocii] uidetur quibusdam tanquam integumentis uelata sententia; sed ostenditur hoc modo: **N.** Cum à me librarii manu literas acciperis, ne quidquam ocii me habuisse iudicato; cum autem mea, ne nullum. cum uitor, inquit, librarii manu, prorsus ocii nihil habeo; cum autem mea, non nihil. hoc significari, demonstratur infra, initio II. epistolæ libri I. sic enim ibi est: Occupationum mearum signum tibi sit librarii manus

Commentarius in lib. II.

manus. **O** causamq; subscribit occupationis hanc :
 Diem scito esse nullum , quo die non dicam pro
 reo . Hanc igitur epistolam librarii manu scripsit
 Cicero : nam infert hic quoque : Sic habeto , nun-
 quam me à causis & iudiciis districtiorem fuisse . In
 epistola etiam ad Atticum 63. signum ait esse occu-
 pationi librarii manum . **N**ULLVM] sub-
 audi, ne : quod proxime antecedit : ut sit : Ne nul-
 lum ocium . **G**RAVISSIMO] cum à mor-
 bis timendum est maxime . **P**RAEscri-
 B I S] ut amicorum , clientumq; copia muniamur.
 similia sunt 317 : 319 . **S**PEI , aut cogitatio-
 ni] putatis enim uos ea , quæ speratis , aut cogita-
 tis , facilius posse consequi , si ego in forensi labo-
 re pergam . nihil enim ad cõparandas amicitias , ho-
 minumq; studia colligenda magis accommodatum .
VESTRAE] tui , & Cæsaris , qui me hunc labo-
 rem etiam sua causa sustinere uult . Supra dixit , se
 rogatum à Cæsare , ut Romæ maneret . quod facit
 ad hanc sententiam . 318 : **P**RESERTIM]
 eo libentius operam dabo , ut aut spei , aut cogita-
 tioni uestræ defuisse ne uidear ; quòd simul ipse mi-
 hi , hoc labore perferendo , optime consulam . mul-
 tum enim gratiæ , multum inde colligam dignita-
 tis . **D**IFFICILIS] hæc ferre . fuerit ,
 inquit , id cum aliqua difficultate : præmii tamen
 hoc erit , magna gratia , magna dignitas . Videbi-
 tur , quod subiungam , fortasse humiliter : sed , hæc
 humilia non contemnendo , ueteres illi Romani
 summam eloquentiæ laudem sunt adepti . Nomina
 quædam sunt , quæ secundæ comparationis appel-
 lant grammatici : quæ cum ideo fuerint inuenta , ut
 augerent ;

augerent; minus tamen significant, quàm ea, quæ
iisdem positiua dicunt. itaque illud Virgilianum,
„Tristior; & lacrymis oculos suffusa rubentis,
exponit Seruius hoc modo: Tristior, minus est,
quàm tristis. exempla sunt cum apud hunc nostrum,
tum apud alios eiusdem scriptores ætatis innumera
bilia: non igitur adductus feci nulla causa, quòd,
Difficilius, exposui, cum aliqua difficultate.

AB IIS ipsis] L. Domitio Ahenobarbo, huius
anni consule; M. Porcio Catone, prætor; M.
Calpurnio Bibulo consulari. hos enim maxime de-
signat, acerrimos Cæsaris inimicos.

AB æ-
quis] quorum æquus in utranque partem animus
est, neque studio in Cæsarem affectus, neque odio.
itaque nos cum Cæsare coniunctos neque dolent,
neque lætantur.

PROPENSIS in hanc
partem] Cæsaris causa cupientibus. tria nomina-
uit hominum genera; qui Cæsarem oderant; qui
nec oderant, nec amabant; qui amabant.

EX COLAMVR] nusquam hac sententia usurpa-
tum, quod meminerim, hoc uerbum inteni. ue-
nit in mentem, cum sequatur, ET amemur, scri-
ptum forte à Cicerone, ET colamur, & amemur.

NON fui] cum quidem hæc scripsit. postea uero
fuit: quod ipse ad Atticum scribit, 64: PRAE-
SIDI O] nisi plures uideam esse, qui mecum sen-
tiant, quàm qui contra: ut, si quem offenderit
mea sententia, socios atque adiutores, ubi tempus
ferat, multos habeam.

DRVSVS] Liuiæ
gentis, plebeie; accusatus à Lucretio. ad Att. lib.
III. 64. PRAEVARICATIONE] præuaria-
tur, qui susceptam causam bona fide non agit.

Q TRIBVNIS

TRIBVNIS ærariis] dixi iam, de tibus ordinibus iudicantibus unum fuisse tribunos ærarios.

IN summa] ergo, quod ante posui, omnium ordinum sententiæ numerabantur, & ex maiore parte uel absoluebatur, uel condemnabatur reus. ordinum ipsorum ratio non habebatur. poterat enim usu uenire, ut à duobus ordinibus condemnatus, ex uniuerso tamen sententiarum numero absolueretur.

EGO eodem die] miram diligentiam, mirum amorem erga fratrem. absoluto Druso, quem ipse defenderat, reuersus domum hæc scripsit, rediturus post meridiem in forum ad agendam Vatinii causam. dictio tamen, Ego, non à Cicerone defensum Drusum, sed ab alio patrono, uidetur indicare. ac fieri potest, ut bis accusatus fuerit Drusus, & eum Cicero de uno crimine, de altero, de præuарicatione scilicet, alter defenderit. locus certe ad Atticum ille, 63. Deinde me expedito ad Drusum, inde ad Scaurum; actas à Cicerone tum Drusi, tum Scauri causas demonstrat.

POST MERIDIEM] bis igitur in die iudicia, ante meridiem, & post. de ijs, qui ante meridiem, non puto opus esse, ut probetur exemplis. patet ipsa per se res. post meridiem, uocari possit in dubium: sed illud in Verrem dubitandi causam aufert. Nonæ sunt hodie Sextiles: hora nona conuenire cœpistis. et illud in epist. Coelii. Causas agit, sed raro post meridiem.

VATINIUM] defendit eum, cum accusasset antea, Cicero Cæsaris causa: cuius amicitiam quanti æstimet, hæc ad fratrem epistolæ declarant. nam Vatinius Cæsare consule tribunatum pl. gesserat, legesq; pro Cæsaris potentia

ria multas, inuito senatu, collegis etiam suis de coelo seruantibus, pertulerat. itaque magnis sibi Cæsarem beneficiis obstrinxerat. nec Cæsari ei, nec Cæsari Cicero, cuius in exercitu legatus erat Quintus, poterat opem suam denegare. Est etiam illud in epistola ad Marium, ad hanc quasi leuitatem in hominibus iisdem & accusandis & defendendis excusandam: Cogor non nunquam homines non optime de me meritos, rogatu eorum, qui bene meriti sunt, defendere. Huius defensionis meminit Pedianus in commentarii proœmio, pro Scauro, & ipse Varinius in epistola. FACILIS] non deest quod pro illo dicam. Fore significat ut defensionem facile sequatur absolutio. REIECTA] non tamen futura. usque enim eo producta res est, ut consules, non habitis comitiis, magistratu abierint. SCAURI] de repetundis accusati. Asconius. STATIM] falso putat. non enim statim, sed aliquot post diebus acta Scauri causa est, III. nonas Sept. ut Pedianus docet. hanc autē epistolam ante Septembrem esse datam, inde coniiicio, quod proxime dixit: Comitia in mensem Septembrem reiecta sunt. EXERCEBITVR] apud M. Catonem prætorem. is enim de repetundis quæsiuit. Asconius, & hic 329: NON deerimus] ita non defuit, ut Scaurus, eo defendente, sit absolutus. σωδαιπυς σοφοκλέης] uidetur Quintus in parte epistolæ narrasse, quid sibi contigerit in quodam conuiuio, perquam simili cœnæ in Sophoclis fabula descriptæ. nam si, conuersam in latinum à Quinto Sophoclis fabulam, quæ σώδαιπυς inscriberetur, significaret; nunquam, opinor, fratris ingenium

tam rustice notasset, ut diceret, quod subiungit,
 Nullo modo probavi. ACTVM] in eo conui-
 uio tu quidem egisti, quod eam fabellam repræsen-
 taret: ego tamen nullo modo probavi. DE
 Britannia] de aduentu uestro in Britanniam.
 RELIQUA] de bello, quod in ea geretis.
 EXPECTATIONE] de successu belli nihil ti-
 meo: futurum auguror, quod opto; eaq; me soli-
 citat expectatio. ADIVVABO] in Britannica
 historia componenda. QVOS rogas,] roga-
 bat Quintus fratrem, ut uersus, quibus ipse ad o-
 pus Britannicum pro suis uteretur, scriberet: id in-
 fra satis patet 322: ex illis uerbis: Tibi, quod ro-
 gas, quoniam ipsi fontes iam sitiunt, si quid habeo
 spatii, scribam. et 327. ex illis: De uersibus, quos ti-
 bi à me scribi uis. γαῶν' εἰς Ἀκταίως] cum ipse uer-
 sus optime facias. Infra dixit, eadē sententia: Quo-
 niam ipsi fontes iam sitiunt. prouerbiū ijs de re-
 bus usurpatū, quas ad eos, qui abundant, mittimus.
 noctua enim suos nummos Athenienses signabant.
 PRIMVM librum] forte intelligit tres libros;
 quos à se de suis temporibus conscriptos, in episto-
 la memorat ad P. Lentulum: aut tres de consulatu;
 de quibus ad Articum 24: aut poema illud, de quo
 ad eundem 56: ἡ ἀθυρότερη] minus accurata,
 scripta indiligentius, uideri sibi aiebat. AVR
 res, aut χαρακτήρ] aut argumentum, aut meum scri-
 bendi genus, quod uno uerbo se non posse satis ex-
 primere significat, quia, χαρακτήρ, dicit.
 QVO ð uereare:] si uerum dixeris. ego enim ni-
 hilo me, quàm antea, minoris æstimabo.
 φιλαλήτης] cum studio ueritatis, uere, & ex animo.

PAVLI

PAVLI MANVTII

commentarius in librum

III. Ciceronis

epistolarum ad Quintum fratrem.

EPISTOLA I.

120:

L. Domitio Ahenobarbo, cos.
Ap. Claudio Pulchro,

MOENITATE fluminis] de Fibre-
no flumine intelligit: quo nihil amce-
nius, nihil frigidius: ut in libro II. de
legibus 170. REFECI] re-
creavi, collegi, caloribus debilitatum,
atque afflictum. LVDORVM] Romanorum:
qui pridie nonas Sept. commissi, per nouem conti-
nuos dies in Palatio, ante matris magnæ templum
ab ædilibus cur. fiebant: rursusq; biduo intermissi,
per quinque dies in circo. hoc & calendarium ue-
tus Romanum, & alia ueterum monimenta de-
clarant. TRIBVLIVS commendatis] ut
eis meo nomine ad spectandos ludos locum daret.
moris enim erat, ut amicis & tribulibus & in circo
& in foro locus ad spectandum daretur. ad Atticum
et pro Murena. Tribules autem intellige non

Q 3

eos

Commentarius in lib. III.

eos tantum, qui Romæ domicilium haberent, ue-
rum & municipes, & si qui præterea ciues in Italia
habitarent: quos interdum ad urbem uenisse ludo-
rum spectandorum causa, simile ueri est. **A R-**

C A N O] Quinti prædio: de quo 326. & 331.

M E S S I D I V M cum Philoxeno] redemptores
erant aquæ deducendæ. quod in hac ipsa epistola,
infra, uidetur posse coniici. **H E R V M**] uilli-

cum in Arcano, ut Nicephorum in Laterio, quem
infra nominat. **M A N L I A N O**] fundo, in quo

uillam Diphilus architectus ædificabat Quinto.
Nec dubito, quin & Manlianum, & Fufidianum,
& Bouilianum prædia fuerint in Arcano, non ab
Arcano seiuncta. nam in epistola huius libri III.
cum argumentum huius epistolæ breuiter attingit,
Arcanum, & Laterium duntaxat nominat, omisiss
Manliano, Fufidiano, Bouiliano, quasi Arcano
comprehensis.

D I P H I L O] se ipso: erat
enim natura tardus. Diphilus, inquit, se ipsum tar-
ditate superauit. **A V I A R I V M**] locum in uil-

la, ubi aues alerentur, aliæ oblectationis, aliæ cibi
causa.

P A V I M E N T A porticus] pul-
cherrimo strata pauimento. erant autem apud ue-
teres & ex marmore magnifica in primis pauimen-
ta, & ex emblemate uermiculato, hoc est ex opere
refellato: cuiusmodi non nulla hodieq; usuntur in
templis, aspectu perquam iucunda. **T O T A**

patet] quod antea, dum ædificaretur, instrumen-
tis fabrilibus impedita, tota non pateret.

C O L V M N A E] circa porticum: quæ rudes & im-
politæ dum erant, speciem aut dignitatem habere
nullam poterant. **T O T V M** in eo est] tanti

est,

est, ut in eo sint omnia. sic locutus est ad Att. lib.
v. 80. CONTINUUM] ne incrustatio rimas
agat, ne uitium faciat. EIVS MODI mem-
bra] quæ atriolum nisi habeat quasi membra cor-
pori adiuncta, non belle positum uidebitur.
VEL honestate testudinis] ego mehercule huic
loco, tanquam ulceri corrupto, manus admo-
uere uix audeo: indicabo tamen, quæ potnerit sententia
Ciceronis esse: quo diligentius attendatur, si quid,
quod ad eam uideatur accedere, in antiquis libris
aliquando reperietur. una enim me literula, in ma-
gna perturbatione erratam, sæpe ad correctionem,
quasi uia demonstrata, perduxit. hoc igitur fortas-
se Cicero sensit. Nunc hoc uel, in æstate, testudi-
nis, uel, hyeme, æstiuum locum obtinebit. ut
hoc dicat. Verum (nam sæpe, Nunc, pro uerum,
Cicero usurpat: quod item Græci faciunt) hoc,
id est, quo modo porticus nunc est, in æstate loco
testudinis erit; hyeme uero, quod habent æstiu-
a loca, id obtinebit. optamus autem in æstate algo-
rem, hyeme teporem. et algorem quærentes, for-
nicatis cameris, quæ uocantur testudines, libenter
utimur: quod æstate fit. teporem uero quia non
habent nisi, quæ sol aduersus diu spectat, loca, ea
nos per hyemem tenent. porticus igitur, ut est nunc,
id habebit commodi, quod in æstate testudines,
hyeme æstiu-locum. ASSA] uidentur hic as-
pro hypocaustro, qui locus in balneariis ad sudan-
dum fuit, usurpari. APODYTERII] ubi ue-
stes inituri balnea deponebant. ἄπο τῆς ἀπολύειν.
SUB TECTVM cubiculi] Antiqui libri, quos ui-
derim, Subiectum cubiculi. placeret, Subiectum
cubiculis.

cubiculis. inferior enim eorum cubiculorum, quæ
 erant in uilla Quincti, contignatio uapore peteba-
 tur: quod incendii causam præbere potuit. **HIBERNVM**] ædificatur in amplis ædibus quæ-
 dam ad æstiuæ anni tempora, quædam ad hiberna.
PROBAVI] sicuti tu fieri mandaras. **PER-
 PENDICULO**, & linea] perpendiculo, ut re-
 ctas, linea, ut è regione collocet. è regione autem
 columnæ sunt, cum altera alteri ex aduerso respon-
 det. **CAESIUS**] uillicus Quincti, aut cer-
 te procurator. **PROXIMIS** nunciis] quem
 tibi à me emptum, proximis nunciis significaue-
 ram. **H-S cccccc**] tria millia (ut
 ad nostratis pecuniæ rationem numeremus) aureo-
 rum scutatorum: ut in singulis scutatis asses sint
 cxxxii, & unus triens; uel (si Romanam mone-
 tam spectemus) decem Iulii denarii, Iulio tr. pon-
 tifice percussi. **QVOD** melius intelligo] nam
 de irrigatione, qui huius generis non intelligens
 magnopere sim, haud ita affirmarim. **SAL-
 IENTIBVS**] aquis, quæ sua sponte saliant:
 quam permultis locis aquam profluentem, & eam
 uberem, proxime appellauit; in ultima uero huius
 libri epistola Nilum, ut puto, à similitudine flumi-
 nis hinc inde in mare profluentis, nominauit. di-
 stinguuntur autem salientes ab iis, quæ oriendo ca-
 dunt, non saliant: ut planis in locis saliant, de præ-
 cipitibus cadant. **ADDITIONIS**] ad suaui-
 tatem uillæ accedet ea, quam piscina, salientes, pa-
 læstra, silua conferent. **VERIDICATA**]
 nouum, & forte, in iis quidem, qui extant, uete-
 rum libris, singulare uerbum. quasi, uirente qua
 ratione

ratione & albico, nigrico usurpantur. **Bouilianvm]** non est à familia, ut Fufidianus, quem proxime nominauit, fundus, (nulla enim Romæ Bouilia familia) sed ab ignobili loco nomen ductum. Sunt quibus placeat, Bouilianum, à Bouillis, ubi Clodius est interfectus: quos refellit geographiæ ratio. Bouillæ enim inter Ariciam & Romam, fundus autem hic in Arpinati fuit. **AQUA dempta]** excepta in uenditione fundi: ut, alienato fundo, aqua tamen iuris tui sit: quam ad irrigandos finitimos fundos illorum dominis locare posses. **IURE constituto]** dicit hoc; si ius aquæ constituitur, hoc est, si ius aquæ Quinto seruetur, seruitutem fundo impositum iri illius aquæ, neque tamen fore, ut minoris, quam quanti cum aqua, uendi fundus possit. quam igitur aquam Messidius per tuos fundos deducendam redemit; (hoc enim proxime dicit) eam nolo te cum fundo Bouiliano alienare: sed, ius ei aquæ suadeo constituas, hoc est in tuo iure retineas: ut ex duobus mancipiis, fundo, & aqua, unum emptoris fiat, alterum esse tuum pergat; ius, inquam, fundi migret ad emptorem, ius aquæ penes te remaneat. **SERUITUTE** fundo illi imposita] quia fundus aquæ seruiet, cum ea cogetur uti. unde enim irrigetur, aliunde non erit. ita, si fundum uendes, qui eius futurus dominus est, is tibi aliquid pendet, si fundo suo consultum uolet. **MESSIDIVM]** redemptorem deducendæ aquæ: qui singulos in pedes aluei faciendi ternis nummis transegerat. supra de Messidio dixit, quod hanc sententiam confirmet: Vberiore aquam sese collecturos dicebant. **TERNIS nummis]** fertiliis.

Commentarius in lib. III.

ftertiis. duodecim igitur assibus, hoc est marculis
 in pedem. nam festerius est duodecim trientes,
 hoc est asses quatuor: & quatuor festerii denarius,
 hoc est asses xvi: & denarii septem in argenti un-
 cia, dragmæ autem octo: si Celso & Plinio credi-
 mus. tanti enim Romæ fuisse denarios à secundo
 Punico bello ad Plinii tempora, ipsius Plinii testi-
 monio cognoscitur. c c c c ∞] absurda men-
 sura. sunt enim passuum quadringenta millia. ita
 plus, quàm dimidium Italiæ longitudinis, occu-
 paret hæc aqua. malim igitur, ordine præpos-
 tero, ∞ c c c c: ut sint mille quadringenti passus,
 hoc est pedum septem millia. quæ summa ad d c
 x x x scutatos aureos nostratis pecuniæ perueniet.
 N v s q v a m melius] quàm in aqua deducenda.
 D I S C I P V L O S] quos fabricandi & architectan-
 di artem Chilo docebat. L A T E R I O] Quin-
 cti fundo in Arpinati. ad Att. 59. 154: A d F u-
 rinæ] templum. antiqua locutio, è græcis fontibus
 deriuata. Furinalia dies festus eius deæ, v i i i.
 cal. Sext. Varro, Festus, uetus calendarium.
 S A T R I C V M: oppidum in Latio. M V T A-
 B I T V R] iniicietur glarea, sublato puluere.
 A C C L I V I S] quam ego malim planam fuisse.
 D V C I] uiam. sic aquam ducere, supra. L O C V-
 S T A E] fundum. græca locutio. V E L V I N V S]
 Varro. nam de iisdem loquitur proxime nominatis.
 M V N I E R A T] uiam. et hoc significat. cum tu
 idius haberes, ut uiam ducere per Locustæ, perq;
 Varronis fundum posses; neque tamen, quæ tua
 fuit modestia, feceris: illi, ut quasi tibi gratiam re-
 ferrent, eam uia partem, quæ ante fundos eorum
 est,

est, munire debuerunt: quod Varro propemodum
 effecit: Locusta nondum attigit. **PROBA-**
VIT] satis officio suo facere mihi uisus est.
CONDUCTOREM] uillam habebat Quintus
 in Laterio, frugaliter extructam. ad eam cum ad-
 dere quandam ædificatiunculam decreuisset, uilli-
 cus conduxit opus illud H-S X M, hoc est aureis
 scutatis C C C. sed cum multo plura, quàm conue-
 nerat, adiungere Quintus uellet, ad pretium au-
 tem nihil; uillicus eam ædificatiunculam omisit.
QVÆ nunc est] admodum frugalis, & parca,
 ualde infra earum, quæ nunc sunt, insaniam.
TOPIARIUM] opus ex hedera. **BASIM]**
 inferiorem uillæ partem. basis enim quasi pes est
 ad sustentandum. **INTERCOLUMNIA]**
 spatium inter columnas. **PALLIATI]** mar-
 morea hominum simulacra, secundum columnas
 utrinque astantia. **TOPIARIAM** facere]
 qui topiariam faciunt, herbam, aut fruticem ad
 speciem aulæi, aut columnæ, aut fontis, alterius
 ue rei conformant. palliati igitur hi, inter colum-
 nas constituti, topiariam facere, aut hederam, qua
 intercolumnium uestitur, uendere uidentur.
ALSIVS] alsum & aliosum est subfrigidum, ab
 algeo. **MVSCOSIVS]** non quia muscum
 habeat, sed quod æque, ac muscus in humidis lo-
 cis, oblectet. **EXPOLITIONEM]** Iam
 pene prorsus ædificauerant utriusque domum re-
 demptores. expolitio restabat, perfectio scilicet
 ædium urbanarum. expolitur enim quod factum
 quidem est, nondum tamen plane perfectum. In-
 fra epistola 111. Expolitiones utriusque nostrum
 sunt

sunt in manibus. **PHILOTIMVS**, & Cincius] ille Marci, hic Quincti nomine. Philotimus enim Terentia libertus, Cincius Attici procurator; cuius Pomponia soror, Quincti uxor erat. **FACILE** factu] quia domus utriusque cohærebant, simulq; ædificabantur. patet supra, & infra. **CICERONE**] Quincti filio. **IGNOSCO**] quia non facis quod te decet, cum fratrem tui amantissimum tam sæpe rogas: quasi mea tibi uoluntas, aut amor in dubium ueniat. **IGNOSCAS**] si dixeris, non plus illum à te amari, quàm à me. **CLAMORES**] mirabilia. dictio de magnis rebus atque admirabilibus usurpata: ubi clamores excitantur. ad Atticum 9. **OCIOSVM**] refertur ad utriusque ocium. ociosum igitur, ut posset me per ocium audire: quod in urbe non potest, propter meam occupationem. **TANTA** mercede] qua? quam diuinare, cum epistola Quincti non extet, nemo potest. mercedem tamen non pecuniæ, non fundi, sed amoris puto fuisse. forte enim ita scripserat Quinctus: Si Ciceronem meum erudieris; ego te plus amabo. uide 326. **IN TVIS**] ad te scriptis à me. **IN CAESARIS**] ad Cæsarem scriptis ab Oppio. **OPPIVS**] Cæsaris in urbe procurator, is, qui scripsit librum **VITII**. de bello Gallico. **FOVEBIS**] custodies, conseruabis. **QVOD** mones] forte, ut eum coleret, atque obseruaret. erat enim hoc tempore summa inter Cæsarem & Pompeium, focerum uidelicet ac generum, necessitudo. postea, Iulia mortua, societas, quæ non admodum, ex inuidia Pompeii, hærebat, prorsus dissoluta

dissoluta. **D O L O R E**] quoddà me abis. **G A V D E O**] quodd istic uideo te libenter esse. **H I P P O D A M I S**] qui equos domant. de uno autem intelligit hippodamo: et si de pluribus cum contemptu & stomacho loquitur. uide 324. **E X P E C T E T**] si ad te uenerint: **Q U O D** isto admisceas] scripserat, puto, Quintus, operam se daturum, ut illi, quos arcessierat, atque etiam Trebatius, liberaliter ab ipso tractarentur. hoc, inquit Cicero, nihil opus est. ego enim illum non ad te, sed ad Cæsarem misi: qui mihi iam satisfecit; quoniam quidem eum, mea commendatione adductus, accepit humanissime. **S I T I P S I** minus,] quodd ei fortasse non admodum se familiariter præbeat, aut quodd eum ad negocia nondum adhibuerit. **P R A E S T A R E** nihil debeo.] quod amicitia, quæ mihi cum Trebatio est, postulabat, id feci, ut eum Cæsari studiosissime commendarem: reliqua præstare non debeo. **A B E O** uindico] nolo te Trebatii causa laborare. libero te ista cura. satis amicitiae factum est, cum illum Cæsari literis accurate scriptis commendaui. quæ extat epist. fam. lib. VII. **B A L B V M**] L. Cornelium Balbum, Cæsaris amicissimum, Gauditanum, urbe donatum: pro quo extat Ciceronis oratio. **I N O C U L I S** fero.] unice diligo. nota locutio. **T R E B O N I V M**] Caium. legatus erat hoc tempore in exercitu Cæsaris: anno proximo tribunus pl. rogationem tulerat, ut Cæsari Galliarum administratio in alterum quinquennium prorogaretur: præturam gessit C. Cæsare II. P. Seruilio Vatia cos. consulatum cum Q. Fabio Maximo

III. Commentarius in lib. III.

Maximò: postremo, [cum Cæsarem, quem ciuili bello secutus erat, cum aliis coniuratis occidisset, Smyrnæ à Dolabella primus eorum, qui Cæsari mortem attulerant, est interfectus. C V R T I O] de quò 318: SALVTEM nostram] quo tempore nostra salus agebatur; cum eiectus sum, cum restitutus. Q V O N I A M illi] Quoniam illis negare non possum; neget ipse mihi, quod eorum causa peto. ipsi, negari sibi à me, non facile patiuntur: ego, mihi à Cæsare, facile patiar. M O L E S T I sunt] in petendo. M E T V A M V S.] belli causa. G A V D E A M V S.] ob prædam tenuem. alibi: Argenti audio in illa insula scrupulum non esse. V E N I A M non dedit] cum tu peteres per amicitiam, ut ad P. Clodium rescriberet; (quia nolles Cæsarem nostra causa facere, ut respondendi officium omitteret) satisfacere tibi noluit. id enim significat, Tibi ueniam non dedit. itaq; locutus est in epistola ad Atticum 83. Dedi ueniam homini impudenter petenti: idest, concessi, satisfeci in eo, quod impudenter petebat. C A L V E N T I Marii] L. Pisonem, cuius maternus auus, ut apud Pedianum legimus, Caluentius est appellatus, uidetur intelligere. Caluentum cur potius, quam Caluentium, cur item Marium nominet, haud facile dixerim, nisi si inter Quinctum & Marcum iam conuenerat, ut eum fictis nominibus, Cæsaris maxime causa, qui Pisonis erat gener, appellarent. O R A T I O N E] quam in urbem reuersus in Ciceronem habuit; cuius è sententia senatus illum de prouincia reuocauerat. M E A M] de prouinciis consularibus,

laribus; hoc est de Pisone Gabinioq; reuocandis.
 LIBROS meos] de republica. epistola xiiii. libri ii. **HIS** diebus] uel, His diebus, quibus me à scribendo auocant iudicia: uel, quia opus ipsum esset eiusmodi, ut iis diebus confici non posset, ac spatii plus omnino postularet. **PRO** SCAURO, & pro Plancio] illa de repetundis, hæc de ambitu. utraque extat, sed pro Scauro mutilata. **INCIDI**] quia mihi non probaretur. Hoc poema non esse idem, atque illud, de quo in epistola xiiii. libri ii. ostendimus infra in epistola ultima huius libri. **FONTES** iam sitiunt] mirum est sitire fontes; unde aqua peti solet. itidem miror, uelle te, uersus tibi, optimo poetæ, à me componi. Supra idem alio modo significauit: *πλαῦκα*, inquit, *ἴς ἀθήνας*. epistola ultima libri ii. et epist. iii. et vi. huiusce libri. **BENE** comitatum] cum multis pecuniis. ioco enim usus erat Quinctus. **AMBITIONEM**] ut nullum studium prætermittam, dignitatis augendæ causa. **VIVEMVS?**] uita fruemur? sic alibi. **ERIGONAM**] tragœdiam: quam se scripsisse, & ad Oppium misisse, significauerat. amissam in itinere, ultima demonstrat huius libri epistola. Erigone soror Penelopes occisum à rusticis ebris patrem ita doluit, ut ipsa se suspenderit. miseratione deorum in cœleste signum conuersam, poetæ fabulantur. **PLAVS V**] à populo Miloni dato. **NOBIS**] cum illi ideo detur plausus, quia consulem Lentulum Spintherem, legem comitiis centuriatis de meo reditu ferentem, enixe admodum iuuuit. **DE AEDE** Telluris] de operibus,

operibus, puto, loquitur, & inscriptionibus illis,
de quibus epist. viii. lib. ii. **DE PORTICV Catuli**] non dubito, quin, quæ ad ædem
Telluris, eadem, aut similia fieri ad porticum Ca-
tuli Quintus uellet. quod ex iis coniugio uerbis,
ad Telluris quidem. quasi, Hoc amplius ad ædem
Telluris, quam ad Catuli porticum, quod ibi etiam
tuam statuam locaui. **ADMONES**] ut emam.
DOMVS] pecunia publica ædificata: quod ipse
in Pisonē, aliq; docent. pecuniæ uero summa H-S
uicies fuit, hoc est scutatorum LII. M. DCCCXLI,
paulo plus. ita porro magnifice, atque eleganter fa-
cta uidetur fuisse, ut neque uillas, neque hortos Ci-
cero desideraret. nam & in epistola ad Leptam,
Domus, inquit, est, quæ nulli uillarum mearum
cedat. **MULTORVM fastigiorum**] tectum
conclauia tegebat. id nolebat Quintus descende-
re pluribus angulis, & lateribus, (sic enim multa
fastigia habuisset) sed uno tantum fastigio uergere
in tectum inferioris porticus. quod factum Cice-
ro significat. **HONESTE**] decenter, spe-
ciose, minime turpiter. **VERGIT**] quia est
unius fastigii, ideo uergit molli cliuo. non uerge-
ret autem, inæquale si esset, lateribus lenem accli-
uitatem interrumpentibus. **IN TECTVM**] duo igitur tecta, quod supra conclauia, & quod su-
pra porticum. **CETERA** eius] eruditionem
significat. **SUSCIPIO**] ita promitto, ut
uelim me, nisi is erit, quem tu esse uis, quasi præ-
dem appelles. **GABINIVM**] è Syria reuer-
sum. **TRES**] una de maiestate, L. Lentulus;
duæ de repetundis, Ti. Nero, & C. Memmius.
accessit

accessit postea, item de repetundis, quarta factio, C. & L. Antonii; ut in epistola, quæ sequitur: etiam quinta, de ambitu, P. Sylla; ut infra, & ad Atticum 65: est autem absolutus Gabinus de maiestate, damnatus de repetundis. infra, & ad Atticum 65. & Dio lib. xxxix.

AD HVC] quasi aliæ præterea possint existere, sicuti, ut dixi, extiterunt quarta, & quinta.

POSTV-
LANT] nondum postulauerant, sed postulaturi uidebantur. unus enim L. Lentulus postulauerat: quod proxima uerba declarant.

LENTVLVS] quem, absoluto Gabinio, præuaricatum multi credere. ad Atticum 65.

FLAMINIS filius] ut distinguatur à L. Lentulo Crure. sic ad Atticum 38: IAM postulauit] propterea de maiestate prius, quàm de repetundis, Gabinus causam dixit. infra, & ad Atticum 65.

DE MA-
IESTATE] apud C. Alfium prætorem; quòd prouinciæ finibus excessisset, dum regem Ptole-
mæum in Aegyptum reducit.

TI. NERO] hic, opinor, is est, qui Tulliam Ciceronis filiam uxorem cupiuit, ut legimus ad Atticum 95: et Liuiam postea duxit, ex qua Tiberium imperatorem genuit. Velleius.

C. MEMMIVS] alius fuit C. Memmius, qui præturam gessit Pisone & Gabinio cos. & hoc anno cum consulibus de sequentis anni consulatu coit. ad Atticum 67.

CAPITONE] subscriptore. fuit autem Capito gentis Ateïæ, plebeus; Memmius, plebeius; Nero Claudæ, patricius; (nam & Claudii Marcelli fuere, plebei) Lentulus Cornelie, patricius. fue-
re & Cornelii plebei, non tamen Lentuli.

R CARO]

Commentarius in lib. III.

CATO] 'M. Cato prætor; qui de repetundis hoc anno quæsiuit. eo ægrotante, postulari Gabinius de repetundis non poterat. Sed cur tot annis prætor Cato post tribunatum pl. quem gessit Silano & Murena cos. ? quia, qui fuit ei legitimus annus petendæ præturæ, Pisone & Gabinio cos. eo anno in Cyprum Clodia rogatione ante comitiorum tempus emissus est: nec rediit, nisi biennio post, Marcellino & Philippo cos. quo anno habita comitia non sunt: & ex interregno consules facti Pompeius & Crassus: quibus comitia prætorum habentibus, cum prætorem Catonem populus faceret, Pompeius, in Vatinius propensior, auspicia mentitus, comitia dissoluit. ita in annum sequentem reiecta Catonis petitio est: quo anno, Domitio & Appio cos. ex interregno creatis, præturam obtinuit, & gessit.

POMPEIUS] quo contentente, Gabinius de maiestate est absolutus. ad Atticum 65. NEC proficiet] immo profecit: ut etiam Gabinium, quem paulo ante accusauerat, mox rogatu Pompeii, non sine aliqua leuitatis nota, Cicero defenderit. Dio, & epist. fam. 95:

COITIONE] de qua iam diximus. ad Att. 67.

MESSALLA] quem maxime Cicero diligebat. itaque, Noster, de eo dicit & infra: Enitemur, inquit, ut Messalla noster saluus sit. et in epistola ultima: Messallam nostrum, reliquosq; molestia liberatos, uehementer gaudeo. & ad Atticum 64. Messalla noster liberalis in populo ualde fuit.

EXCLUDERETVR] coire enim turpi pactio-
ne noluit. ergo uir bonus. iam enim dixit Cicero:
Eiusmodi pactiones in ea coitione factæ, ut nemo

bonus

bonus interesse debuerit.

SATISFACIO] efficio, ne quas in me amoris aut officii partes desideret: quod attinet ad illius petitionem consularis.

MEMMIUS] qui poterat duobus Cicero competitoribus satisfacere? quia neuter neutri oberat. Messalla enim patricius, Memmius plebeius. ita nihil obstabat, quin uterque simul consul creari posset.

DOMITIUS] Caluino, consulari candidato; qui consul fuit anno proximo cum Messalla.

IPSI] non modo reliquis tribus, sed ipsi Domitio, qui non ea, qua illi, mihi est amicitia coniunctus.

SCAURUM] ultimum nominavit de consularibus candidatis, quatuor enim omnes fuerunt, Messalla, Memmius, Domitius, Scaurus. defendit eum de repetundis accusatum, apud M. Catonem prætorem.

VALDE obligavi] est enim absolutus. ad Atticum 64: et Pedianus.

QUANDO comitia, & qui consules] dixi iam, comitia hoc anno habita non esse; consules uero, anno sequenti, Messallam & Calvinum ex interregno fuisse.

SEPT.] aut hoc tollerem, aut, OCT. reponerem. qui enim potest epistolam complicare XI. cal. Sept. cum meminerit iam in ipsa epistola de XI. cal. Oct. seq; dixerit Romam uenisse XIII. gl. Oct.?

SVAVISSIMIS] refertis humanitate, atque amore. ILLE casus] quem mihi Cæsar literis significat. at qui casus? de interitu Iuliæ filiæ, dicer aliquis: alius, de legatis, & legione cum cohortibus cæsa. ego neutrum. nam de filia, quæ Romæ obiit, satis ipse sine Cæsaris litteris norat. nec diceret, Ille, ut de re longinquâ:

R 2 neque,

Commentarius in lib. II.

neque, Casus; sed, Luctus: de legatis autem, & legione ratio temporum non patitur intelligi. cladem enim illam nondum Cæsar acceperat. hyeme sequenti id euenit. quod libro v. commentariorum ipsius exponitur. itaque & Cicero ipse in epistola huius libri ultima, quam scripsit in extremo anno, calamitatem eam significat, cum Cæsaris in summo dolore uirtutem & grauitatem commemorat. de filix uero obitu in epistolæ clausula significat, ubi Cæsaris luctum nominat: quæ in mortem proprie dictio conuenit. Casum igitur putato dici, naufragium multarum nauium in Oceano: de quo libro IIII. commentariorum de bello Gallico mentio fit. tres enim aduersi, maximeq; tristes Cæsaris euentus tribus in locis attinguntur, naufragium, interitus filix, cædes legatorum. CVM Publilio] locutum. qua de re, incertum est.

INTERIORE epistola] loca sunt in antiquorum scriptis, quæ cum legimus, quasi plana præterimus: deinde, quid ea sibi uelint, ubi quis interroget, hæremus, incerti quid respondeamus; ac tum denique nostram siue incertiam, siue negligentiam, non sine aliquo pudore, agnoscimus. hoc, interiore epistola, ecquis est, qui satis accurate perpendat? natura enim, ac ratione quoque ipsa comparatum est, ut ea, quæ narranda proponuntur, paulo minus diligenter, quam eadem, cum narrantur, attendamus. quoniam igitur hic proponitur, non narratur res; (narratur autem in eo, Me Pompeio legatum iri) ideo fit, ut neque oculus in legendo, neque animus in considerando, pro eo, quantum opus sit, infingat. oculus præteruoluat; quasi

quasi res, quæ studiose spectetur, parum digna sit: animum ad ea, quæ proponuntur, cognoscenda cupiditas ducit. ita, quæ duo uerba, (hæc dico, Intérieure epistola) uel diligenter considerata, minime tamen à multis, ut opinor, intelliguntur, ea me considerantur quidem. de quibus ego sic existimo: interiorem epistolam uocari, non eam epistolæ partem, quæ à principio & à fine pari distet intervallo, sed eam, quæ ab extremo propius absit, quàm à principio. id adeo cognoscetur, si, quod apud antiquos epistolæ claudendæ genus esset, ostendamus. non enim tunc, eo, quo nunc solemus, modo, complicabantur, sed in orbem inuoluebantur epistolæ, ita, ut, quæ ultima scripta in pagina pars erat, inuolueretur prima; quæ prima, ultima. itaque proprie uolumen una epistola & erat, & dicebatur. idq; Ciceronis testimonio comprobatur; qui ad Appium scripsit his uerbis: Uolumen à te plenum querelæ iniquissimæ reddiderunt. et infert: Eadem epistola petebas. morem eundem uideo teneri ab iis, qui scriptum pretio faciunt: quos uulgo notarios nominant, scribas antiqui appellabant. quod enim hædinis uitulinis uel scripserunt in pellibus, id ita contrahunt, & quibusdam quasi spiris ipsum in sese conuertunt, ut inuolucrum efficiant; ne uel sua sponte laxetur, circunducto eiusdem pellis quasi uinculo astringunt. eadem erat olim forma literarum. hoc amplius: ne à tabellariis aperiri possent impresso suo quisque signo cauebat. inde literarum fasciculus nomen sumpsit: quod, ut coniunctæ constrictæq; uirgæ fascis est, item literæ à tabellariis in unū, quasi

Commentarius in lib. III.

uirgæ in fascem, coniectæ, colligatæq; , quodam modo fascis exigui formam præferrent. proprie igitur uolumen de re in orbem collecta, ut de epistola, de fascia: improprie de re non orbiculata, ut de libro. tamen olim, apud præcos illos, de libris quoque proprie. scribebantur enim in libris, unde nomen sumpserunt, hoc est in codicibus arborum: iiq; , quo essent ferentibus commodiores, conuoluebantur. Quod autem Cicero dixit, Altera iam pagella procedit, in epistola ad D. Brutum, fam. 179. non de ipsa epistola, quam postea misit, sed de exemplo, quod in codicillis tunc exarabat, intellexit: in quibus unam iam pagellam totam, alteram non totam, sed magnam partem scribendo impleuerat. non enim, cum ita dixit, scripsisse eum in charta uerisimile est: cum illius epistolæ breuitas ea sit, quæ nec unius, quantumuis angustæ, paginæ locum, si de charta cogitemus, nedum unius & alterius, tenere potuerit. at in codicillorum pagellas, quæ contractæ admodum erant, optime conueniet. Quod si cui fieri posse uideatur, ut ipsos ad Brutum codicillos Cicero miserit: negabo. nam codicilli ad eos tantum, qui iisdem, aut certe minime longinquis in locis essent, mittebantur: quod exempla declarant, ut in proximo libro, & ep. fam. 56. ad Brutum uero, tam longe remotum, Celticam Galliam pro consule administrantem, codicillos dare, cuius ineptiæ fuisset? nam ne ad Papirium quidem, qui neque provinciæ præerat, ut Brutus, & multo, quàm ille, propius aberat, hominem sibi familiarissimum, codicillos tamen Cicero mittendos putauit, sed epistolam è codicillis descriptam.

fam.

fam. 142: Neque uero mirandum est, in literis, quas inuolui solitas dixi, paginas interdum nominari: quod ab orbiculata inuolucris forma satis alienum uideri potest. nihilo enim minus inuoluebantur, quæ pluribus paginis literæ, quam quæ una tantum pagina scriptæ fuerant. cumq; omnes eodem modo inuoluerentur; ideoq; si forma spectaretur, itidem omnes uolumina possent appellari: usitatius tamen erat, ut longioribus de literis, quæ plures haberent paginas, uoluminis uocabulum usurparetur. idq; satis patet ab exemplis.

POMPEIO] in Hispanias pro consule ituro. sic enim putabatur. uerum non iuit; easq; per tres legatos, Afranium, Petreium, Varronem, administravit. decreta est ei lege Trebonia, Crasso uero collegæ Syria, utrique in secundo consulatu. Plurarchus, alii. NON audiui] quo modo hoc? cum ipse ad Cæsarem aliquot mensibus ante de hac legatione scripserit. extat, quæ hoc significat, epistola lib. V I I. fam. in qua Trebatium commendat. loquitur igitur de recenti rumore: de quo se negat audisse. falsum tamen non fuisse, ex eo discitur, quod ad Atticum in extrema epistola lib. I I I. scriptum est. Sed heus tu, inquit, scripseram ne tibi, me esse legatum Pompeio, & extra urbem quidem fore ex idibus Ian.? SCRIPSI QVE ad Cæsarem, Vibullium Cæsaris mandata] erit, cui non placeat iteratum Cæsaris nomen. sed si, cum, Cæsaris, legimus, animo spectabimus, non Cæsarem, ad quem Cicero se scripsisse narrat, sed Quintum, qui hæc leget; feremus. DE MEA mansione] quam Cæsar cupiebat; ut eius ope, atque au-

R 4 floritate,

Commentarius in lib. III.

toritate, quibus in rebus opus esset, uti posset. Supra, quod hoc declararet, illud est: Quod mihi ocium, Romæ præsertim, ut iste me rogat, manenti? 318:

N E C A D Oppium.] qui cum Cæsaris in urbe omnia negocia procuraret, ad eum quoque Cæsaris mandata perferre Vibullius debuit, ut is ageret cum Pompeio, ne me, si Cæsaris causa uellet, ab urbe remoueret. Q u o c o n s i l i o ?]

fecit hoc Vibullius? non enim hoc ad Cæsarem placet referri: ne uideatur in eo consilium requirere.

Q U A N Q U A M Oppium ego tenui] quanquam non hoc ideo dico, quia uoluerim Oppium Vibullii uerbis, cognita Cæsaris uoluntate, adduci, ut ageret cum Pompeio de mea mansione. quin ego illum, sua sponte satis incitatum, tenui. rectius enim duxi, Vibullium primo, cui Cæsar præsens præsentī mandauerat, deinde Oppium, cui scripserat, agere cum Pompeio.

B I B U L I] quid Bibulo cum Cæsare? parum ne notæ sunt quæ inter eos omnium acerbissimæ fuerunt inimicitia? ego, & minima mutatione, & sententia postulante, libenter, pro Bibuli, reposuerim, Vibullii. nam & ad Att. 119. pro Vibullii, & Vibullius, libri sunt ueteres, qui, male omnino, tamen habeant, Bibuli, & Bibulus. tota res pendatur: male omnino sensisse non uidebimur.

P R I O R E S partes] ut is prior ageret cum Pompeio.

N V L L A S *δευτέρας προτιδας*] Cum sæpe literis Marcus Quinto significasset, uelle se, quantum in ipso esset, Cæsaris amicitiam tueri, eiusq; absentis dignitati quammaxime studere, neque in unius Pompeii beneuolentia omnia ponere;

(id

(id indicant illa uerba lib. 11. in epistola, Risi: De Pompeio, assentior Cæsari, uel tu potius mihi. nam, ut scis, iampridem istum canto Cæsarem: mihi crede, in sinu est, neque discingor: et illa, in epistola, Ad IIII. non. eodem in libro infra: Quoniam in hoc homine colendo tam indormiui diu, cursu corrigam tarditatem) Quinctus, qui iam audisset, fratrem Pompeio legatum iri, suspicatus est consilium ab eo mutatum, quippe qui, si cum Pompeio legatus iret in Hispaniam, de Cæsaris rebus, quas Romæ curari oporteret, minimum laborare uideretur. cupiebat enim Cæsar Marcum sua causa Romæ manere. quod ex eo satis patet, in epistola proxime nominata: Quod mihi tempus, Romæ presertim, ut iste me rogat, manenti, uacuum ostenditur? ideo Quinctus, ea, qua dixi, suspicione commotus, his fere uerbis scripserat: Fortasse tibi *δευτέραι φροντίδες σοφώτεραι* uidentur: hoc est, fortasse consilium de Cæsare mutasti, qui cogites in Hispaniam: fortasse posterius aliquid cogitasti; idq; magis probas, quam quod antea constitueras. cui respondens Marcus, Ego uero, inquit, meas priores cogitationes, mea de Cæsare colendo consilia nihil muto; posteriores in Cæsaris rebus curas & cogitationes habere nullas possum. attigerat enim, & fortasse integrum recitauerat Quinctus senarium illum Euripidis in Hippolyto:

ἢ Αἱ δευτέραι πῶς φροντίδες σοφώτεραι:

ut qui Euripidis lectione mirum in modum teneretur. quod ipsius epistola ad Tironem fam. lib. xvi. 259. testatur: in qua sunt hæc: Euripidi quantum credas, nescio: ego certe singulos eius uersus singula

Commentarius in lib. III.

gula testimonia puto. Quod autem, Ego uero, dicit; uis quædam animi significatur, moleste ferentis quod à Quinto scriptum erat de secundis curis. quo loco quasi punctus exiliit, & , ut de re molesta, Ego uero, inquit, &c. atque hic, ut alibi sæpe in exponendo Cicerone, Erasmi, eruditi hominis, ingenium requiro: qui, cum in suis adagiis hunc locum interpretatur, prorsus aberrat à sententia. hoc ego ita iudico: si quis tamen contra, cedam meliora ostendenti.

PENE PAR] secundum te, & liberos nostros, nihil mihi est Cæsare carius. pene etiam æque, ac tu, liberiq; nostri, mihi carus est.

I AM] quia sibi nos sua iam liberalitate obstrinxit.

DE-
BEO] alios enim amamus, nec debemus, uoluntate quadam, & animi tanquam impetu compulsi: alios, quia nos id, quod facimus, recte & cum ratione facere iudicamus. Cæsarem, inquit, eodem pene, quo te, & liberos nostros, loco habeo, quia debeo, summis illius in nos officiis, summa humanitate adductus: ueruntamen, ut hæc non essent, quæ sunt maxima, amore coactus idem facerem. ita prudenter admodum hanc partem attingit Cicero. nam in amando Cæsare neque iudicium à uoluntate seiungit; ne uideatur id facere, quia debeat, potius, quam quia uelit: neque uoluntatem à iudicio; ne significet id se uelle, quod fortasse non debeat. ergo & facit iure, & libenter facit. quæ duo simul in amore optanda sunt maxime. sed o, si quis omnes Ciceronis sententias, quæ curiosis oculis non patent, aut hac, aut etiam multo maiore diligentia (quantulum enim id est, quod ego quidem præstare

præstare possum?) aperiret : quàm multa manarent
ad inuentionem præclara . ex una mehercule re , tri-
bus aut quatuor uerbis à Cicerone explicata , sæpe
intellexi , cum ad cogitandum me dedi , res prope-
modum innumerabiles eiusdem generis , eiusdem
elici sententiæ posse . Verum hæc non ita nostri
propositi tractatio est . terminis enim quasi quibus-
dam interpretis officium definitur : quibus egredi
nullo modo licet . quòd si contigisset , id quod e-
quidem maxime uellem , ut obsequi patriæ meæ ro-
ganti , eiq; meam industriam , sæpe iam , primum
Egnatio ætate confecto , deinde Bonamico mortuo ,
denegatam , de loco superiore probare possem : à
quo me munere , magno sane cum animi mei dolo-
re , uoletudinis infirmitas exclusit : locus ille fuisse
ad aperiendos ueteris eloquentiæ fontes uehemen-
ter aptus . quæ est una nobilibus in gymnasijs do-
cendi ratio præstantissima : ad quam se suaq; studia
honesto loco nati non adolescentes modo , uerum
etiam uiri libenter adiungunt . enimuero latent in
Cicerone quidem nostro pene innumerabiles , in
Græcis , Demosthene , & Isocrate , bene multæ uir-
tutes eiusmodi ; quæ si ad artem ita redigantur , ut
eas non oculis intueri modo , uerum etiam mente
& cogitatione liceat complecti ; facile uideo futu-
rum , ut eleganter & cum laude scribere cupienti-
bus egregiam facultatem , ualdeq; splendidam ac
lautam orationis Latinæ supellestilem biennii pa-
riat exercitatio . hoc nimirum est , quod ego ab eo
doctore , qui artem profiteatur , aut unum tradi ,
aut præcipuum certe uelim . nam , inani uel earum
historiarum , quæ à libris peti facile possunt , reci-
tatione ,

311 Commentarius in lib. III.

ratione, uel figurarum, quas Demosthenes, aut Cicerone ne somniando quidem unquam uidit, commoratione, tempus contere; hominis est aut eius, qui suæ potius ambitioni, quàm aliorum utilitati, consultum uelit; aut eius, qui eam uiam, quæ ad ueram solidamq; gloriam ducit, penitus ignoret.

A B Aristophaneo modo] sincerum illud puto, Ab Aristophane: corruptum, O modo. emendatio quidem à me nulla. quòd si particula, Ab, tollatur; de qua tollenda quid statuam, non habeo, cum ea non nullis à ueteribus libris absit, Bessarionis tamen in libro sit: minima distinctione sententia patefiet; nec iam suspicio mendii residet ulla. distinguetur autem sic: Quam paulo ante acceperat, Aristophaneo modo: ut, Aristophaneo modo epistola dicatur, quæ Aristophanis ad similitudinem accedat: puta, quia comicum quiddam in sententiis, ex Aristophanis genere, præferat.

E T suauem, & grauem] quales patris ad filium puerum esse literas decet: suauis, ob ætatem filii; cuius habenda ratio est: graues, ut pater patrio quodam tum naturali tum legitimo iure seueritatem retineat.

A F F I X V M, tanquam magistro.] hærebant enim magistris pueri, donec prætexta utebantur. prætexta deposita, & uirili toga sumpta, adibant fere ad iurisperitos, ut ius civile, causis agendis maxime necessarium, cognoscerent.

A N N A L I] Villæ gentis, plebeie, natum cognomen ab eo, qui legem de petendis magistratibus annalem in tribunatu pl. tulit. Liuius libro, opinor, x l.

E T tamen] cum, de illo diligenter curare, satis esset; ea tamen cura non contentus,

contentus, etiam consilium addidisti. **SERVITI-
LIVS]** Isauricum dici, manifestum est. **SIG-
NIFICABAT]** ergo non erat Romæ. nam, si
gnificare, absentis est. **NON** possum scribe-
re] quia mirandum non est, sordidi hominem arti-
ficii humanitatem ignorare. de hoc supra, 322.

SALVIO] is ad Quintum profectus est vi. id.
Oct. 325. **LABEONI]** Segulæ gentis, plebe-
iæ.

RESERVABAM.] ut iis darem eas lite-
ras, quas in alienas manus incidere minime uelim.
NE NUM quidem, quid uellem,] cum iret ad te,
qui mihi frater es, debuit (alia mitto) hoc saltem,
num quid uellem, rogare. **T. PINARIUS]**

Lucii fortasse frater, quem C. Cæsar, nepotem so-
roris suæ, heredem cum Q. Pedio, & C. Octavio-
reliquit. de quo Suetonius his uerbis: Nouissimo
testamento tres instituit heredes, sororum nepo-
tes, C. Octavius ex dodrante, & L. Pinarius, &
Q. Pedius ex quadrante, reliquos in ima cera.

FRATER eius] Lucius fortasse; quem dixi unum
fuisse de Cæsaris coheredibus. **ADOLE-
SCENTEM.]**

adolescentes interdum appellaban-
tur annos etiam plures, quàm triginta, nati. itaque
in epistola ad M. Cælium, Hominem, inquit, ado-
lescentem non tam allicere uolui, quàm alienare
nolui. cum loquatur de C. Cælio: qui iam quæ-
stor fuerat; & quæstura non ante annum xxxl. le-
ge annali gerebatur. etiam in oratore modo adole-
scentem, modo uirum appellat Isocratem. et si, ui-
rum, dignitatis causa dictum in eo loco, item ut
alibi, possit aliquis existimare. nunc adolescentis
nomen de ætate solum usurpatur ea, quæ anno in-
cipit xiii. definit xx.

ALIAM in senten-
tiam]

Commentarius in lib. III.

tiam] cum significes, minime te de suburbano emendo cogitare. DE SE] si loqueretur ex

Anitii persona, hoc modo; Miratur Anitius, nihil te recordari de se: uisatum esset. nunc, ex persona sua cum dicat; Soleo admirari, nihil te recordari de se: quàm proprie, se, pro eo, positum sit, grammatici uiderint. eiusmodi notauimus exemplum in oratione pro comœdo: Societatis, inquit, non suas, lites redemit, cum fundum à Flauio Roscius accepit. quid ita satis non dedit, amplius à se neminem petiturum? non enim dixit, A se, pro, à se ipso, sed pro, ab ipso Flauio; à quo fundum acceperat. EPICHRAMI] Siculi, poetæ comici: quem Plautus imitandum sibi proposuisse putabatur: unde Horatii uersus:

Plautus ad exemplum Siculi properare Epicharmi.] cognosce, quo modo alio usus est. Prius, quàm credas, aiebat Epicharmus, cognosce quemadmodum is, cui crediturus es, alio sit usus: ut, si se erga alium recte & optima fide gesserit, ei te tuto committas; sin minus, exemplo doctus caueas. apparet Anitium non bona fide fuisse: itaque non facere Quintum satis prudenter, qui eius opera in emendo suburbano cogitaret uti.

SERMO NEM eius.] subaudi, narraſti, cum essemus una in Tusculano eius. QUEMADMODVM con-

niicio,] Imperfecta sententia: sed, opinor, hoc significat: Quemadmodum coniicio, quasi minime illum noris, ita res illi tuas committis. incipit autem, fraterno amore adductus, hoc dicere: mox, ne fratrem uideatur nimis multis uerbis ut imprudentem monere, extremam sententiæ partem

tem

tem omittit. Quid uelis] cogites ne de emendo, ut Anitius dicit, an secus, ut in tuis ad me literis significas. Ne quid ille turbet,] ne quid misceat; ne sincera fide non agat; ne te implicet in eo negotio, sic, ut expedire te nisi cum damno non queas.

Quid præterea? Quid etiam.] genus in epistolis, præsertim iis, quæ ad familiares mittuntur, in extremo usitatum. uarias enim res cum scripsimus, nec iam memoria quidquam suppeditat; quasi nos hæc per literas collocutio delectet, ipsi nos interrogamus, num quid præterea scribendum supersit? deinde, alterum, Quid, est illud quidem ipsum quoque cum interrogatione positum: sed responsio tamen ad priorem interrogationem quædam uidetur. nam cum rogauit, quid præterea est quod scribam? responderet, quid scribam? quasi dicat: nunc quidem nihil uideo, quod præterea possim scribere. mox, inuenta te, subiungit: Etiam. etiam, inquit, præter superiora aliquid est. Tale illud ad Atticum 8. Noui tibi quidnam scribam? quid? etiam. et 26: Aliud quid? etiam. et 34: Quid aliud? quid? hoc, opinor.

Ad 1111. cal. Oct.] fuerat igitur ad urbem per septem dies. accessit enim x11. cal. Oct. quod supra scriptum est in hac ipsa epistola 323.

Noctv] quia conspici puderet. redibat enim, senatusconsulto de provincia reuocatus: & eum tres factiones, una de maiestate, dux de repetundis postulabant. turpissimus igitur Gabinus, qui noctu introiret; cum ceteri imperatores & interdiu omnes, & plerique triumphantes.

Horæ octaua,] quæ, quo modo nunc horis diem distinguimus,

Commentarius in lib. III.

stinguimus, uigesima fere nobis esset. diem enim semper ueteres in horas duodecim tribuebāt: quæ, pro dierum inæqualitate, modo breuiiores erant, modo longiores.

EDICTO] edictorum duo genera, unum, quod, inito magistratu, publice proponebat prætor urbanus, ex quo toto anno ius diceret; alterum, quod ad singulas causas pro re nata accommodaretur: quale est Alfi prætoris, quo Gabinium maiestatis reum adesse ad decimum diem iubet. hoc posterius commune est prætori urbano cum reliquis prætoribus, qui de criminibus quærebant: illud prætoris urbani proprium.

sed hæc libro de iudiciis reseruemus: qui doctrinam, ut speramus, non omnino iurisperitis inutilem complectetur.

ALFII] prætoris, de maiestate quærentis. in epistola, quæ sequitur proxima, Quæstor, inquit, grauis, & firmus Alfius.

ADESSE] in iudicio, decimo, ut opinor, post nominis delationem die. nam Pedianus in commentario Cornelianæ, cum de Cornelio, qui & ipse de maiestate accusatus erat, loquitur, his utitur uerbis: Cum L. Cassius prætor decimo die, ut mos est, adesse iussisset. et apud hunc, supra, lib. II. epistola, Risi: Decimus erat Cælio dies. atque hic decimus Gabinio dies, non dubito, quin fuerit, III. cal. Oct. post eum, quo in urbem introiuit, proximus: quo ipso die Cicero hanc epistolæ partem scripsit. cadit igitur, diebus decem numeratis, nominis delatio in XII. cal. Oct. hoc est in eum ipsum diem, quo ad urbem accessit: ut ei, post aduentum, nihil omnino spatii dederit Lentulus accusator.

AFFLICTVS est.] cum iret

iret ad iudicium. PROXIMVS] turpitudine:
cum utrunque senatus de prouincia reuocasset, utri
que ciuitas, memoria maxime Ciceronis eieci, ef-
fet infensa. *ἐμβόλιον*] partem quandam ab ar-

gumento proposito seiunctam, interpositionem.
MEORVM librorum] an de republica, quos in
manibus habebat, quosq; & supra suos, in hac ip-
sa epistola, nominauit: uix opinor: non enim illos
in libros, quorum esset *καθηκόν* omnium grauif-
sima, inducerentur huiusmodi fabulæ. de poemate
malim intelligere, non eo, quod ab ipso quæsierat
Quinctus, (quibus enim libris Quinctus pro suis
usurus esset, de iis non, opinor, dixisset Marcus,
Meorum librorum) sed eo, cuius primum iam li-
brum à Cæsare lectum, & magnopere probatum,
dixit in epistola libri 11. ultima, in extremo.

REDITVS] ex prouincia. redierat autem Piso
anno proximo, Pompeio & Crasso cos.

ALTER exercitum perdidisset, alter uendidisset]
perdidit Piso, uendidit Gabinius: ille, cum com-
misit, ut caderetur: hic, cum Ptolemæum pretio
conductus restituit. in oratione de prouinciis con-
sularibus, in Pisonem, in historia.

SATIS commodas] satis prospera significantes de Britan-
nico bello, satis ex nostra uoluntate. AD ma-
re] re relicto in interiore Britannia. GRA-
TVLANDI] quod rem satis feliciter in Britannia
gessisset. LVCTVM] ob interitum filix: qui
proprie luctus est.

Commentarius in lib. III.

EPISTOLA II.

325.

Iisdem consulibus.

D POPVLVM] quæro, nec tamen inuenio, quo de crimine Gabinij populus iudicauerit. nam de maiestate, deq; repetundis non populus, sed prætores cum consilio quærebant. nec ultimum præterea Gabinio facinus obiectum reperio. fieri tamen potest, ut Memmius, cum tribunus pl. esset, pro potestate populum coegerit, ut de Gabinio suffragium ferret, uel de maiestate, uel de repetundis: sed, de repetundis, potius crediderim: quo crimine item ad prætorem constitui accusator, Ti. Nerone pari studio contendente, cupiebat. quod & supra in proxima epistola, & hic proxime planum fit. quem porro in iudicio populi Gabinii exitum habuerit, quo facilius intelligatur, ipsa Valerii Maximi, quæ sunt in octauo libro, uerba subscribemus. A. Gabinii, in maximo infamiae suæ ardore, suffragiis populi, Memmio accusatore, subiectus, abruptæ esse spei uidebatur: quoniam & accusatio partes suas plene exhibebat; & defensionis præsidia inualida fide nitebantur; & qui iudicabant, ira percipi pœnam hominis cupide expetebant. igitur lictor & carcer ante oculos obuersabantur: cum interim omnia ista, propitiæ fortunæ interuentu, depulsa sunt. filius namque Gabinii Sisenha, conseruationis impulsu, ad pedes se Memmii supplex

supplex prostravit , inde aliquod fomentum procellæ petens , unde totus impetus tempestatis eruperat . quem truci uultu à se uictor insolens repulsum , excusso è manu annulo , humi iacere aliquandiu passus est . quod spectaculum fecit , ut Lælius tribunus pl. approbantibus cunctis Gabinium dimitti iuberet .

LVCULENTE calefecerat] non frigide accusauerat , sed ita uehementer , ut Gabinus calesceret . tralatio . agitati enim non modo corporis , uerum etiam animi motu , calescimus . sic M. Cælius in epistola : Si Parthi uos nihil calfaciunt . NON licuerit] clamore , conuicioq; populi .

CALIDIO] M. Calidio ; quem fuisse oratorem dulcem potius , quàm uehementem , in libro de claris oratoribus ostenditur .

CATONEM] prætorem , de repetundis cognoscentem . ergo , cuius futura de reo quæstio erat , is & de accusatore deligendo ante cognoscebat .

DIVINATIO] contentio , quis deberet accusare . causam nominis Pedianus exponit , quia non de facto quæreretur , sed de futuro , quæ est diuinitio , uter deberet accusare .

C. ET L. Antonios] tres igitur factiones Gabinium de repetundis postulabant , Memmius , Nero , Antonii : quos in epistola proxima non nominauit : nondum enim ex titerant : itaque ibi , quasi futurum diuinaret , non dixit , Tres factiones Gabinium postulant , sed , Tres adhuc factiones . nam postea quarta factio , Antonii postularunt , deinde & quinta P. Sylla , ut est in epistola ad Atticum 65 : Fratres fuerunt M. Antonii , postea triamuiui , filii Marci , eius , qui , gratia Cottæ consulis , & Cethegi factione in senatu ,

Commentarius in lib. III.

tu, curationem infinitam nactus totius oræ maritimæ, Siciliam & prouincias omnes depopulatus est; ad postremum, inferens Cretensibus bellum, morbo interiit. huius igitur filii Caius, & Lucius, nepotes uero Marci, clarissimi oratoris. M. F.] sic antiqui scribebant: nonnulli postea sic, M. F.^{os} inde natus error apud antiquitatis imperitos, ut, Meos, non M. F.^{os} legendum putarent, ob similitudinem F. & E. quod ideo dictum à me uolui, quia uideo in aliquos etiam impressos libros hanc mendam irrepsisse. idq; ut monerem, operæpretium existimaui.

NEGOCIUM inuertit] res Gabinii perditas restituit. hoc non sine causa Cicerò timebat. opes enim Pompeii maximæ; qui etiam suo studio, ut Gabinius de maiestate absolueretur, obtinuerit. infra, & ad Atticum 65.

DELECTARE] odio senatus in Gabinium, amo re in me. SVBITOQUE] cum hoc uerbum Cicerò posuit, proxima spectauit, quod supra, quod infra; supra, quod dixerat, Triumphum se postulare dixisset; infra, quod infert, Bonus imperator noctu in urbem hostium inuasisset. altero enim Gabinii leuitas, & inconstantia coarguitur; qui, cum de triumpho ubique iactitasset, subito, abiecta triumpho postulatione, in urbem introisset: altero, eiusdem turpitudine, & improbitatis conscientia notatur; qui non interdum sit ausus introire; eum intelligeret ita se de ciuitate ac de republica esse meritum, ut, si luce ingrederetur, ab occurrente populo non salutationes honorificas, non ullas laudes, sed omnia probra, omnes contumelias merito posset expectare. SVBITO autem non ita

ita restricte dictum, ut subito post aduentum Gabini ad urbem intelligi debeat: mansit enim ad urbem per nouem dies, cum accessisset x i i cal. Oct. introisset i i i i cal. sed, **S V B I T O**, præter expectationem: cum ex eo rumore, quem ipse passim dissipauerat, triumphans potius ingressurus esse uideretur.

B O N V S imperator] ex ambiguo ludit. nam periti imperatores plerumque noctu irrumpunt in urbes hostium. iste uero, nequam imperator, cum se odio esse ciuitati sentiret, sic, ut eum hostis loco haberet, noctu introiuit, conuicia ueritus, & contumelias, si interdiu ingrederetur.

H O S T I Y M plane] ciues enim hostes ei plane sunt.

I N V A S I S S E T] dicendum erat, Introisset: maluit, Inuasisset; ut in tralatione persisteret. noctu enim Gabinius, præter expectationem, bonorum imperatorum exemplo, cum urbes hostium inuadunt, introierat. ita tribus uerbis à Cicerone, eleganter sane, & apte de introitu Gabinii, comprehensa tralatio est, his inquam, imperator, hostium, inuasisset.

N O N committebat] ut odiosa de re dixit proprie, committebat. timebat enim senatum: oderat eum, eiq; pariter odio erat, iam inde à consulatu. dixerat enim in concione consul, hoc est is, qui tueri senatus auctoritatem deberet; Errare homines, si senatum aliquid in republica posse arbitrarentur. pro Sextio.

I P S O] distulit, quoad potuit: ipso demum die decimo, ultra quem differre non poterat, in senatum uenit.

D E C I M O] ab introitu in urbem. ergo nonis Oct. nam introiuit i i i i cal.

O P O R T E B A T] iubente lege; aut, mo

121 **Commentarius in lib. I II.**

re maiorum. **H O S T I V M**] lege cautum erat, quod Valerius libro I I I. narrat, et Dio libro x x v I I. significat, ne quis triumpharet, nisi qui quinque millia hostium una acie cecidisset. hic, non dubito, quin aliud agatur. non enim triumphauerat Gabinus, aut, cum in urbem iam esset ingreffus, de triumpho poterat cogitare. quare crediderim, non iis modo, qui triumphassent, aut triumphaturi essent, sed omnibus plane imperatoribus, e provincia reuersis, usitatum hoc fuisse, ut cæсорum non tam hostium, quam militum numerum in senatu exponerent. Bessarionis liber habet, Hostiarum. et in epistola M. Cælii, ubi legitur in impressis, Cum de hostibus ageretur, in manuscriptis aliquot uidimus, Hostiis. quo tamen in loco sequi maluimus eos, qui habent, hostibus, adducti Valerii Maximi auctoritate, qui legem illam de cæсорum hostium & militum numero commemorat.

I N R E hæsit] magis placet, quod aliis item uideo, Inrepsit: cum eo tamen placet, si ueteres libri consentiunt. nam Bessarionis liber, In re hæsit, habet: quod est, in recitando, implicitus ignoratione rei. Inrepsit, uero ualet hoc, uenisse Gabinium in senatum & inuitum, & latenter, more animalium repentium. cursu enim uoluntas maior declaratur. **I N F R E Q U E N T I A**] cum e provincia reuersos, quo primum die ad senatum adeunt, propinqui, familiares, clientes comitatu maximo soleant honestare. **E X I R E**] hostium & militum numero recitato: quasi, præterea quod ageret in senatu, nihil ei restaret.

A C O N S V L I B V S] Appio, & Domitio: quorum Domitius

tius Pompeii causa, inimicissimi sui, Gabinium oderat; Appius, quia missum in Syriam legatum, ut in Dione legimus, recipere noluerat: qui etiam illum eo die accusauit maiestatis: quod in hac ipsa scriptum est epistola. **PUBLICANI**] Syriani, Gabinio infensi. questum enim sua damna ad se natum uenerant: quod, cum Gabinius, finibus provinciae suae contra leges egressus, Alexandriam ad restituendum Ptolemæum cum exercitu profectus esset; prædones per eius absentiam maritima Syriae loca uastarunt. quo facto, publicanis ea, quæ de publico redemerant, exigere non licuit. Dio lib. xxxix. **ET CVM à me**] potest non abundare, etsi uidetur, particula, **ET**. nam est, cum uulneraretur, & à me maxime. potest etiam abundare: quod eam addiderit imperitus; qui cum uideret, **A' tuis**, (sic enim est in libris aliquot manuscriptis, non, ut postremo impressis, **Actus**) copulam necessariam duxerit: ut ad uerbum, **Vulneraretur**, utrumque referretur, hoc modo: Cum à tuis, & à me maxime uulneraretur. **VULNERARETUR**] accusaretur. à uenatione tralatio. feræ enim undique actæ uulnerantur. ideo intulit, **Vulneraretur**; cum, **Actus**, iam dixisset. **NON tulit**] sustinere tacitus non potuit. sic in **III**. de orat. Cum homini & uehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam uerborum faces admouisset, non tulit ille, & grauiter exarsit. **TREMENTIS**] ut hominis iracommoti. **EXVLEM**] quia lege Clodia, ipso consule Gabinio, pulsus, per sexdecim menses urbe caruerat. huiusce nominis contumeliam,

Commentarius in lib. III.

etiam à P. Clodio sibi obiectam, diluit ac purgat in paradoxo multis uerbis. IMPETV] impetum significauit senatus, cum dixit, Vt ad corpus eius accederet. PVBLICANI.] Gabinio, propter damna & iniurias ab illo acceptas, infensi; Ciceroni, consulatus beneficio, coniuncti. ut omit- tam, quòd Cicero patre natus erat equite Roma- no, & publicani omnes equestris ordinis. quo ui- debatur quiddam inter eos necessitudinis interce- dere. FORIS] passim, non solum in senatu, sed apud ceteros etiam. sic locutus est in epistola longa ad Lentulum: Cum ea contentio mihi ma- gnum etiam foris fructum tulisset. et ad Quin- ctum fratrem: Foris ualde plauditur. In uulgus, alibi dixit; eadem sententia. CLARIVS] hac, quam senatus dedit, significatione uoluntatis erga me. TENEO] antequam, pro teneo me. Ten- nuit se Cicero ab accusando Gabinio, quod infra quoque confirmat, in causa maiestatis; de repetun- dis uero non modo non accusauit, uerum etiam ro- gatu Pompeii defendit: quod & Dio lib. xxxix. narrat, & ipse in epistola ad Marium, fam. 95: si- gnificat. Illud mirari non satis possum, quod ab eo- dem Dione traditum uideo; Gabinium à Cicerone de maiestate grauissime accusatum. quod aperte falsum ostendit ipse Cicero & hic, & apertius et- iam infra in epistola, Gabinius. nisi si, ut à teste Cicerone, non ut ab accusatore, Gabinium accu- satum intelligas. acerbe enim testimonium in il- lum dixit: quod infra in ultima scribit epistola: Tes- tis, inquit, uehemens fui, præterea quicui. CVM Pompeio] qui Gabinii patrocinium ideo suscipiet,

suscipiet, quod ipse Gabinium, ut Ptolemæum in regnū reduceret, scriptis literis impulerat. Dio lib. xxxix. Quid instat in quo uereor ne Pompeii animum offendam. ille enim fauebit Guttæ, ego Miloni, de me optime merito. infra, in ultima epistola. Vel quod iudices nullos etiam in ad Atticum epistola lib. i i i i. causam absoluti Gabinii confert in Pompeii contentionem, iudicum fordes. item hic, infra. Quod autem est in impressis libris, Vel quod mendosum existimo. nam Besarionis liber habet, id quod. unde factum suspicor, uel quod, eorum temeritate, quorum aures imperitæ antiquam, non tamen satis usu peruulgatam, loquendi rationem ferrent. est enim, id quod, pro ideo quod. sic locutus est is, qui mihi est post Ciceronem familiarissimus, Terentius in Heautontimorumenos: Id quod est consimilis moribus, conuincens facile ex te natum. Et in Hecyra: Illico lætæ exclamant, Venit, id quod me repente aspererant. sic & Liuius libro x l i. Id quod erat uetusta coniunctio cum Macedonibus. Annaduerti autem eos, qui thesaurum latinæ linguæ congesterunt, quasi de industria, prætermisisse præclara quædam: quæ ego nisi separatim ad usum meum iam notassem, hærerem sæpe, ueterum testimonio destitutus. nam si, aut, Id quod, in eo libro quæras; aut, Foris; quod proxime exposuimus; aut huiusmodi; quæ non ita statim intelliguntur: prorsus nihil inuenies. nimirum pro thesauro carbonēs, ut in adagio. sed ad propositum. Ego totum hunc locum ita legerem, ac distinguerem: Teneo ab accusando, uix mehercule, sed tamen teneo, id quod

Commentarius in lib. III.

quod nolo cum Pompeio pugnare: (fatis est, quod instat de Milone) id quod iudices nullos habemus: *ἀπότρυμα* formido. quemadmodum enim, ubi est in impressis, Vel quod iudices, mendosum esse Bessarionis liber ostendit: sic illud, Vel quod nolo, non sincerum esse, facile possum suspicari: cum eadem utrunque potuerit causa deprauare.

ἀπότρυμα] absolutionem Gabinii, propter iudicum fordes, formido. timeo, inquit, ne non assequar, quod uelim. nam *ἀποτυχάνω*, ipse frustror, non obtineo.

MALEVOLENTIAM] in ipsum, an in Gabinium? in ipsum: nam causas colligit, cur ab accusando se teneat. hæ sunt, Pompeius, iudices, hominum malevolentia. suos enim ipse quoque maleuolos habebat.

ALIQUID accidat.] contra quam accideret me non accusante. timeo, ne absoluat. nam, qui me oderunt, fortasse illum, me accusante, subleuant. NEC despero] nam, ne sperem omnino, Pompeius, & iudicum infirmitas facit.

NON NIHIL per me] qui ut non accusem, aliis tamen accusantibus opem aliquam sumministrabo. et, Non nihil, ne, si uehementer, Pompeium a se abalienet: cum quo pugnare nolebat.

CONFICI] ut iudicio condemnetur.

A MEMMIO Domitius] candidatus à candidato, absolutum constat, quia consul fuit anno proximo cum Messalla: nec Domitium modo, sed omnes plane candidatos, nam in ultima epistola, Messallam, inquit, iam nostrum, reliquosq; molestia leuatos, uehementer gaudeo. aut igitur is, qui exulauit Athenis, ad quem scribuntur à Cicerone epistolæ lib. fam. XIII.

alius

alius Memmius est; (meminimus autem supra quoque de duobus Memmiis, quorum utrique prænomen fuerit Caio) aut, si hic est, postea in alio iudicio condemnatus. **A Q. CURTIO**] hunc ignoro prorsus. Magnuli liber, ad manuscripti exemplum emendatus; Acutio, mendose, fortasse tamen cum uestigio ueritatis. **Q. POMPEIO**] Rufo, ut ad Atticum 64: Syllæ dictatoris ex filia nepote, ut apud Pedianum. hic biennio post tribunus pl. occiso Clodio, sæpe atque acriter in Milonem, ac Ciceronem etiam ipsum concionatus est. Pedianus. exulem significat Cælius in epistola 1. libri VIII. fam. **TRIARIO**] adolescente, qui eum paulo ante de repetundis accusauerat. paratum fuisse ad dicendum, & notæ industriæ, Pedianus tradit. filius fortasse fuit eius, cuius orationem Cicero plenam literatæ senectutis appellat in Bruto. **AUT** hominum, aut legum] aut candidatorum, si condemnantur; aut legum, si absoluantur. leges enim uidentur interire, cum nocentes absoluantur rei. culpam significat candidatorum, ut supra, cum dixit: Ita erant progressi candidati consulares, ut non esset ferendum. et ad Att. 64: Tres candidati fore rei putabantur. quid poteris, inquires, pro iis dicere? ne uiuam, si scio. **INRE-RTVS**] calamitas, exilium. mortis enim supplicium Sempronia lex à ciuibus R. amouebat. sic infra, Periturus reliquis iudiciis, de Gabinio dixit, cum damnationem intelligeret. **VT IUDICIA** ne fiant.] aliquo tribuno pl. intercedente. etiam edicto consulis iudicia sublata animaduerti, ut cum de ui Clodium accusauit Milo, Lentulo & Nepote

Commentarius in lib. III.

re eos. pro Sextio, Consul, inquit, prætor, tribunus pl. noua noui generis edicta proponunt: ne res adsit, ne citetur: ne quærat: ne mentionem omnino cuiquam iudicum, aut iudiciorum facere liceat. idemq; in epist. fam. 13. his uerbis: Cum tribunus pl. pœnas à seditioso ciue per bonos uiros iudicio persequi uellet, exemplum præclarissimum in posterum uindicandæ seditionis de rep. sustulerunt. confirmat Dio libro, opinor, xxxix. INTERREGNUM.] quò deducta est. quod autem hic, Res uidetur spectare ad interregnum, ad Atticum 65: dixit, Res fuit ad interregnum. REI NOLUNT] itaque obnuntiacionibus dies comitorum sustulerunt. quod in epistola proxima ostendetur. et ad Atticum 64: Nolebant autem ideo haberi comitia candidati consulares, quo plus haberent spatii ad hominum studia colligenda, MAXIME Memmius] cuius etiam causa fore putaretur aliquis tribunus pl. qui comitia in aduentum Cæsaris detruderet. ad Atticum 66. CÆSARIS aduentu] in urbem? minime: quia cum imperio Cæsar erat: nemo autem cum imperio urbem introibat, exceptis qui triumphabant: quorum ipso triumpho die finiebatur imperium. Ad urbem? ne id quidem: præfectis enim prouinciarum egredi prouinciæ terminis non licebat: & prouinciæ Galliæ, quam Cæsar administrabat, Rubicon flumen erat finis. Quò igitur? in Galliam Togatam, Cæsaris prouinciæ partem, quæ ad suffragia ueniebat. his igitur ad comitia uenientibus fore sperabat Memmius ut à Cæsare commendaretur: simul illud, ut, cum peragendorum conuentuum causa

Cæsar

Cæsar in Italiam uenisset, de suis militibus Romam mitteret, qui Memmium in petitione consulatus adiuuarent. itaque ad Atticum 66. Memmius, inquit, Cæsaris commendetur militibus. et hic, in epistola ultima. I A C E T] minime futurus

consul putatur. infra de eodem, Friget, dixit: supra de Messalla, Flaccet: & ad Atticum de eodem 62: Languet. hæc ad copiam latinæ linguæ.

V I D E B A T U R] & fuit, plebeius cum patricio. populum enim liberalitate deleniuerunt. ad Atticum 64. Messalla noster, inquit, & eius competitor Domitius liberalis in populo ualde fuit. nihil gratius. certi erant consules. R E F R I X E R A T] desertus à Pompeio. nam in postrema epistola, Scaurum, inquit, iam pridem Pompeius abiecit. de quo etiam suspicio quædam fuerat. nota enim erat Pompeii simulatio. itaque ad Atticum 62:

Pompeius Scauro studet, sed, utrum fronte, an mente, dubitatur. Refruxerat: deserat consul putari. amisso enim Pompeii studio, simul opinionem consulatus amiserat. S I N E lege curiata] Aliquem, opinor, tribunum pl. cum ferretur curiata lex, timebat intercessorem. ideo etiam cum C. Memmio & Cn. Domitio Caluino turpissima passione coit, de qua ad Atticum 67. ut ambo H-S c c c c consulibus darent, si essent ipsi consules facti, nisi tres augures dedissent, qui se affuisse dicerent, cum lex curiata ferretur, quæ lata non esset. quo patet summa in Appio prouinciæ cupiditas. Imperium dabat populus lege curiata, senatus lege Cornelia. qui lege curiata, sumptu publico, qui Cornelia, suo ibant in prouinciam. ideo in episto-

Commentarius in lib. III.

la ad Atticum 65: Appius, inquit, sine lege, suo sumptu in Ciliciam cogitat. et fam. 17. **LEN- TVLO** nostro] Spintheri, Ciliciam administranti, qui Ciceronem consul ab exilio restituerat.

ILLO die] de quo dixit iam, Ipso decimo die: cum Gabinius in senatu actus & uexatus undique est. **ACCVSAVIT**] non ad prætorem in foro, sed in senatu. **DATA**] prolata, eorum qui participes aut conscii fuerant maiestatis imminutæ: quibus testibus conuinci Gabinius posset.

IPSA domus] quod scilicet reliquum erat, expolitio. iam enim ædificatam magna ex parte crediderim; cum in proxima superiore epistola dixerit, Urbanam expolitionem urget Philotimus. et in ea, quæ sequitur proxima, Expolitiones utriusque nostrum sunt in manibus. Nec unius Quincti, sed utriusque domum intelligo, cum sequatur, A redemptoribus. suum enim uterque redemptorem habebat. itaque epistola **IIII**. libri **II**. Redemptori, inquit, tuo dimidium pecuniæ curavi. quo item in loco de utriusque coniuncta domo cognoscitur. ergo cum dixit, Domi recte, de utriusque pariter domesticis rebus intellexit. **TRACTATUR** non indiligenter] satis curatur strenue, urgentibus Philotimo & Cincio, ipso etiam Cicerone crebro interuigente. supra in epistola proxima. Et quod hic *μεταφορικῶς* dixit, Tractatur; in proxima epistola, eadem translatione usus, In manibus sunt.

EPISTOLA

EPISTOLA III.

325:

Iisdem consulibus.

VIDE QUID conficio, aut cogito,]
 quidquid scribo, quidquid, quod de-
 inde scribatur, cogito. NEGOCIA
 nostra] quæ ad me pertinent, ea quo
 modo se habeant, ostendi, cum dixi:
 Diem scito esse nullum &c. EXPOLITIO-
 NES] ædium nostrarum. epistola I. huius libri.
 SUNT in manibus,] tractantur, curantur. episto-
 la, quæ antecedit, proxima, in extremo. Iam
 res rustica] siue sic, ut est in manuscripto Bessa-
 rionis libro, legas; siue, ut in impressis omnibus,
 præter hunc nostrum postremo editum, Iam res
 est rustica; utroque modo, subesse mendum, intel-
 ligetur. mihi Bessarionis librum, cuius habeo iam sa-
 tis perspectam bonitatem, sequi placuit: ad eumq;
 uolo, quasi minus remotum à ueritate, meam cor-
 rectionem accommodare. opinor enim, nec for-
 tasse non recte, legendum sic: Iam, res rusticas:
 ut Rusticas, dictum accusandi casu, uerbum, Per-
 scriberem, infra positum spectet. nam & in ea ipsa,
 quam significat, epistola, cum de Arcano & Late-
 rio plene scripisset, conclusit eam partem his uer-
 bis: Habes fere de rebus rusticis. deinde subiunxit
 de urbanarum ædium expolitione. ARCANI,
 & Laterii] dixi iam, loca fuisse in Arpinati, quæ
 Quinctus

Commentarius in lib. III.

Quintus possidebat. quid aliud? etiam. nam mihi sæpe, quæ difficultatis habere nihil videntur, in iis mea scrupulum iniecit cogitatio. Hic sine dubio quasi retractat Cicero breuiter ea, quæ scripsit multis uerbis in epistola 1. huius libri. dubitare igitur aliquis iure possit, cur hic Arcanum & Laterium modo nominet, cum in ea epistola de Manliano præterea, de Fufidiano, deq; Bouiliano fundis mentionem fecerit. Ad hanc dubitationem id, de quo quidem mihi dubitatio nulla est, respondebo: Manlianum, Fufidianum, Bouilianum non ab Arcano loca separata, sed ipsius Arcani partes fuisse: ut Arcanum loci generale nomen esset, quo multi fundi continerentur. **PRAETEREA**] ergo, cum dixit, Res rustica Arcani, & Laterii, non de tota rustica re, sed de uillis tantum intellexit; cum adiungat, De aqua, de uia. **ENVCLEATE**] diligenter, & plane. hoc enim uocabulum Nonius exponit, purgate, exquisitæ, sine asperitate, aut duritia. ductum à nucleis nucum. **EXISTIS** locis] ex Britannia. **MARE** istuc, & terra] maritimæ tempestates, terrestres pugnae. **TOLLUNTUR**] sublatos ad usque pridie cal. Oct. constat ex epistola ad Atticum 64: **OBVNCIATIONIBVS**] per Q. Mucium Scaeuolam tribunum pl. interpositis, opera candidatorum consularium; qui produci comitia uolebant, quo possent, numinis interea distributis, populi uoluntatem sibi adiungere. significauit iam hoc in epistola proxima, dixit ad Atticum 64: Obnunciare quid sit, notum satis est. **NONORVM**] qui comitia haberi eo anno à consulibus

consulibus nolebant, ne præmia consequerentur
pacta à Memmio & Caluino, consularibus candi-
datis. **SUSPICIONEM**] nondum enim
pactionem illam Memmius in senatu recitauerat.
ad Atticum 67. **PRAEMIORVM**] H-S

quadringena, hoc est scutatos aureos Venetos
11838, marculos triginta duos. **QUATVOR**] manifestum est significari duos patricios, Messal-
lam, & Scaurum; duos plebeios, Caluinum, &
Memmum. **REI**] de ambitu postulati, epi-
stola quæ huic antecedit. **DIFFICILES**]

quæ non facile defendi possint. quorum enim ita
progressa licentia est, ut nummos contra leges, pa-
lam, tributim, uno loco diuiserint, pro iis quid est
quod quisquam possit dicere? ad Atticum 64. 66.

ENITEMVR,] studio, & precibus, non patroci-
nio. non enim puto defensum à Cicerone Messal-
lam. nam etsi in epistola ad Atticum 64: cum di-
xit, Quid poteris, inquires, pro iis dicere? ne ui-
uam, si scio: fore, uidetur significare, ut eorum
causas suscipiat: tamen, id ut existimem non esse fa-
ctum, adducor iis uerbis, quæ sunt infra in ultima
epistola: Messallam iam nostrum, reliquosq; mo-
lestia leuatos, uehementer gaudeo. non enim de
suo patrocínio tacuisset. **CVM** reliquorum fa-

lute] Messallæ enim absolutio reliquorum candi-
datorum causas præiudicio subleuabit. Ergo Mes-
sallæ iudicium uidet Cicero primo loco factum iri,
deinde reliquorum. **P. SYLLA**] is, qui de

ambitu, accusante L. Torquato competitor, dam-
natus est, postea de ui à Cicerone defensus: quæ
extat oratio. dextrum in exercitu Cæsaris cornu

T rex

Commentarius in lib. III.

rexit in acie Pharsalica. ipsi enim Cæsari, de se ipso scribenti, fidem habeo potius, quam Plutarcho, qui dextro cornu Cæsarem, sinistro Antonium præfuisse tradit, de P. Sylla uerbum facit nullum. hunc opinor significari in epistola ad Dolabellam, fam. 131: & in duabus epistolis, Ciceronis, & Cassii fam. 253: & 254: & de officiis lib. 11. Sed inquiri ipse in me, ne quid in historia peccem, nominum similitudine deceptus. quam esse lubricam admodum rationem, ideoq; labi in ea permultos animaduerto. Nam cum statuissem iam, ut omnino nihil dubitans, hunc esse P. Syllam, qui consul cum P. Autronio Pæto designatus est, de ambituq; L. Torquato accusante damnatus: orta mihi suspicio est, cum hic Sylla Gabinium Romæ reum faciat, non esse eum, qui iudicio de ambitu conuictus est. nam de ambitu damnatos exilii poena sequebatur. quod in oratione pro Plancio declaratur his uerbis: Nunc postulatur à uobis, ut eius exilio, qui creatus sit, iudicium populi reprehendatis. idq; in eadem infra confirmatur: Agitur, inquit, Plancii salus, patria, fortunæ. Sane mihi hæc aliquandiu molesta dubitatio fuit. postea quasi nodum soluit obseruatio. reperi enim in oratione pro Sylla id ipsum, quod quia suspicatus iam eram, attenta lectione quærebam; hoc uidelicet: quo anno Sylla est damnatus, nondum ambitus poenæ exilium fuisse. sic enim in ea de Sylla, ambitus antea condemnato, Cicero loquitur: Absuit ab oculis uestris, & cum lege retineretur, ipse se exilio pene multauit. Ergo, quo anno habita est oratio pro Plancio, exulabant de ambitu damnati;

ti; quo damnatus est Sylla, non exulabant. Placuit etiam quærare, quo anno lex, quæ exilium irrogabat, lata sit. comperi. lata est ab ipso Cicerone consule, triennio post Syllam damnatum. docet hoc duobus in locis oratio pro Murena. hoc amplius ex Dione cognoscitur, exilium illud per decem annos fuisse.

FRATRE] uterino, cum sit Cæcilie gentis: nam Sylla Cornelius.

SYLLA filio] quem in ea, quam nominaui proxime, Cæsius epistola significat, cum ait: Sectorem Cæsar non desiderabit, cum filium uiderit.

CONTRADIXIT] in diuinationis iudicio: accusator enim, Sylla reiecto, deligi uolebat. ad Atticum 65: Gabinium, inquit, P. Sylla, non dubitans quin fors esset, postularat, contradicente, & nihil obtinente Torquato.

TORQUATUS] is, qui hunc Syllam de ui accusauit, filius eius, qui eundem de ambitu accusauerat, & damnauerat: ut æternas cum P. Sylla gerere inimicitias uiderentur.

LIBENTIBVS] nimium enim infesti Syllæ Torquati uidebantur. damnauerant ambitus: consulum eripuerant: de ui accusauerant: an etiam alterius accusandi locum, ipso repulso, obtinerent? nimia hæc quidem arrogantia. itaque propensiores in Syllam homines, quam in Torquatum, qui uetere inimici calamitate contentus non esset.

OMNIVM generum] ut uniuersus pene populus ad iudicium concurreret; parumque abfuerit, quin enim discerneret. Dio lib. xxxix. CAEDITVR] accusatur, affligitur. ductum à pugnantibus.

ACCUSATORIBVS] L. Lentulum, eiusque subscriptores intelligit. epistola proxima, & ad

T 2 Atticum

Commentarius in lib. I-II.

Articum 65. **CONSILIUM** uarium] iudices non omnes boni, non omnes improbi.
QUÆSITOR] qui de maiestate quærebat, qui quæstioni præerat, prætor Alfius. quæstor est quicumque de aliquo quærit crimine, etiam si prætor non sit. itaque C. Iunium, qui de Oppianici ueneficio, accusante Cluentio, quæsierat, Pedianus quæsitorem appellat: cum tamen is prætor non esset, ut pro Cluentio declarat oratio. prætor igitur omnis quæstor est, præter urbanum, qui nunquam quærit, sed tantum ius dicit: quæstor autem non omnis est prætor. quod in libro de legibus Romanis demonstratum est. **GRAVIS**, & firmus] quem nihil moueat, nihil flectat.
LOCUM tamen] etiam si de maiestate absoluator, fore tamen uideo, ut aut de repetundis, aut de ambitu damnetur. itaque omnino locum in ciuitate non habebit: ibit in exilium. **MODERATUM**] non nimis cupidum. testis enim fuit, præterea quieuit. epistola ultima. **LENISSIMUM**] quod euenerit, æquo animo feram.
θετιμώτερον,] subtilius, philosophicis quæstionibus magis refertum. **DECLAMATORIO**] in quo illum rhetor Præonius exercet: quod potius in quadam uerborum copia, quàm in sententiarum acumine, consistit. **MERCES**] amoris augendi erga me tui. epistola huius libri prima.
SPE] tui ditandi, uel ex præda bellica, uel è Cæsaris liberalitate.

EPISTOLA

EPISTOLA IIII.

326:

Iisdem consulibus.

BSOLVTVS] de maiestate. SORDIDIVS] improbius. sic ad Atticum 65. de iisdem, Iudicum sordes, dixit. DICTATVRÆ] quam Pompeio delatum iri, omnes uidebant, principi ciuitatis. hic igitur iudices timor commouit. quod in ad Atticum epistola confirmatur his uerbis: Est non nullus odor dictaturæ, sermo quidem multus, qui etiam Gabinium apud timidos iudices adiuuit. XXXI.] in antiquis libris, XXII. ego, XXXII. ex epistola ad Atticum 65. LXX.] in oratione in Pisonem LXXV. commemorat. RELIQVIS iudiciis] de repetundis, de ambitu. supra. PERITVRVS] quod euenit. damnatum enim Dio scribit libro XXXIX. SEDERVNT] de iudicibus proprie. passim exempla in Ciceronis orationibus. Et, iudicasse prætorios, ne miremur: cum uniuersa iudicum sortitio de tribus ordinibus à quæstoribus urbanis fieret, altera deinde sortitio à singulis prætoribus. ita non modo prætorii, uerum etiam consulares interdum, una cum iis, qui nullos gesserant magistratus, iudicabant. APERTE] ergo prætorius homo & improbus, qui Gabinium, manifestæ culpæ reum, absolueret; & impudenter in-

T 3 probus,

Commentarius in lib. III.

probus, qui sic absolueret, ut omnes uiderent: cum ceteri sententias recte ferrent. ex quo, quæ tum fuerit forma reipublicæ, quàm inquinata uitiiis, quàm non similis antiquæ, licet existimare: cum Caluinus, qui cum consulibus turpissima pactione coierat, quàm C. Memmius, eiusdem pactionis particeps, in senatu recitauit; qui Gabinium, cuius crimina luce clarius patébant, aperte absoluerat; consul tamen fuerit anno sequenti.

CATO] non is, qui postea Uticensis dictus est. CATO enim hoc anno prætor, ut in prima huius libri epistola demonstratum est. prætores autem in aliorum prætorum consilio iudices sedisse, non est ut credi possit. Accedit illa ratio, quòd, uir omnium optimus, & constantissimus cum esset, nunquam, adulandi gratia, Gabinium absolutum primus Pompeio nunciasset. est igitur alius Cato, uel Porcius, uel Hostilius; qui sua sententia Gabinium uidetur absoluisse. de C. Catone, qui tribunus pl. fuit Marcellino & Philippo cos. non licet intelligi. non enim uno tantum anno post tribunatum gerere præturam potuit. DIRIPTIS] malim, diribitis, pro, discretis, dinumeratis: ut, quæ absoluissent, quæ damnaissent, cognosceretur. non enim discessit Cato, nisi postea quàm, tabellis dinumeratis, Gabinium uidit absolutum. eademq; coniectura ductus, legendum crediderim in oratione in Pisonem, tabellæ diribeantur, non, ut est in impressis libris, diripiantur. et pro Plancio, diribitio pro diremptio. itidem accipiendum est illud de diribitis suffragiis apud Varronem lib. III. de re rustica. CIRCVLO] ubi iudices, circa

prætoris

prætoris tribunal sedentes, sententias tulerant.

POMPEIO] extra urbem . nam erat cum imperio . ad confirmant illa , quæ paulo post sequuntur ; uerba : In urbem introisset . et Dio lib. xxxix . non affuisse Pompeium tradit : cum enim ad hoc iudicium uenire uoluisset , pauloq ; tardior fuisset , ad urbem iudicii exitum expectasse .

NUNCIAVIT] cupiens cupienti . COMMITTEREM ?] causam .

QVID essem ,] quam apud homines turpis ?

ELAPSVS ?] non hic tantum , sed alibi sæpe hoc uerbum pro , absolutus , usurpatum .

DE sua dignitate] quasi ego uellem experiri , uter plus ualeret , ipse ad absolutionem , ego ad condemnationem Gabinii .

INTROISSE] quodd , me accusante , plus impendere periculi Gabinio uideret , quam accusante L. Lentulo . nunc enim in urbem non introiuit : me accusante introisset , sicuti ante introierat , ut laudaret P. Sextium . cuius rei mentio fit epist. fam. ii . impetrabant hoc , opinor , à senatu , qui erant ad urbem cum imperio .

CVM Aesernino] insigne par gladiatorum inductum uideretur , ut Pacideianus cum Aesernino pugnaturus : de quibus Lucilius poeta . uide libellum de optimo genere oratorum .

AVRICVLAM] quodd inter pugnautes , ubi ad complexum uentum est , quandoque contigit . non discedit à similitudine gladiatorum .

CLODIO] inimico suo , ut constat ex epistola iii . libri ii .

MEVM consilium] quodd Gabinium eam ob causam maxime non accusauerim , ne Pompeium offenderem .

SINGVLARIBVS] cum & prætor Maniliam rogationem , de committenda

Commentarius in lib. III.

Pompeio belli Mithridatici cura, luculenta, quæ extat, oratione suaserit: & consul, Mithridatico bello confecto, supplicationem ei dierum duodecim decreuerit. epist. fam. 12. & in oratione de provinciis.

D I S S E N T I E N T E M] cum Cicero pro republica loqueretur; contra, Pompeius, Cæsar, Crassus ad suam potentiam omnia referrent.

N O N tulit] offensus enim ob eam causam, eiici me, contra quam promiserat, in exilium à Clodio passus est. **N O N** dicam grauius] Non dicam, quod uere possem, prodidit. eius enim in me perfidiam leuiter notatam uolo.

M I N V S potens] nam postea, discessu Cæsaris, & Crassi, potentia Pompeii ad summum peruenit.

A L T E R V T R V M] si Pompeii causa, Salustius aiebat, Gabinium accusare noluisse: at eiusdem causa defendisses.

D E F E N D I S S E S] elegans & antiqua locutio, pro eo, quod uulgo dicunt, defendere debebas. sic libro III. in Verrem 98. Voconia lex te uidelicet delectabat: imitatus esses illum ipsum C. Voconium. et de officiis III. Male Curio, cum causam transpadanorum æquam esse dicebat; semper autem addebat, Vincat utilitas. potius diceret; non esse æquam, quia non esset utilis reipublicæ, quàm, cum æquam esse diceret, non esse utilem fateretur.

C O N T E N D E N T I] uerementer oranti: ut se ipse proxime sequentibus uerbis exponit. **I N I M I C I T I A S**] cum Pompeio, si Gabinium accusarem.

I N F A M I A M] si defenderem. **H A C** mediocritate] cum neque accusauerim, neque defenderim, sed mediam quasi uiam tenuerim, citra periculum, & infami-

am.

am. Infra, in ultima epistola, Illum, inquit, neque urfi, neque leuau: testis uehemens fui: præterea quieui. GRAVIS SIME] uehementer.

nam infra, Testis, inquit, uehemens fui. IN ciuitate] si absolutus esset. damnati enim de maiestate exulabant. SATISFACTVRVM] gratiam relaturum, quod eum non accusassem, testimonio contentus. NE QVE me interroga-

uit] hoc faciebant rei, quo testes in mendacio deprehenderent. sic apud Pedianum, interrogatos à reo Milone testes, quos accusator produxerat, legimus. fuit igitur honorificum Ciceroni, à reo nihil interrogari: quasi nihil, nisi secundum fidem & religionem, dixisset. COMMVTANDIS]

quia uel mendose, uel non belle scripti. TI- BI scribi] quibus uteris, ut tuis. supra in epistola ultima libri II. in extremo, & prima libri III. OPERA] operam in hac re ponere non possum.

ἔνθ' ὁμοιωμένος] furor ille, qui poetis diuinitus inspiratur. quod in epistola sequenti dixit, Non satis commoueor animo ad ea, quæ uis, cauenda. SI- ne cura] timebat omnino, ne prætor esset anno sequenti P. Clodius id enim erat ei legitimus annus, cum ædilis fuisset Marcellino & Philippo cos.

CHRYSIPO] & hic, & Tyrannio serui erant literati, Tyrannio etiam Quincti filii magister. supra, & ad Atticum. FISCO] ærario. hac de re in extrema epistola sequenti his uerbis: Ab ærario puto confectum esse, dum absum. quærere præterea, quid plane rei sit, inepti hominis esset, uereq; quod aiunt, nodum in syrpo quærentis.

DE Ascanione] seruo fortasse manumittendo. quod

Commentarius in lib. III.

quod Cicero non uideretur probare, sicuti nec de Scario probauerat. **DE** suburbano] emendo. de quo scripserat Quintus ad Anitium. epistola huius libri I. **VIII** cal. Nou.] forte, **VI**. nam in uetere Romano calendario primum uideo ludorum Victoriae diem **VI** cal. Nou. **COMMITTEBANTVR**] committi ludos, pro incipi, ignorat, opinor, nemo. **QVAM** uellem] non placet hæc loquendi ratio, Non longius, quam uellem. perpendatur sententia: inesse quiddam, quod teretes aures offendat, sentietur. forte abundat, Quam uellem. **PONTINIO**] C. Pontinio, de Allobrogibus triumphaturo. præturam gessit Cicerone consule. eiusdem in Cilicia legatus fuit. **III. NON.**] in ad Atticum epistola 65. est, **III. NON.** **SERVILIUS**] Isaurici filius. **SECVM** habebit] uide nostrum commentarium. quo in loco illud exposuimus, Erit cum Pontinio Appius consul, 65: **ἀπὸ πνέων**] Martem spirans. dictum de iis, qui terribile quiddam uultu præferunt. sic in ad Atticum 244: Hoc loco, fortibus sane oculis, Cassius, (Martem spirare diceret) se in Siciliam non iturum. **ἀπὸ βλέων**, dixit Aristophanes. **SCAEVOLA**] tribunus pl. ad Atticum 65:

S EPISTOLA

EPISTOLA V.

327:

Isdem consulibus.

E ILLIS libris] de republica. libro II. epistola, Duas. NOVEDIALIBVS] nouem dierum, ut proxime patebit. AFRICANI] minoris, ut ex Macrobio colligitur. LAELII] duo C. Lælii fuere, alter maioris Africani, alter minoris amicissimus, hic cum Q. Seruilio Cæpione, ille cum L. Cornelio Asiatico consul. nunc de posteriore fit mentio. PHILI] P. Furii Philī, qui consul fuit cum Sex. Atilio Serano. MANILII] M'. Manilii, qui cum L. Marcio Censorino consul fuit. TUBERONIS,] Q. Aelii Tuberonis; qui minoris Africani sorore, L. Aemilii Paulli filia, natus est. in oratione pro Murena, & alibi. FANNII, & Scæuolæ] quos in libro de amicitia cum socero colloquentes facit. Rutilium hic non nominat; de quo mentionem facit ad Atticum 63: NOVE M dies] feriarum. ideo nouendiales dicti. LIBROS] quos tamen in sex poſtea contulit. SALVSTIO] de quo in epistola proxima superiore. SI IPSE loquer] ut Aristoteles in politicis, omisso dialogo. HERACLIDES Ponticus] mollis philosophus, ut pro, Ponticus, Pompicus uocaretur. Lactertius.

Commentarius in lib. III.

ertius. **CONSULARIS**] quem oratio de statu ciuitatis optimo, deq; optimo item ciue decere uideretur. dignitas enim personæ pondus affert orationi. **NOSTRIS** libris] tribus de oratore. **BELLE**] cum causa: ne uiderer mihi perfectam dicendi rationem arrogare. **VIDISSEM**] uidit enim Cicero, ac sæpe dicentes audiuit, Crassum, Antonium, Scæuolam, Catulum, Cæsarem, Cottam, Sulpicium; quibus tribuit sermonem de ratione dicendi: at uero Africanum, Lælium, Philum, Manilium, Tiberonem non uidit: unum Scæuolam puer cognouit: ut est in libro de amicitia. **DE REP.** & præstante uiro] scribit enim in suis, qui extant, politicis libris Aristoteles & de optima rep. & de optimo ciue. quales erant, qui perierunt, & Ciceronis libri. itaque dixit proxime, De optimo statu ciuitatis, & de optimo ciue. **COMMOTIT** me] suum tamen institutum Cicero persecutus est. loquitur enim in somnio Scipionis Scipio ipse, Lælio respondens, querenti nullas Nasicæ, qui Ti. Gracchum, perniciose de republica cogitantem, occiderat, statuas in publico locatas. **OFFENDEREM** quempiam] cum attingerem maximos motus nostræ ciuitatis. **ID VITABO**] ne quempiam offendam. **LOQUAR** ipse tecum] te & me de rep. loquentes inducam. quod tamen, ut proxime ostendi, non fecit. **QUAE** institueram] duos libros, quos iam nominauit. **ROMAM**] scripsit igitur epistolam in aliqua uillarum suarum. **STOMACHO**] quod ingenii sui quasi partum non libenter imperfectum abiiceret. **RELICTOS**]

CROS] omisso; cum me Salustii sermo commo-
uisset. IN EA ambitione] nullam enim ex
iis rebus, unde parantur honores, prætermitto:
cum de honoribus tamen ipsis, quos mihi Cæsar
promittit, non laborem. epistola huius libri ante
ultimam. VERSIBVS] quos edas pro tuis.
epistola, quæ antecedit proxima. COMM-

VEOR animo] abest ἐνθουσιασμός. sic enim dixit in
proxima. CANENDA.] aptius, quàm scri-

benda: quòd poetarum, qui animo commoueantur,
quibus scilicet ἐνθουσιασμός ille adsit, canere
proprium est. ΕΠΟΛΕΙΣ] poematis argumen-

tum: res, de quibus scribatur. EA] hoc non
ad ΕΠΟΛΕΙΣ, sed ad uersuum elegantiam spectat.
quod indicant proxima uerba: Tu, qui omnes &c.

IPSE ego] cum mea causa conor: nedum con-

sequi pro te possim. NE cogitando quidem]
tu autem ita hæc à me petis, quasi uel sine cogita-

tione possim præstare. ISTO] uersibus fa-

ciendis. ANIMI alacritate] tria iam, quæ
ad poema requirantur, attigit, ἐνθουσιασμός, ocium,

animi alacritatem. TEMPORA] quia uideo,
nullam esse remp. nulla iudicia. AVCTORI-

TATE] ob magistratus administratos, maximasq;
res pro republica gestas. SENATORIA]

æquum enim erat, ut homo hoc ætatis, iis honoribus,
iis rebus gestis, ea tantum, quæ in senatu gra-

uiter agenda sunt, curarem. FORENSI la-

bore] agendis in foro causis. IACTARI]
quod eum, qui summos honores gesserit, summa
in remp. merita contulerit, decere non admodum
uidetur. iactari, enim gravitatem non habet.

DOME-

Commentarius in lib. III.

DOMESTICIS] quibus domi operam do.
SVSTENTARI] malis reip. fractum. hoc enim
eò uerbum spectat. αἶν' ἀριστεύων] uersus Ho-
mericus in Iliadis Z, à Glauco pronunciatus. sed
integra duobus uersibus sententia cōprehenditur.
35, πίμπει δέ μ' ἐς τρώϊω, καὶ μοι μάλα πόλλ' ἐπέτελλεν,
35, αἶν' ἀριστεύων, καὶ παύροχον ἔμμεναι ἄλλων.
misit autem me ad Troiam, & mihi ualde multa
mandauit, semper strenue fortiterq; agere, & aliis
præstare. TOTVM occidisse] nullo prorsus
modo fieri. cur? quia, cum inimicos suos partim
non oppugnarit, ut Gabinium Pompeii causa, par-
tim etiam defenderit, ut Vatinius propter Cæsa-
rem; quod utrunque in his epistolis iam demonstra-
tum est; nimirum plane illud amisit, αἶν' ἀριστεύων.
NON modo animum,] non modo, inquit, li-
bere sentire non possum, sed nec odisse quos de-
beo; ne scilicet eorum, qui nunc principes in rep.
sunt, animos offendam. QUI uellet] quasi
unus Cæsar non alicuius commodi spe, sed uere,
atque ex animo, planeq; sua sponte amaret; alii si-
mulate, & astute. quod de Pompeio creditum est:
(ideo dixit, sicut alii putant) qui Ciceronē, quem,
contra datam fidem, pelli passus erat, ideo reuoca-
uit ab exilio, ut eius opera cum senatu rediret in
gratiam. Plutarchus. MULTA consolatio-
ne] domesticis literis. quod proxime dixit. et hic,
eodem spectans, intulit, Quotidie. quotidiana e-
nim tractatio literarum. PANSa] C. Vibius
Panfa, qui consul cum Hirtio fuit, anno post Cæ-
sar's necem proximo. is, opinor, in exercitu Cæ-
sar's cum Quinto locutus erat de Gabinio defen-
dendo

dendo. scripsit Quintus: respondet Marcus; & rationem affert, cur eum non defenderit. **CONCIDISSSEM**] collectam multis præclare factis gratiam bonorum, hac una re profudissem, ac perdidissem. **TOTI** ordines] non modo omnes ordines, (hi tres erant, senatorius, equester, plebeius) sed omnium ordinum omnes homines. **PROPTER** quem oderunt,] me quoque ipsum, propter quem Gabinium oderunt, odisse cœpissent: qui me simul cum rep. crudelissime ab illo consule uexatum recordantur. **TENVI** me] progressus neque in hanc partem sum, neque in illam: non accusaui, non defendi. **VIDERENT**] dixi in illum, quæ nota erant: præterea quieui. **IN** omni summa] quidquid ago, ocium meum specto: inimicitias contentionesq; fugio. **DE** libris] de bibliotheca græca supplenda, libris commutandis, latinis comparandis. supra. **IN** summo studio] quod ipse in curanda mihi bibliotheca pono. **CREBRIVS**] malo sic, quàm, ut in impressis libris, Cerbrius: primum, quia Belsarionis librum, quem sequar, habeo: deinde, quia convenit à creber ita deductum Crebrius, ut à ruber Rubrius. **QVI** omnia adiurant] qui cogunt sibi credi, iureiurando ad asseuerationem adiuncto. **RENVNCIANT**] mihi, dum in uilis meis sum. nam infert, dum absum. forte à Quinto Crebrius hic beneficia acceperat in Gallia. mo uet enim me illud, Romæ est. **AB** ærario] quod supra dixit in proxima, De fisco quid egerit Scipio.

EPISTOLA

Commentarius in lib. III.

EPISTOLA VI.

329.

Iisdem consulibus.

BALIO] à me scilicet: quem de uersibus tibi scribendis sæpe rogas. **A**llis supra quatuor in locis. κλέος quæris?] laudem aliunde quæris; cum in te ipso sit, unde illam pares? **I**STAS] Electram, & Troadem. **E**RIGONAM] quam, à Quinto ante missam, quod ex huius libri epistola r. liquet, tabellarius amiserat: quod epistola ultima declarat. **P**ROXIMAS] hanc breuem, & proximam superiorem, utranque in eundem fasciculum coniectas. nam cum illam scripssisset, atque obsignasset; alteram hanc, literis à Quinto acceptis, illico scripsit, breuiorem omnino, quam ut uideri possit ad fratrem trans alpes usque missa: uerum, si, cum proxima simul missam, intelligamus, tollitur admiratio. Aut dicamus epistolam falso putari: particulam enim potius epistolæ superioris esse. quod eo etiam uerisimilius uidetur, quia, cum dixit; Epistolas proximas, epistolam non appellaret sex aut septem uersus. quod si ita est; epistolas proximas uocabit, duas superiores, quia simul utranque miserit. Ac uereor, ne item ea, quæ sequitur, epistola cum hac sit coniungenda: ut eam de se ipso scripserit Marcus, superiora omnia ad Quinti literas respõderit.

EPISTOLA

epist. ad Q. fratrem. 137

EPISTOLA VII.

329.

Iisdem consulibus.

PRIMA, ad Martis] Appia uia, ad
ædem Martis. et Appia uia, ad portam
A Capenam, extra urbem. ea ducebat
usque Brundisium, omnium uiarum
celeberrima, ab Ap. Claudio censore
munita. Martis autem templum, quod in Appia uia
fuit, significat. nam de altero etiam intra urbem le
gimus. PISCINAM publicam] eam P. Vi
ctor collocat in regione XII. VIGET illud
Homeri] accidit plane, quod in illis uersibus,
Iliados π, dixit Homerus: Iouem magnos imbres
fundere, cum est hominibus, iustitiam non colen
tibus, iratus. uidetur enim ideo proluuiem hanc
immisisse, quia Gabinium contra leges absolutum
inique ferat. HABET] quæ sunt in rep. non re
ste. DE dictatura] ad quam res uidetur spe
ctare. discordiis enim ciuium comitia producun
tur: quas dictatoris potestas sedabit. supra, & in
fra, & ad Att. 65: LABIENVM] T. Atium
Labienum, Cæsaris in Gallia legatum, qui postea
ciuili bello ad Pompeii partes transit. tribunus pl.
legem tulerat, auctore Cæsare, ut sacerdotia, col
legiis erepta, populus mandaret. LIGURI
VM] A. Ligurium, Cæsaris familiarem: de quo
ad Atticum 176. et epist. fam. 263: DABO]
V uidetur

Commentarius in lib. III.

uidetur hoc Quintus à Marco petiisse; ut eorum, quos maxime Cæsar diligeret, amicitiam literis tueretur. **L Y C H N V C H Y M**] quo lucerna sustinetur. **S A M I**] cum, Asiam pro prætore administrans, Samum uenisses. fuit enim Samus in prouincia Quinti. epistola 1. libri 1.

EPISTOLA VIII.

329:

Iisdem consulibus.

S **V P E R I O R I** epistolæ] tres Quintus ad Marcum epistolas dederat, primam Labieno, qui nondum uenerat; alteram, quam Marcus ante primam accepit; tertiam; quæ ultima Marco est reddita. **S T O M A C H I**, & quelerarum] ex militiæ laboribus, ex urbis desiderio. adde, ex periculo illo maximo, in quo his temporibus, Ambiorigis fraude, uersatus est. Cæsar comm. lib. v. **M O L E S T I I S**, & laboribus] molestiis animi, laboribus corporis. **D E S I D E R I I S**] urbis, & tuorum. **D I S C E S S V** nostro] ut alter ab altero disungeremur. **P L V R A** ponuntur in spe] plus in spe constituitur emolumenti, & præfidii, quam in pecuniis: quas in hac legatione potes colligere. **R E L I Q V A**] præter spem: aut, præter ea, quæ iam habemus, à nobis ipsis parata. quæcunque, inquit, struas, ad iacturam struentur; id est, eiusmodi erunt, ut aliquid ex iis quotidie possis

sis amittere . at Cæsaris præsidium erit firmissimū :
idq; petiimus ad omnem statum nostræ dignitatis .
Cv m' uoles] arbitrato enim tuo in urbem redire
tibi licebit . Prolatvm] diuulgatum . forte
non nihil in superiore illa epistola scripserat Quin-
ctus , quod Cæsar si nosset , non æquo animo fer-
re potuerit : ut , se non ea , quæ sperauerat , à Cæ-
sare commoda obtinere . quod etiam illa uerba ui-
dentur significare : Non enim commoda quædam
sequebamus parua , ac mediocria . et illa : Plura
ponuntur in spe , quàm in pecuniis . Labie-
no] uidetur Labienus aliquandiu Romæ fuisse
mansurus ; cum loquatur Cicero de multis episto-
lis , quas ad Quinctum deinde daturus erat .
Nervii] ubi nunc hibernas cum legione . Cæ-
sar comm. lib. v . In summo dolore] ob lega-
tos cum legione & cohortibus cæsos . comm. lib. v .
Poema] non illud , de quo in epistola huius li-
bri prima . dixit enim se incidisse , iam compositum
& confectum . at hoc habere se scribit ; neque com-
positum , sed institutum appellat . neque uero il-
lud alterum poema significat , de quo in epistola ul-
tima libri i i . in extremo . nam ad Cæsarem id non
uidetur esse missum . sed illud , de quo in eiusdem li-
bri epistola , Ad i i i i . non . in qua sunt hæc uer-
ba : Quoniam scribis poema ab eo nostrum proba-
ri . quod non esse id , de quo in extrema eius libri
epistola fit mentio , inde patet : quia in ea , quæ in-
cipit , Ad i i i i . non . indicat se cognouisse ex li-
teris Quincti , poema suum à Cæsare probari : in
ea uero , quæ ultimum in eo libro locum obtinet ,
rogat fratrem , ut iudicium Cæsaris de suis uersibus

Commentarius in lib. III.

perscribat: nihilq; omnino ea de re à Quinto significat ante se accepisse, quod ait: Sed heus tu, celari uideor à te. sunt igitur tria Ciceronis poemata, quæ in his ad fratrem epistolis nominantur; unum ad Cæsarem, de quo non absoluto, sed instituto legitur in epistola, Ad IIII. non. lib. II. et in hac huius ultimi libri ultima: alterum, de quo in extrema eius epistolæ parte, quæ librum I. I. concludit: quod non esse ad Cæsarem missum, probauimus: tertium, & ipsum ad Cæsarem: quod cum absoluisset, incidit. de quo in epistola huius libri prima. CUM opera, tum animo] supra, non iisdem uerbis, idem dixit: Deest mihi opera, quæ non modo tempus, sed etiam animum uacuum ab omni cura desiderat. SUPPLICATIONVM] quas Cæsari fortasse ob Ambiorigem profligatum senatus decreuerat. OCIOSIS] per dies enim supplicationum lege non agebatur. ita ocium illi à forenfi labore futurum erat. ne cum populo quidem tum potuisse agi, indicat illud in epistola, Dederam ad te, lib. II. Lentulus dies comitiales exemit omnes. nam etiam Latine instaurantur: nec tamen deerant supplicationes. RELIQUOSQVE] candidatos. MOLESTIA leuatos] ambitus iudicio absolutos. id fore diuinauit in epistola ad Atticum 65: inquit enim: Candidati consulares omnes rei ambitus. accedit etiam Gabinus. sed omnes absoluentur. cum tamen nocentes iudicaret, ut in eadem ad eundem 64: et hic in epistola huius libri II. postea tamen Memmius & Messalla damnati. ad Atticum 89. Appianus lib. II. ep. famo 143: PRÆSTABO.] efficiam, si erit consul, ne quid

quid agat in magistratu contra Cæsaris uoluntatem. **A D V E N T V**] hoc iam exposuimus in epistola II. huius libri. **P V T O** errare] forte, quia Cæsar consulem nolet eum, quem sibi fuisse inimicum in prætura meminerit. Suetonius. etiam Dio lib. XXXVII. tradidit, hoc ingenio Cæsarem fuisse, ut, quos accepta iniuria odisset, eos tamen illico non ulcisceretur. itaque fieri potest, ut Memmius eum, deleta superioris temporis memoria, sibi amicum fore crediderit in consulatu petendo. **A B I E C I T**] quem adiuuandum susceperat. ad Articum 62: **R E S** prolata] negocia dilata. ita loquebantur, cum illud tempus, quo feriari hominibus licebat, intelligerent. iterare eadem non placet. diximus hac de re satis in commentario nostro in ep. ad Att. ubi rerum prolatio nominatur, 109: **A D D V C T A**] affirmat id Cicero, quod etsi pro celo habere non potest, (nam post id tempus, quo prolata res dicebantur, dies præterea multi supererant comitiales, quibus haberi comitia liceret) omnino tamen ob ciuium discordias futurum uidet. **L O Q V V N T V R**] boni: de nimia Pompeii potentia, cui etiam dictatura deferretur. **H I R R V S**] Luceiæ gentis, plebeiæ. **A V C T O R**] opinor, quia designatus tribunus pl. quod eo quoque, infra quod sequitur, uidetur confirmari: Hirro agente nolle se non probabit. ut omittam, quod magistratuum ordo consentit. petiit enim ædilitatem cur. triennio post: & ædilitas cur. post tribunatum pl. petebatur. epist. fam. 112: 117: **F O R E**] cum inierit magistratum: cuius erat primus dies III. id. Dec. ut iam diximus. **S E I P S E** amans]

Commentarius in lib. III.

qui etiam cum Cicerone, homine consulari, nondum ipse ædilicius auguratum biennio post, Pompeio III. cos. petere sit ausus. CRASSVM Iunianum] quæ sit hic mea coniectura, dicam: ea probari debeat, nec ne, iudicium aliorum esto. libenter legerem, Crasium Licinianum: ut, cum esset Licinius Crassus, in aliam postea familiam, adoptionis iure, transierit. at quam familiam? opinor, Cœliam. placet enim, hunc esse Cœlium illum, qui in M. Cœlii epistola ad Ciceronem, fam. II. 4. Cœlius Vicinianus male nominatur: cum, Licinianus, uideatur esse reponendum. et congruit hic de dictatura locus cum illo. nam hic uerbum, deterruit, significat, eum, quod instituerat de dictatura, omisisse: in epistola uero M. Cœlii, promulgatam ab eo de dictatore legem, scriptum est. Eundemq; crediderim esse Cœlium illum, qui lib. III. de bello ciuili Vincianus uocatur, mendose, pro Licinianus. Præterea, tribunum pl. hunc eodem anno cum C. Hirro fuisse, ideo credibile est, quia eodem etiam anno ædilitatē simul biennio post petierunt. quod ex ea, quam nominavi, M. Cœlii epistola constat. Ut omitam, quòd hunc ipsum, qui de dictatore Pompeio egit, Lucilium uideo apud Plutarchum nominari. ut Liciniani nomen in Vicinianum, Vincianum, Lucilium, ob similitudinem facile uideatur abiisse. Neque uero quidquam obstat, cur, etsi Cœlius ex Licinio sit factus, prioris tamen familiæ nominibus Crassus Iunianus appellari non possit: nam & Scipio potius, quàm Metellus, uocatur is, qui Magni Pompeii focer fuit; cum quidem uno cognomine nominatur: qui tamen Cæcilius, adoptante

prante Metello Pio, factus erat: & Lucullus, frater L. Luculli, cum Terentius Varro per adoptionem factus esset, quod supra probauimus, Lucullus tamen, nunquam Varro, nominatur, nouo cognomine omisso, uetere conseruato. PER me deterruit] mea opera effecit, ut captum de dictatura consilium abiecerit. Hoc enim, & quæ sequuntur, ad Pompeium, non ad Hirrum, conuenit referri: si tamē is est, de quo Plutarchus, qui inito tribunatu egit de dictatore Pompeio. VELIT nolit,] quia Pompeius aliud sentire, & loqui solebat. ad Att. 60. 62: fam. 112. AGENTE] ad populum, ubi magistratum inierit. in epistola, quæ sequitur, Hirrus, inquit, parat. NON probabit,] non persuadebit hominibus, cum per eius amicum agatur. secutus est autem Hirrus Pompeium ciuili bello contra Cæsarem. comm. lib. 1. quo in loco, Vltillem Hirrum, mendose legitur: cum potius, Lucceium Hirrum, legendum uideatur. Lucceiæ enim gentis cognomen Hirrus fuit. epist. fam. 117: SERANI.] gentis Atiliæ. DOMESTICI] cognomen aut. Serani ipsius, aut filii. SCRIPTO meo] cum orationem, ei à me scriptam de laudibus filii, legeret. NIHIL tribuit,] minime illi, anno sequenti consulatum petituto, studet, maxime uero Gurtæ. petiit anno sequenti consulatum Milo. etsi non habita, propter dissensiones candidatorum, comitia, uel ex Pediano cognoscitur. uideo autem eum, interuersa prætura, consulatum petiisse: qui Lentulo & Metello cos. tribunatum pl. Pompéio & Crasso ædilitatem gesserit; Caluino autem & Messalla consulatum petierit.

Commentarius in lib. III.

GUTTAE] non habeo certum, quis hic sit Gut-
ta, competitor Milonis in consulatu anno proxi-
mo futurus. Pedianus candidatos consulares tres
duntaxat nominat, omnes plebeios, T. Annium
Milonem, P. Plautium Hypsæum, Q. Cæcili-
um Metellum Scipionem, Pompeii Magni socerum.
ILLO] Gutta ad consulatum efferendo.
DIFFIDIT] se posse consulatum adipisci.
INTERCESSOREM] tribunum pl. tribuno, ro-
gationem de dictatore dicendo ferenti, interceden-
tem. multi autem intercessuri uidebantur. episto-
la, quæ sequitur. PERUIM] spreta interces-
sione: quod ante, quo anno C. Cæsar, quo Pom-
peius consul fuit, euenerat. quod si uim ui repel-
let Milo, ualebit intercessio. LUDOS] ut
eum honoraret mortuum, cuius legatam sibi testa-
mento hereditatem creuerat. cui & munus dede-
rat. SYMPTUOSIORES] scribit Pedia-
nus, Milonem in scenicorum ludorum, & gladi-
atorii muneris impensas, effusasq; largitiones tria
patrimonia effudisse. idq; Cicero tum in oratione
pro ipso, tum in epistola ad Curionem significat
his uerbis: Studium habemus uulgi, ac multitudi-
nis, propter magnificentiam munerum, liberalita-
temq; naturæ. TERQVE] ut fortasse trinos
in ludos tria illa patrimonia, in singulos singula,
profuderit. NON postulatus] à populo. so-
lebat enim ludos interdum populus postulare. fa-
mil. 129: MVNVS] gladiatorium. FA-
CULTATES non erant] binis iam ludis, & in
gladiatoribus consumptæ. MAGISTER]
hereditatis curandæ inter coheredes. Dicit, opi-
nor,

nor, hoc magistratum non gerit Milo: ut eum ad impensas huiusmodi uideatur dignitas impulsisse. tantum est magister, uile scilicet ministerium. Non ædilem] uidetur hoc significare. ludos dare, magistrorum non est, sed ædilium. debuit igitur Milo, cum magister, non ædilis, esset, ludis abstinere. Hæc mihi non omnino probatur interpretatio. nam si hoc Cicero significaret, idem diceret, quod proximis uerbis: Vel quia magister, dicit autem diuersum quiddam, & hoc forte, cum is, cui mortuo ludos dat, ædilis fuerit hoc ipso anno: putat Milo, se, qui magnam bonorum eius partem testamento acceperit, quodam modo in eius locum successisse, ludosq; dare pro ædili debere. uerum potuerat se magistrum putare, sicut est, non ædilem, qui re uera non sit.

EPISTOLA IX.

330:

lisdem consulibus,
in extremo anno.

Nil istorum] sine dubio scripserat Quinctus, debuisse Marcum & Pompeii & Cæsaris causa reo Gabinio de maiestate adesse. atque hoc facile mihi persuadent illa, quæ proxime sequuntur, græca uerba: τότε μοι χάρις: hoc est, tunc mihi dehiscat lata terra: cum hoc scilicet flagi

tiii

Commentarius in lib. III.

tū cominifero . integrum enim est hemistichium
 apud Homerum , duobus in libris Iliadis , Δ , Θ , τὸ
 τε μοι χαῖροι ὑπὲρ χελῶν . NE QVE urfi , neque le-
 uau .] neque accusant , neque defendi . NVNC
 denique redundat] hoc bonum , quo antea nimi-
 um indigebam , (bonum appellat , animi siue pa-
 tientiam , siue fortitudinem quandam in malis reip.
 leuiter ferendis) mihi nunc denique satis superq;
 est . CVR stomacher ,] si quid accidit iniqui-
 us : cum respublica iam plane desperata rota sit .
 ANGIT] consulatus causa : quem petet aduersan-
 te , ut uidetur , Pompeio : cum ego utrique summe
 debeam . FINEM] solitudinis meae . uelim ,
 inquit , post consulatum , qui est honorum sum-
 mus , nihil accadat præterea , quod illius causa me
 angat . ENITAR] quàm enifus sit , intelli-
 get , qui epistolam ad Curionem libro II . fam . le-
 gerit . ISTINC ,] ut Cæsaris amicis in peti-
 tione Milonis utamur . DE VO] de consu-
 latu , nisi ui res agatur , spero fore quod uolumus .
 TIMEO] ne sustinere tantos sumptus non possit ,
 ne ad inopiam redigatur . μάλιστα &c .] recte , &
 proprie , quod modum superat , insania uocatur .
 unde illud , de emptione , ad Atticum 216 : Nec ta-
 men insanituum puto . et , de sumptu , in oratio-
 ne pro Milone : Insanas illas P . Clodii substructio-
 nes . recte igitur & hic , de Milone nimiam pecu-
 niam in ludos erogante , ὁ δὲ μάλιστα ἢ τ' ἀσκήτως :
 quod est : Hic autem insanit sic , ut ferri amplius
 non possit . finis exametri uersus apud Homerum ,
 Iliadis I . 78 . quod enim ille de Cyclope Polyphē-
 mo , τὸ δὲ μάλιστα ἢ τ' ἀσκήτως ; Cicero de Milone , pau-
 lulum

lulum quiddam sententiæ causa, ut solet, immu-
tans, *si ad imperatorem & ad senatum*. H-S. ccc] scu-
tatis aureis decem millibus, & centum septuaginta
sex, marculis, ut appellant, qui olim asses erant,
sexaginta quatuor. *CONSIDERANTIAM*]
immo contra: cum in sumptibus insaniat. malim
igitur, Inconsiderantiam, uocabulo inusitato, sed
tamen ab, Inconsiderante, usitato. et referetur ad
imperatorem. *SYSTINEBO*] et ego feram hoc in
homine amicissimo uitium: & animi tui uires ex
sunt, ut ipse quoque ferre possis. *VENIEN-*
TI 5 anni] de quo ad te scripseram. *SUPER*
interregem, sine iudicio] quem hic locum habet
iudicii mentio; cum in proxima epistola iam dixe-
rit, illum esse absolutum? intellige de altero, quod
impendebat, de ambitu iudicio. nam & post consu-
latum de ambitu accusatus. id ego locis obseruatis
cognoui, ad Atticum 74: fam. 112: 113: si consul,
inquit, habitis ab interrege comitiis creabitur; iu-
diciu uitabit: statim enim consularum inibit: &
accusari magistratus non licet. sin à dictatore: fie-
ri omnino potest, ut dictator pro ea, quam habet
summam, potestate nolit eum inire antea consu-
latum, quam iudicium fiat: sed tamen, quin ab-
soluatur, mihi dubium non est. uideo enim, qui il-
lum oderit, esse neminem. Et, quod ait, Si per in-
terregem, sine iudicio; uere dicit. nam, Messalla
per interregem consule creato, iudicium de eo fa-
ctum non est: peracto autem consularu, bis accu-
satus de ambitu est, primo absolutus, deinde con-
demnatus. epist. fam. 112: 113: *HORTEN-*
SII] fratris eius uterini: quod ex Plutarcho in
Sylla

Commentarius in lib. I I I .

Sylla coniicitur. CALOR] pro absolutione contentio . defensum ab eo Messallam , & absolutum , significat M. Coelius in duabus epistolis I I . & I I I . libri V I I I . fam. LEX impunitatis] quasi lata lex uidetur , ut , qui peccauerint , iis impune sit . his uerbis nocentem Messallam significat . fore tamen , ut absoluator , tribus causis , dixit : quòd odii nihil habet : quòd pro eo contendet Hortensius : quòd , absoluto Gabinio , nemo iam uidetur ita nefarius , qui absolui non possit . innocentiam Messallæ ad has causas non admiscet . satis enim constabat , & ipsum , & reliquos candidatos pecuniam contra leges populo dedisse . quo nomine post consulatum damnatus est , ut proxime dixi . *ἐν παρρησίᾳ*] narrationem de rep. duas in partes tribuit ; quarum ad Messallam una pertinet , ad dictaturā altera . atque hanc posteriorem *ἐν παρρησίᾳ* , hoc est , breuiter , & uelut in cursu , exequi se uelle significat . TAME N] quamuis iam ante rumor fuerit . epistola , quæ antecedit . ABEST] erat omnino Pompeius extra urbem , quia cum imperio , iturus , ut uidebatur , in Hispanias : sed non diceret Cicero , Abest , de eo , qui ad urbem esset . longius , opinor , discesserat , nimirum rei frumentariæ causa : quod legimus apud Dionem lib. xxxix . in extremo . A P P I V S miscet :] notat hominis ingenium , misceris potius , quàm agentis . Miscet autem , non quia dictatorem , sed quia comitia uellet . nam in epistola huius libri I I I . Consules , inquit , comitia habere cupiunt . quam uideo scriptam post rumorem de dictatura natum . nam in ea consulares ait candidatos de ambitu postulatos : & ad Atticum 65 : ubi eosdem

sihy2

eosdem

eosdem reos memorat, odorem esse non nullum dictaturæ dicit. Atque hoc ideo dictum uolui, ne quis Appium dictaturæ, quam Pompeio delatum iri credebatur, existimet fauere, quia filiam suam Pompeii filio collocasset, ut est in fam. 42. P A-
 RAT] ut legem ferat de dictatura, cum scilicet tribunus pl. erit. nunc enim designatus erat. quod in epistola proxima significatum est in eo: Auctor fore uidetur. Quod si quis obiiciat, designatum esse non potuisse, cum Cicero comitia nondum habita significet: is, consularia quidem comitia hoc anno habita non esse, tribunicia uero esse habita, ab historia discat. nam Plutarchus, Catone prætor, idest hoc anno, habita, perspicue demonstrat. et hic noster ad Att. 63. cum dixisset de consularibus comitiis: Comitia puto fore ut ducantur: de tribuniis intulit: Hæc ego pridie scribebam, quam comitia fore putabantur. N U M E R A N T U R] quod certo iam sciretur, qui ferenti legem Hirro de dictatura intercessuri uiderentur. N O N c u-
 RAT] siue lex feratur, siue non feratur. P R I N-
 C I P E S] uidetur eos significare, quos in epistola proxima bonos nominauit. Q U I E S C O.] te monente; ut calamitate iam doctus inimicitias uitem. supra: In omni summa, ut mones, ualde me ad ocium pacemq; conuerto. M A N C I P I I S] ad me mittendis, Gallico, aut Britannico bello captis. I N F R E Q U E N S] cum paucis admodum Mancipiis. quo magis te amo; quia, quod mihi opus est, id polliceris. F A C I L T A T E] nihil ut mea causa cures, nisi quod facillime possis. I S T A odia] de quibus ad me scribis. quia Vati-
 nius,

Commentarius in lib. III.

nus, literis Roma ad Cæsarem missis, quæcunque diceret ageret ue Cicero, tanquam explorator significabat. ex quo Quintus, literis iis inspectis, de odio illius in Marcum coniecit. CONCO-
QVAM] prorsus minimi faciam, facile feram. sic, deuorare molestiam, oratione VI. in Antonium: deuorare hominum ineptias, in Bruto. ^{nos}
poema: de quo in epistola proxima. LOC-
PLETEM] cui meum ^{nos} bene credatur. iocus: quia missa à Quinto Erigona tragœdia perierat in itinere, tabellarii culpa. ideo dixit in epistola, Quatuor, Erigonam mihi uelim mittas: cum tamen, eam aliquanto ante missam esse, iam significauerit in epistola huius libri prima. CAESARE] qui omnia multis uictoriis tuta reddidit. QUID, si cæmentum] minime placet hæc ab ^{nos} ad ædificium subita transitio. nec dubito, quin huius partis, in qua de Quinti agitur uilla, fortasse in Laterio, initium desideretur. itaque uisum est, ut hæc nota*, quasi lacunam loci significaret, à superioribus inferiora disungerem. ARCANO] Quinti fundo: de quo in epistola huius libri prima. CAESARIS opus] maximum uidelicet. magnifica enim Cæsaris monimenta: qui forum usque ad atrium libertatis explicare, deinde in campo Martio septa & tecta marmorea facere cogitauerit: ut est ad Atticum 66: legimus etiam apud Tranquillum, Italiæ, Galliarum, Hispaniarum, Asiæ quoque, & Græciæ potentissimas urbes, eius magnificentia, præcipuis operibus exornatas. IMA-
GINIS] quas in Arcani uilla constitui Quintus mandauerat. NILVS] ut opinor, plures riuulos

nales, è salientibus aquis in piscinam diuersis partibus confluentes, appellat Nilum: quòd, ut hoc flumen ostiis septem profluit in mare, sic salientes illæ in piscinam riuulis multis, quasi paruus Nilus, perueniant. hanc ego coniecturam duco ex huius libri epist. i. in qua, cum de uilla, quæ erat in agro Fufidiano, hoc est in Arcano, meminit; (iam enim, fundum Fufidianum in Arcano fuisse, ostendimus) piscinas, & salientes, & palæstram simul nominat. Nili etiam mentione facit lib. ii. de legib. in proœmio. PHILOTIMORVM est, non Diphilorum] diligentiam Philotimi, negligentiam Diphili significat. hoc, inquit, Diphili negocium non est, sed Philotimi; neque uero unius Philotimi, sed multorum. Diphili tarditatem notauit iam illis uerbis: In Manliano offendi Diphilum Diphilo tardiorum. is in Arcano Quincti uillas curabat: Philotimus autem urbanam expolitionem urgebat. quod utrunque in eadem i. epistola. IN unciis] assis nomine tota significatur hereditas. as, qui & libra, duodecim in partes, quæ dicuntur uncia, diuiditur. duodecim igitur partes bonorum suorum, postea quàm esset mortuus, fieri Felix uolebat. sed, ut in propinqua morte, mente perturbatus, Sicuræ etiam serui imprudentia, tabulas de unciis non obsignauit; alteras, aliam in sententiam, à se antea scriptas, obsignauit. ratæ autem erant tabulæ testamenti, quæ non essent eius, qui testamentum fecerat, annulo obsignatæ. FIRMIS SIMVM tenuerat] consilium illud de bonis suis in duodecim partes inter coheredes diuidendis mutare noluerat. ἀλλ' οἱ μοῖρά τω] iubent Græci
οἱ μοῖρά τω

Commentarius in lib. III.

ἐπιφέρει eos, quibus male precantur. Aristophanes, ἔγωγε ἐπιφέρει λόγους σοι. uidetur autem esse finis fenarii ex aliqua uetere comœdia. nec uero dubium est, quin de mortuo loquatur. nam uiuens testamentum mutasset, erroremq; suum correxisset. VALEAMVS] & hoc ad mortuum pertinere, ἀλ' ἀπολείτω, significat. illi mortuo male sit, qui tam male suis consuluerit: nos ualeamus. DIMITTO] patior eum ire cum matre; cum antea mecum habitaret. supra dixit, Tyrannio docet apud me. MAGISTRIS] duobus, Tyrannione grammatico, Pæonio rhetore. quo de utroque iam facta mentio est. PVERI] annum XIII. Quintus filius, cum hæc scripta est epistola, hoc est Appio & Ahenobarbo cos. nondum impleuerat. id ex eo conicio, quia togam puram sumpsit Paullo & Marcello: quam non nisi anno ætatis XVI. finito sumi solitam, satis constat. ad Att. 80: 86: SVMVS una tamen] ergo non exierat urbe Pomponia, sed ex illa domo, quam Ciceronis cum domo iunctam fuisse iam diximus, in aliam Quincti domum transierat.

Epistolam ad Octauium, ultimo loco impressam, & quia satis aperta, & multo etiam magis, quia, Ciceronis non esse, ἐκ τῆς χαρακτῆρος intelligo, non placuit interpretari.

F I N I S.

ALVENSLEBEN

Bc

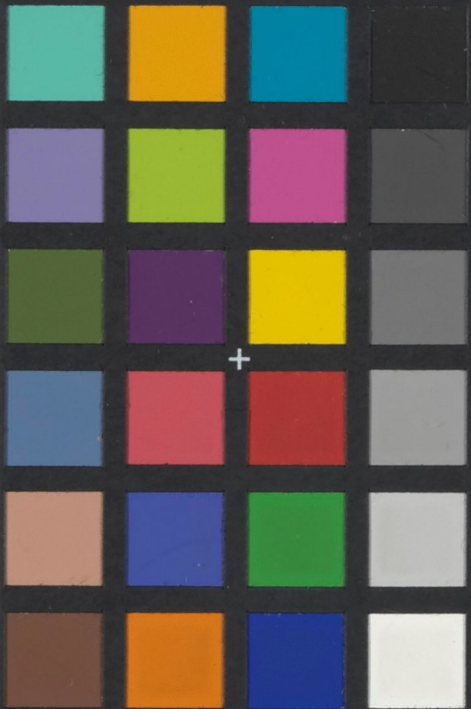
365

Haganoæ apud Iohannem Secerium,

calibrite

colorchecker CLASSIC

02/24

mm

49 2
51

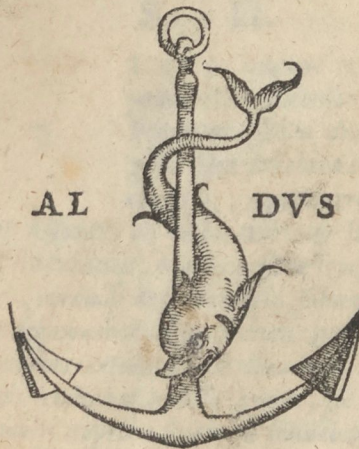
COMMENTARIUS
PAVLI MANVTII

IN EPISTOLAS M. TVLLII

CICERONIS

ad M. Iunium Brutum, & ad Q.

Ciceronem fratrem.

VENETIIS, M. D. LVII.

Cum priuilegio Pontificis, & senatus
Veneti, in annos XX.